

**T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI**

**MARDİN ÇARŞISININ SÜRDÜRÜLEBİLİR KORUMA
YAKLAŞIMLARI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ**

SELMA DEMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GAZİANTEP – 2023

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ KABUL VE ONAY FORMU

Mimarlık Anabilim Dalı Mimarlık Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi **Selma DEMİR** tarafından hazırlanan “**MARDİN ÇARŞISININ SÜRDÜRÜLEBİLİR KORUMA YAKLAŞIMLARI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ**” başlıklı tez, 12/05/2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucu **başarılı** bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

<u>Görevi</u>	<u>Unvanı, Adı ve Soyadı</u>	<u>Kurumu/Üniversitesi</u>	<u>İmzası:</u>
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Tülay KARADAYI YENİCE	Hasan Kalyoncu Üniversitesi	
Jüri Başkanı	Doç. Dr. Esra YILDIZ	Necmettin Erbakan Üniversitesi	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Gülden GÜMÜŞBURUN AYALP	Hasan Kalyoncu Üniversitesi	

Bu tez Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. M. Serhat YENİCE
Enstitü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

Selma DEMİR
12/05/2023

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans süreci boyunca tüm bilgilerini her fırsatta benimle paylaşan, her türlü konuda yardımını esirgemeyen, eğitim sürecime çok büyük katkısı olan Hasan Kalyoncu Üniversitesi öğretim üyelerinden sayın danışman hocam Doç. Dr. Tülay KARADAYI YENİCE'ye, Lisans eğitimimden bu yana maddi manevi desteğini esirgemeyen, bana olan inancıyla güç veren Bursa Uludağ Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dekanı sevgili hocam Prof.Dr. Tülin VURAL ARSLAN'a, her daim beni dinleyen, moral veren, bu süreçte yanımda olan Bursa Uludağ Üniversitesi Mimarlık Fakültesi öğretim üyelerinden Doç. Dr. Z.Sevgen PERKER'e, Anket sorularının şekillenmesi sürecinde yol göstericim Hasan Kalyoncu Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof.Dr. Gülden AYALP hocama, materyal temininde yardımını esirgemeyen, benimle beraber kitap arayıp içeriğine kadar inceleme güzelliğini gösteren müze çalışanı Necla TUR ve belediye çalışanı Ulaş TUR kardeşlere, fotoğraf arşivini ve bilgisini paylaşan değerli büyüğüm Mehmet Selim PARLAKOĞLU'na, maddi manevi desteğiyle her türlü yardımda bulunan yüksek lisans tecrübesiyle yol gösteren Uzman Psikolojik Danışman Nusret ARSLAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bu süreçte stresimi çeken, desteğiyle evdeki, bu süreçteki yükümü hafifleten sevgili eşim Maruf DEMİR'e, daha doğmadan bu süreçle tanışan, başından sonuna kadar en büyük fedakarlığı yapmak zorunda kalan minik kızım Aylin DEMİR'e ve varlığıyla güç veren annem, babama, kardeşlerime teşekkürü bir ömür borç bilirim.

HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

MARDİN ÇARŞISININ SÜRDÜRÜLEBİLİR KORUMA YAKLAŞIMLARI
BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Selma DEMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Tülay KARADAYI YENİCE

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, geçmişten günümüze birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış, Mardin kentinin merkezinde konumlanmış Mardin Çarşı bölgesini sürdürülebilir koruma yaklaşımları bağlamında değerlendirmektir. Mardin çarşısı tarihsel süreç içerisinde kentin sosyo-ekonomik-kültürel durumunu yansıtan geleneksel ticaret merkezi olması sebebiyle önemli bir alan olmuştur. Bu alanla ilgili çalışmaların sınırlı sayıda olması ve çarşıda koruma çalışmalarının fiziksel koruma anlayışı ile sınırlı kalması, bütüncül koruma ilkelerinin benimsenmemesi, çarşının sürdürülebilirlik bakımından ele alınmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda Mardin Çarşı Bölgesi'ni oluşturan çarşı sokakları, literatür taraması, yerinde yapılan tespit-gözlemler, esnaflar ile yapılan görüşmeler-fotoğraflamalar-analizler doğrultusunda tanımlanmıştır. Bölgenin değerleri, sorunları, potansiyeli hakkında bilgiler toplanıp değerlendirilmesi yapılmış ve sonuç geliştirilmiştir. Böylece çalışmanın çarşı bölgesinin canlanmasında etkili olacağı, çarşı hakkında yapılacak olan bilimsel çalışmalara referans olacağı ve bölgenin literatüre kazandırılacağı düşünülmektedir. Buna bağlı olarak tezin birinci bölümünde tezin amacı , kapsamı ve literatür araştırması, ikinci bölümünde sürdürülebilir koruma ve çarşının kavramsal çerçevesi, üçüncü bölümde materyal ve yöntemi, dördüncü bölümde çarşının gelişim süreci, mekansal ve kültürel yapısı ile çarşının mevcut durumunu tanımlayan fiziksel çevre analizleri ile sosyal yapıyı ortaya koyan anket çalışması yapılmıştır. Ardından yapılan analizler ve değerlendirmeleri yapılarak çarşının sorunları, potansiyelleri ortaya konmuştur. Beşinci bölüm olan sonuç kısmı ile tez çalışması sonlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çarşı, Mardin Çarşısı, Koruma, Sürdürülebilirlik

**HASAN KALYONCU UNIVERSITY
GRADUATE EDUCATION INSTITUTE
DEPARTMENT of ARCHITECTURE**

**EVALUATION OF MARDIN BAZAAR IN CONTEXT OF SUSTAINABLE
CONSERVATION APPROACHES**

Selma DEMİR

MASTER THESIS

**Advisor
Assist. Prof. Dr. Tülay KARADAYI YENİCE**

ABSTRACT

The aim of this study is to evaluate the Mardin Bazaar region, located in the center of the city of Mardin, which has hosted many civilizations from the past to the present, in the context of sustainable conservation approaches. Mardin bazaar has been an important area in the historical process as it is a traditional trade center that reflects the socio-economic-cultural situation of the city. The limited number of studies in this area, the limited number of conservation efforts in the bazaar with the understanding of physical preservation, the failure to adopt holistic preservation principles, and the need to consider the bazaar in terms of sustainability. In this context, the streets of the bazaar that make up the Mardin Bazaar District were defined in the light of literature review, on-site observations, interviews with tradesmen, photographs, and analysis. Information about the values, problems and potential of the region was collected and evaluated, and the result was developed. Thus, it is thought that the study will be effective in the revival of the bazaar region, it will be a reference to the scientific studies to be made about the bazaar and the region will be brought to the literature. Accordingly, in the first part of the thesis, the aim, scope and literature research of the thesis, in the second part, the conceptual framework of sustainable conservation and the bazaar, in the third part, the material and method, in the fourth part, the development process of the bazaar, its spatial and cultural structure and the physical environment analyzes that define the current situation of the bazaar and the social structure. survey study was conducted. Afterwards, the problems and potentials of the bazaar were revealed by making analyzes and evaluations. The thesis study was concluded with the conclusion part, which is the fifth chapter.

Keywords: Bazaar, Mardin Bazaar, Conservation, Sustainability

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGE LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xviii
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi	1
1.2. Araştırmanın Kapsamı	2
1.3. Literatür Araştırması	3
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	6
2.1. Sürdürülebilir Kentsel Koruma ve Türklerde Çarşı Kavramı	6
2.1.1. Sürdürülebilir koruma ve tarihsel gelişimi	6
2.1.1.1. Sürdürülebilir korumanın bileşenleri.....	8
2.1.1.2. Sürdürülebilir koruma yaklaşımlarının değerlendirilmesi.....	11
2.2.1. Çarşı kavramı ve çarşının tarihsel gelişim süreci.....	15
2.2.1.1. Türk şehirlerinde çarşı	16
2.2.1.2. Osmanlı döneminde çarşı	18
3. MATERYAL VE YÖNTEM.....	32
3.1. Materyal	32
3.2. Yöntem.....	32
4. ARAŞTIRMA BULGULARI.....	34
4.1.Mardin Çarşısının Tarihsel ve Mekansal Gelişimi	34
4.1.1. Mardin çarşısının tarihsel gelişim süreci.....	34
4.1.1.1.Mardin’de ticaretin gelişim süreci.....	35
4.1.1.2. Tarihi mardin çarşısı.....	42
4.1.2. Mardin çarşısının mekansal gelişimi	46
4.2.Çalışma Alanının Çevresel ve Mimari Özellikleri.....	149
4.2.1. Çevresel değer analizi	149
4.2.2.Ulaşım analizi.....	153
4.2.3.Dolu-Boş analizi.....	157
4.2.4.Tarihi değer analizi.....	160

4.2.5.Yapım dönemi analizi	163
4.2.6.Kat adedi analizi.....	165
4.2.7.İşlevsel durum analizi.....	168
4.2.8.Kullanım durumu analizi.....	171
4.2.9.Yapım tekniği ve malzeme analizi	173
4.2.10.Strüktürel durum analizi.....	175
4.2.11.Korunmuşluk durumu analizi.....	177
4.2.12.Tipolojik özellikler	180
4.3.Çalışma Alanının Sosyolojik Özellikleri	189
4.3.1. Demografik bilgiler	189
4.3.2.Yapı-Çalışan bilgileri	191
4.3.3.Yapı-Çevre bilgileri.....	194
4.3.4. Koruma yenileme bilgileri	195
4.4. Çalışma Alanının Sürdürülebilir Koruma Açısından Değerlendirilmesi	201
4.4.1. Fiziksel değerlendirme	201
4.4.1.1. Güçlü yönler	201
4.4.1.2. Zayıf yönler	202
4.4.1.3. Fırsatlar.....	205
4.4.1.4. Tehditler	206
4.4.2. Sosyal değerlendirme	209
4.4.3. Yasal-Yönetmelik değerlendirme	211
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	214
KAYNAKÇA.....	218
EKLER	226

ÇİZELGE LİSTESİ

Çizelge 2. 1. Arasta Plan Şemaları (Küçükkömürcü,2005) (işlenmiş hali).....	22
Çizelge 2. 2. Osmanlı Ticari Yapıların Analizi (Kartal, 2013, s. 11).....	31
Çizelge 4. 1Mardin'de Yaşamış Uygarlıklar (Hamitoğulları, 1977).....	37
Çizelge 4. 2. Hasan Ammar (Ayyar) Çarşısı Mevcut Durumu	62
Çizelge 4. 3. Marangozlar (Neccarlar) Çarşısı Mevcut Durumu.....	68
Çizelge 4. 4. Kasaplar Çarşısının Mevcut Durumu	73
Çizelge 4. 5. Eski Kuyumcular Çarşısı Mevcut Durumu	77
Çizelge 4. 6. Demirciler-Ayakkabıcılar Çarşısı Mevcut Durumu	82
Çizelge 4. 7. Şapkacılar Çarşısı Mevcut Durumu	85
Çizelge 4. 8. Sobacılar Çarşısı Mevcut Durumu	89
Çizelge 4. 9. Yemeniciler Çarşısı Mevcut Durum Çizelgesi.....	93
Çizelge 4. 10. Giyimciler Çarşısı Mevcut Durumu	98
Çizelge 4. 11. Tellallar Çarşısı (Revaklı Çarşı) Mevcut Durumu	105
Çizelge 4. 12. Bakırcılar Çarşısı Mevcut Durumu	110
Çizelge 4. 13. Zahiriciler Çarşısı Mevcut Durumu.....	114
Çizelge 4. 14. Saraçlar (Çarıkçılar) Çarşısı Mevcut Durumu.....	118
Çizelge 4. 15. Kazancılar Çarşısı Mevcut Durumu	122
Çizelge 4. 16. Baharatçılar Çarşısı Mevcut Durumu.....	125
Çizelge 4. 17. İplikçiler Çarşısı Mevcut Durumu.....	129
Çizelge 4. 18. Leblebiciler Çarşısı Mevcut Durumu	133
Çizelge 4. 19. Semerciler Çarşısı Mevcut Durumu	138
Çizelge 4. 20. İnekler Çarşısı Mevcut Durumu	143
Çizelge 4. 21. Cephe tipolojisi (Bina Gabarisi Bakımından) (Çizimler Belediye arşivinden yararlanılarak hazırlanmıştır.)(Duyan, 2018).....	183
Çizelge 4. 22. Cephe tipolojisi (Mimari Detaylar Bakımından) (Çizimler Belediye arşivinden yararlanılarak hazırlanmıştır.), (Duyan, 2018).....	184
Çizelge 4. 23. Kapı tipolojisi (Çizimler Belediye arşivinden yararlanılarak hazırlanmıştır.), (Duyan,2018).....	186
Çizelge 4. 24. Pencere tipolojisi (Çizimler Belediye arşivinden yararlanılarak hazırlanmıştır.), (Duyan, 2018).....	187
Çizelge 4. 25. Çarşının Mevcut Durumunun Fiziksel Değerlendirmesi.....	208

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. Osmanlı Kent Merkezinde Çarşıların Konumu	19
Şekil 2. 2. Edirne Selimiye Arasta Örneği	21
Şekil 2. 3. Edirne Bedesteni planı ve kesiti	25
Şekil 2. 4. İstanbul Cevahir Bedesteni planı.....	28
Şekil 2. 5.İstanbul Cevahir Bedesteni ve çevresindeki sokakların kesiti	28
Şekil 2. 6. İstanbul Kapalı Çarşı bölgesini oluşturan yapılar	29
Şekil 4. 1. Mezopotamya’da Mardin(Aksoy, 2009)	34
Şekil 4. 2. (a) Osmanlı Döneminde Mardin Velayeti ve (b) Mardin Kenti (Mehmet Selim Parlakoğlu Arşivi)	35
Şekil 4. 3. Milattan Önce Ticaret Yolları’nda Mardin’in Konumu (Şahin, 2020)	36
Şekil 4. 4. İpek Yolu Anadolu Güzergahında Mardin (Nıkaem, 2019).....	40
Şekil 4. 5. Mardin Çarşısı'nın Konumu	43
Şekil 4. 6. Mardin Çarşısı'nın Kaleye ve Şehrin Kapılarına Göre Konumu (Şahinalp &Günel, 2012).	44
Şekil 4. 7. Çarşı ve Yerleşim Dokusu İlişkisi Diyagramı (2022)	46
Şekil 4. 8. Cami Eksenli Çarşı Gelişim Diyagramı (2022)	47
Şekil 4. 9. Mardin Çarşıları	49
Şekil 4. 10. Mardin Çarşısı ve Topoğrafya İlişkisi, (a)Mardin Çarşısı 1929 (Mehmet Selim Parlakoğlu Arşivi), (b)Hasan Ammar Çarşısı Topoğrafya Durumu (2022), (c) Topoğrafya-Yapı İlişkisi Şematik Kesit (2022).....	50
Şekil 4. 11. Kasım Tuğmaner Camii'nin Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek). 52	
Şekil 4. 12. Ulucamii'nin Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)	53
Şekil 4. 13. (a) Ulucamii Avlusu (2022), (b) Ulucamii Girişi (2022)	54
Şekil 4. 14. Reyhaniye Camii'nin Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)	55
Şekil 4. 15. (a) Reyhaniye Camii Girişi, (b) Reyhaniye Camii Avlu Girişi(2022)	55
Şekil 4. 16. Emir Hamamı'nın Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek).....	56
Şekil 4. 17. Emir Hamamı Sıcaklık Bölümü Görünümü (2022)	57
Şekil 4. 18. Kayseriyye Bedesteni Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)	57
Şekil 4. 19. (a)Kayseriye Bedesteni İçten Görünümü (2022), (b) Bedesten Girişi (2022)	58
Şekil 4. 20. Hasan Ammar Çarşısı'nın Konumu (Halihazır Harita Üzerine İşlenerek) ..	59

Şekil 4. 21. Hasan Ammar Çarşısı Şematik Planı (Duyan,2018), (Mardin Kudeb'ten alınan projelere işlenerek).....	60
Şekil 4. 22. (a) Hasan Ammar Çarşısı (1966) , (Mehmet Selim Parlakoğlu Arşivi), (b) Günümüz Fotoğrafı (2022), (Batıdan Bakış), (c) Çapraz Tonoz , (d) Kemerli Giriş (e) Düz Tavan (2022).....	61
Şekil 4. 23. Marangozlar Çarşısının Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek).....	63
Şekil 4. 24. Marangozlar Çarşısı (1953), (Mehmet Selim Parlakoğlu Arşivi)	64
Şekil 4. 25. Marangozlar Çarşısı doğudan ve batıdan sokağa bakış (2022).....	64
Şekil 4. 26. Marangozlar Çarşısı Şematik Planı (Duyan,2018) (Mardin Kudeb'ten alınan projelere işlenerek)	66
Şekil 4. 27. Marangozlar Çarşısı çok katlı yapılaşma (2022) ,Çarşı yarım daire kemer örneği (2022).....	67
Şekil 4. 28. Marangozlar Çarşısı çapraz tonoz ve beşik tonoz örnekleri (2022).....	67
Şekil 4. 29. Kasaplar Çarşısının Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek).....	69
Şekil 4. 30. Kasaplar Çarşısı Şematik Planı (Duyan,2018) (Mardin Kudeb'ten alınan projeler üzerine işlenerek)	71
Şekil 4. 31. Kasaplar Çarşısı Batı Ucu (Soldaki), Doğu Ucu (Ortadaki), (Sağdaki) (Demir,2022).....	71
Şekil 4. 32. Betonarme bağlantı (üstten soldaki), Lento Girişli Kapı (üstten ortadaki), Kemer Girişli Kapı (Üstten sağdaki), Batı Ucundaki Teraslamalar (Alttan soldaki), Çapraz Tonozlu üst Örtü (Alttan sağdaki) (2022)	72
Şekil 4. 33. Eski Kuyumcular Çarşısının Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)	74
Şekil 4. 34. Kuyumcular Çarşısı Şematik Planı (Duyan,2018) (Mardin Kudeb'ten alınan projeler üzerine işlenerek)	75
Şekil 4. 35. Abbara (Soldan üstteki), Batıdan Genel Görünümü (Soldan Üstteki), Doğu Ucundan Bakış (Soldan Alttaki), Yarım Daire Kemerli Giriş (Sağdan Alttaki) (2022)	76
Şekil 4. 36. Demirciler-Kunduracılar Çarşısının Konumu(Halihazır harita üzerine işlenerek).....	78
Şekil 4. 37. Eski Demirciler-Kunduracılar Çarşısı Şematik Planı (Duyan,2018) (Mardin Kudeb'ten alınan projeler üzerine işlenerek)	80
Şekil 4. 38. Demirciler Çarşısı 1938 (Soldaki) (Mehmet Selim Parlakoğlu Arşivi), Günümüzdeki Görünümü (2022).....	80
Şekil 4. 39. Demirciler Çarşısı Yüksek Katlı Yapılaşma (2022).....	81

Şekil 4. 40. (Soldaki) Ayakkabıcılar Çarşısı Sokağa Bakış Batı Ucu (2022), (Ortadaki) Sivri Basık Kemerli, (Sağdaki) Yarım Daire Kemerli Dükkan Girişi (2022)	81
Şekil 4. 41. Şapkacılar Çarşısının Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)	83
Şekil 4. 42. Şapkacılar Çarşısının Şematik Planı(Duyan,2018) (Mardin Kudeb'ten alınan projeler üzerine işlenerek).....	84
Şekil 4. 43. (Soldaki) Şapkacılar Çarşısı Sokağı Batı Ucu, (Sağdaki) Doğu Ucu (2022)	84
Şekil 4. 44. Sobacılar Çarşısı'nın Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)	86
Şekil 4. 45. Sobacılar Çarşısının Şematik Planı (Duyan,2018), (Mardin Kudeb'ten alınan projeler üzerine işlenerek).....	87
Şekil 4. 46. (Soldaki) Sobacılar Çarşısı Üstten Görünüm, (Sağdaki) Sobacılar Çarşısı – Çarıkçılar Çarşısı Bağlantı noktası (2022).....	88
Şekil 4. 47. Yemeniciler Çarşısı Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)	90
Şekil 4. 48. Yemeniciler Çarşısı Şematik Planı(Duyan,2018) (Mardin Kudeb'ten alınan projeler üzerine işlenerek)	91
Şekil 4. 49. Yemeniciler Çarşısı Doğu Ucu (2022), Yemeniciler Çarşısı Batı Ucu (2022), Yemeniciler Çarşısı Abbara (2022)	92
Şekil 4. 50. Yarım Daire Kemerli Giriş, Çapraz Tonoğlu (2022)	92
Şekil 4. 51. Giyimciler Çarşısı Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek).....	94
Şekil 4. 52. Giyimciler Çarşısı Fotoğrafı (1932) (Mardin Kudeb Arşivi).....	94
Şekil 4. 53. Giyimciler Çarşısı Fotoğrafları (2022).....	95
Şekil 4. 54. Betonarme Lento Girişli (Soldaki), Asma Tavan (Ortadaki), Yarım Daire Kemerli Giriş (Sağdaki) (2022)	96
Şekil 4. 55. Giyimciler Çarşısı Şematik Planı (Duyan,2018) (Mardin Kudeb'ten alınan projeler üzerine işlenerek)	97
Şekil 4. 56. Tellallar Çarşısı Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)	99
Şekil 4. 57. Revaklı Çarşının Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)	100
Şekil 4. 58. Revaklı Çarşı (1920)- (Mehmet Selim Parlakoğlu Arşivi)	101
Şekil 4. 59. Tellallar Çarşısı Eski Fotoğrafı (1920) (Mehmet Selim Parlakoğlu Arşivi), Günümüz Fotoğrafı (2022)	101
Şekil 4. 60. Tellallar Çarşısı Şematik Planı (Duyan,2018) (Mardin Kudeb'ten alınan projeler üzerine işlenerek)	102
Şekil 4. 61. Tellallar Çarşısı Fotoğrafları (2022).....	103

Şekil 4. 62. Revaklı Çarşı Şematik Planı (Duyan,2018) (Mardin Kudeb'ten alınan projeler üzerine işlenerek)	104
Şekil 4. 63. (a) Revaklı Çarşı Ortadaki Yol, (b) Revaklı Kısımın Üst Örtüsü, (c) Hasan Ammar Çarşısı Bağlantı Noktası, (d), (e) İç mekan Üst Örtü Beşik Tono / Çapraz Tono(2022).....	104
Şekil 4. 64. Bakırcılar Çarşısı'nın Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek).....	106
Şekil 4. 65. Bakırcı Esnafı-1950'li Yıllar (Mehmet Selim Parlakoğlu Arşivi).....	107
Şekil 4. 66. Mardin Bakırcılar Çarşısı– 1900'lü yıllar (Mehmet Selim Parlakoğlu Arşivi)	107
Şekil 4. 67. Bakırcılar Çarşısı Şematik Planı (Mardin Kudeb'ten alınan projeler üzerine işlenerek).....	108
Şekil 4. 68. Bakırcılar Çarşısı Batı Ucundan Bakış (Soldaki), Bakırcılar Çarşısı Doğu Ucundan Bakış (Soldaki) (2022)	109
Şekil 4. 69. Bakırcılar Çarşısı Yarım Daire Kemer (Soldaki) Bakırcılar Çarşısı Teraslama Örneği(Sağdaki)(2022)	109
Şekil 4. 70. Zahiirciler Çarşısı'nın Konumu (Halihazır haritanın üzerine işlenerek)...	111
Şekil 4. 71. Zahiirciler Çarşısı (1990) (Soldaki), Kuzey Cephesinden Görünüm (Sağdaki) (2022)	112
Şekil 4. 72. Zahiirciler Çarşısı (2022).....	113
Şekil 4. 73. Zahiirciler Çarşısı Planı (Duyan,2017) (Halihazır harita üzerine işlenerek)	113
Şekil 4. 74. (Soldaki)Yarım Daire Kemerli, (Sağdaki) Sivri Basık Kemerli Dükkan Girişi, (Ortadaki) Beşik Tono (2022).....	113
Şekil 4. 75. Saraçlar Çarşısı'nın Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)	115
Şekil 4. 76. Çarıkçı Abdulhamid Usta-1950'li yıllar (Mehmet Selim Parlakoğlu arşivi)	116
Şekil 4. 77. Çarıkçılar (Saraçlar) Çarşısı (2022)	116
Şekil 4. 78. Saraçlar (Çarıkçılar) Çarşı Plan Şeması (Duyan,2018)(Mardin Kudeb'ten alınan projeler üzerine işlenerek).....	117
Şekil 4. 79. Kazancılar Çarşısı'nın Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)	119
Şekil 4. 80. Kazancılar Çarşısı Plan Şeması (Duyan,2018) (Mardin Kudeb'ten alınan projeler üzerine işlenerek)	120
Şekil 4. 81. Kazancılar Çarşısı Kuzeyden Bakış (Soldaki), Kazancılar Çarşısı Güney Ucu (Sağdaki) (2022).....	121

Şekil 4. 82. Baharatçılar Çarşısının Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)	123
Şekil 4. 83. Baharatçılar Çarşısı Plan Şeması (Duyan,2018) (Mardin Kudeb'ten alınan projeler üzerine işlenerek)	124
Şekil 4. 84. Baharatçılar Çarşısı Doğu Ucu (Soldaki), Baharatçılar Çarşısı Batı Ucu (Soldaki) (2022).....	124
Şekil 4. 85. İplikçiler Çarşısı'nın Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek).....	126
Şekil 4. 86. (Soldaki) İplikçiler Çarşısı Batı ucundan bakış (2022), (Ortadaki) Doğu ucundan bakış (2022), (Sağdaki) Abbaraya giden yol (2022)	127
Şekil 4. 87. İplikçiler Çarşısı Şematik Planı (Mardin,2018) (Mardin Kudeb'ten alınan projelere işlenerek)	128
Şekil 4. 88. İplikçiler Çarşısı Lento Girişli, Kemer Girişli Dükkan (2022)	128
Şekil 4. 89. Leblebiciler Çarşısı Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek).....	130
Şekil 4. 90. Leblebiciler Çarşısı Şematik Planı (Duyan, 2018) (Mardin Kudeb'ten alınan projelere işlenerek)	131
Şekil 4. 91. Leblebiciler Çarşısı Kuzey Cephesi (2022)Leblebiciler Çarşısı Güney Cephesi (2022).....	132
Şekil 4. 92. Leblebiciler Çarşısı Çapraz Tono (2022), Leblebiciler Çarşısı Yarım Daire Kemerli (2022).....	132
Şekil 4. 93. Semerciler Çarşısı Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek).....	134
Şekil 4. 94. Semerciler Çarşısı Batı ucundan (Soldaki), Doğu ucundan bakış (Sağdaki) (2022).....	135
Şekil 4. 95. Semerciler Çarşısı Şematik Planı (Duyan,2018) (Mardin Kudeb'ten alınan projelere işlenerek)	136
Şekil 4. 96. Semerciler Çarşısı Batı ucundan (Soldaki), Doğu ucundan bakış (Sağdaki) (2022).....	136
Şekil 4. 97. (a) Yarım Daire Girişli, (b) Beşik Tono, (c) Sivri Basık Kemer Girişli, (d) Betonarme Lento Girişli, (e) Çapraz Tono Üst Örtü (2022).....	137
Şekil 4. 98. İnekler Çarşısı'nın Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)	139
Şekil 4. 99. Suk el Bakara 1919 (Mardin Kudeb Arşivi)	139
Şekil 4. 100. İnekler Çarşısı Şematik Planı (Duyan,2018), (Mardin Kudeb'ten alınan projelere işlenerek)	141
Şekil 4. 101. İnekler Çarşısı Doğu Ucu (Soldaki), Yol ayrımı, Batı Ucu (Sağdaki) (2022)	142

Şekil 4. 102. Yarım Daire Kemerli Giriş (Soldaki), Çapraz TonoZ (Ortadaki), Betonarme Lento Giriş (Sağdaki) (2022)	142
Şekil 4. 103. Alüminyum (Sağdaki), Pvc (Ortadaki), Demir Kapı Örneği (Soldaki) ..	142
Şekil 4. 104. Bakırcı Selahaddin Usta (2022)	145
Şekil 4. 105. Sobacı Mahmut Usta (2022).....	145
Şekil 4. 106. Takunyacı Şeyhmus Usta (2022)	146
Şekil 4. 107. Semerci Hasip Usta (2022).....	147
Şekil 4. 108. Demircilik Mesleği (2022)	147
Şekil 4. 109. Marangozluk (2022)	148
Şekil 4. 110. Çarşı Bölgesindeki Üst Örtü Elemanları ile ilgili fotoğraflar	150
Şekil 4. 111. Çarşı Bölgesindeki Aydınlatma Elemanları İle İlgili Fotoğraflar	151
Şekil 4. 112. Çarşı Bölgesindeki Çeşme (2022).....	151
Şekil 4. 113. Çarşı Bölgesindeki Çöp Atık Elemanları	152
Şekil 4. 114. Çarşı Bölgesindeki Teşhir Ürünleri İle İlgili Fotoğraflar.....	152
Şekil 4. 115. Çarşı Bölgesindeki Bilgi İletişim ve İşaret Panoları	153
Şekil 4. 116. Kilitli Parke Taşlı Yol İnekler Çarşısı (sağdaki) (2022), Bazalt taş Kaplamalı Yol Tellallar Çarşısı (Soldaki)(2022).....	154
Şekil 4. 117. Merdivenli Yol Leblebiciler Çarşısı (2022), Kesme Taşlı Yol (2022) ...	155
Şekil 4. 118. Yük taşımada kullanılan atlar (2022), Çıkamaz sokak Revaklı Çarşı (2022).....	155
Şekil 4. 119. Ulaşım Analizi Paftası.....	156
Şekil 4. 120. Dolu-Boş Analizi Grafiği	157
Şekil 4. 121. Rekonstrüksiyonla İnşa Edilmiş Binalar (2022)	158
Şekil 4. 122. Zaireciler Çarşısı Meydan Özelliği (2022).....	158
Şekil 4. 123. Dolu-Boş Analizi Paftası.....	159
Şekil 4. 124. Tarihi Değer Analizi Grafiği	161
Şekil 4. 125. Tarihi Değer Analizi Paftası.....	162
Şekil 4. 126. Tarihi Dönem Analizi Grafiği	163
Şekil 4. 127. Tarihi Dönem Analizi Paftası.....	164
Şekil 4. 128. Kat Adedi Analizi Grafiği	165
Şekil 4. 129. Bakırcılar Çarşısı (soldaki), Baharatçılar Çarşısı (ortadaki), Marangozlar Çarşısı (sağdaki) yüksek katlı yapılaşma örnekleri (2022).....	166
Şekil 4. 130. Kat Adedi Analizi Paftası.....	167
Şekil 4. 131. İşlevsel Durum Analizi Grafiği	169

Şekil 4. 132. İşlevsel Durum Analizi Paftası.....	170
Şekil 4. 133. Kullanım durumu analiz grafiği	171
Şekil 4. 134. Kullanım Durumu Analizi Paftası.....	172
Şekil 4. 135. Yapım Tekniği Analizi Grafiği	173
Şekil 4. 136. Yapım Tekniği Analizi Paftası.....	174
Şekil 4. 137. Strüktürel Durum Analizi.....	175
Şekil 4. 138. Strüktürel Durum Analizi Paftası	176
Şekil 4. 139. Korunmuşluk Durumu Analizi Grafiği	177
Şekil 4. 140. Korunmuşluk Durumu Analizi Paftası	179
Şekil 4. 141. Üst kotta kalan eşikli dükkan girişi Nişli Cephe Örneği.....	182
Şekil 4. 142. Basık Kemer Girişli Cephe Örneği Alt kotta kalan dükkan örneği.....	182
Şekil 4. 143.Yarım Daire Kemer Örneği Sivri Kemer Örneği	182
Şekil 4. 144. Üst tarafı bölmesiz ahşap Üst tarafı bölmeli ahşap	185
Şekil 4. 145. (Soldaki) Giyotinli Pencere Örneği (2022),(Sağdaki) Giyotinli Pencere Örneği (2022).....	188
Şekil 4. 146. Revaklı Çarşı Beşik İnekler Çarşısı Çapraz	188
Şekil 4. 147. Cinsiyet Dağılımı Grafiği.....	189
Şekil 4. 148. Cinsiyet Dağılımı Grafiği.....	189
Şekil 4. 149. Eğitim Durumu Grafiği	190
Şekil 4. 150. Aylık Gelir Durumu Grafiği.....	190
Şekil 4. 151. Mülkiyet Durumu Grafiği	191
Şekil 4. 152. Kullanım Yılı Grafiği	191
Şekil 4. 153. Çalışan Durumu Grafiği	192
Şekil 4. 154. Dükkan Büyüklüğü Durumu Grafiği.....	192
Şekil 4. 155. Dükkan Bölüm Sayısı Durumu Grafiği.....	193
Şekil 4. 156. Dükkan Müdahale Durumu Grafiği	193
Şekil 4. 157. Dükkan Kullanıcı Görüşü Grafiği	194
Şekil 4. 158. Dükkan Kullanıcı Görüşü Grafiği	194
Şekil 4. 159. Kullanıcının Dükkan Görüşü Grafiği	195
Şekil 4. 160. Çarşı Esnafı Durumu Grafiği	195
Şekil 4. 161. Kullanıcı Memnuniyet Durumu Grafiği.....	196
Şekil 4. 162. Kullanıcı Koruma Yaklaşımı Grafiği	196
Şekil 4. 163. Kullanıcı Koruma Yaklaşımı Grafiği	197
Şekil 4. 164. Dükkan Koruma Durumu Grafiği	197

Şekil 4. 165. Dükkan Koruma Bilgisi Grafiği	198
Şekil 4. 166. Dükkan Koruma Bilgisi Grafiği	198
Şekil 4. 167. Sit Alanı Bilinci Grafiği	199
Şekil 4. 168. Koruma Çalışması Bilinci Grafiği.....	199
Şekil 4. 169. Koruma Çalışması Bilinci Grafiği.....	200
Şekil 4. 170. Rekonstrüksiyonlu Bina (soldaki, ortadaki) (2022), Betonarme dokuyula uyumsuz yapı (sağdaki) (2022).....	203
Şekil 4. 171. Pvc, Sac Doğramalı Kapı(soldaki, ortadaki), Betonarme Lento Girişli Dükkan (sağdaki), Kat İlaveli Dükkan (alttaki).....	204
Şekil 4. 172. Mardin Sit Alanı-Yeni Yerleşim Alanı (Google earth fotoğrafı üzerine işlenerek).....	212
Şekil 4. 173. Revaklı Çarşı Restorasyon Projesi Tabelası (2022)	213

KISALTMALAR LİSTESİ

Simgeler

%: Yüzde

Kısaltmalar

KUDEB: Koruma, Uygulama ve Denetim Büroları

BM : Birleşmiş Milletler

HABITAT II :İkinci Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşmeleri Konferansı

UNESCO : Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu

ICOMOS: Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi

CIVVIH : Uluslararası Tarihi Kentler ve Köyler Komitesi

KAİP: Koruma Amaçlı İmar Planı

PVC:Poli Vinil Clorür

MÖ :Milattan Önce

MS : Milattan Sonra

Yy :Yüzyıl

M : Metre

1. GİRİŞ

Tarihsel süreç içerisinde kentler sürekli bir değişim ve dönüşüm içerisinde. Kentlerdeki bu değişimden kentlerdeki tarihi kent merkezleri etkilenmektedir. Tarihi kent merkezleri bir kentin geçmiş yaşantısını, kültürünü, yapısını gelecek kuşaklara aktarılmasında köprü görevi görmektedir. Tarihi kent merkezlerini genellikle geleneksel konut dokusu ve kentin çekirdeği niteliğinde olan geleneksel ticaretin yürütüldüğü çarşılar oluşturmaktadır. Çarşılar daha genel anlamıyla ticaretin gerçekleştiği geleneksel ticaret merkezleri alışverişin veya tüketimin yapıldığı alanlar olmasının yanı sıra aynı zamanda geleneksel tarzda üretimin yapıldığı, el emeğine dayanan zanaatların ortaya çıktığı, ayrıca sosyal ilişkilerin geliştirildiği alanlardır (Çiftçi, 2019, s. 1).

Tarihsel süreç içerisinde kent merkezlerinde sosyo-ekonomik kültürel değişimin yaşanması, tüketim alışkanlıklarının değişmesi, çarşıların değişim-dönüşüm süreci yaşamasına sebep olmaktadır. Bu alanlar kentin değişen dinamikleriyle birlikte yeni halleriyle günümüzde varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

İlkçağlardan bu yana birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, Mardin şehrinde bulunan Mardin Tarihi Çarşı Bölgesi, tarihsel süreç içerisinde tahribata uğramıştır. Bu durumun kentin yaşam koşullarının, gereksinimlerinin değişmesi, sosyal, ekonomik, fiziksel ve işlevsel değişimler gibi birçok sebebi bulunmaktadır(Çiftçi, 2019, s. 1).

Günümüzde tarihi değerleri olan alanlar gittikçe kaybolmaktadır. Bu alanların geleceğe aktarılması her geçen gün büyük bir sorun haline gelmiştir(Kuban, 2010, s. 33).Çarşı gibi tarihsel değeri olan alanların sahip olduğu kültürel mirasın korunması, sürdürülebilirliğin sağlanması ve gelecek kuşaklara aktarılması oldukça önemlidir. Bölgede koruma çalışmaları yürütülmektedir. Ancak yapılan koruma çalışmaları daha çok fiziksel çevreye yönelik koruma çalışmalarından oluşmaktadır. Çarşıda fiziksel koruma çalışmalarının yanında sosyal, kültürel, ekonomik yapıyı da ele alan bütüncül bir yaklaşımla koruma çalışmalarının sürdürülmesi gerekmektedir. Bu bağlamda çarşı bölgesinde koruma-kullanma dengesinin sağlanabilmesi için çarşının sürdürülebilir koruma bağlamında ele alınması çok önemlidir.

1.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi

İlkçağlardan bu yana Mardin çeşitli medeniyetlerin durak noktası olması sebebiyle önemli bir konuma sahiptir. Bu bağlamda Mardin kenti önemli bir kültürel

mirasa sahip olmuştur. Mardin'in tarihi kent merkezinde bulunan Mardin Tarihi Çarşı bölgesi tarihsel süreç içerisinde kentin ticaret merkezi görevini üstlenmiştir. Kentin sosyal-kültürel-ekonomik faaliyetlerin yürütüldüğü alan olmuştur. Bu çalışmanın temel amacı Mardin Tarihi Çarşı bölgesinin mevcut durumunun analiz edilmesi, belgelendirilmesiyle gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamak, sürdürülebilir koruma ölçütleri bağlamında değerlendirilmesi, bölgenin sorunlarının, potansiyellerinin tespit edilmesi, bu bağlamda sürdürülebilir koruma önerileri ile sonuca bağlanmasından oluşmaktadır.

Mardin Çarşılarında yapılan koruma çalışmaları fiziksel koruma anlayışıyla yapılmaktadır. Ancak sürdürülebilir koruma anlayışı tarihi alanları fiziksel korumanın yanında çevresel, sosyal-kültürel, ekonomik açıdan da koruma gerektirir. Bu bağlamda bütüncül bir koruma anlayışıyla çarşı bölgesinin değerlendirme gereği ve çarşı bölgesinin koruma-kullanma dengesinin sağlanması ihtiyacı duyulmuştur. Bunun yanı sıra çarşı bölgesinin bütüncül bir yaklaşımla literatüre kazandırılması bakımından önemlidir.

1.2. Araştırmanın Kapsamı

Çalışmanın kapsamını çalışma alanını araştırma problemi olan sürdürülebilir korumanın alt bileşenleri çevresel, sosyo-kültürel, ekonomik ve yasal-yönetsel sürdürülebilirlik bağlamında değerlendirmesi oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklem alanını ise, Mardin Tarihi Çarşı bölgesini oluşturan 19 adet çarşı oluşturmaktadır. Bu çarşılar Hasan Ammar Çarşısı, Marangozlar Çarşısı, Kasaplar Çarşısı, Ayakkabıcılar-Demirciler Çarşısı, Giyimciler Çarşısı, Tellallar-Revaklı Çarşı, Bakırcılar Çarşısı, Zahireciler Çarşısı, Sobacılar Çarşısı, Şapkacılar Çarşısı, Saraçlar (Çarıkçılar) Çarşısı, Eski Kuyumcular Çarşısı, Yemeniciler Çarşısı, Baharatçılar Çarşısı, İplikçiler Çarşısı, Leblebiciler Çarşısı, Semerciler Çarşısı ile İnekler Çarşısı'dır. Ayrıca çarşının bütünlüğü açısından çarşının bileşenleri hükmünde olan ticaret dokusuyla bütünleşmiş Ulu Camii, Reyhaniye Camii, Emir Hamamı ile Kasım Tuğmaner Camii'nin mimari özelliklerine değinilmiştir. Bunun yanı sıra sürdürülebilir korumanın bütüncül koruma yaklaşımı doğrultusunda çarşıda varlığını sürdüren yöresel el sanatları da çalışmaya konu olmuştur.

1.3. Literatür Araştırması

Tezin bu kısmında, tarihi çevre koruma ve sürdürülebilir koruma konuları ve Mardin Çarşıları ile ilgili literatür taraması kapsamında yararlanılan çalışmalara değinilmiştir.

Yeşilbaş (2016), Sempozyum Bildirisinde, ‘Mardin Tellallar ve Bakırcılar Çarşısı’ nın mimari özelliklerini, mekansal, tarihsel gelişim sürecini ele almıştır. Mardin Çarşılarının literatüre kazandırılması bakımından önemli bir çalışma olmuştur.

Yeşilbaş (2018), makalesinde Mardin Tarihi Çarşı bölgesinde bulunan 8 adet çarşının tarihçelerini ve mimari özelliklerini ele almıştır. Çalışma, 8 adet Mardin Tarihi çarşısını koruma çalışmalarından önceki durumunu ele alması bakımından önemlidir.

Yeşilbaş (2017) editörlüğündeki ‘Mardin Çarşıları ve El Sanatları’ adlı yayınlanan 155 sayfadan oluşan kitap çalışmasında, Mardin Tarihi Çarşı bölgesinde bulunan 8 adet çarşının tarihçesi, mimari özellikleri ve çarşıda yapılan el sanatları anlatılmıştır.

Alioğlu (2000), ‘Mardin Şehir Dokusu ve Evler’ adlı kitabında Mardin kent dokusu, mimari özellikleri, gelişimi ile ilgili tespitler yapmış, kitabın bir bölümünde ticaretin ve çarşının gelişimi ile ilgili bilgiler vermiştir. Yapılan çalışmal ile Mardin tarihi kent dokusu tüm bileşenleriyle (evleri, sokakları vs.) literatüre kazandırılmıştır.

Rodwell (2007), ‘Conservation and Sustainability in Historic Cities’ adlı kitabında tarihi kentlerde Sürdürülebilir korumaya yönelik teorik ve pratik bilgiler verilmiştir. Avrupa’dan dünyanın dört bir yanından örnekler verilerek tarihi alanların sürdürülebilir korumasına yönelik katkıda bulunulmuştur.

Cezar (1985), ‘Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönemi İmar Sistemi’ adlı kitabında çarşının gelişim süreci, türklerde çarşınının gelişimi, Osmanlı’da çarşının gelişimi ve çarşının bileşenleri anlatılmıştır. Bu çalışmayla tarihsel süreç içerisinde Anadolu topraklarında geleneksel ticaret merkezlerinin şehir ve Türk mimarisi açısından önemi vurgulanmıştır.

Ahunbay (1996) “Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon” kitabında, koruma düşüncesinin kavramsal boyutları, korunması gereken değerler, anıtlarda bozulma nedenleri, restorasyon öncesi yapılması gerekenler, restorasyon projelerinin süreci restorasyon teknikleri, tarihi çevreyi koruma, koruma ile ilgili yasa ve örgütlenmeler ve

tüzükler başlıkları altında tarihi çevreyi koruma yaklaşımları hakkında kapsamlı bilgiler vermiştir. Yapılan çalışma tarihi çevrede koruma çalışmalarına yönelik yol gösterici olmuştur.

Kaptanoğlu (2014) yüksek lisans tezinde, Sarıyer tarihi kent dokusunu sürdürülebilirlik kavramının kuramsal temeli ve tarihi doku ile ilişkisini ele almıştır. Öncelikle bölgenin genel özelliklerini analiz etmiş, ardından çalışma alanı ile ilgili fiziksel çevre analizleri yapmış, tarihi alanın kullanıcıları ile anketler yaparak bölgenin sosyal özelliklerini ve koruma bilincini tespit etmiştir. Analizler doğrultusunda sürdürülebilir koruma önerileri ile tez çalışmasını sonlandırmıştır.

Dabanlı (2022) yüksek lisans tezinde, Bolvadin semtini sürdürülebilirlik koruma kavramının bileşenleri ve tarihi doku ile ilişkisini ele almıştır. Öncelikle bölgenin genel özelliklerini analiz etmiş, ardından çalışma alanı ile ilgili fiziksel çevre analizleri yapmış, tarihi bölgenin kullanıcıları ile anketler yaparak bölgenin sosyal özelliklerini ve koruma bilincini tespit etmiştir. Analiz çalışmaları ile elde ettiği verilerden yola çıkarak koruma önerileri ve sonuç bölümü ile tez çalışmasını sonlandırmıştır.

Körlü (2020) doktora tezinde, Adana-Kayalıbağ mevki için sürdürülebilir-koruma geliştirme önerileri bağlamında çalışma alanı ile ilgili öneriler geliştirmiştir. Öncelikle bölgenin genel özelliklerini analiz etmiş, ardından çalışma alanı ile ilgili fiziksel çevre analizleri yapmış, tarihi alan kullanıcıları anketler yaparak çalışma alanını ile ilgili sosyal-ekonomik-idari tespitler yapmıştır. Alana yönelik sürdürülebilir koruma stratejileri geliştirerek tez çalışmasını sonlandırmıştır.

Kurtar ve Somuncu (2013) yazarların makalesinde Ankara Hamamönü'nün Koruma çalışmalarının sürdürülebilirliği ile ilgili yapılan çalışmada, öncelikle fiziksel çevreye yönelik değerlendirmeler yapmış, ardından tarihi alan kullanıcılarla anket yaparak sosyal analizler, koruma ile ilgili görüşleri tespit edilmiştir. Çalışma alanı değerlendirmeler ve sosyal analizlerle tanımlandıktan sonra alana yönelik öneriler geliştirilerek çalışma alanının önemi vurgulanmıştır.

Kaya (2021), yüksek lisans tez çalışmasında, Kandilli semtini sürdürülebilir koruma yaklaşımları bağlamında öncelikle bölgenin genel özelliklerini, tarihsel süreç içerisindeki gelişimini anlatmış, ardından fiziksel çevre analizleri ile mevcut durumu analiz etmiş, tescilli yapıları belgelemek amacıyla envanter fişlerini düzenlemiş,

bölgenin sosyo-demografik özelliklerini, aidiyet duygularını ölçmek amacıyla anket çalışması uygulamıştır. Son olarak yaptığı analizler çerçevesinde sürdürülebilir koruma önerileri geliştirerek tez çalışmasını sonlandırmıştır.

Güner (2013) yüksek lisans tezinde, Sürdürülebilir koruma bağlamında öncelikle Şile ilçesini genel özellikleri ile ele almış, ardından bölgedeki yapıları tescil durumu, kullanım durumu ve özgünlük durumu bakımından analiz etmiştir. Bu bağlamda bölgedeki tescilli yapıların işlevlendirilmesi ile ilgili sorunları tespit etmiş, tescilli yapılara yönelik envanter çalışması yapmıştır. Bölgenin sosyo-ekonomik yapısını ve kullanıcıların koruma bilincini ölçmek amacıyla anket çalışması yapmıştır. Fiziksel sosyal analizlerden yararlanarak yaptığı çözümlemelerle çalışma alanı için sokak, yapı ölçeğinde koruma ve yeniden işlevlendirme önerileri geliştirmiştir.

Çelik ve Türk (2020), yaptıkları makale çalışmasında Isparta tarihi kent merkezi kimliğinin sürdürülebilirliği bağlamında fiziksel çevre analizleri yapılmış, sorunları ve potansiyelleri tespit ederek alana yönelik koruma önerileri geliştirmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Sürdürülebilir Kentsel Koruma ve Türklerde Çarşı Kavramı

2.1.1. Sürdürülebilir koruma ve tarihsel gelişimi

Sanayi devrimi ile birlikte dünyada dengelerin bozulması, sanayileşme, plansız kentleşme, hızlı nüfus artışı, doğal kaynakların hızlı ve bilinçsiz bir şekilde tüketilmesi insan yaşamını ve ekosistemin dengesini tehdit eder hale gelmiştir. Bununla beraber doğal enerji kaynaklarının tükenme tehlikesiyle karşı karşıya kalması, küresel ısınma ve çevre kirliliği gibi insan hayatını olumsuz etkileyen sorunların baş göstermesi ile birlikte çevre ve doğanın korunması düşüncesinin yayılmasında etkili olmuştur. Bu bağlamda sürdürülebilirlik düşüncesinin temeli atılmıştır (Dabanlı, 2022, s. 6).

Sürdürülebilirlik kavramının etimolojik kökenine bakıldığında Türkçe literatürde birebir karşılığı bulunmamakla birlikte; ‘devam ettirmek’, ‘var olmak’, ‘sürdürmek’, gibi anlamlara gelmektedir. Latince’de ise ‘sustain’ sözcüğüne karşılık gelmektedir (Şen vd., 2018,s.5). Bunun dışında Sürdürülebilirlik ile ilgili literatürde çok fazla tanımlamalar yapılmaktadır.

Sürdürülebilir Koruma ile ilgili uluslararası örgütler, tarihi alanlarda kamusal ve özel yaşam alanları arasında uyumu sağlayarak, bu alanlarda toplumun belleğini oluşturan alanların kültürel değerleri korunması gerektiğini savunmaktadır (Washington Tüzüğü,1987). Beyhan (2004)’a göre sürdürülebilirlik, sosyal, ekonomik, politik, kültürel birçok alanda yer almış bir kavram olup, konu olduğu alanda kaynakların devamlılığını hedef alır ve hızla tüketen toplumun ekosistemde yaratacağı olumsuzlukları ortadan kaldırmayı hedef alan bir kalkınma sistemidir. Erdem (1997)’e göre ise, Sürdürülebilirlik kavramı sadece bugünü düşünen bir anlayışla değil daha uzun bir zaman diliminde var olmayı gerektirir.

1987’de Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nun yayınladığı ‘Ortak Geleceğimiz’ adlı raporda ise sürdürülebilirlik ‘Sürdürülebilir Kalkınma’ ifadesiyle kavramsallaştırılarak ilk resmi tanımı şu şekilde yapılmıştır. Sürdürülebilir kalkınmanın tanımı, ‘*Doğal kaynakların hızla tükenmesine izin vermeyen, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını da karşılayabilme fırsatı sunan, ekosistem ile ekonomi arasındaki dengeyi muhafaza eden, ekolojik bakımdan sürdürülebilir özelliklere sahip olan kalkınma*’ olarak yapılır (Levent, 1999, s. 8).

Günümüzde ise sürdürülebilirlik kavramı dünyada tüm alanlarda yansımıştır ve kavramsal tartışması tüm alanlarda yapılmaktadır. Tarım, turizm, kentler, teknoloji gibi beşeri yaşamın idame ettirilebilmesi amacıyla birçok alanın sürdürülebilirliği tartışılmaktadır. Tüm bunların ortak özelliği, toplumu etkiliyor olmaları, insanoğlunun akıbetini hedeflemeleri ve hangi alan için planlanıyorsa o alanın kaynaklarını korumaya çalışmasıdır(Beyhan, 2004, s. 11). Özetle Sürdürülebilirlik düşüncesinin temelini, doğal kaynakları korumak, dünyada koruma-kullanma dengesini sağlamak, kaynakları uzun vadede yaşatmak, gelecek nesillere aktarmak, doğal dengenin korunması ve bu bağlamda çevre sorunlarının önlenmesi oluşturmaktadır.

Sürdürülebilirliğin tarihte ilk defa ormancılık, tarım, balıkçılık gibi yenilenebilir enerji kaynakları için kullanıldığı, kökeninin 1713'lere dayandığı bilinmektedir. Çevre koruma kaygısı ile uluslararası kalkınma politikalarına yansması ise 1970'li yılları bulmuştur (Şen vd., 2018, s.3).

1972'de G7 ülkeleri aracılığıyla bir grup akademisyen tarafından “*Büyümenin Sınırları [Limits to Growth]*”adlı rapor düzenlenerek bu bağlamda yapılmış ilk somut örnektir(Şen vd., 2018,s.3). Bu raporda doğal kaynakların tükenme riski, hızlı nüfus artışı, endüstriyel üretim ile birlikte çevre kirliliğinin verdiği zararlar gibi konuya değinilmiştir (Rodwell, 2007, s.51). Aynı yıl içerisinde Stokholm'da BM Çevre Konferansı'nda çevresel sorunlar ve çevrenin korunması ilk kez uluslararası alanda gündeme gelmiştir (United Nations, 1972,s.3). Toplantıdan sonra çevrenin korunması ile ilgili eylem planları hazırlanmış, bölgesel çalışmalar düzenlenmiş, ulusal ve uluslararası düzeyde çeşitli kararlar alınmıştır(Levent, 1999, s. 7)

1992 yılında ise Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı Rio de Janerio'da düzenlenmiştir. Bu konferansta Rio Deklarasyonu onaylanmıştır. Rio Deklarasyonu sürdürülebilir kalkınmanın kapsamı genişletilmiştir. Sürdürülebilir kalkınma çevresel sorunları ele almanın yanında sosyal, kültürel konuları da kapsamına almıştır (Günay, 2010, s. 48).

1996'da BM tarafından HABITAT II konferansı düzenlenmiştir. Bu konferansta toplumsal gelişmenin ve ekonomik büyümenin yapıtaşlarını oluşturan insan yerleşmelerinin potansiyelleri ve sorunları ele alınmıştır. Konferansta tüm insanlara yeterli konut ve globalleşen dünyada sürdürülebilir insan yerleşmeleri tartışılan konu olmuştur(Levent, 1999, s. 9) 2002 yılında düzenlenen Dünya Sürdürülebilir Kalkınma

Zirvesi [Word Summit on Sustainable Development] ile birlikte sürdürülebilir kalkınma; ekonomik, sosyal ve çevresel bileşenlerle bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesi gerektiği kabul edilmiştir (United Nations, 2003, s.135).

Sürdürülebilirlik ile ilgili yürütülen çalışmalara bağlı olarak, sürdürülebilirlik kavramının kapsamı, sürdürülebilir kalkınma ile genişletilmiştir. Çıkış noktası çevrenin korunması ve çevresel sorunların tartışılması, sorunlara çözüm üretilmesi amacıyla ele alınan kavram zamanla sosyal adalet, nüfus artışı, eğitim, sağlık, yiyecek, barınma ihtiyaçlarının tedarik edilmesi, ekosistemin korunması, doğal kaynakların verimli kullanılması, endüstriyel kalkınmanın sağlanması ve bunlara yönelik yeni stratejilerin geliştirilmesi şeklinde sorunları kapsayan bir kavram haline gelmiştir (Dresner, 2002, s. 67-69).

Genel olarak 2000’li yıllardan sonra sürdürülebilirlik kalkınma, bugünün ihtiyaçlarına paralel bir şekilde ekonomik boyutuna ilaveten, sosyal, kültürel, teknolojik ve bilimsel gelişmelerin etkisiyle pek çok alanda anlam kazanmaya başlamıştır (Levent, 1999, s. 36)

2.1.1.1. Sürdürülebilir korumanın bileşenleri

Sürdürülebilirlik kavramı çok yönlü bir kavramdır. Ekolojik sürdürülebilirlik, sosyal sürdürülebilirlik, mekansal sürdürülebilirlik ve kültürel sürdürülebilirlik, ekonomik sürdürülebilirlik, yasal-yönetmelik sürdürülebilirlik şeklinde örnek verilebilir. Sürdürülebilirlik her boyut içerisinde yalnızca korumayı değil, koruma-kullanma dengesini sağlamayı hedef almaktadır. Sürdürülebilirlik, uzun vadede var olmayı, insanın doğa-çevre ve toplumla iç içe olmasını gerektirir. Bu bağlamda sürdürülebilirlikte koruma-kullanma dengesi önemli olmaktadır(Beyhan, 2004, s. 11).Sürdürülebilirlik çok boyutlu olup farklı alanlarda gündeme gelmekle beraber, sürdürülebilirliğin çevresel, sosyo-kültürel, ekonomik olmak üzere üç temel bileşeni vardır.

“Sürdürülebilir Kalkınma” ile ilgili yaklaşımlara bakıldığında; ekonomik, çevresel ve sosyal sürdürülebilir şeklinde üç temel bileşeni olduğunu, bu bileşenler her ne kadar ayrı değerlendirilse de birbirini desteklemesi gerektiğini ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşabilmek için konunun bu üç farklı yaklaşımının bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasıyla mümkün olabileceğini ortaya koymuştur(Şenel, 2010, s. 26).

Çevresel Sürdürülebilirlik

Dünyanın var oluşundan bu yana insan ile doğa arasında sıkı bir etkileşim söz konusudur. İnsanoğlu gerek yaşamını idame ettirmek için gerekse refah düzeyini arttırmak için çevre kullanmış ve çevreyi değiştirmiştir. Bu süreçte doğal kaynakların sürekli kullanımı zaman içerisinde çevrenin tahribatına, ekosistemlerin yok olması ve kaynakların tükenme riski ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda doğal dengenin korunması, insan refahının devamlılığının sağlanması amacıyla çevresel sürdürülebilirlik gündeme gelmektedir (Tıraş, 2012, s. 65).

Çevresel sürdürülebilirlik, doğadaki kaynakları korumak, bu kaynaklardan en uygun şekilde yararlanmak, gelecek kuşaklara aktarımını sağlamak açısından önemlidir. Çevresel sürdürülebilirlik, doğal üretim mekanizmalarının aktif olarak kullanımının sürdürülmesi, yenilenebilir kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlanması, yenilemeyen kaynakların kullanımının asgari düzeyde tutulması, ekolojik dengenin dayanıklılığının göz önünde bulundurulması, kontrol mekanizmalarının aktif bir şekilde kullanılması, doğal, fiziksel ve kültürel çevrenin korunması gibi bileşenleri içermektedir (Beyhan, 2004, s. 12-13). Çevresel sürdürülebilirlik, kaynakların kullanım seviyesinin kendini yenileme hızını aşmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda biyolojik çeşitliliğin, insan sağlığının, doğal kaynakların kalitesinin, canlıların yaşamlarının korunması çevresel sürdürülebilirlik içerisinde değerlendirilmektedir (Kaypak, 2012, s. 26).

Sosyo-Kültürel Sürdürülebilirlik

Sosyal sürdürülebilirlik, toplum yaşamında sosyal, doğal ve yapay çevre etkileşiminin bilinçli bir şekilde geliştirilmesini sağlamaktır. Kültür ise insanoğlunun yaşamı boyunca sahip olduğu değerlerin birikimidir. Kültür ile çevrenin dolaylı veya doğrudan etkileşim halinde olması sebebiyle kültürün çevreye yansması söz konusudur. Buna bağlı olarak kültürel çevre ortaya çıkmaktadır. Bir bölgenin kültürel çevresini bir bölgenin sosyal yaşantısı, folklorik özellikleri, gelenek-görenekler, mimari oluşumlar gibi unsurlar oluşturmaktadır. Kültür, bir topluma ait mirasın geçmişten günümüze geçirdiği süreci, değişimleri yansıtmaktadır. Bu bağlamda geçmişten günümüze aktarılan ve geleceğe aktarılacak kültürel öğelerin zaman faktörü ile ilişkisi kurularak önemli bir miras olduğunun vurgulanması gerekmektedir. Kültürel sürdürülebilirlik için, kültürü oluşturan unsurların koruma politikaları ile korunması, korumanın yanında

kullanımının da teşvik edilmesine yönelik stratejilerin geliştirilmesi, kültürel birikimin yansımaları olan çevrenin fark edilmesinin sağlanması ve buna yönelik koruma bilincinin geliştirilmesi gerekmektedir (Beyhan, 2004, s. 10-14)

Sosyo-kültürel sürekliliğinin ve kültürel değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması, geçmişin kültürel birikiminin, yerel kimliğin korunmasına ve kuşaklar arası aktarılmasına bağlıdır. Bu bağlamda sosyo-kültürel sürdürülebilirlik günümüzde var olan kültürel, tarihi ve geleneksel dokuya ait tüm unsurların bütüncül bir yaklaşımla korunmasını ve gelecek kuşaklara aktarılmasını gerektirmektedir (Dikmen & Toruk, 2017, s. 12).

Ekonomik Sürdürülebilirlik

Ekonomik sürdürülebilirlik en az kaynak kullanımı ile ihtiyaçların giderilmesini amaçlamaktadır. Ekonomik sürdürülebilirlik; temel ihtiyaçların karşılanmasını, insan odaklı üretim mekanizmalarının korunması ve geliştirilmesi, sürdürülebilir ekonomiye yönelik stratejiler geliştirmeye dayanmaktadır. Ayrıca, yaşam koşullarının iyileştirilmesi, gelir adaletsizliğinin önlenmesi, hizmet ürünlerinin gelecek kuşaklara aktarılması ekonomik sürdürülebilirliğin diğer ölçütlerindendir (Beyhan, 2004, s. 13).

Tarihi alanlarda ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanması, ekonomiyi canlı tutacak politikaların geliştirilmesini gerektirmektedir. Bu politikaların dokuya özgü kültürel miras değerlerine zarar vermeyecek şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Burada dokuya has karakteristik özelliklerin korunması ve yaşatılması korumanın esasını oluşturmaktadır. Ayrıca yerel ekonomilerin desteklenmesi, istihdam olanaklarının artırılması ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanmasında önemli rol oynamaktadır (Günay, 2010, s. 48).

Yasal-Yönetmelik Sürdürülebilirlik

Ülkemizde koruma politikaları etkin bir şekilde planlanıp uygulanmaması, tarihi dokuların zarar görebilerek kullanılmasına ya da bu alanların terk edilmesine dolayısıyla köhneme sürecinin hızlanmasına sebep olmaktadır. Tarihi dokularda köhneme durumuna engel olmanın, bu alanların sürdürülebilirliğini sağlamanın yolu, koruma-kullanma dengesini sağlamakla mümkündür (Özden, 2002, s. 49).

Kent planları oluşturulurken kaynakların kamu yararı gözetilerek kullanılması, kullanıcıların kaynaklardan eşit şekilde yararlanması, doğal ve tarihi çevrenin korunması, yeni istihdam alanlarının oluşturulması amaçlanmaktadır. Ancak 1985'te 3194 sayılı imar kanununun uygulanmasıyla birlikte tarihi kent dokularında ciddi oranda tahribatlar görülmüştür. İmar kanunu ile birlikte yapılan imar planı değişiklikleri ile tarihi kent dokularında yoğun yapılaşma görülmüştür ve tarihi dokular zarar görmüştür(Yeter, 2002, s. 86). Bunun yanı sıra 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun 73.Maddesi ile "Belediye, kentin gelişimine uygun olarak eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek; konut alanları, sanayi ve ticaret alanları, teknoloji parkları ve sosyal donatılar oluşturmak, deprem riskine karşı tedbirler almak veya kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabilir" belediyelere geniş yetkiler tanınmakta ancak belediyelerin koruma-yenileme dengesini nasıl sağlayacağı tanımlanmadığından tarihi kent dokularında tahribatların önünü açmıştır. Yasal olarak sürdürülebilirliğin sağlanması; yasaların uygulamada farklılıklara imkan tanımayacak şekilde kapsamlı bir şekilde tanımlanması ile mümkündür. Böylece zaman içerisinde farklı alanlarda uygulanacak projelerin aynı strateji ile geliştirilmesi beklenmektedir (Güner, 2013, s. 7).

2.1.1.2. Sürdürülebilir koruma yaklaşımlarının değerlendirilmesi

Toplum olarak geçmişten günümüze biriktirdiklerimiz kültürü tanımlamaktadır. Tarihi kentlerde, alanlarda kültürün mekana yansıması görülmektedir. Bu alanlarda yapılan koruma çalışmalarında temel amaç; kent dokusunun özgün dokusunu, karakteristik özelliklerini günümüzde yaşatmanın yanında, kentsel dokuyu 'tarihi bir belge' niteliğinde gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamaktır. Bu açıdan incelendiğinde, "süreklilik/devamlılık" ilkeleri doğrultusunda ortaya çıkan sürdürülebilirliğin, tarihi koruma çalışmalarıyla doğrudan ilintili olduğu görülmektedir (Günay, 2010, s. 50).

Başka bir açıdan bakıldığında; Sürdürülebilirlik kavramı sadece bugünü düşünen bir anlayışla değil daha uzun bir zaman diliminde var olmayı gerektirir(Erdem, 1997, s. 8).Sürdürülebilirlik kavramına karşılık koruma kavramı daha köklü bir geçmişe sahiptir. Medeniyetlerin somut tarihini meydana getiren, sahip olduğu kültürün tarihi belge niteliği taşıyan tarihi çevrenin yaşatılması, korunması ve gelecek kuşaklara taşınması evrensel bir yaklaşım olan koruma kavramı ile mümkündür. Sürdürülebilirliğin tanımına bakıldığında bugünün insanın gereksinimlerini karşılamakla birlikte gelecek

kuşakların da ihtiyaçlarının karşılanması gerektiği vurgulanmakta olup, koruma kavramıyla paralel bir tanıma sahip olmuştur (Erdem, 1997).

Tarihi alanlar zaman içerisinde toplumun değerlerinin değişmesiyle birlikte değişime uğramaktadır. Bu değişimler fiziki yapıya yansıdığı gibi, kültürel değerlerini de etkileyebilmektedir. Bu bağlamda tarihi çevreler değişebilen bir sisteme sahiptir. Sürdürülebilir koruma bu süreçte önemli hale gelmektedir. Tarihi alanların bu süreç sahip olduğu tarihi, kültürel ve belge özelliğinin korunup hem günümüz koşullarında kullanılması hem de gelecek kuşaklara aktarılması sürdürülebilir korumanın gerekliliklerindendir (Günay, 2010, s. 62). Ayrıca toplum ile çevre arasındaki bağın güçlendirilmesi, kültürel çeşitliliğin, topluma özgü kültürün sürekliliğinin sağlanması, yöresel malzemelerin üretimini etkilen zanaat faaliyetlerin devamlılığı, tarihi yapıların veya alanların uygun bir işlevle yeniden kullanımının sağlanması, tarihi dokuların canlandırılması ve yerel halkın koruma faaliyetlerine katılması koruma ile sürdürülebilirlik kavramlarının ortak noktalarındandır (Akgündüz, 2013, s. 14).

Tarihi kentlerde sosyo-ekonomik durum ile mekansal oluşumlar arasında yoğun bir ilişki söz konusudur. Zaman içerisinde sosyo-ekonomik yapıda değişimler görülmektedir. Var olanın yerini farklı durumlar alabilmektedir. Kent merkezlerindeki bu değişim süreci fiziki mekanlarda büyümenin yanı sıra, fonksiyon değişiklikleri, bu mekanların terk edilmesi ya da yeni ulaşım tercihleri şeklinde de sonuçlanabilmektedir. Tarihi kentlerde veya alanlarda ekonomik ve sosyal alandaki değişiklikler, kentlerin yapısal durumunu da etkileyebilmekte, dolayısıyla tarihi çevrelerin bozulmasına sebep olmaktadır(ICOMOS, 1993,s.42).

Tüm bu açıklamaların yanı sıra uluslararası kuruluşlar korumanın sürdürülebilirliğine yönelik çeşitli ilkeler geliştirmiştir. UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu), ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası kuruluşlar tarafından düzenlenen toplantılarda alınan kararlar basın aracılığıyla halka duyurularak, halkın kültürel miras konusunda farkındalığın oluşması amaçlanmıştır. Ayrıca toplantılarda koruma ilkeleri, geleneksel malzeme ve yapım tekniklerinin korunması, tarihi çevrelerin kültürel değerlerinin sürdürülebilmesi, çağın gereksinimlerine göre yeniden değerlendirilmesi gibi konular ele alınmıştır (Ahunbay, 1996, s. 116).

Sürdürülebilir koruma ile ilgili çok sayıda tüzük, uluslararası koruma kuruluşu bulunmaktadır. Koruma düşüncesi anıtsal yapıları koruma anlayışıyla tek yapı ölçeğinde koruma şeklinde ortaya çıkmıştır. Kentsel ölçekte koruma fikri ise ilk defa 1894'te Dresden'de çevre koruma örgütünün kurulmasıyla gelişmeye başlamıştır (Erdem, 1997, s. 12)

Koruma bağlamında; Venedik Tüzüğü'nün 1964 yılında ortaya çıkması ile beraber tarihi alanların korunmasına yönelik birtakım ilkeler geliştirilmiştir. Venedik Tüzüğü'nün koruma yaklaşımlarının bazıları; 'Yapının eksik kısımları tamamlanırken, yapının bütünüyle uyumlu bir şekilde tamamlanmalıdır; ancak yapılan onarımın, aynı zamanda sanatsal ve tarihi özellikli yönünü yanlış bir biçimde yansıtmaması için, özgünden ayırt edilebilecek bir şekilde yapılması gereklidir' (Venedik Tüzüğü, Madde 12). 'Eklemelere, ancak yapının ilgi çekici bölümlerine, geleneksel konumuna, kompozisyonuna, dengesine ve çevresiyle olan bağıntısına zarar gelmediği durumlarda izin verilebilir' (Venedik Tüzüğü, Madde 13). Bu bağlamda değerlendirildiğinde korumanın özgün durumun dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır. Ancak Venedik Tüzüğü'nün koruma kapsamı anıt ölçeğinde sınırlı ölçekte kalmıştır. Zaman içerisinde yeni koruma politikaları geliştirilmiştir. 1981 yılında Avustralya'da Burra Tüzüğü yayınlanmıştır. Yayınlanan raporda sürdürülebilir korumada kültürel değeri olan yerlerin şimdiki ve gelecek nesiller için korunması gerektiği vurgulanmaktadır (ICOMOS Australia, 2013).

ICOMOS'un Uluslararası Tarihi Kentler ve Köyler Komitesi CIVVIH tarafından Venedik Tüzüğü'nü tamamlamak üzere yayınlanan Washington Tüzüğü (1987) ile küçük veya büyük ölçekli tarihi kentsel alanlarla ilgili koruma ilkeleri geliştirilmiştir. Tüzüğe göre tarihi alanlar tarihi belge özelliği taşımakla birlikte geleneksel kültüre ait birçok değerleri barındırmaktadır. Sanayi devrimi ile birlikte kentsel alanlarda değişimler meydana gelmiştir. Tarihi alanlar bu değişimlerden etkilenmekte, harap olma hatta yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu bağlamda tarihi kentsel alanların sürdürülebilir korunmasına yönelik çeşitli stratejiler belirlenmiştir. Tarihi kentsel alanların korunması için sosyal ve ekonomik gelişmeye yönelik politikaların geliştirilmesi, korunması planlanan alanların tarihi karakteristik özellikleri ile birlikte sahip olduğu maddi ve tinsel, yerin ruhuna ait manevi bileşenleriyle değerlendirilmesi, parsel ve sokakların oluşturduğu kent dokuları, bina-açık alan ilişkisi, dokuyu oluşturan yapıların üslup, boyut, ölçek, yapım tekniği, kullanılan malzeme, iç ve dış görünüşleri

gibi karakteristik özellikleriyle korunmasını esas alır (Washington Tüzüğü). Bu bağlamda Tarihi çevrenin ve kültürel mirasın devamlılığının sağlanabilmesi özgünlüğünün ve karakteristik özelliklerinin korunması ilkesine dayanmaktadır (Günay, 2010, s. 62).

Paris'te 2011 yılında yapılan 17.ICOMOS Genel Kurulunda 'Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri' kabul edilmiştir. Kabul edilen ilkelerin ana temasına bakıldığında Sürdürülebilir Korumaya vurgu yapılmaktadır. Valetta İlkeleri (2011)'ine göre kültürel mirasa geniş ölçekte bakılarak, süreklilik, kimlik gibi somut olmayan unsurların korunması gerekmektedir. Ayrıca, geleneksel arazinin kullanma şekli, kamusal alan toplum ilişkisi gibi çevresel, sosyo-kültürel-ekonomik etkenler hususlarında farkındalık yaratılmak istenmiştir. Sürdürülebilir gelişmede en önemli husus, mimari planlama ve müdahalelerde temel yaklaşımın kentin mirasını korumaya yönelik politikalar geliştirilmesine dayandığı vurgulanmıştır. Bu politikaların, hem tarihi çevreyi koruması, hem de günümüz kültürel, sosyal ve ekonomik yaşamıyla bütünleşmesi gerekmektedir. Yapılacak müdahalelerin, bölgenin somut ve somut olmayan kültürel miras değerleri, hem de kullanıcıların yaşam kalitesinin göz önünde bulundurularak yapılması gerektiği vurgulanmıştır (Valetta İlkeleri,2011).

Bunun yanı sıra kentsel alandaki kullanıcının çevresi ile ilişkisi, kentsel alanın zaman içerisinde üstlendiği işlevler, tarihi dokuların korunması bağlamında önemli olmaktadır (Washington Tüzüğü, 1987). Korumanın sürdürülebilirliği, tarihi alanlarda sanatsal ve kültürel çalışmalar yapmak, bu çalışmaların yaygınlaşmasını sağlamak, yöreye özgü zanaatları desteklemek, soyut mirası yansıtan tüm unsurları gün yüzüne çıkarıp etkin hale getirmek bir diğer önemli hususlardır (Rodwell, 2007,s-166). Ayrıca tüm bu çalışmalarla birlikte tarihi alanların canlandırılmasında ve bu alanların sürdürülebilirliğin sağlanmasında tarihi çevrenin değerleri göz önünde bulundurularak dengeli ve üretime dayalı yerel ekonominin oluşturulması önemli rol oynamaktadır (Günay, 2010, s. 62). Toplumların yaşam şeklinin değişmesi, geleneksel işlevlerin varlığını sürdürülememesi, zamanla tarihi alanların terk edilmesine, kullanıcının başka yere göç etmesine sebep olmaktadır. Bu durum yerel kültürün yok olmasına, yöreye özgü karakteristik özelliklerin yok olmasına sebep olmaktadır. Bu bağlamda tarihi alanların yalnızca turizme yönelik bir işlevle değil, halkın gündelik hayata katılımını sağlayacak işlevlerle devamlılığının sağlanması önemlidir.

2.2.1. Çarşı kavramı ve çarşının tarihsel gelişim süreci

Çarşının etimolojik analizi yapılacak olursa Farsça'da Cihar (dört) kelimesi ile Arapçada suk (cadde) kelimesinin birleşiminden oluşan çarşı dört sokak veya caddenin birleştiği alan olarak tanımlanmaktadır (Şahinalp & Günal, 2016, s. 339). Çarşı kavramının gelişimi ile ilgili geçmişten günümüze farklı görüşler bulunmaktadır. Çarşı sözcüğü, eski yazılış biçimiyle çarsu ya da çarşu XIV. Yüzyıldan beri kullanıldığı saptanmıştır. M. Cezar çarşı kelimesinin Türkçe olduğunu ve hiçbir dilden geçme olmadığını ve ticaret yerini ifade etmek için kullanıldığını ifade etmektedir. Ayrıca pazar sözcüğü de çarsu sözcüğü kadar Türk literatüründe geçmişte ve günümüzde kullanılmıştır. Pazar sözcüğü belirli bir ürünün satıldığı alanı, dükkan dışında ticari alanı ifade etmek için kullanılmaktadır. Osmanlı resmi belgelerinin bazılarında hatta bazı kaynaklarda çarşı yerine Arapçada suk sözcüğü kullanıldığı tespit edilmiştir. Evliya Çelebi'nin kaynaklarında ise birinci derecede çarşı, ikinci derecede bazar, az miktarda çarşı sözcüğünün geçtiği görülmektedir (Cezar, 1985, s. 6-13).

Çarşının Oluşumu: Alışveriş kavramının tanımına baktığımızda insanların ihtiyaçlarını karşılamak için birbiriyle karşılıklı yarar ilişkisine dayanan bir eylem olduğu görülür. Alışveriş eylemi alıcı-satıcı-mal üçgeninde gerçekleşmektedir. İnsanlık tarihinde alışveriş eylemi ilk ve en ilkel topluluklarda değiş-tokuş yöntemiyle yapılmıştır. Değiş-tokuş yöntemine dayanan ticarete bir ürün verip karşılığını almak temel ilkedir. Zamanla üretim tekniklerinin gelişmesiyle beraber değiş-tokuş yöntemi ihtiyacı karşılayamamıştır. Buna bağlı olarak para birimi gelişmiştir ve paranın ortaya çıkmasıyla değiş-tokuş yönteminde karşılaşılan sorunlar çözülmüştür. Alışveriş eyleminin değişen ihtiyaçlara göre farklı boyutlar kazanması ile belirli ve güvenli mekanlara ihtiyaç duyulmuştur. Kent toplumuna geçiş süreci ve paranın icadı ile beraber alışveriş mantığı değişmiş olup ticari mekanlarda gerçekleştirilmeye başlandı. Böylece çarşının gelişim süreci başlamıştır (Küçükörmürcü, 2005, s. 24).

Çarşının oluşum sürecine baktığımızda çarşı ile ilgili alanların ilk oluştuğu yerler ilk uygarlıkların çıkış noktası olan Mezopotamya, Mısır ile İndus topraklarıdır. Söz konusu alanlar tarım toplumundan kent toplumuna geçen ilk medeniyetlerdir. Kent toplumlarının gelişmesiyle beraber ticari kentler de gelişmiştir. Mısır topraklarında da ilk ticari mekanlara rastlanmıştır. Mısır'da para biriminin ortaya çıkmadığı zamanlarda ticari yaşam devlet veya kabilelerin idaresinde yürütülmektedir. Mısır topraklarında sadece Firavun'un söz sahibi olması sebebiyle halk onun memuru ve aynı zamanda

topraklarının işleyicisi olmuştur. Bazen tek elden kontrol edilen topraklarda mal alım satımı yapılabilirdi. Böylece şehirde ilk alışveriş sokakları ortaya çıkmıştır. Irak'ın güneyinde yer alan Uruk kenti ise Dünyanın ilk ticari kent olma özelliğini taşımaktadır. Uruk kentinde ticaret tapınak ve saray etrafında gelişmiştir. Tapınaklar ekonomik kontrolü takip ettiği gibi ticaretin kontrolünü de sağlamıştır. Kentin tarım hayvancılıktan elde edemediği diğer ürünler değiş-tokuş ticareti ile uzak bölgelerden temin ediliyordu. Bu sayede Mezopotamya'nın farklı bölgelerine ulaşarak bir ticaret ağı kurulmuştur. Antik dönemde ticari yapılar ise agoralardan oluşmaktadır. Agoralar Mezopotamya topraklarındaki ticari oluşumlara göre daha düzenli yapıdadır (Topçu, 2011, s. 32). Agora en basit şekliyle “kent meydanı” olarak tanımlanabilir. Sözcük anlamı toplanma olan agora için şehir merkezi veya pazar yeri tanımları getirilse de bunlardan daha fazla fonksiyon içerdiği bilinmektedir. Kent için her biri farklı fonksiyonlara sahip iken agora ise en eski kullanım zamanından itibaren en sık kullanıldığı döneme kadar neredeyse birçok fonksiyonda kullanılmıştır. Agora, asıl işleviyle bir ticaret merkezidir. Kent ticari hayatının en işlek noktasıdır. Antik Yunandaki agoranın yerini Romalılarda forum alır. M.S. II. yüzyılda forumlara bitişik alışveriş mekanları ile beraber çok sayıda dükkan inşa edilmiştir. Böylece ticari alanlar bir arada toplanmıştır (Tokol, 1996, s. 7). Roma imparatorluğunun yıkılmasıyla birlikte ticari alanlar İslamiyet'in hızla yayılmaya başladığı Arap yarımadasına kaymaya başlamıştır. İslam kentlerinde kendilerine has çarşılar oluşmaya başlamıştır (Topçu, 2011, s. 27).

2.2.1.1. Türk şehirlerinde çarşı

İnsanlık tarihinde ekonomik canlılığın olduğu ilk yer Anadolu topraklarıdır. İpek yolunun Anadolu topraklarından geçmesiyle ekonomik canlılık süreklilik kazanmış. Selçuklular zamanında da ilk ticari yapılar ortaya çıkmıştır (Aksoy, 2009, s. 22). Eski ve Ortaçağ insanının ticari faaliyetleri Akdeniz Çevresinde gerçekleşmiştir. Tarihte bilinen en zorlu ticaret yolculukları, Çin'den başlayıp Basra Körfezi'ne varan deniz yolunda, yine Çin'den başlayıp Orta Asya güzergahını takip ederek Mezopotamya'ya varan kervan yolunda yapılmıştır. Çin'den başlayan tarihi ipek yolunun büyük bir kısmı Türklerin yaşadığı alanlardan geçmiştir. Buna bağlı olarak ipek yolu üzerindeki ticaretten Türklerde etkilenmiştir. Türklerin oturduğu topraklar bölgedeki en çetin koşullara sahip topraklardı. Türklerin ipek yolundaki kervanlara karşı koruyucu ve yardımsever tutumuyla ipek yolunun uzun yıllar varlığını sürdürmesinde etkili olduğu

bilinmektedir. Türklerin kervanlara ve tüccarlara yardım ettiği ile ilgili Arap gezgini İbni Fadlan'ın da bilgi verdiği bilinir. Türkler ipek yoluna olan yakınlığıyla ticari hayata dahil olmuştur. Türklerin yerleşik düzene ait ticari faaliyetleri Orta Asya'da başlamıştır. Tarihte bilinen ilk Türk dükkanları ve çarşıları Orta Asya'da meydana gelmiştir. Selçuklu devletinin kurulmasıyla Türklerin farklı uygarlıklarla etkileşimi ve kültür alışverişi olmuştur. Selçuklu devletinin Türkistan'dan başka İran, Irak, Suriye ve Anadolu topraklarına hakim olmasıyla Uzak Doğu ve Akdeniz ticareti arasındaki önemli bir tampon bölge Türklerin egemenliğine geçmiştir. Türklerden önce Bizans Anadolu topraklarına hakimdir ve Bizans'ın ekonomisi gelişmediği için ticari alanlar sur dışında yer almaktadır.1071 Malazgirt Zaferi ile birlikte Türkler Anadolu'ya yerleşmeye başlamıştır. Anadolu'ya yeni yerleşen Türkler ticari faaliyetlerini Bizans'tan kalan mevcut yapılar da sürdürmüştür. Türk devrinde ticaret sur kapılarının dışında başlamıştır. Ticaretin bu şekilde küçük ölçekte olması o dönemde sıklıkla savaşların olmasından kaynaklanmaktadır. Alışveriş alanları da buna bağlı olarak yeterince gelişmemiştir (Cezar, 1985, s.14-17). Zamanla ticaret yapıları olan dükkanlar ve hanlar inşa etmişlerdir. Türklerin anavatanı olan İç Asya'da yer alan Maverâünnehir, Horezm, Fergana, Talas ve Horasan bölgeleri ile İran Şehirleri üç bölümden oluşmaktadır. Şehirlerin bu bölümleri kale, şehristan ve rabad şeklindedir. Bu şehirlerde kale genellikle şehristanın içindeki bölgede yer almakta ve şehristanın etrafını surlar çevrelemektedir. Rabad olarak adlandırılan bölge şehristan surlarının dışındaydı ve halkın alışveriş amacıyla kullandığı Pazar alanı rabadların en dışında yer almaktadır. İslamiyetin İran ve Türkistan'da yayılmasıyla surların dışındaki Pazar alanları şehristana diğer bir deyişle sur içine taşınmaya başlamıştır. Sur dışından sur içine taşınmasında rol oynanan en önemli husus cami ile ticaret yerlerinin birbirine yakın olması gerekmektedir (Cezar, 1977, s. 90).

Selçuklu devletinde çarşılar küçük ve surların dışındadır. Zamanla Çarşı alanları büyüyerek surların içinde yer almaya başlamıştır. Selçuklu devletinin ilk yıllarında çarşılar kapalı değildir. Ticaret yollarının Selçukluların denetimine geçmesiyle kervansaraylar ortaya çıkmıştır. Kervansarayların kent dışında konumlanmasından dolayı Selçukluların göçebelerle ticaret yapmasını sağlamıştır (Verdil, 2006, s. 34). Selçuklu devletinin sınırlı sayıda kaynağı olması sebebiyle yeni mahaller kurulup nüfus arttıkça yeni dükkanlar inşa edilmiştir. Ahi teşkilatının yaygınlaşmasıyla beraber Türklere ait ticari alanlar buna bağlı olarak imalathaneler de artmaya başlamıştır.

Türklerin yerleştiği alanda mevcut ticari yapıların dayanıksız olduğu bilinmektedir. Türklerin de ilk yaptığı ticari alanların benzer şekilde dayanıksız olduğu düşünülmektedir. Anadolu şehirlerinin zamanla birer Türk şehrine dönüşmesiyle beraber Türk özelliklerini taşıyan ticari alanlar da gelişmiştir. Türklere özgü gelişen ilk ticari yapı bedestendir. Yine Türklere özgü önemli ticaret yapılarını arasta ve hanlar oluşturmaktadır. Türk şehirlerindeki ticari yapılarını Sanayi devrinin etkilerinin şehirlerde hissedilmeye başladığı zamana kadar dükkanlar, bedestenler ve hanlar oluşturmaktadır. Bunların en yaygın inşa malzemesinin en çeşitli olanı kolay yapılabilmesi sebebiyle dükkanlardır. Dükkanlar üstü açık veya kapalı bir sokakta varlık gösterebileceği gibi bir arastada, bir handa veya bir bedestende görülebilir. (Cezar, 1985, s. 16-19) Türk şehirlerinde kapalı çarşı oluşumları bedesten, kapalıçarşı ve arasta olarak üç farklı mekansal karakter şeklinde gelişim göstermiştir (Verdil, 2006, s. 34).

2.2.1.2. Osmanlı döneminde çarşı

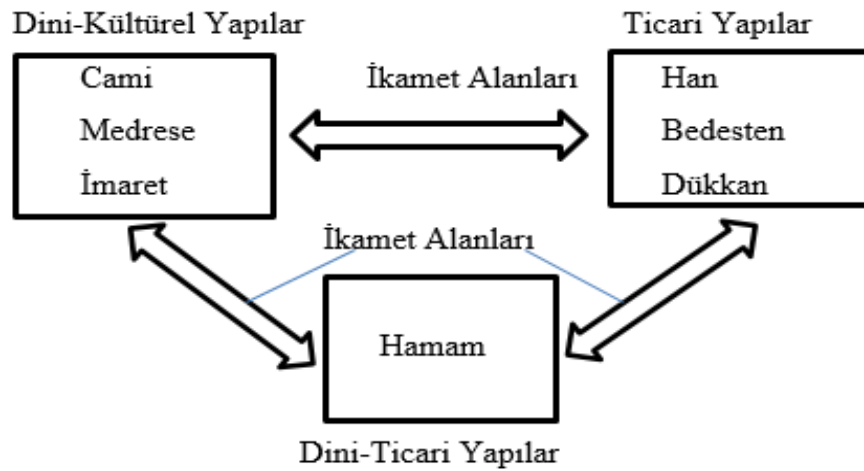
Osmanlı şehirlerinin en önemli özelliklerinden biri şehir hayatını oluşturan çarşılardır. Şehirlerin gelişmişlik seviyesine göre çarşılar büyüklüğü değişmektedir. Çarşılar şehrin önemli ticaret merkezi olup cami merkezli gelişim göstermiştir. Osmanlı Devleti'nde çarşılar sosyal ve ekonomik fonksiyonlara sahiptir(Şahinalp & Günal, 2016, s. 339). Osmanlı çarşı yapısı, orta alanda bedesten, etrafında ticari dükkânlar, hamam, han, hastane ve caminin yer aldığı yapılar bütünüdür. Bu çarşıların meydana gelmesinde, ticaret akslarının, Selçuklu dönemi yollarının ve bu alanlarda yer alan ticari alanların fazlaca katkısı olmuştur (Atalan & Arel, 2016, s. 220).

Osmanlı Devleti'nden önce Selçuklular Anadolu'ya hakimdir. Anadolu mimarisinde ilkin Selçukluların etkileri görülmüştür. Osmanlı çarşıları da Selçuklu çarşılarının devamı niteliğinde olmuştur. Bazıları yeni yapılar eklenerek geliştirilmiş bazıları yeniden yapılmıştır. Osmanlı şehirlerinde çarşılar halkın ve dışardan gelen ihtiyaçlarını karşılayan aynı zamanda sosyal bir alan statüsündedir. Osmanlı çarşılarının gelişiminde Türk İslam mimarisi önemli rol oynamıştır. İslam dininin hayır yapmaya ve ticarete önem vermesinin etkisiyle sosyal ve ekonomik amaca hizmet eden yapıların yapılmasında etkili olmuştur. Türk İslam şehircilik anlayışında şehir planının oluşumunda çarşılar belirleyici rol oynamıştır. Mahremiyet ve toplu ibadet anlayışının hakim olması çarşıların yerleşim alanlarından uzakta planlanmasını gerekli kılmıştır (Şahinalp & Günal, 2016, s. 340). Osmanlı kentinde değişmeyen kurallardan bir tanesi

caminin her yerden görülebilir, medresenin erişilebilir, çarşının da güvenilir bir yerde olmasıdır (Aksoy, 2009, s. 34).

Osmanlı Çarşılarının Özellikleri: Osmanlı çarşıları birden fazla işkolunu barındıran aynı gruptaki dükkanların bir araya gelmesiyle oluşan, genellikle bir cami veya bedesten etrafında şekillenen ulusal veya uluslararası düzeyde üretimi ve ticari-sosyal fonksiyonu olan konum itibarıyla şehrin merkezinde yer alan kompleks bir sistemdir. Tarihsel süreç içerisinde çarşıların ibadet yapıları etrafında geliştiği görülmüştür. Ortaçağ dönemine Avrupa’da katedraller Ortadoğu’daki şehirlerde camii etrafında gelişmiştir. Osmanlı Dönemi çarşı gelişiminde de aynı şekilde camii merkezli bir gelişim söz konusudur (Şahinalp & Günal, 2016, s. 347). Ayrıca Osmanlı kentinde çarşının güvenliğini sağlamak amacıyla kaleye yakın şehrin eğimli bir yamacına kurulmuştur.

Osmanlı çarşılarının temelini Selçuklu döneminde inşa edilmiş ticari yapıları ve bu dönemde gelişmiş ticaret yolları oluşturmuştur (Atalan & Arel, 2016, s. 353). Selçuklu döneminde çarşı şehrin merkezi olan ‘şehristan’dan surlara doğru gelişmiştir. İslam şehirlerine şehri çevreleyen bir kale vardır bu kalede şehrin yöneticileri kalenin yakınında devlet görevlileri, esnaf ve sanatkarların yerleşim yerleri ve çarşı yer almıştır. Kale ile şehir merkezi arasında ise ikamet alanları yer almıştır (Şekil 2.1). Osmanlı şehrinde çarşı cami, kale ve çarşı merkez konumda yer almıştır. Osmanlı şehrinde kale ile surlar arasındaki ticari yol güzergahlarındaki ana yollar üzerinde ‘uzun çarşılar’ oluşmuştur. Bu yönüyle Osmanlı çarşıları şehirde önemli bir konumda yer almıştır.

Şekil 2.1. Osmanlı Kent Merkezinde Çarşıların Konumu (Dede, 2010)

Osmanlı topraklarında ipek ve baharat yolu gibi önemli ticari yolların geçmesi çarşıların gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Osmanlı döneminde özellikle başkent konumunda olan şehirlerde çarşılar daha çok gelişmiştir. Osmanlı devletinde ilk planlı çarşı-pazarlar Bursa şehrinde gelişmiştir. Osmanlı devletinde gelişmiş şehirlerde ticari yapılar, cami, aşevi ve diğer imaretler gibi kuruluşlara nakdi yardım sağlamak amacıyla kurulmuşlardır. Toplumsal hayır işleri vakıflar tarafından yürütülmektedir. Osmanlı çarşılarında yer alan ticari mekanların mülkiyeti büyük oranda vakıflara aittir. İşyerleri han, hamam, bedesten ve pazarlarda bulunan işyerlerinin bir kısmı da özel mülkiyete aittir. Osmanlı çarşıların ekonomik yönü olduğu kadarıyla sosyal ihtiyaçların da karşılandığı kompleks bir mekandır. Osmanlı Dönemi çarşılarında bakırcılar, dericiler, demirciler gibi imalat yapan atölyeler, aynı mesleğe sahip esnafların bir arada bulunduğu ticaret alanları, halk ve tüccarlar için ibadethaneler, medreseler, konaklama için hanlar, kişisel temizlik ihtiyaçları için hamamlar bulunmaktadır. Osmanlı döneminde çarşı, sosyal ve ekonomik aktivitelerin yoğun bir şekilde olması sebebiyle şehirlerin kalbi niteliğindedir (Şahinalp & Günal, 2016, s. 341-342).

Osmanlılar devletinde ulusal ve uluslararası düzeyde ticaretin sürdürülebilmesi için çarşılarda özel ticari yapılar inşa edilmiştir. Osmanlı şehrinde aynı meslek grubunda olan esnafların bulunduğu çarşılar bulunmaktadır. Osmanlı şehrinde çarşılarda ticaret yapıları dükkânlar, hanlar ve bedestenler olmak üzere, üç ana gruba ayrılmıştır. Bu grup içinde hanlar önemli bir yer tutmuştur. Hanların çeşitli fonksiyonları bulunmaktadır. Bunların bir kısmı sadece ticaret veya günümüz otelleri şeklinde sadece konaklama amaçlı iken, bir kısmı da konaklama ve ticaret amacıyla kullanılmaktadır. Özellikle ülkeler arası ve ülke içi ticaretin yapıldığı hanlar, çarşı içinde önemli bir yere sahip olmuştur (Özdeş, 1953, s. 8).

Arasta

Osmanlı döneminde toptan ticaret ticari alanda önemli bir yer tutmaktadır. Aynı meslek grubundaki esnafın bulunduğu yerlerde toptan ticareti yapılan malların pazarı yapılmaktadır. Toptan ticaret ‘arasta’ denilen ticari alanlarda yapılmaktadır. Arasta; bir sokağın etrafında etrafında oluşmuş dükkanlardan oluşmaktadır. Arastalarda dükkanların ordu disiplininde olduğu gibi sıralanmış olması sebebiyle bu şekilde anlandırılmıştır. Arastaların genellikle üstü açıktır ancak üstü kapalı olanları da vardır(Şekil 2.2.). Arastayı bedestenlerden ayıran özelliklerden bir tanesidir. Arastalarda

bedestenlerde olduğu gibi kiler ve mahzen bulunmamaktadır. Ayrıca arastalarda satılan mallar bedestenlerde satılanlara göre daha az kıymetlidir (Şahinalp & Günel, 2016, s. 341).

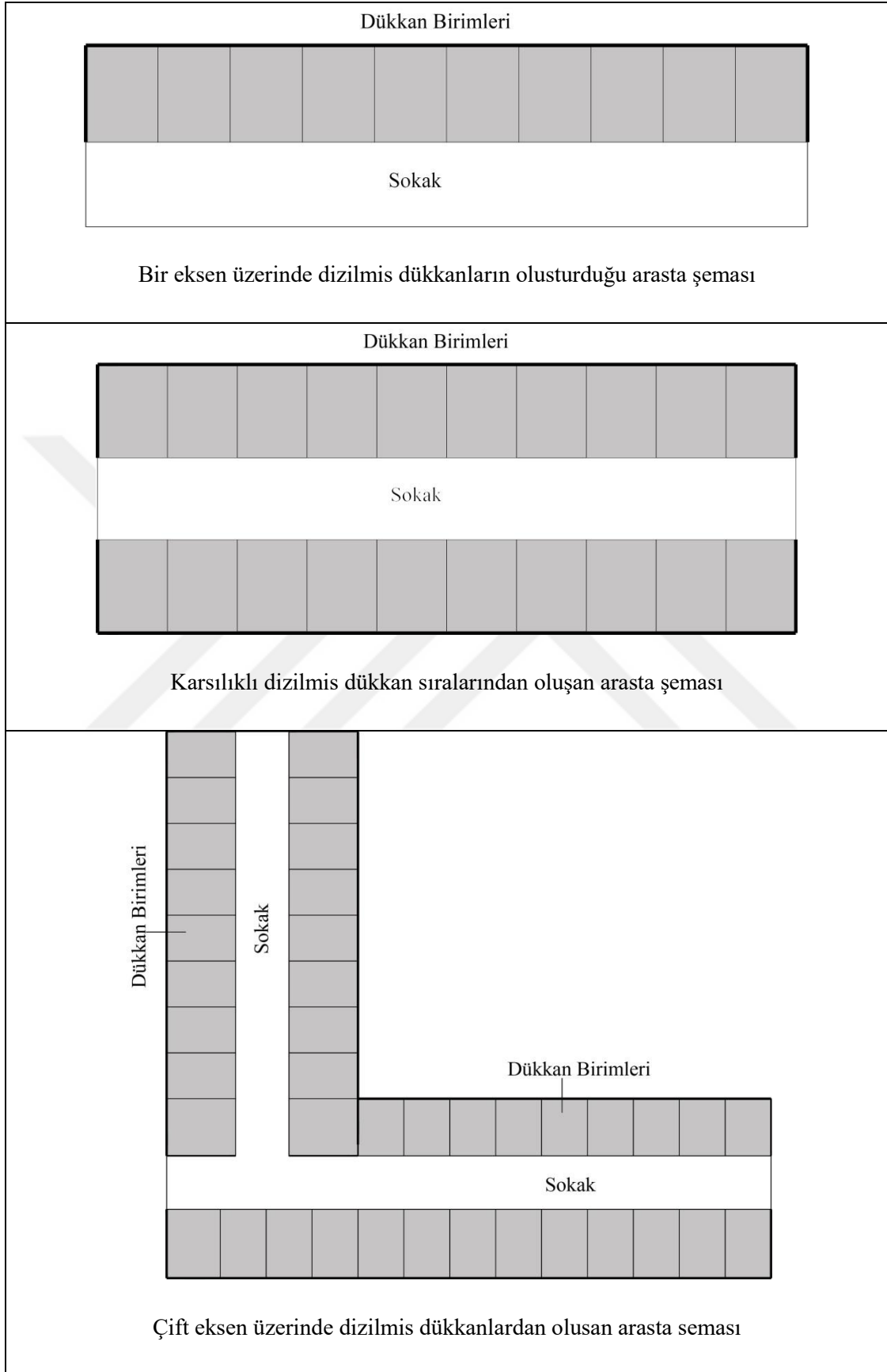

Şekil 2. 2. Edirne Selimiye Arasta Örneği (Cezar, 1985)

Arastanın mekansal kurgusuna bakıldığında, karşılıklı dükkanlardan oluşan, dükkanların üstünün tonozla örtülü ya da üstü açık olabilen yapılardır. İçinden yoğun olarak kullanılan bir yolun olduğu bilinmektedir (Ataman, 2000, s. 25). Osmanlı Mimarisinde arasta, üstü açık veya örtülü olabilen, bir eksen üzerinde yan yana veya karşılıklı dizilen dükkanlardan oluşan yapı türü olarak tanımlanan yapıyı tek seferde tamamlanabilen, zaman içinde ek yapı yapılamadığı, dolayısıyla yapısal özelliklerinde ve formunda değişiklik olmayan yapılar topluluğu olarak tanımlanmaktadır (Aksoy, 2009, s. 39) (Çizelge 2.1.).

Arastanın yapım tekniği incelendiğinde, geçmişten günümüze gelene kadar önemli derecede değişikliğe uğramayan tek ticari yapı olarak değerlendirilmektedir. Arastalar farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Çarşının içinde sokaklar şeklinde, çarşıdan bağımsız bir bölüm ya da külliye'nin bir parçası olarak da inşa edilebilirler (Dede, 2010, s. 40-41).

Çizelge 2. 1. Arasta Plan Şemaları (Küçükkömürcü,2005) (işlenmiş hali)

Bedesten

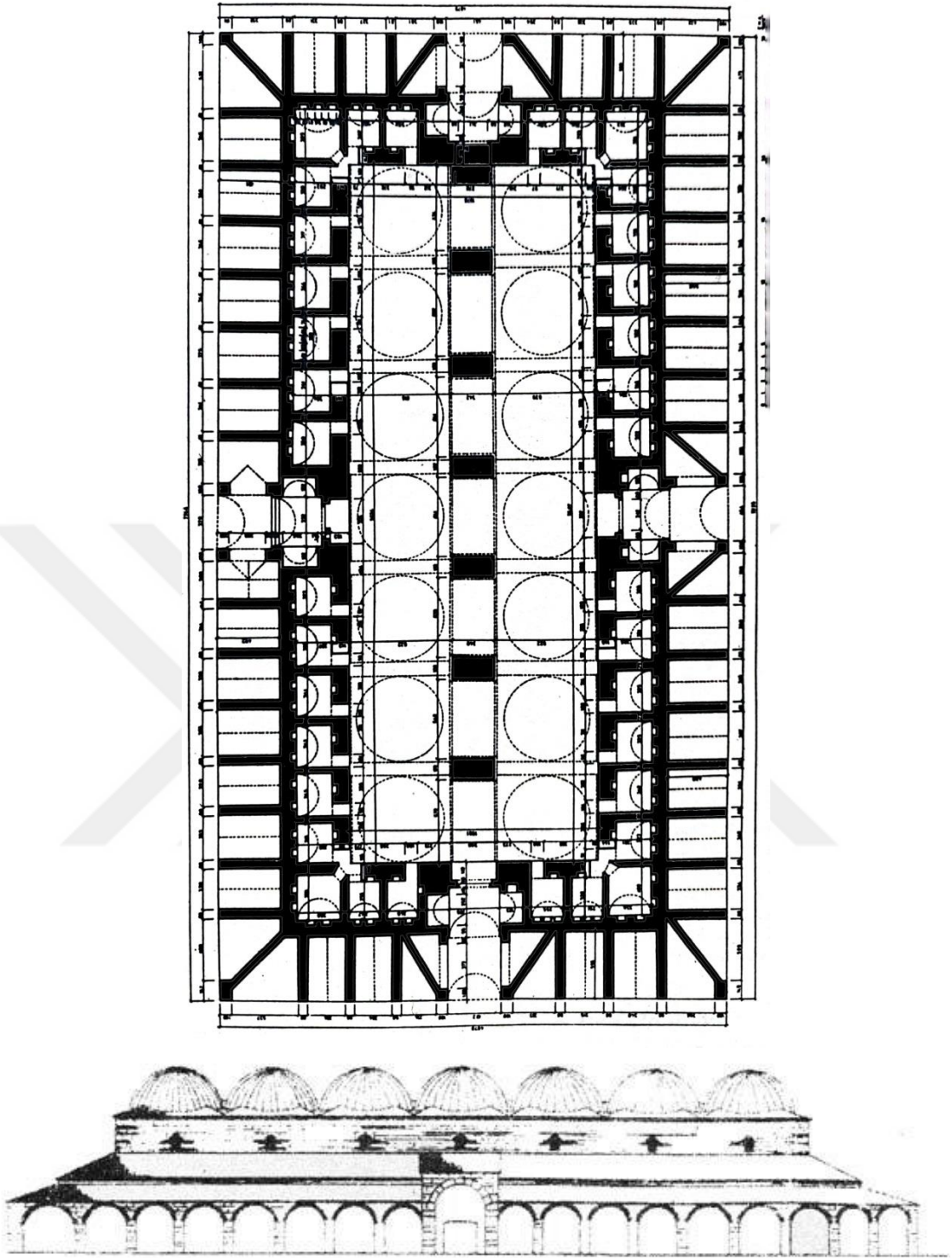
Bedesten, kumaş ve bez satışı için yapılmış mimari mekanlar olup zaman içerisinde kıymetli mal ve eşyaların da alım satımının yapıldığı yerlerdir. Çarşının kullanıcılarını çoğunlukla bayanlar oluşturmaktadır. Bedestenler bayanların sosyal hayata katılmasında önemli rol oynamıştır (Verdil, 2006, s. 11). Bedestenlerin ilk oluşumu beylikler döneminde görülmüş olup Selçuklular zamanında varlığıyla kendini belli etmiş Osmanlı devletinde gelişmiş ve daha yaygın haliyle ortaya çıkmıştır. Osmanlı kentinde her daldan esnaf ve zanaatkarın bulunduğu yer bedestendir. Yapısı itibarıyla değerli eşyaların satıldığı, depolandığı ve belgelerin saklandığı yer olan bedesten banka görevi görmüştür. Sağlam mimarisi ve çarşının merkezinde yer alması sebebiyle Türk-Çarşı mimarisinin kalesini oluşturmuştur. Bedesten büyük tüccarların bulunduğu kapalıçarşıdır (Aksoy, 2009, s. 39). Anadolu kentleri bu şekilde Türklere özgü bir hal alınca ticari yapıları da Türk karakteristiği ile inşa edilmeye başlanmıştır. Bu yönüyle Bedesten tipik bir Türk binası özelliği taşımaktadır (Cezar, 1985, s.18-21).

Bedestenler, ilkin dükkanların arasında ahşap malzemeden tek göz olarak inşa edilmiştir. Şehrin alışveriş merkezinin ortasında kargir yapısıyla kendini gösteren bir yapı niteliğindedir. Böylece Türk ticaret bölgesinin çekirdeğini oluşturmuştur. Kolay kurulabilen ahşaptan inşa edilen dükkan dizileri bedestenin etrafını sarmıştır. Böylece bedesten çarşının en canlı ticari yapısı olmuştur. Bedesten kagir ve sağlam yapılar olarak inşa edilmiştir. Ahşap dükkanların yangında yok olması bedestenin değerli malları koruyabilmek adına daha emniyetli inşa edilmesini zorunlu kılmıştır. Bedestenlerin içinde satış tezgahları dış duvarlarının bitişiğinde dükkanlar bulunmaktadır. Demir kaplı dayanıklı kapıları ve yüksekte olmak suretiyle az sayıda penceresi vardır. Bedestenin içi kalın kare payelere oturan tuğla kemerlerle bölümlere ayrılmıştır, bölümlerin üzerini de tuğla kubbeler örtmüştür. Demir kapaklı çok az sayıdaki pencereden ışık alır. Bu yönüyle bedesten Ulucami gibi çok kubbeli bir yapı yaklaşımına sahiptir (İnan, 1996, s. 122).

Anadolu'da bedestenlerin ilk örneklerine XIII. yüzyılın ikinci yarısında bedestenlerin altyapısını oluşturan hanların inşa edilmesiyle rastlanmıştır. Bezzaziye inşası için hanlar özel bedesten yapılarının ilk basamağını oluşturur. Selçuklu döneminden 'İplikçi ve Dokumacı Hanı' ya da 'Bezzazlar Hanı' diye anılan yapılardan günümüze ulaşan olmamıştır. Osmanlı şehir içi hanları da Selçuklu hanları ile benzerlik göstermektedir. Türk kervansaray yapılarının plan şemalarının Osmanlı hanlarına

yansıdığını söylemek mümkündür. Bunların en iyi örneklerini Bursa’da görebiliriz. Osmanlı şehir içi hanlarının en eskisi Bursa’da Orhan Gazi’nin yaptırdığı Bey Hanı (Emir Han) ilk bedesten olarak kullanılmıştır. Osmanlı Dönemi’nde bedesten mimarisi, kare veya dikdörtgen formunda, kubbeli örtü sistemli olup, kalın taş duvarlı bir yapıdadır. Şehir merkezinde kale görünümüne sahiptir. Bedestenin kulelerinin olması sebebiyle uzaktan kendini belli eder. Genellikle bir veya iki, bazen de dört kapılıdır. Bedestenin içi taş duvarlarla kar şeklinde 4 ila 20 arasında değişen birden fazla bölüme ayrılmıştır. Bu bölümlerin üstü bir kubbe ile kaplıdır. Bedesten aydınlatması bedesten duvarlarının üst kısmında yer alan küçük pencerelerden sağlanmaktadır. Dış taraftan bedestenin duvarına dükkanlar dayalıdır. Dükkanlar bedestene bağlı olan caddenin iki yanında sıralanmıştır (Cezar, 1985, s. 212-213) (Şekil 2.3).

Şekil 2. 3.Edirne Bedesteni planı ve kesiti (Cezar, 1985)

Han Mimarisi

Osmanlı döneminde han yapıları bedesten, arasta ve çarşı yapıları gibi kent merkezinde yer almıştır. Osmanlı ticaret yolları üzerindeki kasabalarda yolcuların konaklama ihtiyacını karşılamak malların tüccarlara teslim edilinceye kadar korunmasını sağlamak için genellikle kargir olarak inşa edilen yapılardır (Akozan, 2011, s. 761).

Hanlar Osmanlılar döneminde 15. ve 16.yüzyıllarda menzil hanı ve kent içi hanlar olarak inşa edilmeye başlamışlardır. Kent hanları bir avlunun etrafını saran odalar dizisi ile odanın önünde yer alan revaktan oluşan iki katlı bir yapıdır. Alt katlar genellikle hayvanlar için ahır malların konulabileceği depo amaçlı, üst katlarda ise tüccarların konaklayabileceği birimler bulunmaktadır. Odaların üstü tonozla, revakların üstü kubbe ya da tonozla örtülmüştür.16.yüzyıl itibariyle odalarda da kubbeli örtü sistemi kullanılmıştır. Kent içi hanlar dikdörtgen plan şemasına sahiptir. Hanların ortasında iç avlu avlunun ortasında da bir şema ya da kibleyi gösteren bir mescit bulunmaktadır. Hanların inşa edildiği dönemde konaklama işlevi de bulunmaktadır. Günümüzde ekonomi ve sosyal hayattaki değişimler sonucu ticaret merkezi olarak kullanılmaktadır. Osmanlı döneminde konaklama işlevi olmayan tamamen ticari işlevde kullanılan ticari hanlarda vardır. Ticari hanlarda alt katlar depo, üst katlar ofis olarak kullanılmaktadır. Hanlarda ayrıca mescit de bulunmaktadır. Hanlarda taş, almalı taş ve tuğla yapı malzemesi olarak kullanılmıştır. Hanların örtü sistemini tonoz, kubbe, ahşap çatı ya da beşik, aynalı ve çapraz tonoz oluşturmaktadır (Kartal, 2013, s. 6)

Kapalı Çarşılar

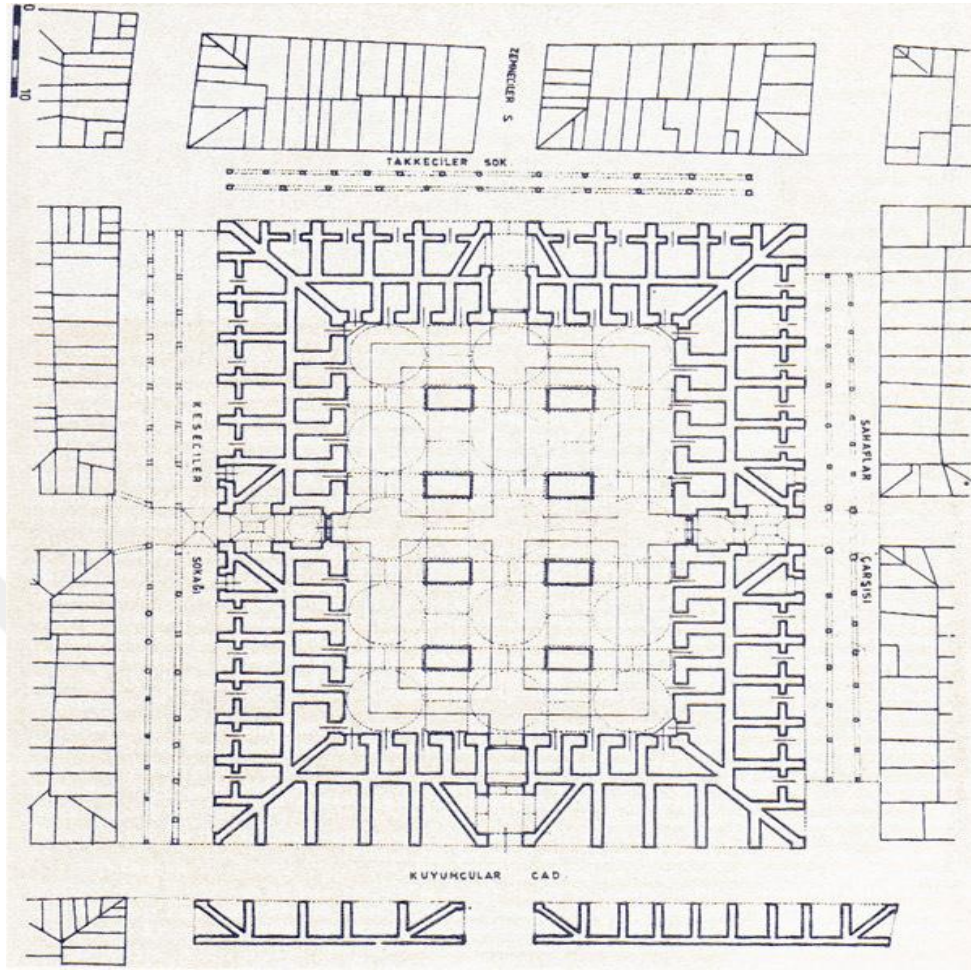
Kapalı Çarşılar yalnızca yayalara açık olan, dükkanların çevrelediği sokakların üstünün örtülmesiyle oluşan çarşılardır. Bu çarşılar Örtülü çarşı da denilmektedir (Kartal, 2013, s. 9).Alışveriş eyleminin gerçekleştiği çarşılar bölgenin iklim şartlarına göre dükkanların önündeki sokakların üstünün örtülmesi ihtiyacını doğurmuştur. Bilhassa sıcak iklim bölgelerinde bulunan ülkelerde sürekli kullanılan çarşıların sokaklarının örtülmesi kaçınılmaz bir durum olmuştur (Aksoy, 2009, s. 50).Buna karşılık sıcak olmayan bölgelerde sokağın üstünün örtülmesi sokakta aydınlatma sorununa yol açması ve ekonomik olmaması sebebiyle kapalı çarşı örnekleri görülmemiştir. Selçuklu egemenliğinde olan Anadolu, Suriye ve Irak topraklarında kapalıçarşıya dair ilk izler Nizamülmük'ün Bağdat'ta Nizamiye Medresesi'nin karşısına

yaptırdığı kapalıçarşıdır. Bugünkü Anadolu topraklarında Bizanslılar ve Selçuklular dönemine ait herhangi bir kapalıçarşı örneğine rastlanmamıştır. Bugünkü Türkiye sınırlarındaki kapalı çarşıların hepsinin Osmanlı Döneminde yapıldıkları bilinmektedir. İnşa edilen kapalıçarşıların bazıları tamamen yok olmuş, en önemli kapalıçarşılar günümüze kısmen ya da tamamen kalabilmiştir (Cezar, 1985, s. 35). Günümüze kadar kalabilmiş en önemli ve ilk örneklerinden sayılan kapalı çarşı örneği İstanbul Kapalıçarşıdır. Osmanlı Dönemi kapalı çarşılarını daha iyi kavrayabilmek adına Anadolu coğrafyasında İstanbul Mısır Çarşısı incelenmiştir.

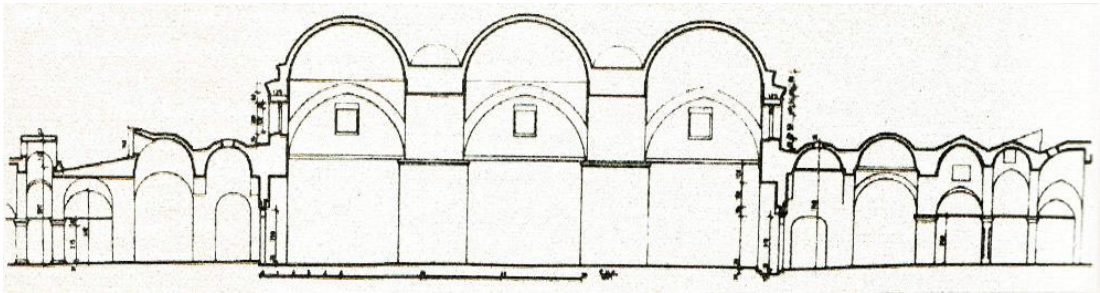
İstanbul Mısır Çarşısı, dünyanın en eski ve özgün çarşılarından biridir. Kırk beş bin metrekarelik alana sahiptir. Çarşı iki bedesten, altmış dört cadde ve sokak, on altı han, yaklaşık dört bin dükkan ve on altı handan oluşmaktadır (Gürz, 2014, s. 35).

Kapalıçarşı'nın geçmişi Osmanlı'nın İstanbul'u fethine kadar dayanmaktadır. Osmanlı Döneminden önceki Bizans Dönemine bakıldığında bugünkü çarşı bölgesinin günümüzdeki durumuyla birebir örtüşmese de o dönemde de önemli bir ticaret merkezi olmuştur. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'un fethiyle var olan ticaret geleneği sürdürülmüş ve ticari alanlar aynı bölgede konumlandırılmıştır (Kıvrak, 2010, s. 81).

Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettikten sonra Ayasofya Camii'ne gelir sağlamak için bedestenler kurmuştur. Bu bedestenler Cevahir ve Sandal bedestenleri olup kapalıçarşının başlangıcını oluşturmuştur. Zamanla bedestenlere açık pazarlar eklenmiş, üstü açık çarşıların yer yer üstünün örtülmesiyle kapalı çarşıya dönüşmüştür. Cevahir Bedestenini Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılmış olup fatih vakfının 1462 yılından sonra yaptırıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla bedesteninde 1462 yılından sonra inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir. Bedestenin plan şemasına bakıldığında kapalı bir avlu çevresinde oluşan dükkan birimlerinden oluştuğu görülmektedir. Ancak dış mekanda da bedestenin dış yüzeyinde sıralı dükkanlar bulunmaktadır. (Şekil 2.4), (Şekil 2.5) (Dede, 2010, s. 35).

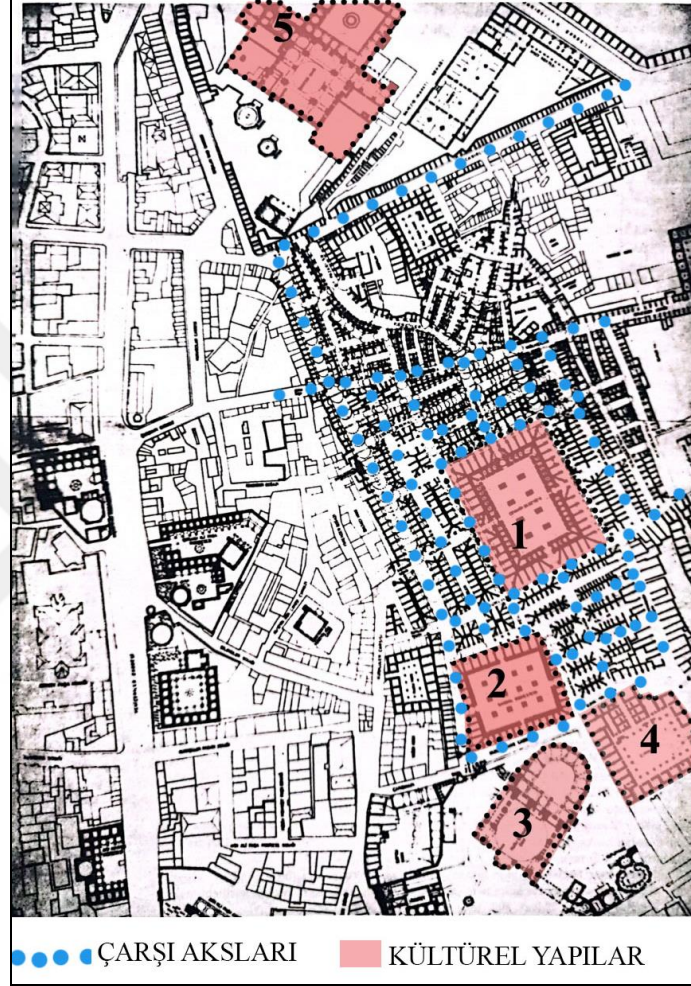
Şekil 2. 4. İstanbul Cevahir Bedesteni planı (Cezar, 1985)

Şekil 2. 5. İstanbul Cevahir Bedesteni ve çevresindeki sokakların kesiti (Cezar, 1985)

Bedestenler dışında çarşı bölgesine ticari faaliyetlerin çok arttığı 1600'lü yıllarda çok sayıda han, çarşı merkezinin etrafına köle ticaretinin yapıldığı pazarlar, fırınlar ve ikinci el eşya alım satımının yapıldığı pazarlar kurulmuş, böylece ilk etapta iki bedestenle var olan kapalıçarşı zamanla üstü kapalı binlerce han ve dükkan biriminden büyük bir ticari komplekse dönüşmüştür (Kıvrak, 2010, s. 81).

İstanbul Tarihi Çarşı bölgesini oluşturan bedesten, han ve dini yapılar çarşının gelişiminde önemli rol oynamıştır. İstanbul Çarşı bölgesi ve yakın çevresinde Cevahir Bedesteni, Sandal Bedesteni, Valide Han, Nuri Osmaniye Camisi bu yapılar dışında Mısır Çarşısı, Kürkcü Hanı, Mahmut Paşa Camisi, Süleymaniye Camisi ve Tiryaki Çarşısı çarşı bölgesinin oluşumunda etkili olmuştur (Dede, 2010, s. 47) (Şekil 2.6.).

Şekil 2. 6. İstanbul Kapalı Çarşı bölgesini oluşturan yapılar (Cezar, 1985)

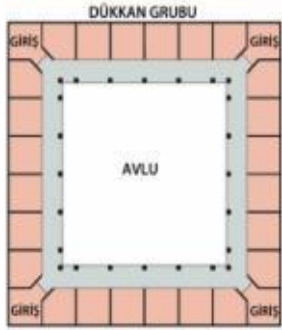
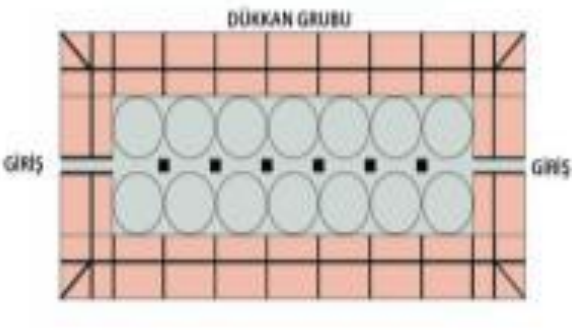
1. Cevahir Bedesteni (1461-1470) 2. Sandal Bedesteni (1470 +) 3. Beyazıt Camisi (1501-1506) 4. Çuhacı Han (1718-1730) 5. Nuri Osmaniye Camisi (1748-1755) (İşlenmiş Hali)

İstanbul merkez çarşısı bedestenler etrafında kurulmuştur. Çarşıdaki ilk oluşumların bedestenler olduğu görülmektedir. Buna karşın Fatih vakfiyesinde Bit Pazarı, Takkeçiler, Terziler, Bezzazlar gibi çarşı bölümlerinin isimleri geçmektedir. İstanbul kapalı çarşı boş bir arsaya bir defada inşa edilmemiş olup bedestenler ve hanlar gibi ilk yapıldığında kargir olan yapılarla, eski ahşap dükkanların sokaklarının ve kapladıkları alanların dikkate alınarak kargileştirme işlemleriyle bir araya gelmiş yapılar

topluluğudur. Kapalıçarşının dükkanlarının bugünkü hallerinin temelinde 1701, 1750, 1766 ve 1896 yıllarındaki inşaat faaliyetleri yatmaktadır. 1943 ve 1954 yangınlarından sonra çarşıda değişiklik yapmadan gerekli tamirler yapılmıştır (Cezar, 1985, s. 112).

Çizelge 2. 2. Osmanlı Ticari Yapıların Analizi (Kartal, 2013, s. 11)

YAPI TÜRÜ	HAN	ARASTA	BEDESTEN	KAPALIÇARŞI
YAPIM YILLARI	İlk oluşumlara 11. ve 13.yy'larda rastlanır. Osmanlı Döneminde 15. ve 16.yy'larda ilk örneklerine rastlanır.	15.yy ikinci yarısından itibaren inşa faaliyetleri başlamıştır.	13.yy başlarında yapımına başlandı gelişmiş örneklerine 15.yy sonlarında rastlanmıştır.	İlk örnekleri 15.yy'da görülmüş olup 17.yy ve 18.yy da gelişmiş örneklerine rastlanmıştır.
KONUMU	Kent merkezi veya kent dışında yer alır.	Kent Merkezi	Kent Merkezi	Kent Merkezi
ÖZGÜN İŞLEVİ	Konaklama, Ticaret	Ticaret	Ticaret	Ticaret
İÇERDİĞİ MEKANLAR	Dükkan, Depo, Ahır, Atölye, Avlu, Mescit, Namazgah, Tuvalet , Mutfak	Dükkan, Dua Kubbesi	Dükkan, Mahzenler	Dükkan, Atölye, Mescit, Çeşme, Depo
PLAN ŞEMASI				

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Materyal

Çalışmanın materyalini çarşı bölgesinde yapılan tespit ve gözlemler (saha araştırması), çalışma bölgesine ait eski fotoğraflar, güncel fotoğraflar, çalışma konusu ve alanı ile ilgili yayınlanmış eserler, alanla ilgili imar planları, halihazır haritalar, plan raporları, çarşıya yönelik yapılan koruma çalışmalarıyla ilgili çizimler, raporlar, fotoğraflar, esnaf ile yapılan sözlü görüşmeler oluşturmaktadır.

3.2. Yöntem

Bu çalışmanın yöntemi dört aşamadan oluşmaktadır.

Birinci Aşama: Araştırma konusu ile ilgili ‘sürdürülebilirlik, koruma, çarşı, sürdürülebilir koruma’ kavramlarına yönelik kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Daha sonra sürdürülebilir koruma yaklaşımlarına ve Mardin Tarihi Çarşı bölgesine örneklem alan çalışmalarına benzer tez, makale, bildiri vb. akademik çalışmalar ile çalışma alanının değerlendirilmesine yönelik yöntemlerle ilgili örnek çalışmalar incelenmiştir. Bunun yanı sıra Mardin Çarşısı ile ilgili Mardin Arkeoloji ve Etnoğrafya Müzesi, Mardin Sakıp Sabancı Müzesi, Mardin Artuklu Üniversitesi Kütüphanesi ve Mardin Büyükşehir Belediyesi’ne bağlı KUDEB Şube Müdürlüğünden materyaller (belge, rapor, harita, plan, resim vb.) temin edilmiştir.

İkinci Aşama: Bu aşama saha çalışmasından oluşmaktadır. Çalışma alanının mevcut durumuna ilişkin çalışmalar yapılmıştır. Öncelikle mevcut durumu analiz eden fiziksel çevre analizleri ile yapılmıştır. Fiziksel çevre analizleri için fotoğraflamalar ve tespit çalışmaları için alana gidilmiştir. Fiziksel çevre analizleri, çevresel durum analizi, ulaşım durumu analizi, doluluk boşluk durumu analizi, tarihi değer analizi, işlevsel durum analizi, kat adedi analizi, kullanım durumu analizi, malzeme ve yapım tekniği analizi, strüktürel durum analizi, korunmuşluk durumu analizi ve mimari tipoloji çalışmasından oluşmaktadır. Bu analizler çalışma alanında Mardin Büyükşehir Belediyesi’nden temin edilen halihazır haritalardan yararlanılarak yerinde yapılan tespit ve gözlemler sonucunda uygulanmıştır. Elde edilen veriler autocad, photoshop ve office programlarından yararlanılarak değerlendirilip grafiklere dönüştürülmüştür. Bunun yanı sıra bölgede sosyal analiz çalışması yapılmıştır. Anket çalışması için Etik Kurulu onayından sonra Aralık 2022 tarihlerinde alana gidilmiştir. Sosyal analizler

bölgedeki sosyo-ekonomik durumu ve koruma bilincini ölçmeye yönelik kullanıcılara uygulanan anket çalışmasından oluşmaktadır. Anket çalışması yüz-yüze görüşme tekniği ile uygulanmıştır. Elde edilen veriler Frekans analiz yöntemi kullanılarak değerlendirilip grafiklere dönüştürülmüştür. *Frekans analizi*, elde edilen verilerin yinelenme sayısını ve yüzdesel dağılımlarını gösteren bir istatistiksel *analiz* tekniğidir. Her biri ayrı ayrı toplanmış ve herhangi bir işlemde geçmemiş verileri daha anlaşılır hale getirmek için verilerin frekans dağılımı çıkarılmaktadır (Karasar, 2018, s. 259).

Üçüncü Aşama: Bu aşama sentez aşamasıdır. Çalışma alanı ile ilgili yapılan fiziksel çevre analizleri ve sosyal analizler doğrultusunda swot çözümlmeleri ile alanın sorunları, potansiyelleri tespit edilmiştir.

Dördüncü Aşama: Bu aşama sonuç aşamasıdır. Yapılan analizler ve çözümlmeler doğrultusunda çıkarımlar ve öneriler geliştirilerek tez çalışması tamamlanmıştır.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1.Mardin Çarşısının Tarihsel ve Mekansal Gelişimi

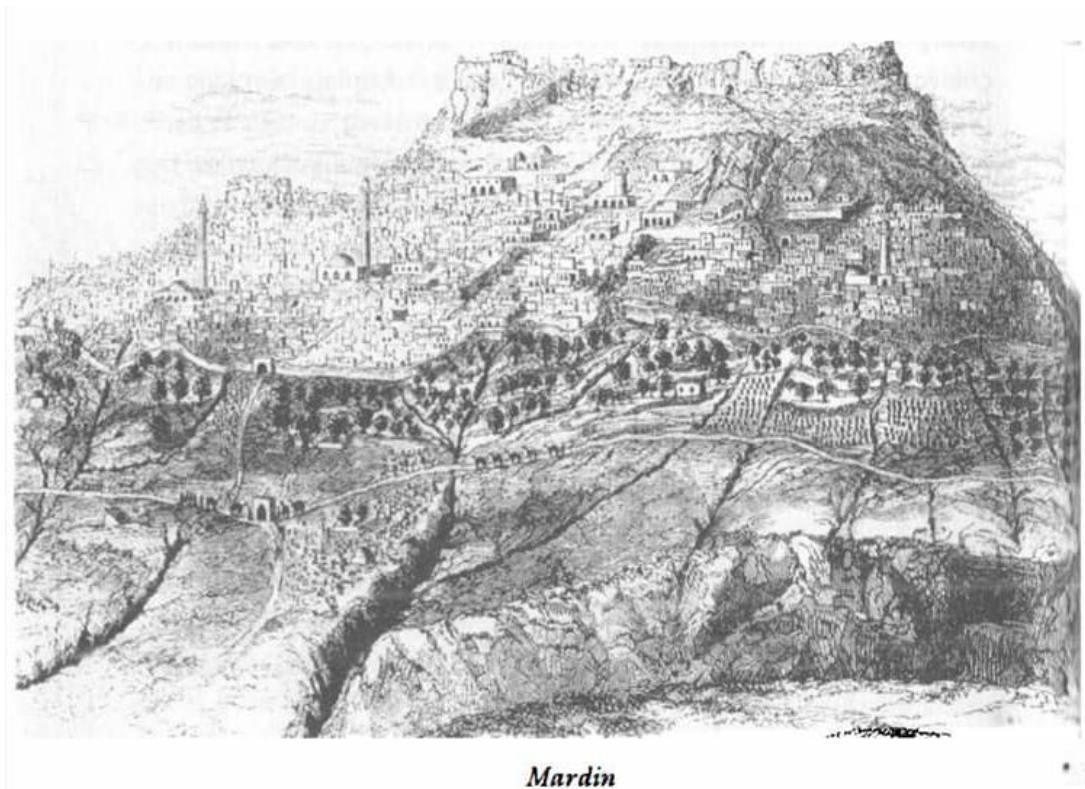
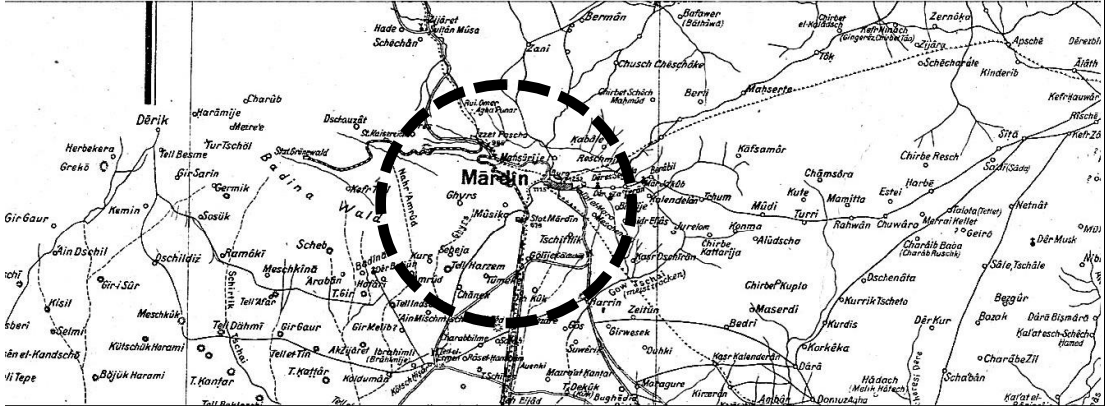
4.1.1. Mardin çarşısının tarihsel gelişim süreci

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle Bölgesi kenti olan Mardin'in Güneyinde Suriye ve Irak, Kuzeyinde Diyarbakır, doğusunda Siirt ve batısında Urfa ile çevrili olup, 36-38'inci kuzey enlemleri ile 40-42'inci boylamlar arasında yer alır. İl merkezi olan Mardin, Mezopotamya ovasının kuzeyinde olup, Diyarbakır'a 96 kilometrelik yolla bağlanır (Altun,1971) (Şekil 4.1.).

Şekil 4. 1. Mezopotamya'da Mardin (Aksoy, 2009)

Tarihsel süreç içerisinde Mardin birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. XIX. yy sonuna kadar Mardin Osmanlı yönetiminde Diyarbakır eyaletine bağlı bir kaza durumundadır (Şekil 4.2.). Mardin, Suriye, Anadolu ve Irak arasındaki yolların kesişim noktasında olması sebebiyle ticari açıdan önemli bir konuma sahiptir. Mardin'de köylerde ağırlıklı olarak müslüman nüfusun fazla olduğu, şehir merkezinde ise gayrimüslim nüfusun ağırlıklı olduğu görülmüştür. Buna bağlı olarak müslümanların tarım, ziraat ve hayvancılık ile gayrimüslimlerin zanaat ve ticaretle uğraştığı söylenebilir. Mardin farklı uygarlıkların, farklı etnik kökenlerin ve farklı dine mensup milletlerin geçmişte ve günümüzde yaşamış olduğu bir şehirdir. Bu durum Mardin'in önemli bir kültürel belleğe sahip olmasında etkili olmuştur. Mardin genel olarak bulunduğu İslam coğrafyasının özelliklerini yansıtmaktadır (Tekdal, 2009, s. 14-17).

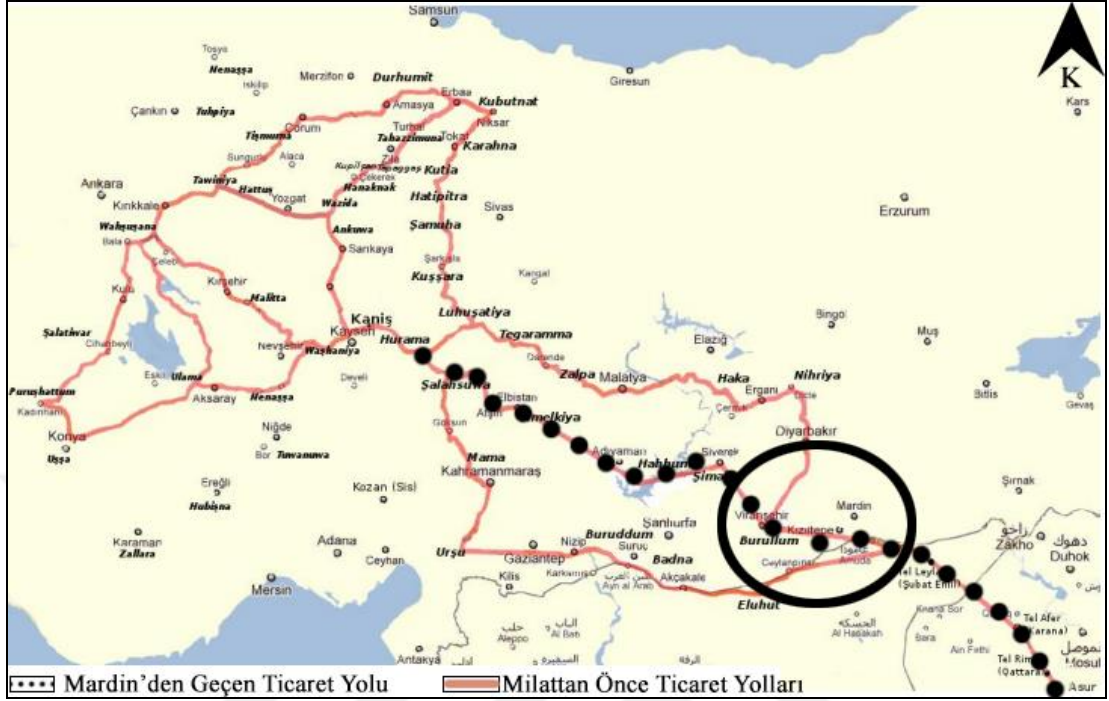

Şekil 4. 2. (a) Osmanlı Döneminde Mardin Vilayeti ve (b) Mardin Kenti (Mehmet Selim Parlakoğlu Arşivi)

4.1.1.1.Mardin’de ticaretin gelişim süreci

Mardin’de İlk Çağlarda Ticari Yaşam: Mardin kenti tarihsel süreç içerisinde coğrafi konumu itibariyle önemli ticari ve kültürel yolların kavuşma noktası olmuştur (Yeşilbaş, 2018, s. 100).Mardin’de ticaret milattan öncesine dayanmaktadır (Şekil 4.3.). M.Ö. II. binyıl başlarında Musul’un yaklaşık 110 km güneyinde Dicle nehri kıyısında Asur kenti yer almakta ve Asur kentinden önemli ticaret yolları geçmektedir. Başlangıç noktası Elam olan ticaret yolu Asur’dan itibaren kuzeye geçip bugünkü Türkiye

topraklarına ulaşmaktadır. Söz konusu ticari yolun Mardin bölgesinden geçtiği görülmektedir (Şahin, 2020, s. 86).

Şekil 4. 3. Milattan Önce Ticaret Yolları'nda Mardin'in Konumu (Şahin, 2020)

Milattan önceki ticari bağlantıları dışında tarihi 'İpek Yolu'nun Mardin ile bağlantısı olduğu görülmektedir. Tarihi 'İpek Yolu' üzerindeki stratejik konumu sonucunda Suriye, Irak, İran ve Anadolu arasında köprü görevi görmesi ilk ve orta çağlarda Mardin'e ekonomik yönden önemli bir fonksiyon kazandırmıştır. Mardin stratejik özelliği ile önemli bir imalat ve ticaret merkezi olmuştur. Dolayısıyla Mardin Roma, Bizans, Pers, Arap ve Türk ulusları için önemli kent olmuştur. Mezopotamya bölgesinde birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Çeşitli uygarlıklara yurtluk olan Mardin'de bir diğeri üzerine eklenen katmanların izlerini halen taşımaktadır (Çizelge 4.1.)(Hamitoğulları, 1977, s. 248).

Çizelge 4. 1.Mardin'de Yaşamış Uygarlıklar (Hamitoğulları, 1977)

M.Ö.	4500-3500	Subariler	M.S.	249-330	Sasaniler
	2850	Sümerler		1108-1409	Artukoğulları
	2820-2500	Akadlar		1409-1432	Karakoyunlular
	2200-1925	Babiller		1402-1508	Akkoyunlular
	1925-1367	Hititler		1508	Safeviler
	1367-800	Asuriler		1517-1923	Osmanlı İmparatorluğu
	-	Aramiler			
	618	Medler			
	539	Persler			

Mardin’de Ticari Yaşam-Ortaçağ: Ortaçağ döneminde devletlerin ekonomisi tarım ve hayvancılık ile idame ettirilmektedir. Tarımsal faaliyetlerin sürdürülebilmesi için toprağın verimli olması gerekmektedir. Ayrıca kentte ticari akışın sağlanabilmesi için kentin ticari yollar güzergahında olması da önemlidir. Bu yönüyle incelendiğinde Mardin hem verimli topraklara sahipti hem de tarihi ipek ve baharat yolları üzerinde bulunmaktadır. Bu yollar üzerinde bulunan şehirlerin refah seviyesi yüksek olup önemli ticaret merkezleri konumuna gelmektedir (Arslan, 2019, s. 11). Ortaçağ döneminde diğer Anadolu kentlerinde olduğu gibi, Mardin ve çevresinde de ticari hayatın varlığından bahsedilmektedir. Konya, Bağdat, Musul kültür merkezi niteliğindeki önemli kentlerden geçen iki önemli ticaret yolu¹Mardin ve Nusaybin’den geçmektedir (Akdağ, 1995, s. akt.Arslan,2019 s.46).

Mardin’de Ticari Yaşam (Beylikler Dönemi): Bir kentin ekonomik gelişimini etkileyen en önemli unsurlardan biri coğrafi konum biri de siyasi istikrarıdır. Mardin konumundan dolayı mübadele yolları üzerinde ve siyasi olayların cereyan ettiği bir alanda yer almaktadır. Roma ve İran arasındaki siyasi çatışmalara ilaveten bölgeye Türklerin yerleşmesi ile kent kozmopolit bir yapıya dönüşmüştür. Roma ve Sasaniler gibi büyük imparatorluklar da dahil bölgeye hakimiyet kurmakta güçlük çekmişlerdir (Gül, 2008, s. 188). Ancak Artuklular dönemiyle beraber bölgede istikrarın sağlandığı görülmektedir. Artukluların hakim olduğu bölge önemli merkezlerin birbirine yakın olduğu bir konuma sahiptir. Mardin Kuzey-Güney, Doğu-Batı istikametindeki ticaret yolları üzerinde yer almaktadır. Anadolu, Mısır, Suriye, İran ve Irak gibi önemli

¹Konya-Kayseri-Sivas-Erzurum ana arterinden Sivas’ta ayrılıp Bağdat’a yönelen Sivas-Malatya-Diyarbakır-Mardin-Musul yolu ile Halep’ten ayrılan Kilis-Nusaybin-Musul yolu.

merkezlere yakın olması bölgede ticaretin gelişmesini sağlamıştır. Artuklular bu durumu değerlendirip bölgede imar faaliyetleri yaparak bölgenin gelişmesini sağladılar. Mardin’de Artuklular dönemi ile beraber kadar ticari yaşamın Nusaybin ve Cizre’de ön plana çıktığı görülür. Artuklular Dönemi ile beraber Mardin önemli bir merkez ve başkent hüviyeti kazanmıştır. Bu dönemde Mardin’de kale dışına çıkan medreseleri, mahalleleri, sarayları ve çarşılarıyla şehir kimliği almış ve tarihin en parlak dönemini yaşamıştır. Artuklu döneminde vergiler düşük tutuldu. Böylece şehir zenginleşti ve önemli ticaret merkezi haline gelmiştir. Ayrıca bu dönemde Mardin gezginlerin uğrak yeri haline gelir.13.yy da Arap kökenli Coğrafyacı Yakut şehirde büyük kervanların, çarşı ve medreselerin bulunduğunu belirtir. Artuklular döneminde bayındırlık faaliyetlerinin yoğun bir şekilde yapılması kente kervan ticaretine bağlı olarak refah seviyesinin yükseldiğini göstermektedir. Artuklular Dönemi’nde kuzey-güney doğrultusunda ticaret kavşağında uluslararası pazar işlevi gören Dünyesir’in varlığından söz edilmektedir. XII. Yüzyılda bu bölgeden geçen İbn Cübeyr’de şehrin Artuklu hâkimiyeti dönemindeki ticari ve sosyal hayatın canlı olduğundan bahsetmektedir. Dünyesir’in düz bir ovada kurulmuş olması ticaretin gelişimini olumlu yönde etkilemiştir. Artuklu hükümdarları bu durumu değerlendirip camiler, hanlar, hamamlar ve çarşılar inşa ederek Dünyesir’i bayındır hale getirdiler. Artuklular döneminde ticaretin canlı olmasında yöneticilerin uyguladığı ekonomi politikaları etkili olmuştur. Artuklu hükümdarları vergi miktarını azaltmıştır. Artukluların vergilerin bir kısmını kaldırıp bir kısmını azaltması devletin ekonomik açıdan geliştiğini göstermektedir(Arslan, 2019, s. 45-59). Artuklular Dönemi ile başlayan kentteki ticari hayatın Akkoyunlular Dönemi’nde zirveye çıktığı söylenir. Akkoyunlular zamanında Mardin üzerinden Frenk ve Yezdi kumaşı ile Anadolu kumaşı, ipek ve farklı tür malların ticaretinin yapıldığı bilinmektedir. Akkoyunlular döneminde kentte cam, neft, ham bez, şeker, çoban yağmurluğu, renkli bez, kalay, işlenmiş deri, çelik, bıçak, sabun, kurşun ve demir gibi ticari malların üretimi yapılmıştır. Bunların dışında deve, at, katır ve sığır gibi hayvanların alışverişinin yapıldığı söylenmektedir (Paydaş, 2004, s. 215).

Artuklular döneminde çarşılar şehirde hareketliliğin olmasında etkili olmuştur. O dönemde kurulan çarşılar arasında Kılıççılar, Bakkallar, Bakırcılar ve Tüccarlar çarşıları bulunmaktadır. Kılıççılar çarşısında yaklaşık yüz dükkan bulunduğu bilinmektedir. Bu çarşıda kılıç, silah ve zırh gibi askeri malzemeler üretilip satılmıştır. Mardin’de yapılan bir diğer ekonomik faaliyet altın gümüş ve bakır işlemeciliğidir. Hüsameddin Timurtaş’ın Mardin’de üretilen bakır madenini kullanarak ilk Artuklu sikkelerini

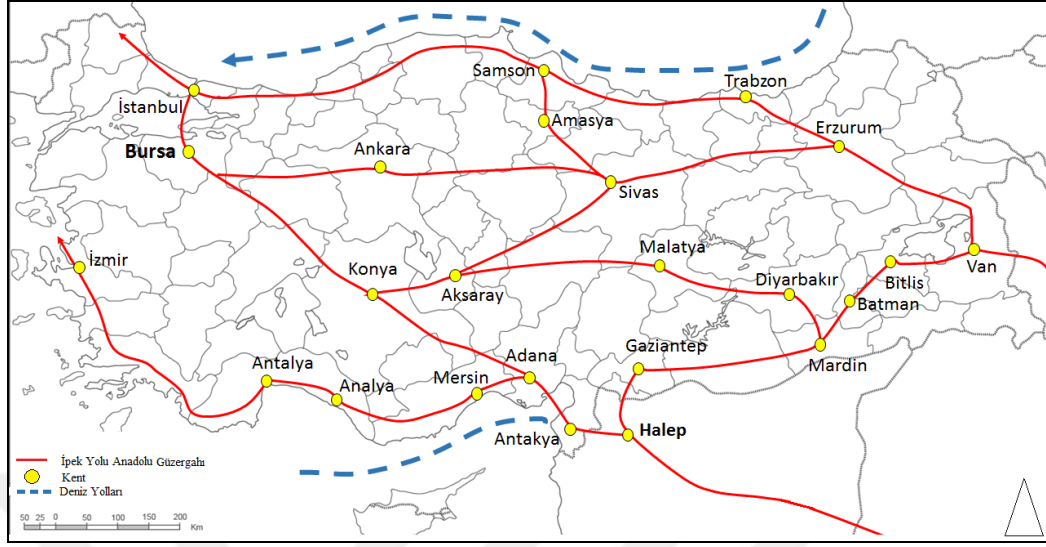
bastırmıştır. Artuklular da kuyumculuk oldukça gelişmiştir. Bunun dışında küçük el atölyelerinde üretilen aletler Artuklu ekonomisinde önemli yer tutmaktadır. Bu aletlerin yapımında demir, gümüş, altın gibi madenler kullanılmıştır. Üretilen madenler toka, şamdanlık, kapı kulpları, süslü aynalar, kemer gibi küçük araçlar şeklindedir (İstahri,s.80). Bunlarla birlikte şehirde mumhane, tabakhane, buzthane, darphane, silahhane, boyahane ve dokuma tezgâhları gibi zanaat kolları da bulunmaktadır(Bulduk, 1999, s. 258).

Mardin’de Ticari Yaşam (Osmanlı Dönemi): Mardin 1500’lü yıllarda Osmanlı idaresine geçmesiyle birlikte şehirde Osmanlı Devleti’ne katıldığı ilk yüzyılda ekonomik açıdan canlılık görülmektedir. Bu ekonomik hareketliliğin üç temel kaynağı bulunmaktadır. Bunların birincisi bölgelerarası ticaretin kentin konumu sebebiyle kente ekonomik katkısının bulunmasıdır. İkincisi, kent merkezinde ve civar köylerdeki dokumacılık, boyacılık gibi küçük işletmeler şeklinde görülen el zanaatları, küçük de olsa sınai üretimde bulunan imalathaneler ve civar köylerdeki bağ, bahçe tarımının ekonomiye olan katkısıdır. Kent ekonomisinin üçüncü önemli kaynağı ise, kentin etrafındaki kırsal alanlarda yapılan tarım ile hayvancılıktır (Aydın vd., 2001,s-138).

Anadolu’dan geçen üç adet ana ticari yol bulunmaktadır. Osmanlı döneminde bu yollar sağ sol ve orta ticaret yolu olarak adlandırılmaktadır. Bu yollar hem ticaret yolu hem de Kafkaslar ile Ortadoğu coğrafyasındaki İran, Irak ve Suriye bölgelerinde meydana gelen savaşlarda askeri güzergah olarak kullanılmaktadır. Bu yollardan orta ticaret yolu olarak adlandırılan yol Mardin’den geçmektedir. Orta kol ticaret yolu; Üsküdar-Gebze-İznik-Bolu-Tosya-Merzifon-Tokat-Sivas-Malatya-Harpüt-Diyarbakır-Nusaybin (Mardin)-Musul-Kerkük güzergahını takip ederek Bağdat ve Basra’ya kadar ulaşmıştır. Anadolu, Suriye, El-Cezire ile Güney Rusya’daki Kıpçaklar arasında güçlü bir ticaret ve göç hareketi bulunmaktadır. Halep, Basra ve Suriye üzerinden gelen tüccarlar üzerinden gelerek Anadolu içlerine ya da Anadolu üzerinden Avrupa’ya giden tüccarlar Mardin ve Diyarbakır yolunu takip etmiştir(Tekdal, 2009, s. 194). Bu durum Mardin’in ekonomisini, ticari hayatını etkilemiştir.

Osmanlı döneminde, özellikle Diyarbakır-Musul-Bağdat, Diyarbakır-Trabzon ve Urfa-Halep-Musul yollarından geçen kervanların önemli bir kısmı Mardin’e uğrar (Şekil 4.4.) (Akdağ, 1995, s. 30). Bu kervanlar Asya’nın ipek ve baharatını bilhassa Hint ve İran mallarını taşıdıkları bilinmektedir. Ayrıca Mardin’in yakın çevresinde yetişen tarım ürünlerinin de şehrin ekonomik hayatında ikinci ve önemli bir zenginlik

kaynağı olduğu bilinmektedir. Keza bu durum satışı yapılan tarım ürünlerinden alınan vergilerin yüksekliğinden anlaşılmaktadır (Alioğlu, 2000, s. 40).

Şekil 4. 4. İpek Yolu Anadolu Güzergahında Mardin (Nikaem, 2019)

Osmanlı Döneminden Cumhuriyete kadar olan süreçte Şer'îye sicillerinin kayıtlarına göre XVI., XVII. ve XVIII. yüzyıllarda tipik bir Osmanlı kenti özelliklerini taşımaktadır. Bu yüzyıllarda şehirde dokuma sanayisine bağlı ekonomik faaliyetler, boyacılık gibi küçük işletmeler şeklinde görülen el zanaatları, küçük çaplı endüstriye dayalı üretim yapan imalathaneler ile bağ-bahçe tarımının yapıldığı görülür (Aydın vd., 2001,s-144).

Mardin'de Ticari Yaşam (Cumhuriyet Dönemi): Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Mardin'deki geleneksel çarşılar 1950'li 1960'lı yıllara kadar aktif olarak işlevini sürdürmüştür. Bu tarihlerden itibaren şehirde hızlı göçler başlamıştır. Bu dönemde Mardin'deki nüfus artışı Türkiye ortalamasının çok altındadır. Şehrin ileri gelenleri sosyal ve ekonomik düzeyin geri kalmışlığını öne sürerek büyükşehirlere veya yurt dışına göç etmişlerdir. 1980'lerde terör olayları sebebiyle köylü göç etmiştir. Köylünün göç etmesi uzun köylünün tarımsal üretiminin durmasına sebep olmuştur. Bu durum kır-kent arasında ekonomik ilişkilerin güçlenmesini sağlayan, Mardin'de ekonominin baş aktörü olan 'başbakkallar' son dönem göç hareketinin etkisiyle önemini kaybetmişlerdir.

Mardin'de tarımdaki gerileme durumu sanayi üretimini etkilemiştir. 1990'lardan sonra toprak sahibi bölge halkı sanayide bir takım girişimlerde bulunmuştur. Daha çok Kızıltepe yerli halkından gelen girişimciler Mardin Organize Sanayi Bölgesi'nde

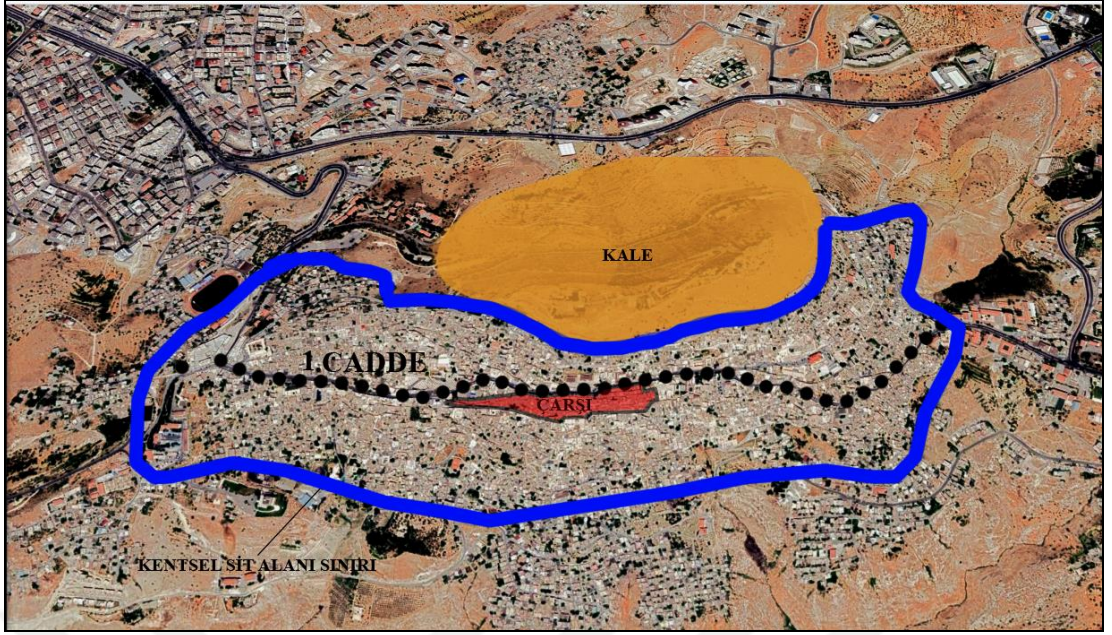
yatırımlar yaparak kentte sanayi alanında ticari ilişkilerin gelişmesini sağlamışlardır. önemli bir dönüşüm tarım ve sanayideki üretim ilişkilerinde gözlemlenmiştir. Ayrıca Kızıltepe'den gelen toprak ağası yatırımcılar, hem toprak ağalığını sürdürmüşlerdir, hem sanayi ağalığı yapımını üstlenmiştir. Her ne kadar toprak ağalığı eski toplumsal düzeni sürdürmese de hala büyük toprak sahipleri topraklardaki ağalık ilişkisi içindeki köylüler, fabrika ortamında da ağanın fabrikasında işçi olmaktadır. Köylü işçiler, sanayi ağalığı ile tarım ağalığı arasında sıkışıp kalmıştır. Bu kesimin büyük kentlere göç etmesiyle şehre yerleşen yeni kentliler, kentin yoksulları oluşturmuşlar ve genellikle yine örgütsüz hizmet sektörü olan inşaat sektöründe ve küçük ticarete iş bulabilmişlerdir (Aydın vd, 2001,s-409-413). 2000'lerden günümüze gelene kadar şehirde ekonomiyi etkileyen yeni bir sektör gelişmiştir. Söz konusu sektör 'Turizm' sektörüdür.2000-2006 yılları arasında valilik tarafından şehrin ulusal, uluslararası alanda tanımı yapılarak bölgede turizmin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır (Çağlayan, 2017).

Mardin'de İş Kolları: Osmanlı Devleti döneminde çeşitli sınai (endüstriyel) iş kolları bulunmaktadır. Endüstriyel iş kolları; küçük sanayi şeklinde nitelendirilen ve el sanatlarına dayanan üretimdir. Genelde şehirlerde ve köylerdeki uğraşlar küçük sanayi içerisinde değerlendirilmektedir. Şer'îye sicillerinden Mardin'de de çeşitli endüstriyel iş kollarıyla uğraşıldığı anlaşılmaktadır. İncelenen defterde isimleri geçmese de tabbâh (aşçı), hallâc (pamuk satıcı- yorgancı), terzi, palan-dûz (semerci-palan diken), kuyumcu, demirci, kalaycı, semerci, dellâk (hamam hizmetçisi), sabunî (sabuncu), kazzaz (ipekçi), keşşger (ayakkabı dikenler), habbaz (fırıncılar),kasap, bakkal, dellal (komisyoncu), keçeci (yünden dövm kumaş) gibi meslek gruplarının da bulunduğu söylenebilir.XIX. yüzyılın sonuna ait bu defterde önceki yüzyıllara ait Şer'îye Sicil Defterlerinde geçen Mardin'de işletme olarak kabul edebileceğimiz Boyahâne, İhtisabhane, Cendrehane, Kirişhane, Debbaghane (Dabakhane-Tabakhane), Bezzazhane, Şirehane, Kellehane, adları geçmemektedir (Dinç, 2007, s. 112).

4.1.1.2. Tarihi mardin arşısı

Mardin'in çok kültürlü yapısı, Őhrin geçirdiği gelişim evreleri Őhrin ekonomik yapısını da etkili olmuştur. Mardin'de ekonomik yapıya değinecek olursak; Mardin'in ekonomik geçmiŐinin ilk çağlara dayandığı tam olarak bilinmemekle birlikte, kentin ekonomik yaŐamının Arap-İslam döneminde hareketli olduğu bilinmektedir. Söz konusu hareketlilik 14. ve 15. yüzyıllarda zirveyi yaşamıştır. Kentteki ekonomik canlılık i ve dış ticarete devam etmiştir. Kentte XIV. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin gerilemeye baŐlamasıyla ekonomik gerileme yaŐanmıŐtır. XVIII. yüzyılda kentte dokumacılık, cam üretimi ve ham yarı mamül malzemenin dış ticarete yer aldığı görülmektedir. XIX. yüzyılda kente gelen bazı gezginler kentin topoğrafyasından dolayı ulaşım zorluklarının ekonomiye gerilettiğini kentte küçük çaplı imalat sanayinin yapıldığını dile getirmektedir (Göyünç, 1991, s. 125).

Çalışma alanı olarak seçilen arşı bölgesi Mardin İli, Artuklu İlçesi, Teker ve Ulucamii Mahallesi kentsel sit alanı sınırlarında yer almaktadır (Şekil 4.5.). Araştırma konusunu oluşturan arşı bölgesi 19 adet sokaktan oluşmaktadır. Ayrıca halkın dini ve sosyal ihtiyaçlarının karŐılanmasına yönelik inşa edilmiş camii, bedesten ve hamam yapıları arşı bölgesi ile bütünleşmiş durumdadır. arşı bölgesi Mardin Koruma Amaçlı imar planında Tarihi arşı olarak geçmektedir.

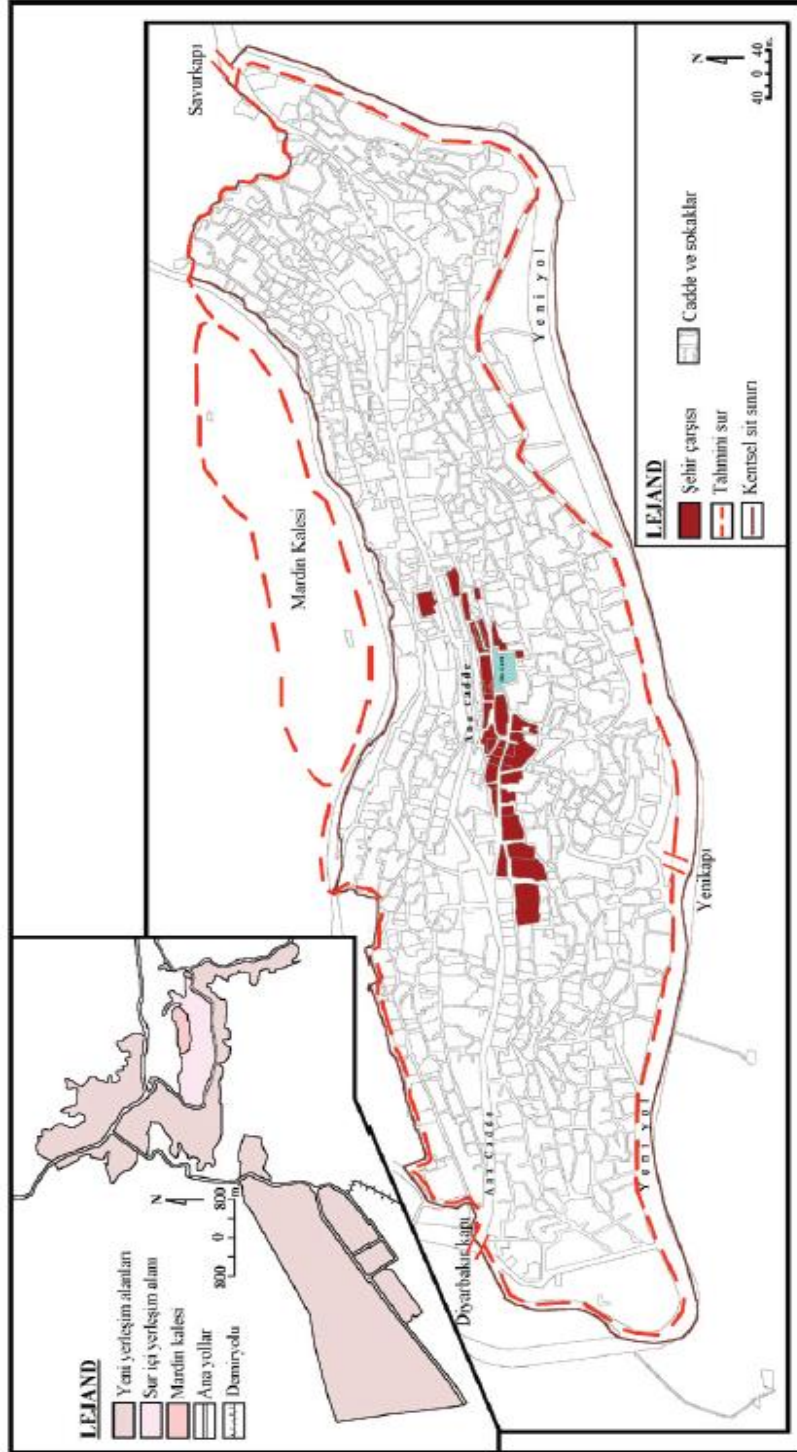
Şekil 4. 5. Mardin Çarşısı'nın Konumu

Osmanlı Dönemi çarşıları incelendiğinde Orta Asya Türk ve İslam mimarisinin etkisinde şekillenmiş olup çarşıların konumu rastgele seçilmemiştir. Çarşıların yeri belirlenirken kale, şehir surları, anayollar ve kültürel alanlara yakın olma durumu etkili olmuştur (Şahinalp & Günel,2012,s-150).

Kale veya Şehir Surlarına/Kapılarına Yakınlık: İslam şehirleri incelendiğinde şehrin inanç, ticaret ve konaklama yapılarının etrafında geliştiği tespit edilmiştir. Osmanlı çarşıları genellikle iç kaleye yakın bir mevkiide kurulmuştur. Güvenlik sebebiyle kale her tarafı görebilecek şekilde tepede bulunmaktadır. Şehirler genelde kaleye yakın bir alanda eğimli bir yamacın eteklerine kurulmuştur. Şehrin en önemli alanlarından biri olan çarşı güvenlik tedbirleri kaygısıyla kaleye yakın bir alanda yer almıştır. Bilhassa bedesten gibi kıymetli malların depolandığı ve satıldığı alanların güvenli bir alanda bulunması önemli olmuştur. Ayrıca Orta Asya Türk ve İslam şehirlerinde yöneticiler iç kale ve kale yakınında yer almıştır. Bu durum idari hizmetlerin yürütüldüğü yapıların bu alanda yoğunlaşmasında etkili olmuştur. Ticarete önem verilmesi sebebiyle de ticari alanlarda kale ve çevresine yakın olmuştur (Şahinalp & Günel,2012,s-151) .

Tarihi çarşı bölgesinin konumuna bakıldığında, topoğrafyanın eğiminden dolayı kaleye ulaşmanın güçlüğü göz önünde bulundurulsa kale ile belli bir mesafede kurulmuş olmasını zorunlu kılmaktadır. Aradaki mesafeye rağmen kale ile tamamen kopuk bir durumda değildir. Çarşının tepede bulunan kalenin eteklerinin güneyinde, kentin iç

surları içerisinde eğimli bir yamaçta doğu-batı doğrultusunda uzandığı görülmektedir. Bu özelliğine bakıldığında çarşının Orta Asya Türk, Osmanlı ve İslam şehirlerinin özelliklerini yansıttığı görülmektedir (Alioğlu, 2000, s. 41) (Şekil 4.6.).

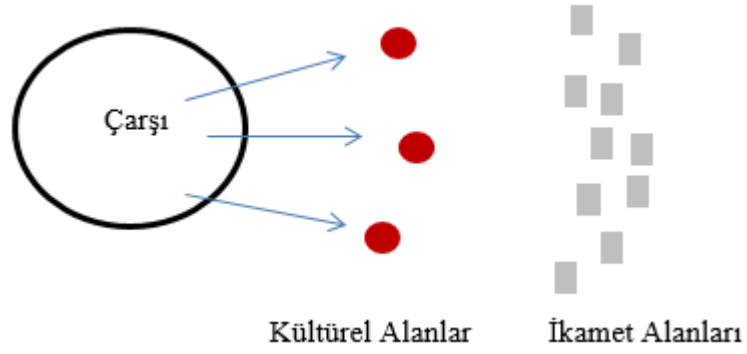
Şekil 4. 6. Mardin Çarşısı'nın Kaleye ve Şehrin Kapılarına Göre Konumu (Şahinalp & Günel, 2012).

Anavollara Yakınlık: Osmanlı Dönemi kentlerinde, şehir içerisindeki anayollar çarşıların yerinin belirlenmesinde etkili olmuştur. Çoğunlukla, şehrin dış çeperlerinden gelen yollar şehir kapılarından geçerek itibaren şehrin merkezinde kesişmektedir. Şehrin çarşıları da bu yolların kesişme noktasına yakın bir mevkiide yer almaktadır. Bu durum şehir dışından getirilen malların veya şehir içerisinde üretilen malların dağıtımında kolaylık sağlamıştır. Ayrıca şehir halkının çarşıya ulaşımını kolaylaştırmıştır (Şahinalp & Günel, 2012,s.158).

Mardin Çarşı bölgesi incelendiğinde çarşı, şehrin tam kalbi denebilecek bir nokta, anayolun (1. Caddenin) hemen güneyinde geniş bir alanda eğime paralel olarak yayılmıştır. Ulucami merkezli birbirine paralel birkaç sokak halinde bulunmaktadır. Cami ile çarşının birlikteliği, Mardin çarşısında da görülmektedir.

Ayrıca Mardin kentinin Diyarbakır Kapı ve Savur Kapı olmak üzere 2 adet kapısı bulunmaktadır. Mardin Çarşısının şehrin kapıları ve halk arasına ‘anayol’ Mardin Koruma Amaçlı İmar Planında 1.Cadde veya Cumhuriyet Caddesi olarak tanımlanan yolla ilişkisi incelendiğinde; şehrin dışından gelen yollar bu kapılardan itibaren doğu-batı istikametinde uzanarak şehrin merkezinde kesişmektedir. Şehrin merkezinde kesişen yol şehrin anayolunu (1.caddeyi) oluşturmaktadır. Mardin Çarşısı da şehrin anayoluna paralel bir şekilde kentin merkezinde gelişim göstermiştir.

Kültürel Öneme Sahip Alanlara Yakınlık: Çarşıların yer seçiminde etkili olan diğer bir faktör kültürel önemi olan türbe, cami, medrese gibi dini, eğitim amaçlı yapılar ile halk arasında değerli kabul edilen kutsal alanlardır. Osmanlı dönemi öncesinde de cami, medrese, türbe gibi alanlar kutsal kabul edilmiştir ve çarşıların bu alanlara yakın olmasına önem verilmiştir. Osmanlı Döneminde kültürel alanlar çarşı mekanizmasının dış çemberinde yer almıştır. Bu alan aynı zamanda ikamet (konut) alanlarına geçiş görevi üstlenmiştir (Şekil 4.7.). Kültürel alanların şehir halkı ile ziyaretçiler tarafından ziyaret edilmesi ticari bir potansiyel oluşturmaktadır. Bu sebeple birçok yerde çarşı-pazar kültürel alanların yakın çevresinde konumlanmıştır. Özetle; Türk, İslam ve Osmanlı çarşıları ile ilgili yapılan araştırmalar çarşıların önemli kültürel yapılar veya bedesten merkezli gelişim gösterdiği tespit edilmiştir (Şahinalp & Günel, 2012, s.162).

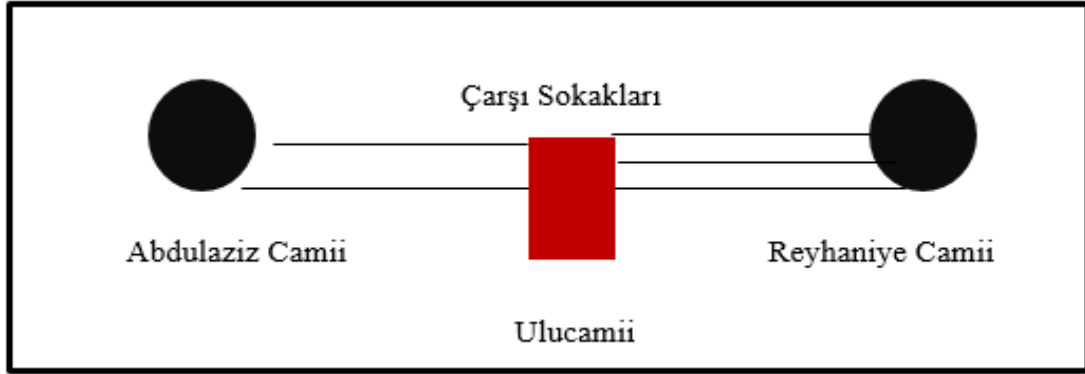
Şekil 4. 7. Çarşı ve Yerleşim Dokusu İlişkisi Diyagramı (2022)

Çalışma alanı olarak seçilen Mardin Çarşısı incelendiğinde tarihi çarşı alanı içerisinde kalan yapılara bakıldığında Ulucamii, Abdülaziz Camisi, Reyhaniye Camisi, Emir Hamamı, Mor Yuhanna Kilisesi gibi önemli yapılar bulunmaktadır. Ayrıca çarşı merkezinde bedestenin var olması çarşının bedesten, camii, hamam, kilise gibi dini ve kültürel içerikli yapılar etrafında geliştiğini kuvvetlendirmektedir (Yeşilbaş,2018,s.103).

4.1.2. Mardin çarşısının mekansal gelişimi

Mardin geleneksel kent dokusu; topografyaya bağlı olarak doğu-batı doğrultusunda uzanan aks çevresinde gelişmiştir. Geleneksel konut dokusu ile kent merkezinde konumlanmış ticaret dokusundan oluşmaktadır. Geleneksel ticaret alanlarının oluşturduğu Mardin çarşı bölgesinin, 10. yüzyıldan beri varlığından söz edilmektedir. Bu dönemden daha öncesine ilişkin bilgi edinilemediğinden kesin bir şeyler söylenememektedir (Alioğlu, 2000, s. 40). Mardin kenti, Roma İmparatorluğu hâkimiyetinde kale-kent görünümündedir. Bu dönemde kentin ticari potansiyeli ile ilgili kesin bilgiler bulunmamaktadır. Ancak ticaretin kaleye ulaşma zorlukları da göz önünde bulundurulursa ticaretin kale dışında gerçekleşmiş olabileceği düşünülmektedir. Endüstri öncesinde toplumsal hayatta geleneksel şehir dokusunda ekonomik ilişkileri çarşı-pazar yerleri belirlemektedir. Mardin tarihsel süreç içerisinde yoğun ticaret yolları üzerinde yer almıştır ve her türden malın buluştuğu ve takasın yapıldığı bir yer olmuştur. Bu durum çarşının niteliğini ve boyutlarını etkilemiştir. Bunun dışında şehirlerin topografik yapısı, ticari açıdan sahip olduğu durum, şehrin ekonomik potansiyeli ve üretilen ürün çeşitliliği gibi etkenler çarşının gelişimini etkilemiştir. Doğrusal bir gelişim gösteren çarşı büyük bir alana yayılmıştır. Kentin ortasına karşılık gelen çarşı Abdülaziz Camii'nin alt kısımlarında, önce tek sokakla başlayan çarşı

sokağı, zamanla çarşıya birkaç sokağın eklenmesiyle Ulucamii eksenli Reyhaniye Camii'ye kadar gelişim göstermiştir (Alioğlu, 2000, s. 40) (Şekil 4.8).

Şekil 4. 8. Cami Eksenli Çarşı Gelişim Diyagramı (2022)

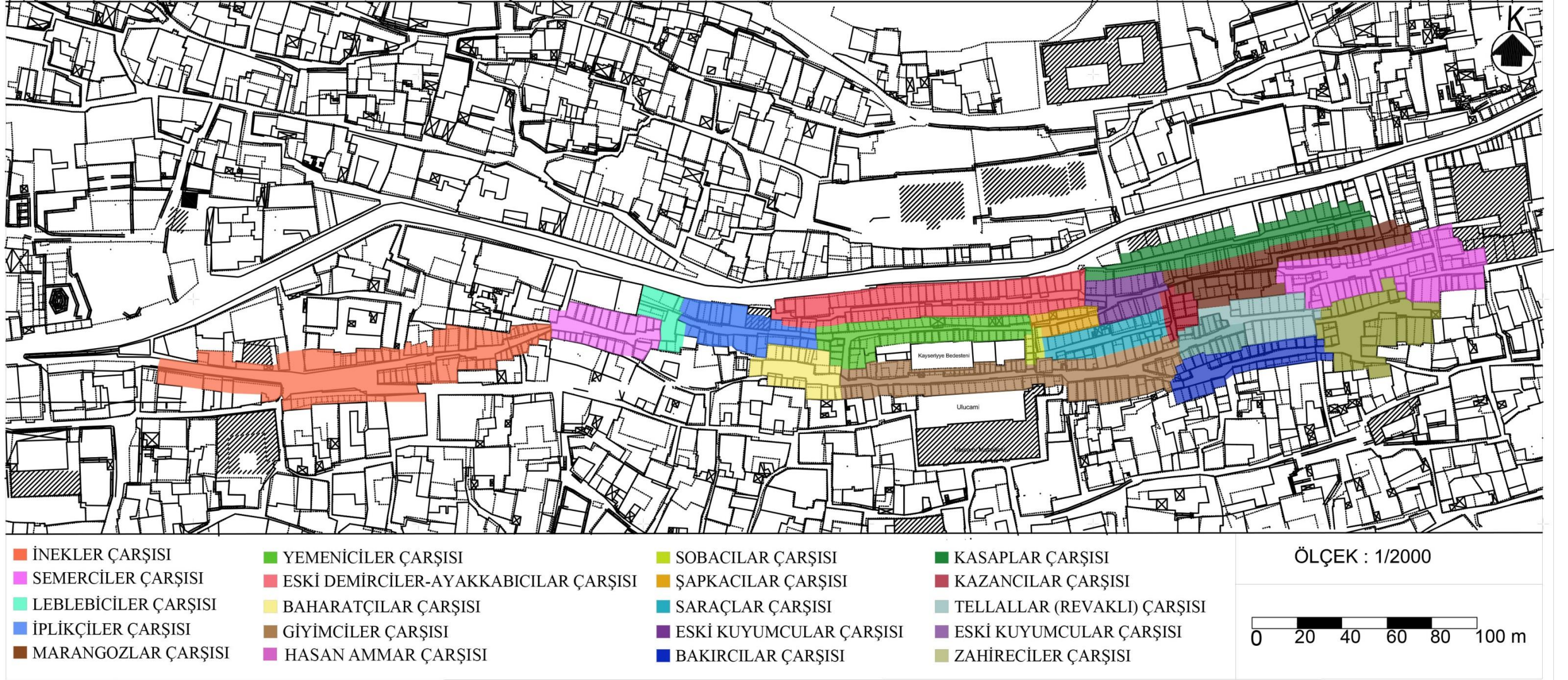
X. yüzyılda İbn Havkal ve İstahri, Mardin’de büyük çarşıların olduğundan söz etmektedir. Şehir merkezine doğu-batı doğrultusunda yayılmış olan bu ticaret aksının tam olarak ne zaman oluştuğu ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak, IV. yüzyılda kale ve kilise, manastır yapımı ile kale altı canlanmıştır. Dolayısıyla bu yüzyılın başından itibaren şehirde sosyal, ekonomik özellikli bazı toplulukların olmuş olması muhtemeldir. Bu durum şehirde ticari hareketliliğin varlığını kuvvetlendirmektedir. Kaleye ulaşmanın güçlüğü göz önüne alınırsa buradaki ticari alanın kale içinde değil de kale dışında olması doğal bir durumdur. Dolayısıyla ilk çarşı özünü oluşturan alanların veya birimlerin, sonradan çarşı niteliği kazanan kale altındaki yamaçta oluştuğu ihtimalini güçlendirmektedir. Zira bölgedeki kutsal kabul edilen bazı yapılar da bu duruma izin vermektedir. I. yüzyılda Hristiyanlığın kabul edilmesinden sonra Mezopotamya’ya yayılma hareketleri ve mezhep çatışmaları kilise ve manastır yapımını hızlandırmıştır. Bu kiliselerin cemaatlerin etrafında yerleşmiş olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla ilk dönem ticari mekanların kale altındaki yamaçta yer alan kiliselerin civarında oluştuğu ve ilk oluşumlardan itibaren ticaret aksının burada oluştuğu düşünülmektedir. Mardin kentinde çarşı sisteminde, diğer geleneksel Anadolu çarşılarında olduğu gibi, ortaçağ şehri ticaret hayatının mekansal örnekleri görülmektedir. XVI. yüzyıldan beri Sipahiler Çarşısı (Revaklı Çarşı), Aktarlar Çarşısı, Kayseriyye (Bedesten), Çarıkçılar Çarşısı, Marangozlar Çarşısı gibi çarşılar çarşı merkezinde yapılmıştır. Bunların dışında şehrin ekonomisinde önemli yeri olan darphane, buzahane, tabakhane (debbağhane), bozahane, silahhane, başhane, susam yağı imalathanesi (Mi’sare, kırıshane), mumhane, boyahane, silahhane gibi sanayi tesisleri de bulunmaktadır. Mardin’deki geleneksel çarşı ile ilgili tespit edilen bir diğer önemli

durum, İslam şehirlerinin bir özelliği olan Ulucami eksenli gelişen çarşı sistemidir. Bu kurama göre İslam şehirlerinde merkezi belirleyen yapı, Ulucamii'dir. Ancak Mardin'de çarşı merkezinde yer alan Ulu Camii'nin çarşıdan sonra yapıldığı bilinmektedir. Hristiyanlığın İslamiyetten önce bölgede yayıldığı göz önünde bulundurulursa Mardin'de ticaret merkezinin ortaçağ şehirlerinde olduğu gibi kiliseyi merkez olarak geliştiğini söylemek mümkündür (Alioğlu, 2000, s. 41-42).

Çarşıların oluşumunu şehrin topoğrafyası ekonomik çeşitlilik gibi birçok unsurun etkilediğini dile getirmiştik. Birçok yerleşmede çarşılar sokak ve cadde boyunca dükkan dizilerinden bedesten, arasta ve hanlardan meydana gelmektedir. Çarşının sokak ve yol kurgusu belli bir şemaya bağlı kalmaksızın çarşı merkezinden çevreye doğru bir gelişim göstermektedir. Kentsel sit alanında Ulu Cami ve çevresinde doğu-batı doğrultusunda gelişen ticaret alanı geçmişteki ticari merkez misyonunu koruyarak bugün de kentin ticari faaliyetlerinin yoğun olarak gerçekleştirildiği bölge olmuştur. Bu bölge geçmişteki önemini, zamanla yeni yerleşim alanlarının oluştuğu bölgelerde meydana çıkan yeni ticari merkezler nedeniyle kısmen yitirse de geleneksel perakende ticaret faaliyetleri halen alanda sürdürülmektedir (Yeşilbaş, 2018, s. 102-103).

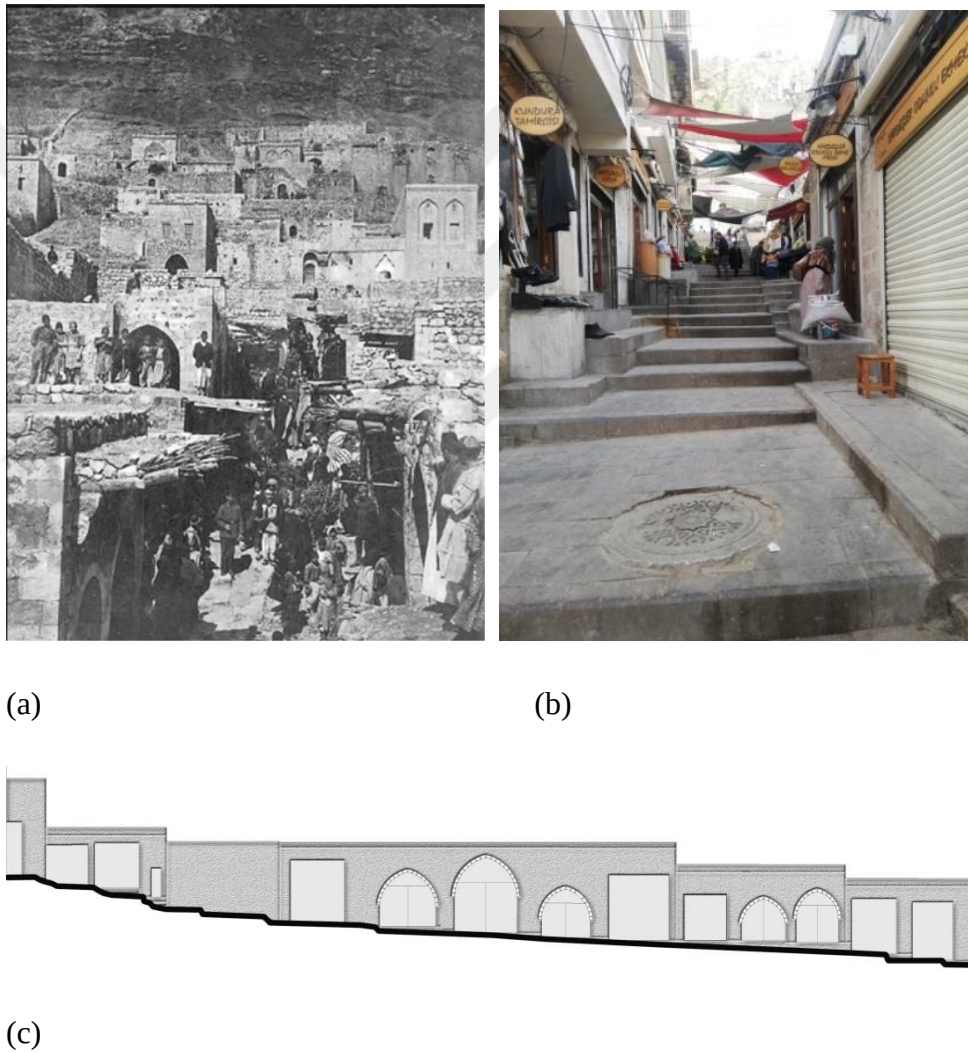
Çarşı oluşmaya başladıktan sonra günümüze gelene kadar fiziksel ve mekansal anlamda eklemeler yapılarak son halini almıştır. Çarşı bölgesi yaklaşık olarak 23.080 m²'lik alan kaplamaktadır. Çarşı bölgesinin incelemeye konu olan sokak isimleri; Hasan Ammar Çarşısı, Zahiriciler Çarşısı, Marangozlar Çarşısı, Tellallar Çarşısı, Bakırcılar Çarşısı, Eski Kuyumcular Çarşısı, Ayakkabıcılar-Demirciler Çarşısı, Çarıkçılar Çarşısı, Sobacılar Çarşısı, Şapkacılar Çarşısı, Kazancılar Çarşısı, Yemeniciler Çarşısı, Giyimciler Çarşısı, Baharatçılar Çarşısı, İnekler Çarşısı'dır (Şekil 4.9).

MARDİN TARİHİ ÇARŞILARI

Şekil 4. 9. Mardin Çarşıları

Mardin kentinin kendine has coğrafya ve topoğrafya durumunun çarşının mekanlarına da yansıdığı görülmektedir. Arazinin eğimli olması sebebiyle çarşılar arasındaki bağlantı gerekli olduğu alanda merdivenlerle sağlanmıştır. Bu durum çarşıda teraslamaların olduğu bir doku ortaya çıkarmaktadır. Teraslamanın etkisiyle ortaya çıkan doku bugünde kendini hissettirmektedir (Şekil 4.10.). Bu yönüyle çarşı Anadolu'daki diğer çarşılardan ayrılmaktadır. Teraslamanın çarşı dokusuyla uyumlu bir şekilde var olması çarşayı fiziksel anlamda özgün kılmaktadır. Bu durum çarşı bölgesinin Ortaçağ kent dokusuna ait özelliklerini koruduğunu göstermektedir (Yeşilbaş, 2018, s. 103).

Şekil 4. 10. Mardin Çarşısı ve Topoğrafya İlişkisi, (a)Mardin Çarşısı 1929 (Mehmet Selim Parlakoğlu Arşivi), (b)Hasan Ammar Çarşısı Topoğrafya Durumu (2022), (c) Topoğrafya-Yapı İlişkisi Şematik Kesit (2022)

Çarşı bölgesine bir bütün olarak bakıldığında; Çarşı bölgesinde yerinde yapılan tespit ve gözlemler ile Mardin Koruma Amaçlı imar planının incelenmesi neticesinde birbirine paralel dar ve uzun sokaklardan meydana geldiği tespit edilmiştir. Kent merkezinde konumlanan çarşayı oluşturan sokaklara kent dokusunun birçok yerinden çarşıya ulaşmak mümkündür.

Çarşı esnafının yerleşmesinde aynı tür veya benzer iş kollarına sahip her meslek grubu için ayrı bir sokak tahsisi esas alınmıştır. Bu duruma göre, meşgul olunan meslekle sokakların özdeşleşmesi söz konusudur. Mesleklere göre isimlendirilen sokaklara da ‘arasta’ denilmektedir (Tarus,1947 akt.Yeşilbaş, 2018,s-98) .

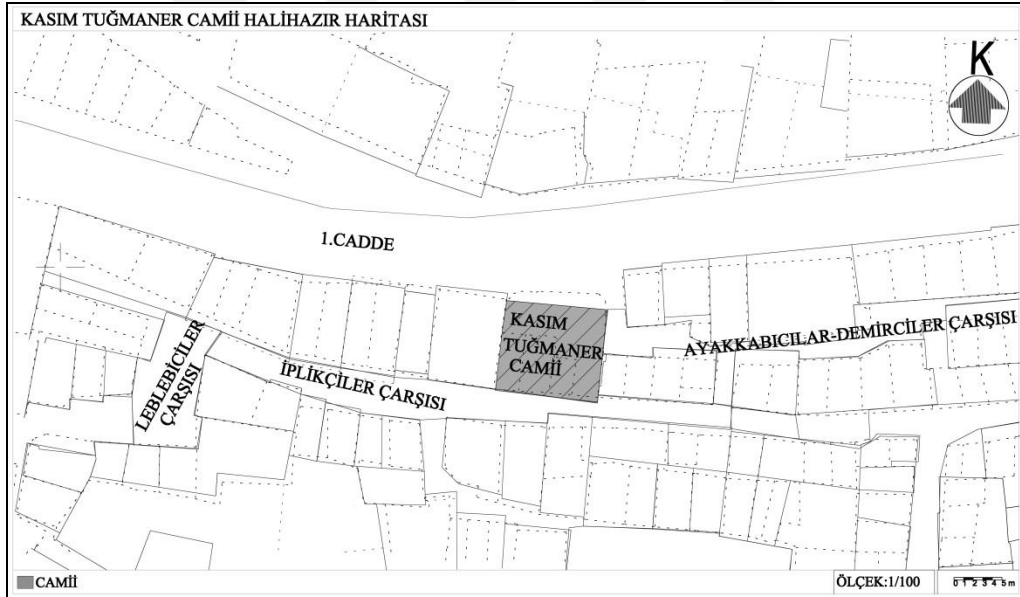
Çarşının yerleşim düzenine baktığımızda çarşı sokaklarının her biri, esnafın mesleki faaliyetlerini tanımlayan birer arasta hükmündedir. Mardin’in çarşı dokusunun diğer Anadolu kentlerinde olduğu gibi ticaret alanlarında satılan malın ismini taşıyan arastalar şeklinde geliştiği görülmektedir. Çarşının bütününe bakıldığında birbiri ile bağlantılı sokaklar arasında organik bir bağın olduğu görülmektedir. Çarşı bölgesini oluşturan sokakların üstü açık olması sebebiyle çarşı tipolojisi bağlamında ‘Üstü Açık Çarşılar’ grubuna girmektedir. Ancak çarşıya ait eski fotoğraflar incelendiğinde yörenin iklim koşullarından korunmak amacıyla kalıcı olmayan takılıp-sökülebilen üst örtü malzemesinin kullanıldığı görülmektedir. Çarşılar yan yana bitişik dükkanların birbirine bakan cephelerde dizilerek oluşmuşlardır. Çarşıların sonradan örtülmesinin güçlüğü göz önünde bulundurulsa çarşının zamanla dükkanların yan yana eklenmek suretiyle çarşı sokaklarının oluştuğu ihtimalini güçlendirmektedir (Yeşilbaş, 2018, s. 97-103).

Tarihsel süreç içerisinde ekonomide, fiziksel ve sosyokültürel alanlarda meydana gelen değişimler toplumların ticaret ve alışveriş alışkanlıklarına da yansımıştır. Ticari kültürde meydana gelen değişimler ticaretin önemli merkezleri olan çarşılar da kendini göstermiştir. Değişen tüketim kültürü, alışveriş alışkanlıkları çerçevesinde diğer tüm kentlerde olduğu gibi, Mardin çarşısında da çarşının işlevini kaybetmesi ve tahribattan dolayı Mardin Çarşılarında da eskime sürecini başlatmıştır(Yeşilbaş, 2016).

Mardin çarşı bölgesindeki eskime sürecine rağmen günümüze kadar varlığını sürdürmüş çarşı sokakları mevcut halleriyle anlatılmıştır. Mardin Çarşı Bölgesinde 19 adet çarşı sokağı bulunmaktadır. Bu bölümde çarşı sokaklarının günümüzdeki durumları ve Çarşı bölgesi içinde ya da yakın çevresinde yer alan Ulucamii, Reyhaniye Camii,

Kasım Tuğmaner Camii, Kayseriyye Bedesteni ve Emir Hamamı, çarşı bölgesi ile bütünleşmiş kültürel değeri olan yapılar hakkında da genel bilgiler verilmiştir. Ayrıca çarşıdaki el sanatları da ortaya konmuştur.

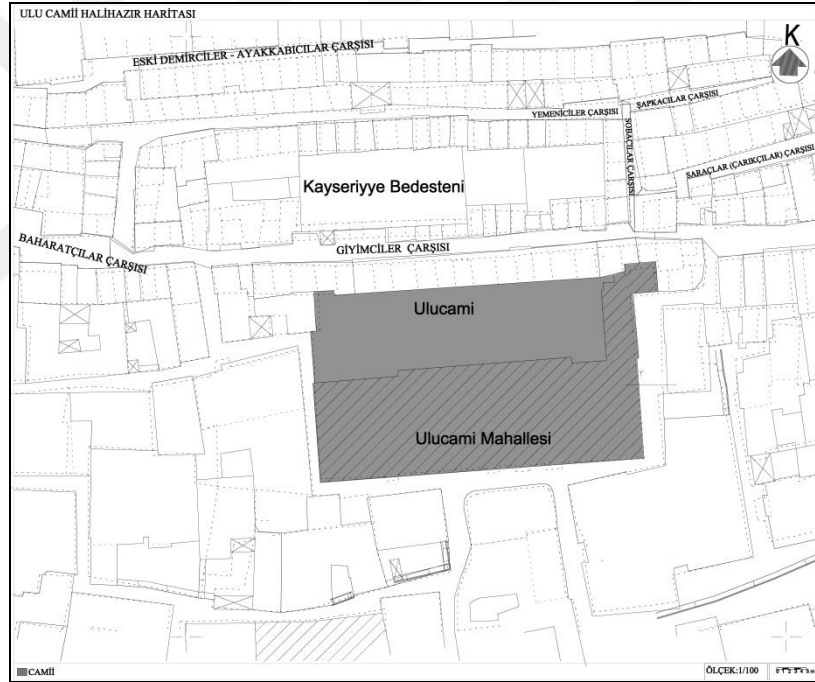
Kasım Tuğmaner Camii : Camii, Ulucamii Mahallesi, Cumhuriyet Çarşısında,1.Cadde üzerine konumlanmıştır (Şekil 3.11.). Kasım Tuğmaner Camii'nin inşaatı 1960 yılında bitmiştir. Köşelerinde 2 yıldız bulunmaktadır ve taş kapısı salkım ve sarmaşık desenlidir. Minaresi de helezon motiflidir. Artuklu mimarisinin etkileri görülmektedir. Geç dönemde yapılmış olmasına rağmen geleneksel Mardin bezeme sanatının örnekleri görülmektedir. Taç kapıda ince taş işçiliği görülmektedir. Caminin temelini eski bir kilise temeli üzerine kurulduğu bilinmektedir. Tek şerefeli cami minaresi görülmektedir. Camii yığma yapım sisteminde olup, yöreye ait malzeme olan kesme taştan yapılmıştır. Caminin altında dükkanlar bulunmaktadır. Mardin Çarşı bölgesi Kasım Tuğmaner Cami doğrultusunda akslara sahiptir.1.Caddeden ve çarşının bazı akslarından camiiye ulaşım sağlanmaktadır (Aykal vd., 2018, s.524).

Şekil 4. 11. Kasım Tuğmaner Camii'nin Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)

Ulu Camii :Mardin Ulucamii, şehrin merkezinde Ulucamii mahallesinde kentsel sit alanı içerisinde yer almaktadır (Şekil 4.12.). Ulucamii Anadolu'nun en eski camiilerindendir. Ulucamii'nin ne zaman yapıldığı tam olarak bilinmemekle birlikte camiinin üzerinde 16 adet kitabe bulunmaktadır. Camiinin üzerine bulunan en eski kitabe minare kaidesinde bulunan kitabedir.1176 tarihli bu kitabede caminin yaptıranın Diyarbakır Meliki 2.Kutbüddin İlgazi olduğu bilinmektedir. Camii Artuklu ve

Akkoyunlular döneminden izler taşımaktadır. Camii 1400 yılında Timur istilasından zarar görmüştür. Yapı Artuklular, Memlükler, Akkoyunlular ve Osmanlılar döneminde onarılmıştır. Ulucamii, kent yerleşiminin oluşumunda kurucu mekan görevi görmüştür. Zira Mardin'in güney yamacına inşa edilmesiyle beraber kent dokusunda sokak dizilişleri ile sonradan inşa edilen yapıların Ulucamii'yi merkez alan bir anlayışla mekan organizasyonunun gelişim gösterdiği tespit edilmiştir. Plan şeması ve mihrap önü kubbe tipiyle bölgede sonradan inşa edilen camilere örnek teşkil etmiştir. Ulu Camii, Erken İslam Dönemi'nde özellikle Ortadoğu bölgesinde görülen plan şemasına sahiptir. Kibleye paralel, enine dikdörtgen plan şeması vardır. 12.yüzyılda Anadolu'daki ilk çifte minareli camilerdendir. Batıdaki minaresi yıkılmıştır. Var olan 1889 yapım tarihli minaresi yeni ve eklektik bir üsluba sahiptir. Caminin bugünkü halini 1967-1968 yıllarında almıştır (Altun, 1971, s. 35-39).

Şekil 4. 12. Ulucamii'nin Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)

Mardin Ulu Cami, eğimli arazinin doldurulmasıyla düzeltilmiş bir alan üzerine kurulmuştur. Doğu-batı doğrultusunda gelişmiş olup dikdörtgen formdadır. Mihrap önü kubbeli olup, revaklı bir avlusu bulunmaktadır. Caminin doğu ve batı olmak üzere iki ayrı yönden giriş yapılabilir. Avluda ana mekanın güneyinde eyvan, bu eyvanda da bir selsebil bulunmaktadır (Şekil 4.13.). Ana mekanın üzeri beşik tonozla örtülü olup, sivri kemerlerden oluşan üç sahından meydana gelmektedir. Mihrap önü, yapının beden duvarıyla birlikte dört büyük payenin taşıdığı bir kubbe ile örtülmüştür. Kubbeye geçiş

tromplarla sağlanmıştır. Sekizgen bir kasnak üzerinde yükselen kubbe, dıştan dilimli formda çift cidarlıdır. Caminin bazı bölümlerinin özgünlüğünü koruyarak günümüze ulaştığı bilinmektedir. Bu bölümden XII. yüzyıldan günümüze ulaştığı düşünölmökte olup bazı bölümlerinin ise özgünlüğünü büyük oranda kaybettiği anlaşılmaktadır. Bugün sadece beş göz kalan revakların 15. yüzyıl başında Timur yıkımları ile değişikliğe uğradığı söylenebilir. Bu yıkımlardan çift minareli düzen de nasibini almıştır. Camiye yapılan müdahalelerin çoğu Osmanlı dönemine aittir. İlk Osmanlı dönemi minaresi XVI. yüzyıl sonunda yapılmış, 1888'de yıkılan bu minare yenilenmiştir. Cami avlusunun batı tarafı ve kuzeyi 18. ve 19. yüzyıl dönem onarımları sonucu günümüzdeki şeklini almıştır (Altun, 1971, s. 29-33).

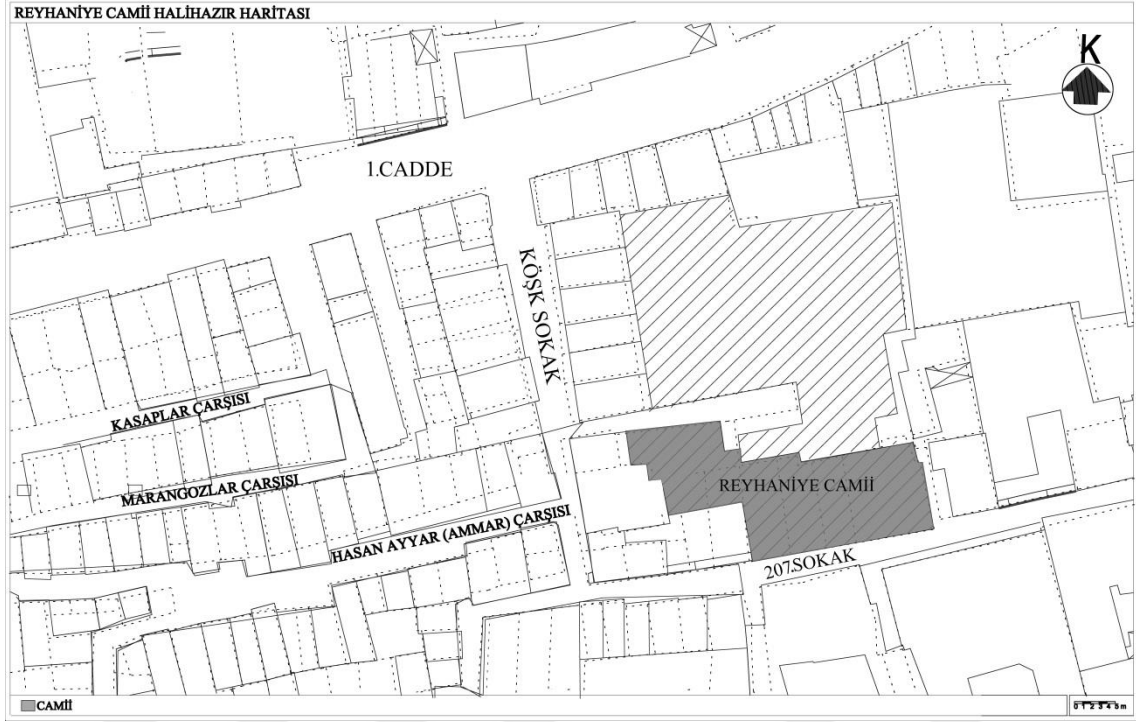
Camii, geleneksel Mardin kent dokusunda olduğu gibi yığma yapım sistemindedir. Camiinin yapım malzemesi, yöresel malzeme olan Mardin taşıdır. Camiinin iç mekanındaki kaplamalar ile pencere ve kapı dışındaki tüm yapı elemanları düzgün kesme taştan oluşmaktadır (Karataş, 2018, s. 28).

şekil 4. 13. (a) Ulucamii Avlusu (2022), (b) Ulucamii Girişi (2022)

Reyhaniye Camii: Reyhaniye Camii, 1.Caddenin güneyinde Hasan ayyar çarşısının içinde yer almaktadır (şekil 4.14.). Camiinin 15.yüzyıl sonu veya 16.yüzyıl başlarında Ahmet Paşa'nın kızı Adile Hanım tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Vakıf kitabelerinde tarih olarak 1540'lı yıllar, Camii üzerinde yer alan kitabelerde ise 19.yüzyıl geçmektedir. Camiye 18. ve 19.yüzyıllarda onarım yapıldığı bilinmektedir. Reyhaniye Camii, dikdörtgen bir ana mekana sahiptir. Camiide eyvanlı avlu plan şeması görölmektedir. Batısında yazlık mihrap, kuzeyde selsebilleri eyvan, tek bir oda, çapraz tonozlu girişi ve minaresi bulunmaktadır. 1967 tarihli Ara Altuna ait olduğu bir planda avlunun kuzeyinde eyvan ve yan tarafında bir oda bulunmaktadır. Avlunun doğu

kısımında ise tek payeli giriş kısmı ve ana mekan olan camii bulunmaktadır. Camiinin haremi ortadaki dört ayakla birbirine bağlıdır. Camii sivri kemerlerin örttüğü uzun mekan iki mekan ile mukarnas dolgulu tromp geçişli bir mekandan oluşmaktadır (Altun, 1971, s. 57-58)

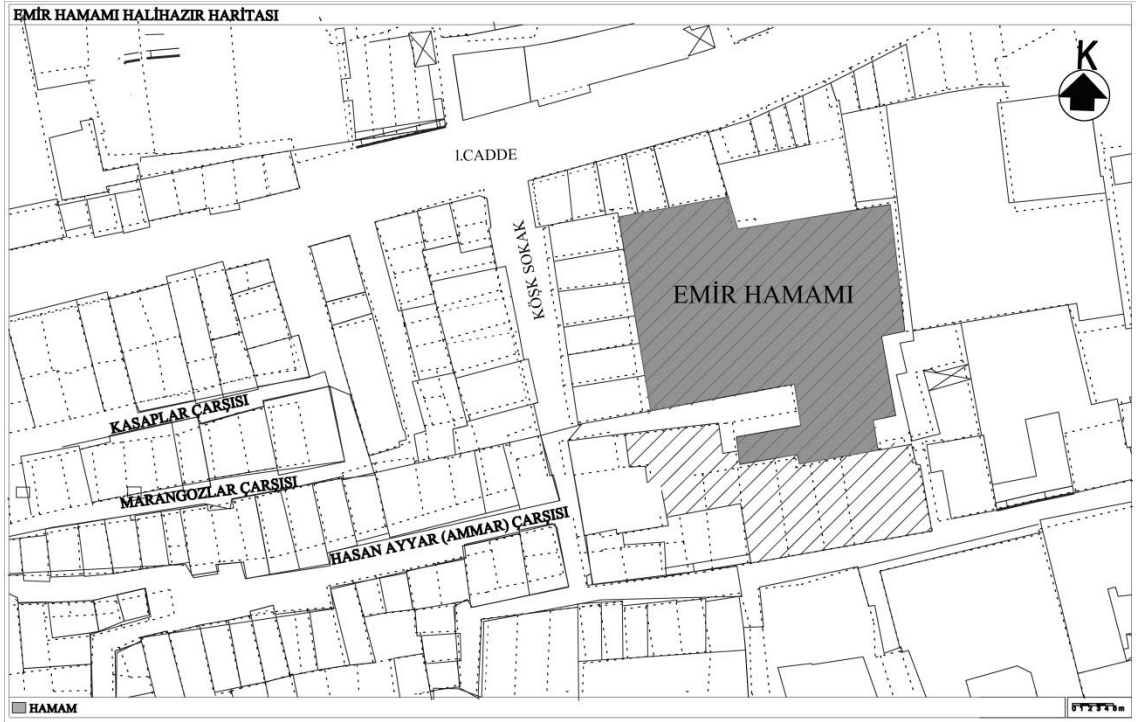
Şekil 4. 14. Reyhaniye Camii'nin Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)

Camii, geleneksel Mardin kent dokusunda olduğu gibi yığma yapım sistemindedir. Camiinin yapım malzemesi, yöresel malzeme olan Mardin taşıdır. Camiinin iç mekanındaki kaplamalar ile pencere ve kapı dışındaki tüm yapı elemanları düzgün kesme taştan oluşmaktadır (Karataş, 2018, s. 178) (Şekil 4.15).

Şekil 4. 15. (a) Reyhaniye Camii Girişi, (b) Reyhaniye Camii Avlu Girişi(2022)

Emir Hamamı: Emir Hamamı, Mardin Teker Mahallesi kentsel sit alanının içerisinde konum itibariyle caddenin 1.Caddenin güneyinde, Reyhaniye Camiinin kuzeyinde yer almaktadır (Şekil 4.16).

Şekil 4. 16. Emir Hamamı'nın Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)

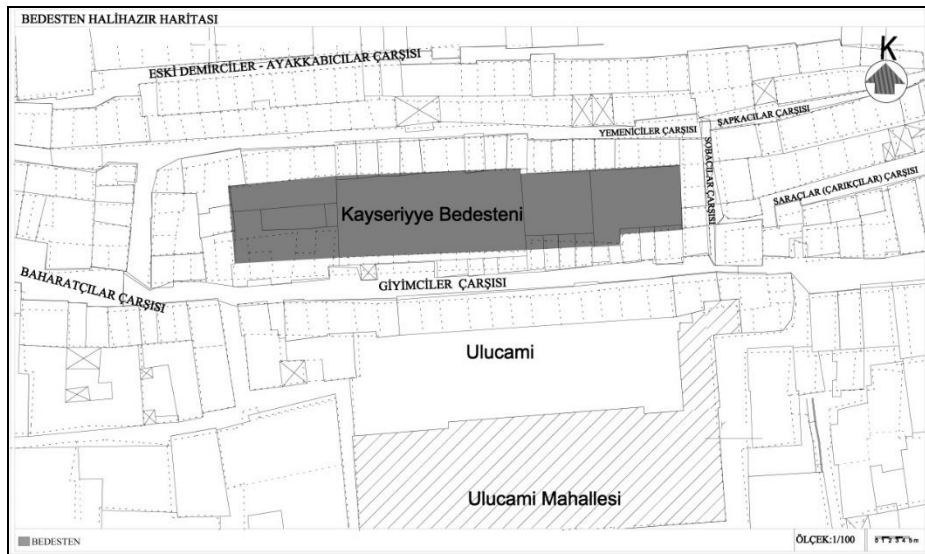
Hamamın iki adet kapısı bulunmaktadır. Kapılardan biri 1.Cadde üzerinde kuzeye, diğeri Hasan Ayyar Çarşısı'na açılmaktadır (Çağlayan,2020,s.102-104). Yapının üzerinde kim tarafından ve ne zaman yapıldığına dair herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Hamamın plan, malzeme ve yapıya ait diğer özellikler incelendiğinde ve yörede bulunan diğer hamamlarla benzer özellikleri göz önünde bulundurulursa XIII. ve XVII. Yüzyıllarda yaptırıldığı düşünülmektedir. Hamam, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 21.09.1979 tarih ve A-1933 sayılı kararla tescillenmiştir. Günümüzde yapı hamam işlevinde kullanımı devam etmektedir. Yapı, tek bölümden oluşan hamam şeklinde inşa edilmiştir. Hamam yapısı, 31.17 x 39.04 m ölçülerine sahip doğu-batı istikametinde dikdörtgen planlı gelişim göstermiştir. Hamam, sıcaklık ve soyunmalık bölümlerinden oluşmaktadır. Sıcaklık bölümü yıldız biçimindedir. Dolayısıyla bu haliyle hamam yapıları grubuna girmektedir (Şekil 4.17)(Yıldız,2008,s.154).

Şekil 4. 17. Emir Hamamı Sıcaklık Bölümü Görünümü (2022)

Hamamın dış cephelerinde kullanılan malzeme kırma taştır. Kuzey cephesinde yuvarlak kemerleri olan eyvan türünde giriş kapısı vardır. Doğu ve batı cepheleri bitişiğinde inşa edilen yapılardan dolayı kapalıdır. Mardin Emir Hamamı merkezi kubbe sistemli bir mekana sahiptir. Bu mekan eyvanlarla genişletilmiş olup etrafında halvet odalarının sıralandığı sıcaklık bölümü bulunmaktadır. Sıcaklık bölümüne ait kubbe dış kısımdan sekizgen bir kasnağa oturmaktadır. Yapı 2007 yılında Diyarbakır Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir (Yıldız, 2008,s.155).

Kayseriye Bedesteni: Kayseriye Bedesteni, çarşı merkezinde Ulu Camii'nin kuzeyinde kentsel sit alanı içerisinde yer almaktadır (Şekil 4.18). Yapım tarihi tam olarak bilinmemekle beraber Akkoyunlular zamanında inşa edildiği tahmin edilmektedir.

Şekil 4. 18. Kayseriye Bedesteni Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)

Yapı Gabriel'e göre XVII. yy. civarında yapılmış olması gerekmektedir. Kasım Padişah vakfiyesinde 74 dükkanlı bir kayseriyye yapısı olarak kayda geçmiştir. Bu durumda yapının ilk yapıldığı zamanların Akkoyunlu Hükümdarı Kasım devrine (1487-1502) denk gelmiş olabileceği düşünülmektedir. Halk arasında kayseriyye ya da bedesten olarak bilinir. Ulucami'nin kuzeyinde çarşının içerisinde yer almaktadır. Kapalı bir plan kurgusuna sahiptir. Sadece dış taraftaki dükkanlar günümüzde bir kısmı değişmiş olarak kullanılmaktadır. Bedestenin büyük bir kısmı ise yıkılmıştır. Osmanlı Dönemi'nde görülen bedesten planlarına benzer bir plan özelliği göstermektedir. Güneyde bir sıra tonozlu dükkan çarşıya açılmaktadır. Bu dükkanlar dışında, iki bölümlü olması gereken iç kısımda çepeçevre dükkan olması gerekirken tonozlu derin nişler bulunmaktadır. Bu nişlerin yükseklik ve genişlikleri yer yer tutmuştur. Bugün sadece bir kısmı ayakta olan ve Gabriel tarafından diğer kısmı da birincisine göre restüte edilmiş olan bedestenin üst örtüsünü çapraz tonozlar oluşturmaktadır. Bu tonozlar üç nef şeklinde iç mekanı bölen iki sıra kalın paye üzerine oturmaktadır (Şekil 4.19) (Altun, 1971).

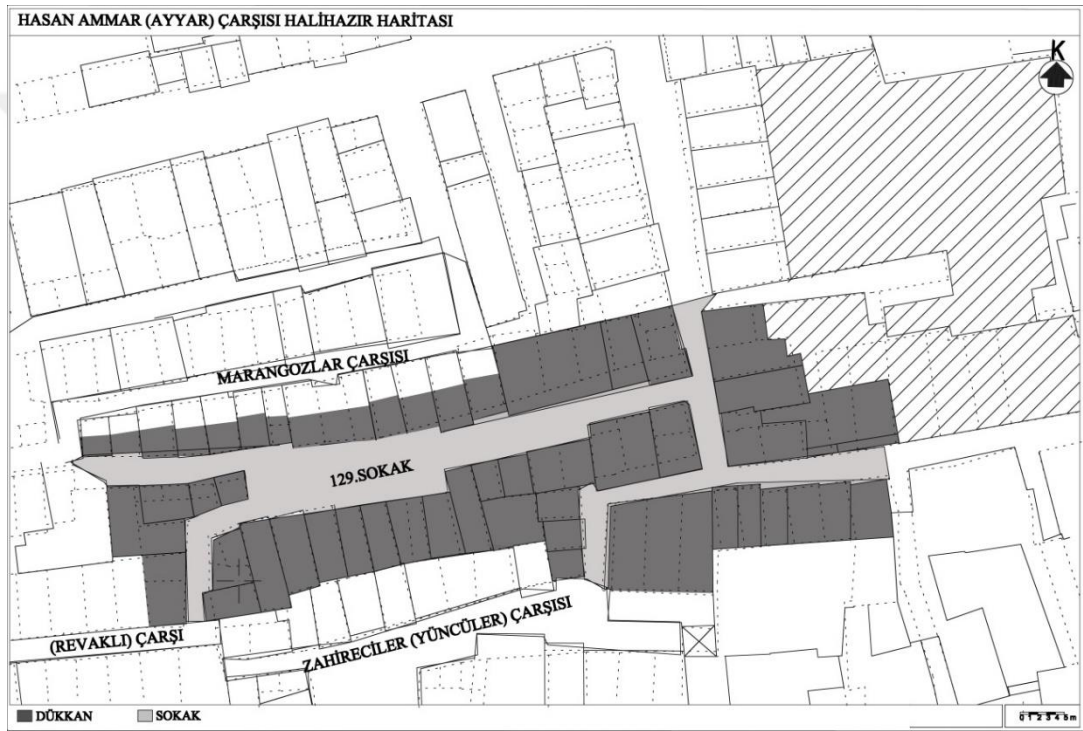

Şekil 4. 19. (a) Kayseriye Bedesteni İçten Görünümü (2022), (b) Bedesten Girişi (2022)

Hasan Ammar Çarşısı

Mardin İli, Artuklu İlçesi, Teker Mahallesinde yer almaktadır. Çarşıya ait herhangi bir kitabeye rastlanmadığından çarşının ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı tam olarak bilinmemektedir. Çarşının ismi Cumhuriyet Döneminde burayı ıslah eden bir vatandaşın adından gelmektedir (Savaş,2018). 208 No'lu Mardin Şer'iye sicilinde çarşının adı geçmektedir.208 No'lu Şer'iye sicili 1896-1897 yılları arasında Osmanlı Devleti idaresindeki Mardin Sancağını anlatmaktadır (Dinç, 2007). Bu

bağlamda değerlendirildiğinde öncesi bilinmemekle beraber çarşının Osmanlı Dönemi'nden bu yana varlığını sürdürdüğü düşünülmektedir. Çarşının doğusunda Marangozlar Çarşısı, batısında Reyhaniye Camii ile Emir Hamamı, güneyinde Zahiirciler (Yüncüler)Çarşısı bulunmaktadır (Şekil 3.20). Reyhaniye Camii'ye giriş çarşıdan sağlanmaktadır.1.Cadde'den ve Marangozlar Çarşısı'ndan çarşıya merdivenlerle ulaşım sağlanmaktadır. Çarşıda civar köylerinden getirilen sebze-meyve alım-satımı ve bakkaliye satışı yapıldığı tespit edilmiştir (M. Bumanhan, kişisel görüşme,4 Nisan 2022). Günümüzde terzi, aktar, hediyelik eşya satışı, kundura tamircisi, kuruyemiş, baharat, çay ocağı gibi farklı sektörler için kullanılmaktadır.

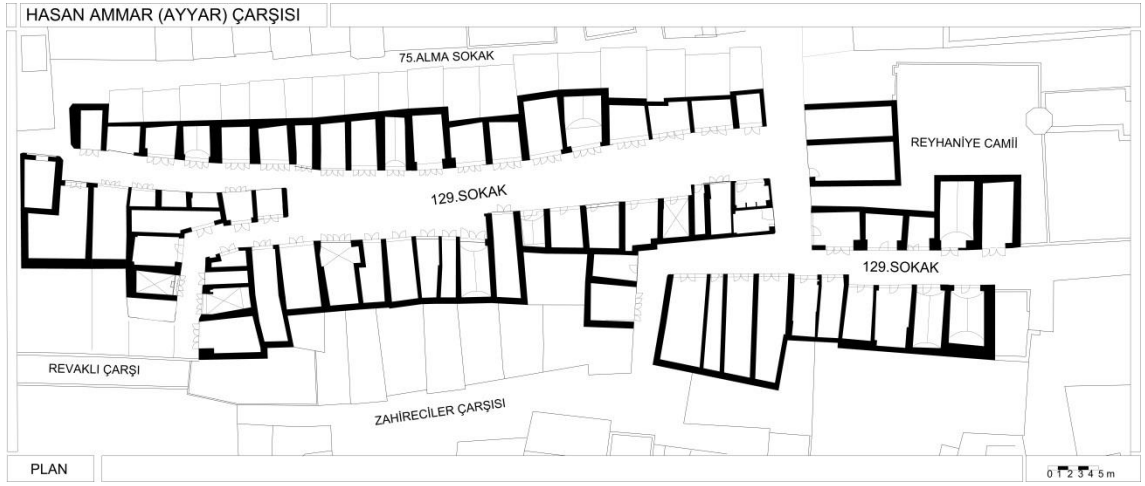

Şekil 4. 20. Hasan Ammar Çarşısı'nın Konumu (Halihazır Harita Üzerine İşlenerek)

Hasan Ammar Çarşısının Mimari Özellikleri

129.Sokak'ta bulunan çarşı doğu batı doğrultusunda gelişim göstermiş olup doğu ucunda güneye doğru yönelim göstermiştir (Şekil 4.21). Çarşının temel gelişim kurgusunu sokak eksenli karşılıklı konumlanan dükkan birimleri oluşturmaktadır. Sokağın dükkanlarının birbirine eklenmesiyle oluştuğu gözlenmiştir. Çarşının sokak gelişimine bağlı olarak kuzey, güney, doğu şeklinde birden fazla kolu bulunmaktadır. Çarşının kuzey kolundaki dükkanlar Marangozlar Çarşısı'nın güney kolundaki dükkanlar ise Zahiirciler çarşısının bitişiğindedir. Çarşı kolları topoğrafya ile uyumlu bir şekilde gelişim göstermiştir. Çarşıda topoğrafya koşullarından dolayı eğimli sokak

dokusu bulunmaktadır. 129.Sokak'ta eğim doğudan batıya, kuzeyden güneye doğru hissedilmektedir. Sokaklarda yer yer teraslamalar görülmektedir. Sokak genişlikleri çarşı boyunca değişiklik göstermektedir. Çarşayı oluşturan sokağın dar yeri 1.70 m, geniş yeri 6.16 m olarak ölçülmüştür. Sokak dokusu doğrusal bir şekilde devam etmemektedir. 129.Sokak'ta konumlanan sokağın kuzey ve güney cephelerindeki bazı dükkanlarda cephe hattına göre geri çekilme bazı dükkanlarda öne geçme görülmektedir. Çarşı tipi bağlamında 'Üstü Açık Çarşı' niteliğinde olup, iklim koşullarından korunmak amacıyla çarşıda tente ile üst örtü yapıldığı gözlenmiştir. Sokak malzemesi bazalt taştır. Sokaklarda yağmur suyunu tahliye etmek amacıyla yağmur olukları ve rögar kapaklarının olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 4. 21. Hasan Ammar Çarşısı Şematik Planı (Duyan,2018), (Mardin Kudeb'ten alınan projelere işlenerek)

Çarşıda dükkanlar genelde tek katlı olarak inşa edilmiştir. Ancak bazı dükkanların üzerine kat ilaveleri yapılmıştır. Bu durumda çarşıda 33 adet tek katlı, 22 adet iki katlı, 5 adet üç katlı, 2 adet dört katlı, 1 adet beş katlı yapılaşmanın olduğu tespit edilmiştir. Üst katlar işlevsiz ya da konut kullanımındadır. Ticari işlev zemin katlarda görülmektedir. Bazı dükkanların girişleri basık sivri kemer, bazı dükkanların girişleri betonarme lento şeklindedir. Özgün dokusunu korumuş dükkanlar çapraz veya beşik tonoz, yapılan müdahaleler sonucu bazı dükkanlarda düz tavan olduğu tespit edilmiştir (Şekil 4.22).

Çarşı yığma yapım sistemde olup tamamen betonarmeye dönüşmüş ya da sıva, lento gibi betonarme eklerin görüldüğü yığma yapım sistemli dükkanlar da bulunmaktadır. Dükkan kapıları, otomatik açılıp kapanabilen kepenk ya da özgün

halinde olduğu gibi ahşap kepenkle kapatılabilmektedir. Dükkanların kapı ve pencere doğramaları ahşap malzemedен yapılmıştır. Dış cephede temel yapı malzemesi kesme taş, yer yer moloz taş kullanılmıştır. Çarşıda dükkanların cephelerinde yerel malzeme olan ınkara ile sıva yapıldığı gözlenmiştir. İç kısımlarda dükkanlarda kalker taşı kullanıldığı ve yöreye ait ınkara ile sıva, bazı dükkanlarda çimento sıva, badana yapıldığı tespit edilmiştir.

(a)

(b)

(c)

(d)

(e)

Şekil 4. 22. (a) Hasan Ammar Çarşısı (1966) , (Mehmet Selim Parlakoğlu Arşivi), (b) Günümüz Fotoğrafl (2022), (Batıdan Bakış), (c) Çapraz Tono z , (d) Kemerli Giriş (e) Düz Tavan (2022)

Çizelge 4. 2. Hasan Ammar (Ayyar) Çarşısı Mevcut Durumu

Çarşı No: 1	Hasan Ammar (Ayyar) Çarşısı	
Artuklu İlçesiTeker Mahallesi 129.Sokak'ta yer almaktadır.		
İşlevi	Dükkan Sayısı	Mülkiyet Durumu
Ticari	63	Şahıs/Vakıf
Plan Tipi: Dükkanlar dikdörtgen plan şeması şeklindedir. Dükkanlar birden fazla eksen etrafında gelişim göstermiştir. Sokağın plan şeması karşılıklı dizilmiş iki ya da daha fazla eksenli plan tipindedir. Bu yönüyle birden fazla, birbirinin devamı veya yön değiştirerek birbirine eklemlenen akslar etrafında gelişen Osmanlı Döneminin üstü açık veya kapalı çarşı sokak planı tipi ile benzerlik göstermektedir.		
Yapım Sistemi ve Malzemesi : Yığma Yapım Sistemi, Betonarme Eklentili Yığma Yapım Sistemi görülmektedir. Temel yapı malzemesi kesme taş olup, müdahale gören dükkanlarda eklentili şekilde beton yapı malzemesi de kullanılmıştır. Dolgu malzemesi moloz taş, kapı pencere doğramaları ahşap malzemeden oluşmaktadır.		
Cephe Özellikleri: Cephedeki boşluklar bakımından (kapı, pencere) değerlendirildiğinde dükkan girişleri betonarme lento girişli ya da kemerli yapıdadır. Cephe hareketliliği bakımından (cepheye bulunan süsleme, bezeme vs.) ise dükkan cephelerinde herhangi bir motif, süsleme görülmemektedir. Bu yönüyle sade bir tasarıma sahip olduğu söylenebilir. Bina gabarisi bakımından ilave katların yapılmasıyla farklı kat adetleri görülmektedir. Dükkan cephelerinde taş temel yapı malzemesidir.		
Sokak Özellikleri: Eğimli yer yer teraslı sokak dokusu bulunmaktadır. Sokağın kaplama malzemesi bazalt taştır.75.Sokağın en dar yeri 5 metre en geniş yeri 10 m'dir. Sokağın üstü açık olması sebebiyle 'Üstü Açık Çarşı' özelliği göstermektedir.		

Çizelge bilgileri, sahada yapılan tespit çalışmaları, Mardin KAİP'teki veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Marangozlar Çarşısı

Mardin İli, Artuklu İlçesi Teker Mahallesi, 76. Alma Sokak'ta bulunmaktadır. Marangozlar Çarşısının kuzeyinde Kasaplar Çarşısı, güneyinde Hasan Ammar Çarşısı, batısında Eski Kuyumcular Çarşısı bulunmaktadır (Şekil 4.23), (Şekil 4.24). Çarşıya 'Sok'ul Niccarin' de denilmektedir. Çarşının yapımına, yapım tarihine, yaptırana dair herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır. Bazı kaynaklarda çarşının 12.yy'da varlığından bahsedilmektedir (Bayram, 2007, s. 284-289 akt. Erdal, 2017, 439). Çarşının etrafındaki dükkan birimleri ve çarşının gelişimi düşünüldüğünde en erken 14.yüzyılda inşa edilmiş olabileceği söylenebilir. Çarşının tescili Diyarbakır Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu tarafından 21.09.1979 tarih ve A-1933 sayılı kararı ile olmuştur (Savaş, 2018). Çarşıdaki dükkanlar geçmişte tamamen Marangozlar tarafından kullanıldığı öğrenilmiştir (S. Aşar, kişisel görüşme, 4 Nisan 2022). Günümüzde çarşı dükkanlarının çoğu kapalı olup açık olanlar kafe, atölye, elektrikçi gibi farklı sektörlerle hizmet etmektedir (Şekil 4.25).

Şekil 4. 23. Marangozlar Çarşısının Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)

Şekil 4. 24. Marangozlar Çarşısı (1953), (Mehmet Selim Parlakoğlu Arşivi)

Şekil 4. 25. Marangozlar Çarşısı doğudan ve batıdan sokağa bakış (2022)

Marangozlar Çarşısının Mimari Özellikleri

Marangozlar Çarşısı, 75.Alma Sokak'ta doğu-batı doğrultusunda gelişim göstermiştir (Şekil 4.26). Çarşayı oluşturan dükkan birimleri sokak boyunca karşılıklı dizilmişlerdir. Çarşı sokağının dükkanların birbirine eklenmesiyle geliştiği düşünülmektedir. Çarşı topoğrafya ile uyumlu bir şekilde gelişim göstermiştir. 75.Alma Sokak'ta kuzeyden güneye, batıdan doğuya doğru topoğrafya koşullarından dolayı eğimli sokak dokusu bulunmaktadır. Sokak dokusu doğrusal bir şekilde devam

etmemektedir. Çarşı aksının yaklaşık olarak ortasına karşılık gelen noktada çarşı aksında kırılma görülmektedir. Sokak genişlikleri çarşı boyunca değişiklik göstermektedir. Çarşayı oluşturan sokağın dar yeri 2.80 metre, geniş yeri 4.10 metredir. 75. Alma Sokak'ta herhangi bir üst örtü bulunmayıp çarşı tipi bağlamında 'Üstü Açık Çarşı' niteliğindedir. Sokak malzemesi bazalt taştır. Sokaklarda yağmur suyunu tahliye etmek amacıyla yağmur olukları ve rögar kapaklarının olduğu tespit edilmiştir.

Çarşıda kat ilaveleri sonucu cephe gabarisi bakımından çarşı özgün dokusunu büyük oranda kaybetmiştir. Çarşayı oluşturan 75. Alma Sokak'ta 19 adet tek katlı, 12 adet iki katlı, 14 adet üç katlı, 4 adet dört katlı, 5 adet beş katlı ve 4 adet altı katlı yapılaşma görülmektedir (Şekil 4.27). Bu bakımdan çarşının önemli oranda tahribata uğradığını söylemek mümkündür. Çarşının yapım sistemi yığma yapım sisteminde olup, çarşıda betonarme dükkanlar ya da betonarme eklentili dükkanlar da görülmektedir. Çarşının temel yapı malzemesi olarak düzgün kesme taş olup dolgu malzemesi olarak moloz taş kullanılmıştır. Ancak yapılan müdahaleler sonucu dükkanlar da betonarme yapı malzemesi de görülmektedir. Dükkanların kapı ve pencere doğramaları ahşap malzemeden yapılmış olup, demir malzemeden yapılan kapılar da bulunmaktadır. Bunun yanı sıra özgün yapısını korumuş dükkanların girişleri sivri ve yarım daire kemerlidir (Şekil 4.27). Bazı dükkanların girişleri müdahaleler sonucu kemerli yapısını kaybedip betonarme lentoya dönüştürülmüştür. Dükkan kapıları, otomatik açılıp kapanabilen kepenk ya da özgün halinde olduğu gibi ahşap kepenkle kapatılabilmektedir. Dükkanların iç kısımları düz tavan, bazıları da özgün yapısını korumuş olup çapraz ya da beşik tonoz şeklindedir (Şekil 4.28).

Şekil 4. 26. Marangozlar Çarşısı Şematik Planı (Duyan,2018) (Mardin Kudeb'ten alınan projelere işlenerek)

Şekil 4. 27. Marangozlar Çarşısı çok katlı yapılaşma (2022) ,Çarşı yarım daire kemer örneği (2022)

Şekil 4. 28. Marangozlar Çarşısı çapraz tonoz ve beşik tonoz örnekleri (2022)

Çizelge 4. 3. Marangozlar (Neccarlar) Çarşısı Mevcut Durumu

Çarşı No: 2	Marangozlar Çarşısı		
Artuklu İlçesi Teker Mahallesi 76.Alma Sokak'ta yer almaktadır.			
İşlevi	Dükkan Sayısı	Mülkiyet Durumu	
Ticari	58	Şahıs/Vakıf	
Plan Tipi: Dükkan birimlerinin planı, dikdörtgen plan şeması şeklindedir. Dükkanlar tek eksen etrafında karşılıklı ve yan yana sokağın etrafında gelişim göstermiştir. Bu yönüyle bir eksen etrafında gelişen birden fazla kolları olan üstü açık veya kapalı Osmanlı Çarşısının plan tipi ile benzerlik göstermektedir.			
Yapım Sistemi ve Malzemesi : Yığma Yapım Sistemi, Betonarme yapım sistemi görülmektedir. Temel yapı malzemesi kesme taş olup, müdahale gören dükkanlarda eklenti şeklinde beton yapı malzemesi de kullanılmıştır. Dolgu malzemesi moloz taş, kapı pencere doğramaları ahşap malzemeden oluşmaktadır.			
Cephe Özellikleri: Cephedeki dükkan girişleri bakımından değerlendirildiğinde betonarme lento girişli ya da kemerli yapıdadır. Cephe hareketliliği bakımından (cephede bulunan süsleme, bezeme) ise dükkan cephelerinde herhangi bir motif, süsleme görülmemektedir. Bu yönüyle sade bir tasarıma sahip olduğu söylenebilir. Bina gabarisi bakımından ilave katların yapılmasıyla farklı kat adetleri görülmektedir. Dolayısıyla çarşı karakteristik cephe yapısını kaybetmiştir.			
Sokak Özellikleri: Topoğrafya ile uyumlu, eğimli sokak dokusu bulunmaktadır. Sokağın kaplama malzemesi bazalt taştır. 75. Alma Sokağın en dar yeri 2.80 metre en geniş yeri 4.10 m'dir. Sokağın üstü açık olması sebebiyle 'Üstü Açık Çarşı' özelliği göstermektedir.			

Çizelge bilgileri, sahada yapılan tespit çalışmaları, Mardin KAİP'teki veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Kasaplar Çarşısı (Sok-ıl Kıssebin)

Mardin İli, Artuklu İlçesi Teker Mahallesi, 81. Lassi sokakta yer almaktadır. Çarşı 1.Caddenin güneyinde, Pamuk Camii'nin bir alt sokağında yer konumlanmıştır. Çarşının batı ucu 1.Caddeye açılmaktadır. Çarşının güneyinde Eski Kuyumcular Çarşısı ve Marangozlar Çarşısı, yer almaktadır (Şekil 4.29).Çarşının yapımına, yapım tarihine, yaptırana dair herhangi bir belgeye ulaşılammıştır. Tarihi kaynaklarda adının Kasaplar çarşısı olarak geçmesi bu ismin değişmediğini göstermektedir. Mardin ile ilgili 235 No'lu Şer'ie sicilinde 'kasap' mesleği geçmektedir.235 No'lu Şer'ie sicili 1858-1861 yıllarını kapsamaktadır (Dinç, 2007). Dolayısıyla çarşının 1850'li yıllardan önce inşa edildiği tahmin edilmektedir. Çarşı geçmişte tamamen kasaplar tarafından kullanıldığı öğrenilmiştir (M. Bumanhan, kişisel görüşme, 2 Kasım 2022).Çarşı günümüzde hala aktiftir.

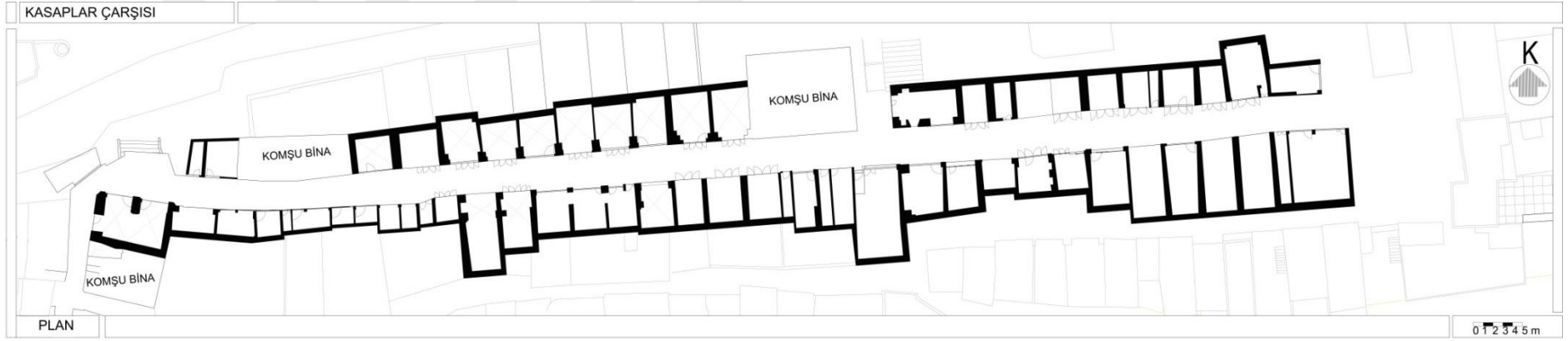

Şekil 4. 29. Kasaplar Çarşısının Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)

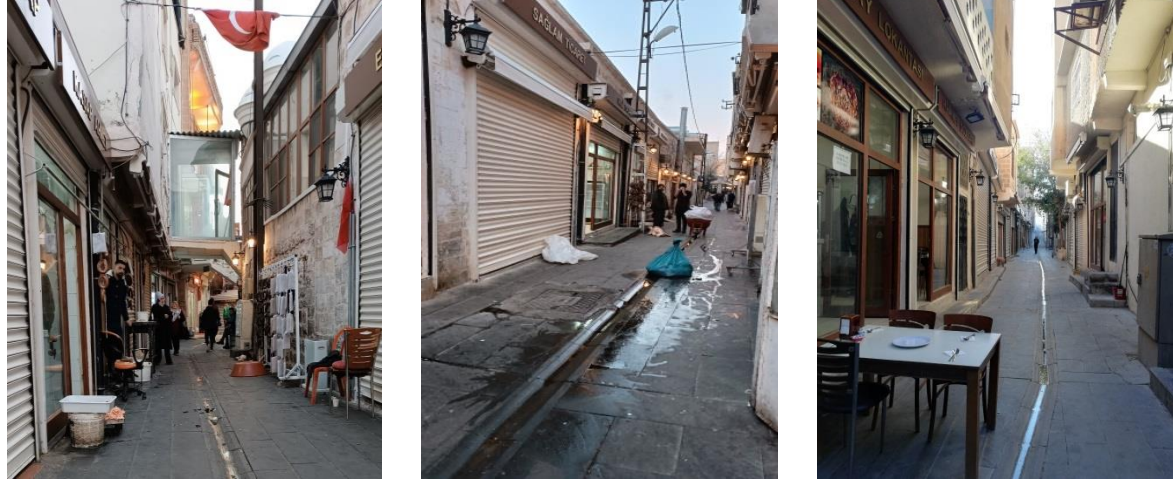
Kasaplar Çarşısının Mimari Özellikleri

81. Lassi Sokak'ta yer alan çarşı doğu-batı doğrultusunda gelişim göstermiştir (Şekil 4.30).Çarşının sokak dokusu doğrusal bir şekilde devam etmektedir. Çarşı sokağın kuzey ve güney cephelerinde karşılıklı ve birbirine eklenmiş dükkanlardan oluşmaktadır (Şekil 4.30). Ayrıca çarşayı oluşturan dükkan birimlerinin topoğrafya ile uyumlu bir şekilde gelişim gösterdiği tespit edilmiştir. Kuzeyden güneye, batıdan doğuya doğru topoğrafya koşullarından dolayı eğimli sokak dokusu çarşı boyunca hissedilmektedir. Eğime bağlı olarak çarşının batı ucunda teraslamalar görülmektedir

(Şekil 4.32). Bunun yanı sıra çarşının batıdan ikinci ile üçüncü dükkana karşılık gelen alanda çarşı sokağının üzeri, çarşının güney kolu ile kuzey kolu arasında betonarme yapım sistemli köprü şeklinde bir bağlantı bulunmaktadır (Şekil 4.31). 81.Lassi Sokak'ta gelişim gösteren çarşı sokağının genişlikleri çarşı boyunca değişiklik göstermektedir. Çarşayı oluşturan sokağın dar yeri 1.66 metre, geniş yeri 5.66 metredir. Çarşı sokağının üzeri açık olması sebebiyle 'Üstü Açık Çarşı' özelliği göstermektedir. Sokak malzemesi bazalt taştır. Sokaklarda yağmur suyunu tahliye etmek amacıyla yağmur olukları ve rögar kapaklarının olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra çarşıda çoğunlukla tek katlı yapılaşma görülmektedir. Ancak tarihsel süreç içerisinde yapılan müdahaleler sonucu kat ilaveleri olduğu gözlenmiştir. Günümüzde çarşıdaki yapılaşma 27 adet tek katlı, 16 adet iki katlı, 6 adet üç katlı, 3 adet dört katlı şeklindedir. Bu bakımından değerlendirildiğinde yüksek katlı yapılaşmanın çarşı bütününe yayılmamış olması çarşının bina gabarisinin özgünlüğünü kısmen koruduğu söylenebilir. Çarşıda cepheler sade bir tasarıma sahiptir. Ancak çarşının batı ucunda güney kolundaki üçüncü dükkanın cephesi kemerli yapıda bitkisel motiflerle süslenmiştir. Dükkan girişlerine bakıldığında ise özgün dokusunu korumuş dükkan girişleri sivri veya yarım daire kemerlidir. Betonarme lento girişli dükkanlar ise müdahaleler sonucu kemerli giriş özelliğini kaybetmiştir. Özgün dokusunu korumuş dükkanlar çapraz veya beşik tonoz, yapılan müdahaleler sonucu bazı dükkanlarda düz tavan olduğu tespit edilmiştir (Şekil 4.32). Plan şeması bakımından değerlendirildiğinde dükkanlar dikdörtgen plan şeması özelliği göstermektedir. Çarşıda dükkanlar yığma yapım sistemindedir. Ancak bazı dükkanlar tamamen betonarmeye dönüştürülmüş ya da dükkanlarda sıva, lento gibi betonarme eklentiler görülmektedir. Kapı pencere doğramalarının özgün malzemesi ahşap olup yapılan müdahaleler sonucu pvc, alüminyum ve demir malzeme şeklinde örnekleri de bulunmaktadır. Dükkan kapıları, otomatik açılıp kapanabilen kepenkle kapatılabilmektedir.

Şekil 4. 30. Kasaplar Çarşısı Şematik Planı (Duyan,2018) (Mardin Kudeb'ten alınan projeler üzerine işlenerek)

Şekil 4. 31. Kasaplar Çarşısı Batı Ucu (Soldaki), Doğu Ucu (Ortadaki), (Sağdaki) (Demir,2022)

Şekil 4. 32. Betonarme bağlantı (üstten soldaki), Lento Girişli Kapı (üstten ortadaki), Kemer Girişli Kapı (Üstten sağdaki), Batı Ucundaki Teraslamalar (Altan soldaki), Çapraz Tonozlu üst Örtü (Altan sağdaki) (2022)

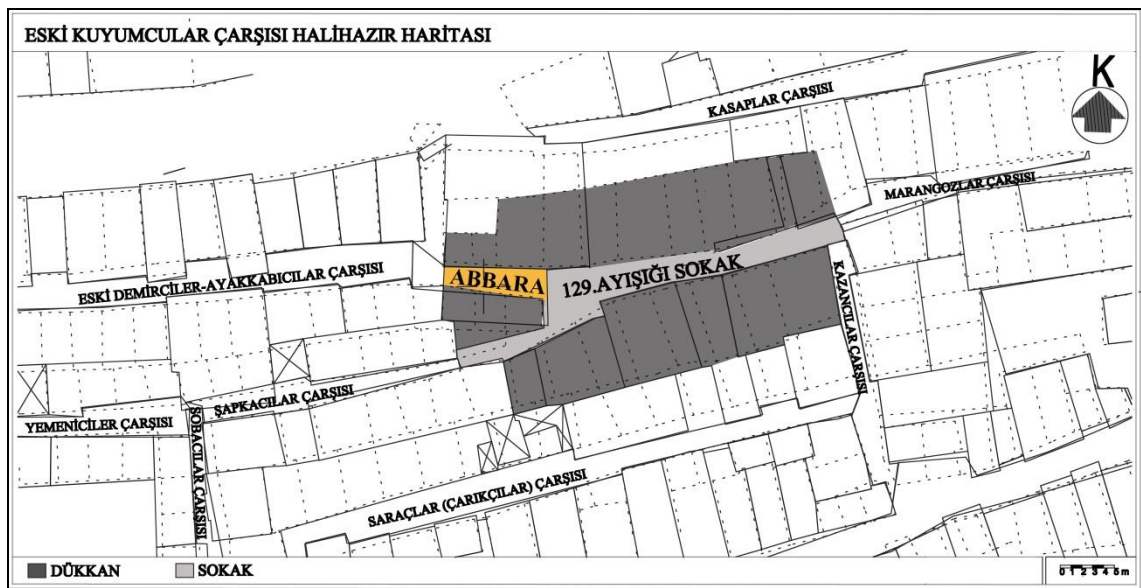
Çizelge 4. 4. Kasaplar Çarşısının Mevcut Durumu

Çarşı No: 3	Kasaplar Çarşısı		
Artuklu İlçesi Teker Mahallesi 81.Lassi Sokak'ta yer almaktadır.			
İşlevi	Dükkan Sayısı	Mülkiyet Durumu	
Ticari	52	Şahıs/Vakıf	
Plan Tipi: Dükkan birimleri planı, dikdörtgen plan şeması şeklindedir. Dükkanların çoğu doğu batı doğrultusundaki ana eksen etrafında karşılıklı ve yan yana gelişim göstermiştir. Batı ucundaki güneye kırılan ana eksene oranla daha kısa olan eksen etrafında da dükkanlar bulunmaktadır. Bu yönüyle birden fazla eksen etrafında gelişen Osmanlı Çarşısının plan tipi ile benzerlik göstermektedir.			
Yapım Sistemi ve Malzemesi : Yığma Yapım Sistemi, Betonarme yapım sistemi görülmektedir. Temel yapı malzemesi kesme taş olup, beton yapı malzemesi de kullanılmıştır. Dolgu malzemesi moloz taş, kapı pencere doğramaları ahşap, pvc, demir, alüminyum malzemeden oluşmaktadır.			
Cephe Özellikleri: Cephedeki dükkan girişleri bakımından değerlendirildiğinde betonarme lento girişli ya da kemerli yapıdadır. Cephe hareketliliği bakımından (cephede bulunan süsleme, bezeme) ise dükkan cephelerinde sadece bir dükkan bezemelidir. Çarşının diğer dükkanları sade bir tasarıma sahiptir. Bina gabarisi bakımından farklı kat adetleri görülmektedir. Dolayısıyla çarşı özgün cephe yapısını kaybetmiştir.			
Sokak Özellikleri: 75. Alma Sokağın en dar yeri 1.66 metre en geniş yeri 5.66 m'dir. Sokağın üstü açık olması sebebiyle 'Üstü Açık Çarşı' özelliği göstermektedir.			

Çizelge bilgileri, sahada yapılan tespit çalışmaları, Mardin KAİP'teki veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Eski Kuyumcular Çarşısı

Mardin İli, Artuklu İlçesi Tekir Mahallesi, 129. Ayışığı Sokak'ta yer almaktadır. Çarşının yapımına, yapım tarihine, kim tarafından yaptırıldığına dair herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır. Çarşının kuzeyinde Kasaplar Çarşısı, güneyinde Çarıkçılar Çarşısı, doğusunda Marangozlar Çarşısı yer almaktadır. Çarşının batı ucundaki bir kolu Şapkacılar Çarşısı'na, diğer kolu Demirciler Çarşısı'na açılmaktadır (Şekil 4.33). Geçmişte bu dükkanlarda Ermeni ve Süryani ailelerin çoğunlukla gümüş olmak üzere gümüş ve altının işlenip satıldığı için çarşı Kuyumcular Çarşısı olarak adlandırılmıştır (Savaş, 2018).

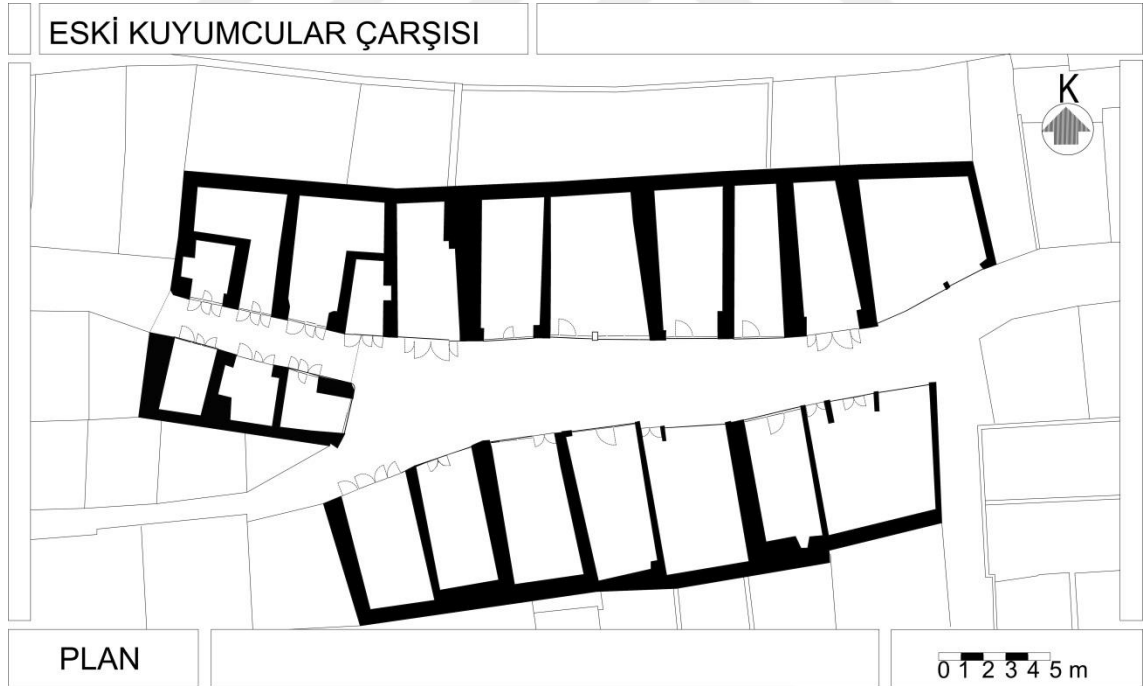
Şekil 4. 33. Eski Kuyumcular Çarşısının Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)

Eski Kuyumcular Çarşısının Mimari Özellikleri

75.Sakın ve 129. Ayışığı Sokak'ta yer alan çarşı güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda gelişim göstermiştir (Şekil 4.34). Doğrusal bir gelişimi olan sokağın batı ucunda yol ayrımı bulunmaktadır. Buna bağlı olarak çarşının sokak kurgusu 'Y' formunu andırmaktadır. Çarşı diğer çarşılarda olduğu gibi topoğrafya durumundan etkilenmiştir. Batıdan doğuya doğru sokak eğimli yapıdadır. Bunun yanı sıra çarşı sokağının batı ucunda geleneksel kent dokusunda görülen karakteristik özelliği olan abbara (kabaltı) görülmektedir (Şekil 4.35). Abbara konutların altından geçiş imkanı tanıyan geleneksel dokudaki boşluk şeklinde tanımlanabilir. Abbara Eski Kuyumcular Çarşısı'nın Demirciler Çarşısı'na açılan yolda bulunmaktadır.129. Ayışığı Sokak'ta yer alan çarşının sokak genişliği değişiklik göstermektedir. Sokağın dar yeri 1.18 metre,

geniş yeri 2.60 metredir. Ayrıca sokağın üzerinin açık olması sebebiyle ‘Üstü Açık Çarşı’ özelliği göstermektedir. Sokak malzemesi bazalt taştır. Sokaklarda yağmur suyunu tahliye etmek amacıyla yağmur olukları ve rögar kapaklarının olduğu tespit edilmiştir.

Çarşıda üç, dört katlı betonarme yapılaşma görülmektedir (Şekil 4.35). Günümüzde dükkanlar betonarmeye dönüştürülmüştür. Sadece iki dükkanın yığma yapım sistemde olup bu dükkanlarda da betonarme ekler yapılmıştır. Çarşıdaki bir iki dükkanda taş yapı malzemesi olarak kullanılmış olup diğer dükkanlarda temel yapı malzemesi betondur. Kapı doğramalarının yapı malzemesi ise ahşaptır. Dolayısıyla çarşı genel olarak betonarme yapım sisteminin özelliklerini göstermektedir. Bununla bağlantılı olarak dükkan girişlerinin betonarme lentoya dönüştürüldüğü tespit edilmiştir. Çarşıda özgün halinde olduğu gibi sadece iki dükkanda geniş açıklıklı, sivri ve yarım daire kemerli dükkan girişleri örnekleri de bulunmaktadır (Şekil 4.35). Bu bakımdan çarşı özgün halini büyük oranda kaybetmiştir. Plan şeması bakımından değerlendirildiğinde dükkanlar dikdörtgen plan özelliği göstermektedir.

Şekil 4. 34. Kuyumcular Çarşısı Şematik Planı (Duyan,2018) (Mardin Kudeb’ten alınan projeler üzerine işlenerek)

Yol ayrımı-Abbara (2022)

Batıdan bakış (2022)

Şekil 4. 35. Abbara (Soldan üstteki), Batıdan Genel Görünümü (Soldan Üstteki), Doğu Ucundan Bakış (Soldan Alttaki), Yarım Daire Kemerli Giriş (Sağdan Alttaki) (2022)

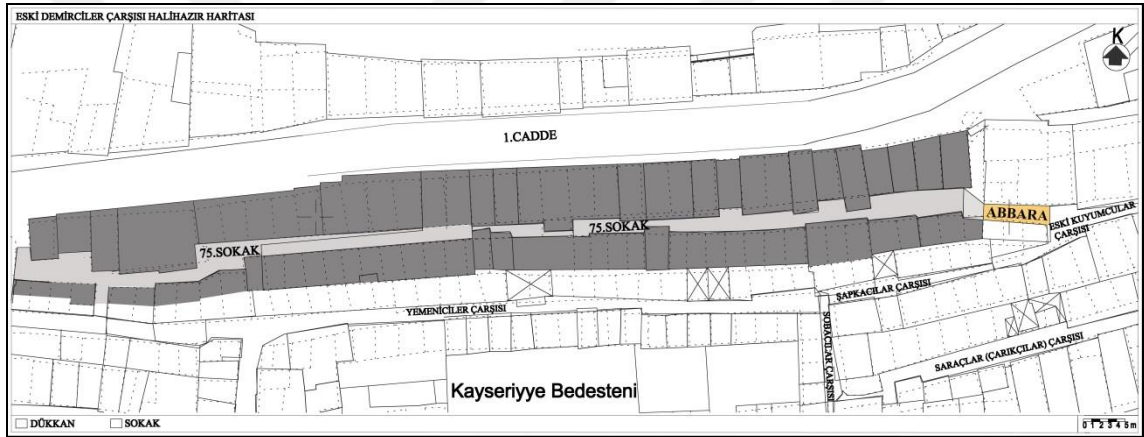
Çizelge 4. 5. Eski Kuyumcular Çarşısı Mevcut Durumu

Çarşı No: 4	Eski Kuyumcular Çarşısı	
Mardin İli, Artuklu İlçesi Teker Mahallesi, 129. Ayışığı Sokak'ta yer almaktadır.		
İşlevi	Dükkan Sayısı	Mülkiyet Durumu
Ticari	19	Şahıs/Vakıf
Plan Tipi: Dükkan birimlerinin planı, dikdörtgen plan şeması şeklindedir. Dükkanlar doğu batı doğrultusundaki ana eksen etrafında karşılıklı ve yan yana gelişim göstermiştir. Batı ucundaki yol ayırımından dolayı ana eksen iki ayrı kol şeklinde gelişim göstermiştir. Bu yönüyle birden fazla eksen etrafında gelişen Osmanlı Çarşısının plan tipi ile benzerlik göstermektedir.		
Yapım Sistemi ve Malzemesi : Çoğunlukla betonarme yapım sistemi, çarşıdaki iki dükkanda ise yığma yapım sistemi görülmektedir. Temel yapı malzemesi betondur. Yığma sistemli dükkanlarda kesme taş kullanılmıştır. Kapı pencere doğramaları ahşap malzemeden oluşmaktadır.		
Cephe Özellikleri: Cephedeki dükkan girişleri bakımından değerlendirildiğinde betonarme lento girişli ya da kemerli yapıdadır. Cephe hareketliliği bakımından (cepheye bulunan süsleme, bezeme) ise dükkan cephelerinde süsleme görülmemektedir. Çarşının dükkan cepheleri sade bir tasarıma sahiptir. Bina gabarisi bakımından farklı kat adetleri görülmektedir. Dolayısıyla çarşı özgün cephe yapısını kaybetmiştir.		
Sokak Özellikleri: 129. Ayışığı Sokağının en dar yeri 1.18 metre en geniş yeri 2.60 m'dir. Sokağın kaplama malzemesi bazalt taştır. Sokağın üstü açık olması sebebiyle 'Üstü Açık Çarşı' özelliği göstermektedir.		

Çizelge bilgileri, sahada yapılan tespit çalışmaları, Mardin KAİP'teki veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Demirciler-Kunduracılar Çarşısı

Mardin İli, Artuklu İlçesi Şar Mahallesi, 75.Sokak adresinde bulunmaktadır.1. Caddenin güneyindeki sokakta yer almaktadır. Sokağın batı ucu Kaçakçılar Çarşısı ile Yemeniciler Çarşısı'na bağlantı kurmaktadır (Şekil 4.36).Çarşının yapım tarihine ilişkin herhangi bir belge arşiv kaydı bulunmamaktadır. Halk arasında geçmişte ve günümüzde çarşıya 'sokul-il hıdédđîn' de denilmektedir. Tarihi kaynaklarda Demirciler çarşısı; demirle üretilen malzemelerin imalathanesi olarak bilinir. Tarihte Kılıççılar Çarşısı olarak adlandırılan çarşının demirciler çarşısı olduğu düşünülmektedir. Günümüzde çarşı yerel halk arasında eski demirciler çarşısı olarak geçmektedir(Savaş, 2018). Günümüzde dükkanların çoğu kapalı olup açık olan dükkanlar atölye, sakatatçı, elektrikçi, tesbihçi, terzi gibi farklı sektörlere ev sahipliği yapmaktadır.

Şekil 4. 36. Demirciler-Kunduracılar Çarşısının Konumu(Halihazır harita üzerine işlenerek)

Demirciler-Kunduracılar Çarşısının Mimari Özellikleri

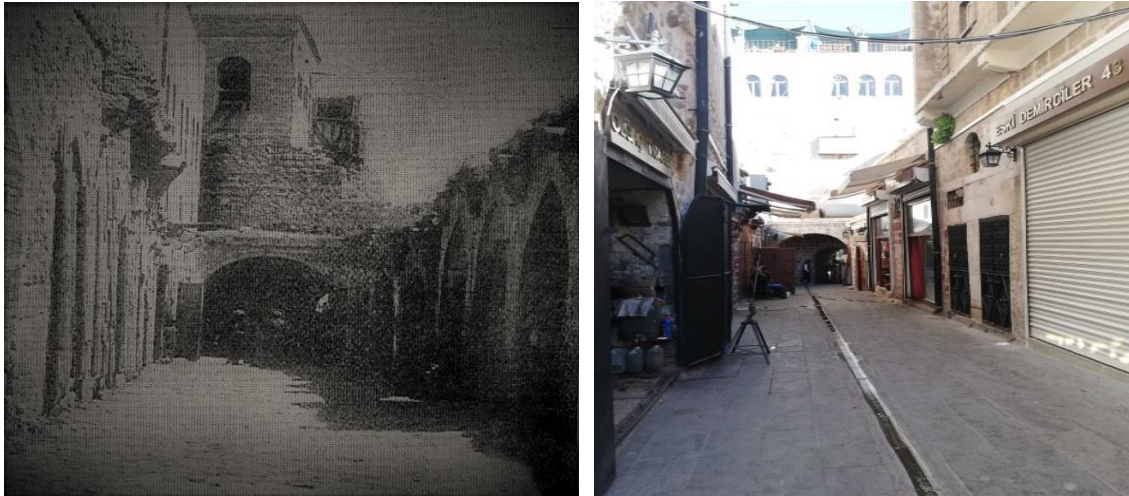
75.Sokak'ta yer alan çarşının batı ucunda kırılma görülmekte olup sokağın geri kalan kısmı ise doğu-batı doğrultusunda lineer bir gelişim göstermiştir (Şekil 4.37).Eski Demirciler Çarşısı'nın Eski Kuyumcular Çarşısı'na bağlandığı batı ucunda kabaltı (abbara) görülmektedir (Şekil 4.38). Bu alanda iki çarşının bağlantısı teraslamalarla sağlanmaktadır. Diğer çarşılarda olduğu gibi sokağın eğimli bir yapısı bulunmaktadır. Çarşı tipi bağlamında 'Üstü Açık Çarşı' niteliğindedir. Sokak malzemesi bazalt taştır. Sokaklarda yağmur suyunu tahliye etmek amacıyla yağmur olukları ve rögar kapaklarının olduğu tespit edilmiştir.

75. Sokağı oluşturan dükkanların yapılaşma düzenine bakıldığında yapılan kat ilaveleri sonucunda genellikle yüksek katlı olduğu tespit edilmiştir. Çarşıda 4 adet tek

katlı, 26 adet iki katlı, 10 adet üç katlı, 34 adet dört katlı, 1 adet beş katlı yapılaşma görülmektedir (Şekil 4.39). Bu bakımdan çarşının özgün halini büyük oranda kaybettiğini söylemek mümkündür. Çarşının kuzey ve güney kolunu meydana getiren dükkanların üzerindeki yüksek katlı yapılaşma sokağa günışığının geçişini engelleyecek şekilde yakın mesafede inşa edilmiştir. Çarşayı oluşturan dükkanlar dikdörtgen plan şeması şeklindedir. Çarşının yapım sistemine bakıldığında ise yığma yapım sistemi ile betonarme yapım sistemli dükkanlar görülmektedir. Çarşının temel yapı malzemesi kalker taşı, dolgu malzemesi ise moloz taştır. Yığma yapım sistemindeki dükkanlar ağırlıklı olarak sokağın kuzey kolunda bulunmaktadır. Güney kolundaki dükkanlar betonarme ya da betonarme eklentili yığma yapım sistemindedir. Kapı pencere malzemesi ahşap ya da sacdan oluşmaktadır. Çarşının dükkan girişleri geniş açıklıklı, sivri ve yarım daire kemerli olarak inşa edilmiştir (Şekil 4.40). Bazı dükkanların girişleri betonarme lentoya dönüştürülmüştür. Özgün yapısını korumuş dükkanların iç kısımlarında çapraz, beşik tonoz ya da asmolen döşeme görülmektedir.

Şekil 4. 37. Eski Demirciler-Kunduracılar Çarşısı Şematik Planı (Duyan,2018) (Mardin Kudeb'ten alınan projeler üzerine işlenerek)

Şekil 4. 38. Demirciler Çarşısı 1938 (Soldaki) (Mehmet Selim Parlakoğlu Arşivi), Günümüzdeki Görünümü (2022)

Şekil 4. 39. Demirciler Çarşısı Yüksek Katlı Yapılaşma (2022)

Şekil 4. 40. (Soldaki) Ayakkabıcılar Çarşısı Sokağa Bakış Batı Ucu (2022), (Ortadaki) Sivri Basık Kemerli, (Sağdaki) Yarım Daire Kemerli Dükkan Girişi (2022)

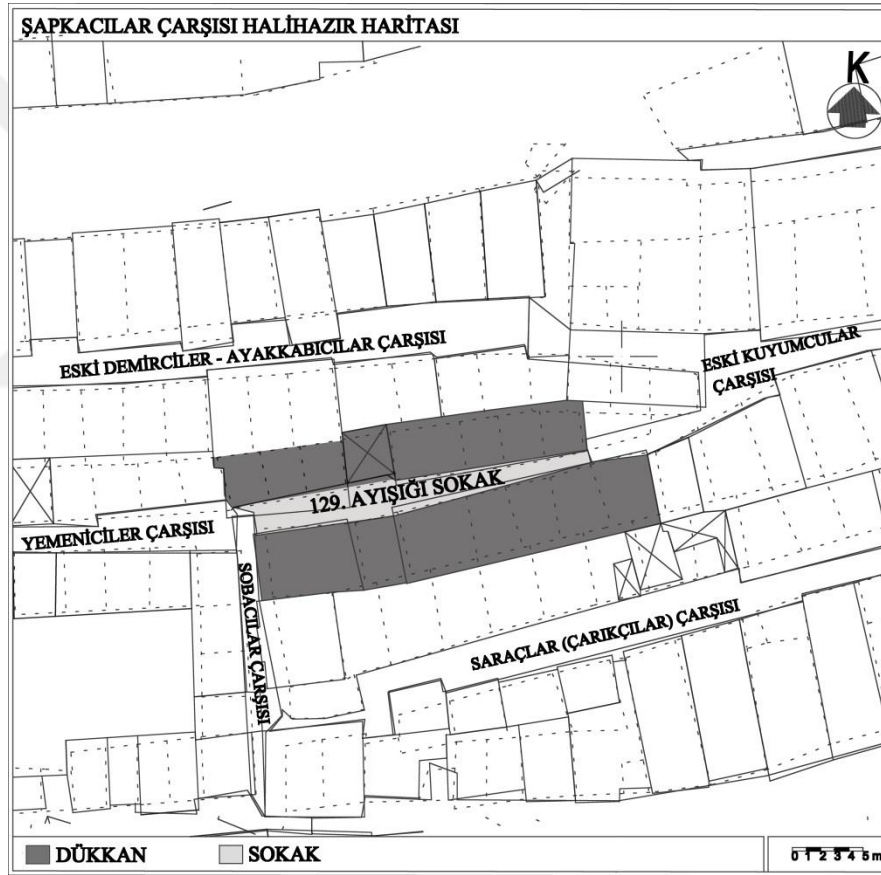
Çizelge 4. 6. Demirciler-Ayakkabıcılar Çarşısı Mevcut Durumu

Çarşı No: 5	Eski Demirciler-Ayakkabıcılar Çarşısı		
Mardin İli, Artuklu İlçesi Şar Mahallesi, 75.Sokak'ta yer almaktadır.			
İşlevi	Dükkan Sayısı	Mülkiyet Durumu	
Ticari	75	Şahıs/Vakıf	
Plan Tipi: Dükkan birimlerinin planı, dikdörtgen plan şeması şeklindedir. Dükkanlar doğu batı doğrultusundaki bir ana eksen etrafında gelişim göstermiştir. Bu yönüyle tek eksen etrafında gelişen Osmanlı Çarşı plan tipi ile benzerlik göstermektedir.			
Yapım Sistemi ve Malzemesi : Çarşıda yığma yapım sistemi ile betonarme yapım sistemi görülmektedir. Temel yapı malzemesi yığma sistemli yapılarda taş ve betonarme yapım sistemli yapılarda betondur. Kapı pencere doğramaları ahşap veya sac malzemeden oluşmaktadır.			
Cephe Özellikleri: Cephedeki dükkan girişleri bakımından değerlendirildiğinde betonarme lento girişli ya da kemerli yapıdadır. Cephe hareketliliği bakımından (cephede bulunan süsleme, bezeme) ise dükkan cephelerinde süsleme görülmemektedir. Çarşının dükkan cepheleri sade bir tasarıma sahiptir. Bina gabarisi bakımından farklı kat adetleri görülmektedir. Dolayısıyla çarşı özgün cephe yapısını kaybetmiştir.			
Sokak Özellikleri: 75. Sokağın en dar yeri 1.80 metre en geniş yeri 3.96 m'dir. Sokağın kaplama malzemesi bazalt taştır. Sokağın üstü açık olması sebebiyle 'Üstü Açık Çarşı' özelliği göstermektedir.			

Çizelge bilgileri, sahada yapılan tespit çalışmaları, Mardin KAİP'teki veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Şapkacılar Çarşısı

Mardin İli, Artuklu İlçesi Teker Mahallesi, 129. Ayışığı Sokak adresinde bulunmaktadır. Çarşının doğu ucu Eski Kuyumcular Çarşısı'na, batı ucu Yemeniciler Çarşısı ile Sobacılar Çarşısı'na bağlanmaktadır. Çarşının güneyinde Eski Demirciler Çarşısı, batısında Saraçlar (Çarıkçılar) Çarşısı bulunmaktadır (Şekil 4.41). Çarşının ne zaman yapıldığına dair herhangi bir bilgi veya kitabe bulunmamaktadır. Çarşıda geçmişte civar köylere, yakın şehirlere ve halka şapka üretimi ve satışı yapıldığı için çarşı 'Şapkacılar Çarşısı' olarak adlandırılmıştır (E. Ayanoğlu, kişisel görüşme, 2 Kasım 2022). Günümüzde çarşıdaki dükkanlar ise eşarp, doğrama, şifalı bitkiler satış yeri, sobacı gibi farklı sektörler tarafından işletilmektedir.

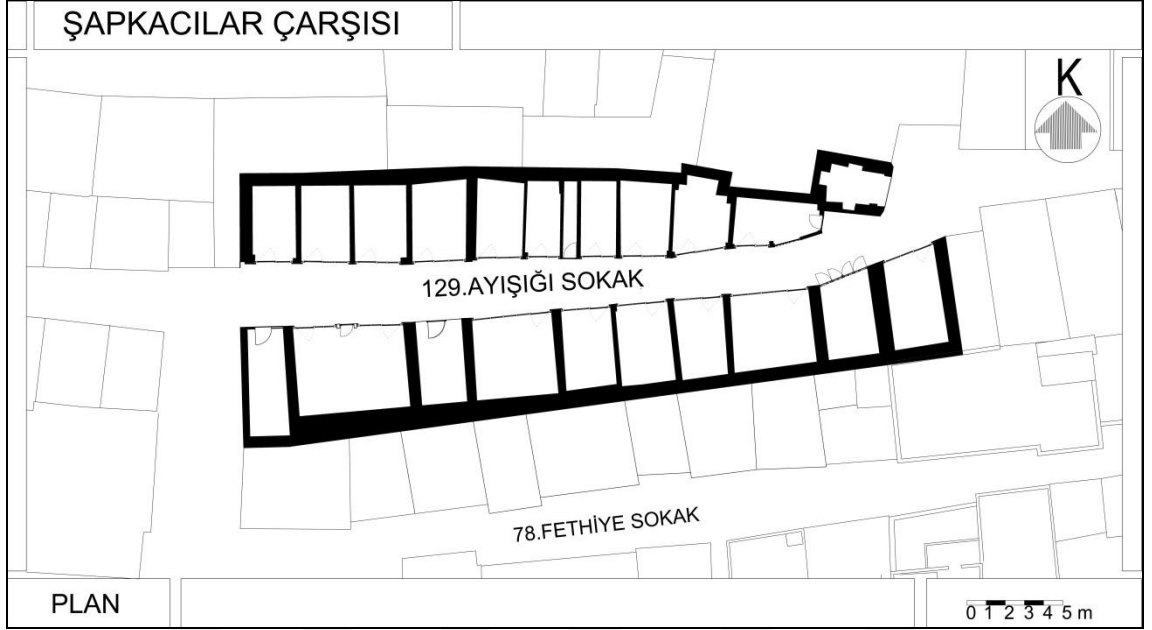

Şekil 4. 41. Şapkacılar Çarşısının Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)

Şapkacılar Çarşısının Mimari Özellikleri

129. Ayışığı Sokak'ta konumlanan çarşı topoğrafyanın etkisiyle doğu-batı doğrultusunda gelişim göstermiştir (Şekil 4.42). Çarşayı meydana getiren dükkanlar karşılıklı iki kolda ve birbirine eklenerek sokağı oluşturmuştur (Şekil 4.43). Sokak diğer çarşılarda olduğu gibi doğudan batıya doğru eğimli yapıdadır. Sokağın üst örtüsünün

olmaması sebebiyle ‘Üstü Açık Çarşı’ niteliğindedir. Sokak malzemesi bazalt taştır. Çarşıyı meydana getiren sokakta bir veya iki katlı yapılaşma görülmektedir. Dükkanlar plan tipi bakımından dikdörtgen plan şeması özelliği göstermektedir. Çarşı özgün dokusunu kaybetmiş olup dükkanların tamamı betonarme yapım sistemindedir. Dükkan girişleri betonarme lento şeklindedir. Kapı, pencere doğrama malzemesi ahşaptır.

Şekil 4. 42. Şapkacılar Çarşısının Şematik Planı(Duyan,2018) (Mardin Kudeb’ten alınan projeler üzerine işlenerek)

Şekil 4. 43. (Soldaki) Şapkacılar Çarşısı Sokağı Batı Ucu, (Sağdaki) Doğu Ucu (2022)

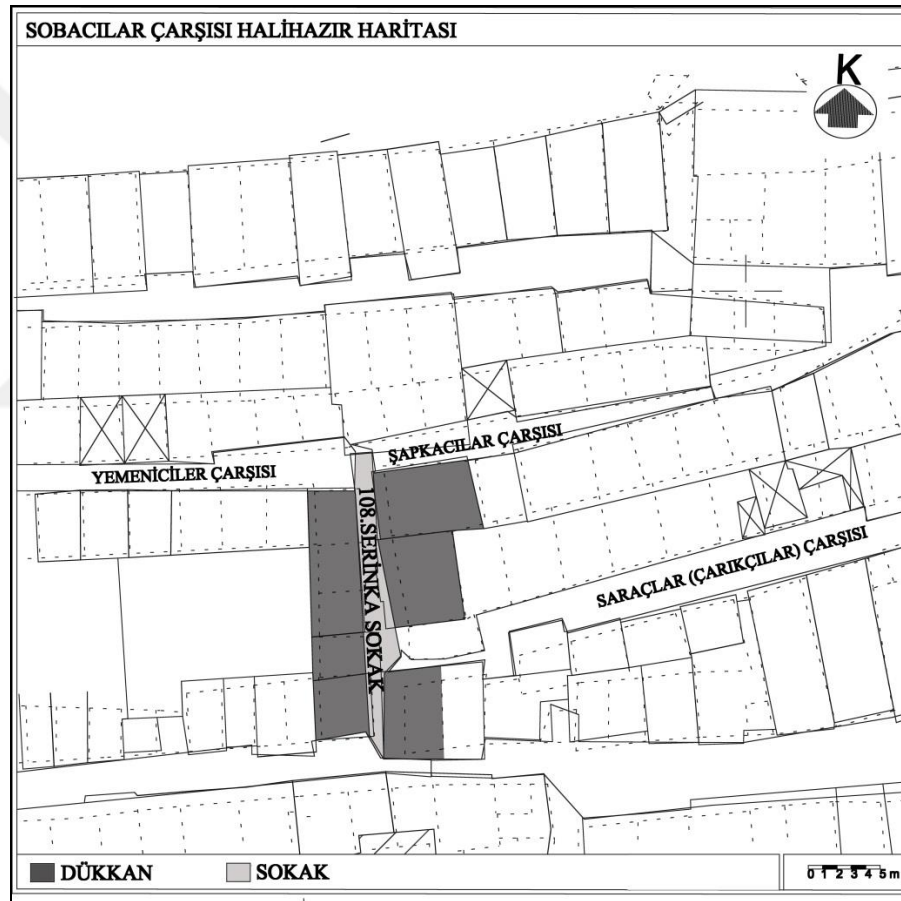
Çizelge 4. 7. Şapkacılar Çarşısı Mevcut Durumu

Çarşı No: 6	Şapkacılar Çarşısı		
Mardin İli, Artuklu İlçesi Teker Mahallesi, 129. Ayışığı Sokak'ta yer almaktadır.			
İşlevi		Dükkan Sayısı	Mülkiyet Durumu
Ticari		18	Şahıs/Vakıf
Plan Tipi: Dükkan birimlerinin planı, dikdörtgen plan şeması şeklindedir. Dükkanlar doğu batı doğrultusundaki bir ana eksen etrafında gelişim göstermiştir. Bu yönüyle tek eksen etrafında gelişen Osmanlı Çarşı plan tipi ile benzerlik göstermektedir.			
Yapım Sistemi ve Malzemesi : Betonarme yapım sistemi görülmektedir. Temel yapı malzemesi betondur. Kapı pencere doğramaları ahşap malzemeden oluşmaktadır.			
Cephe Özellikleri: Cephedeki dükkan girişleri bakımından değerlendirildiğinde betonarme lento girişlidir. Cephe hareketliliği bakımından (cephede bulunan süsleme, bezeme) ise dükkan cephelerinde süsleme görülmemektedir. Çarşının dükkan cepheleri sade bir tasarıma sahiptir. Bina gabarisi bakımından farklı kat adetleri görülmektedir. Dolayısıyla çarşı özgün cephe yapısını kaybetmiştir.			
Sokak Özellikleri: 129. Ayışığı Sokağın en dar yeri 1.34 metre en geniş yeri 2.50 m'dir. Sokağın kaplama malzemesi bazalt taştır. Sokağın üstü açık olması sebebiyle 'Üstü Açık Çarşı' özelliği göstermektedir.			

Çizelge bilgileri, sahada yapılan tespit çalışmaları, Mardin KAİP'teki veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Sobacılar Çarşısı

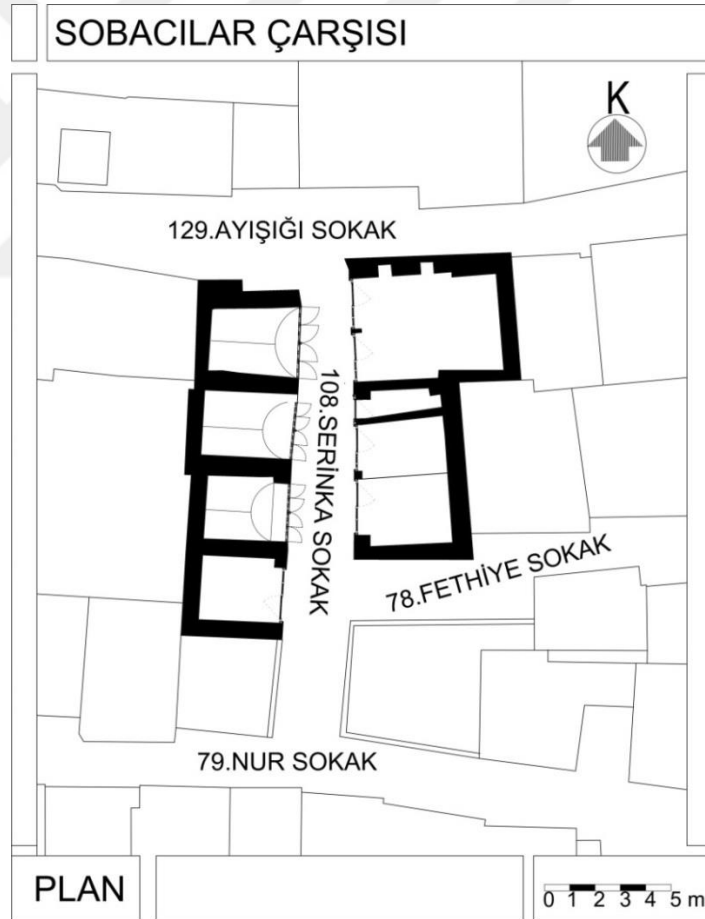
Mardin İli, Artuklu İlçesi Teker Mahallesi, 100. Serinka Sokak'ta bulunmaktadır. Çarşının güney ucu Giyimciler Çarşısı'na, Kuzey ucu Yemeniciler ve Şapkacılar Çarşısı'na bağlanmaktadır (Şekil 4.44). Çarşının batı cephesinden Kayseriye Bedestenine giriş sağlanmaktadır. Çarşının inşa tarihine yönelik herhangi bir kitabe ve arşiv kaydına rastlanmamıştır. Geçmişte çarşıda usta-kalfa-çırak ilişkisine bağlı olarak civar köylere ve çevre illere çok sayıda soba imalatı ve satışının yapıldığı çarşıda yaklaşık olarak 25 sobacının bulunduğu ifade edilmektedir (E. Ayanoğlu, sözlü görüşme, 1 Şubat 2023). Günümüzde çarşı işlevsizdir.

Şekil 4. 44. Sobacılar Çarşısı'nın Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)

Sobacılar Çarşısının Mimari Özellikleri

100.Serinka Sokak'ta yer alan çarşı kuzey-güney doğrultusunda gelişim göstermektedir (Şekil 4.45). Topoğrafyanın etkisiyle sokakta kuzeyden güneye doğru eğime bağlı olarak teraslamalar görülmektedir. Sokak çarşının iki kolunda dükkanların karşılıklı ve bitişik bir şekilde sıralanmasıyla oluşmaktadır (Şekil 4.45). Çarşı yapılan müdahaleler sonucu özgün halini kaybetmiştir. Çarşıda 4 adet tek katlı, 2 adet iki katlı, 1 adet dört katlı, 1 adet 5 katlı yapılaşma görülmektedir(Şekil 4.46). Çarşı betonarme yapım sistemindedir. Buna bağlı olarak dükkan girişleri betonarme lento şeklindedir. Çarşının özgün malzeme özelliklerini kaybetmesi sebebiyle temel yapı malzemesi betondur. Yöreye ait kesme taş cephede kaplama malzemesi olarak kullanılmıştır. Kapı, pencere doğramaları ahşaptır. Çarşı tipi bağlamında 'Üstü Açık Çarşı' niteliğindedir. Sokak malzemesi bazalt taştır.

Şekil 4. 45. Sobacılar Çarşısının Şematik Planı (Duyan,2018), (Mardin Kudeb'ten alınan projeler üzerine işlenerek)

Şekil 4. 46. (Soldaki) Sobacılar Çarşısı Üstten Görünüm, (Sağdaki) Sobacılar Çarşısı – Çarıkçılar Çarşısı Bağlantı noktası (2022)

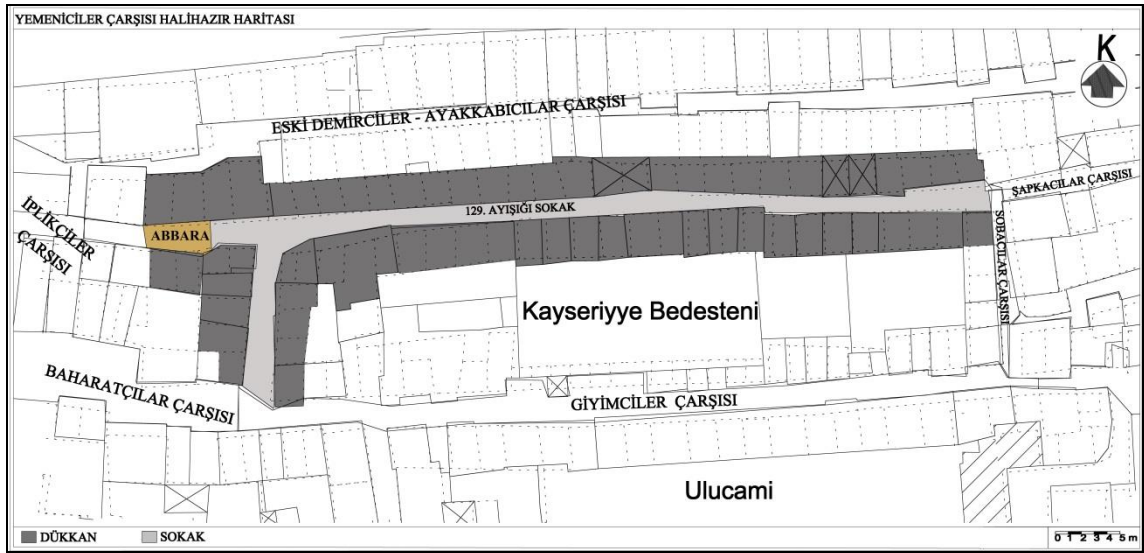
Çizelge 4. 8. Sobacılar Çarşısı Mevcut Durumu

Çarşı No: 7	Sobacılar Çarşısı	
Mardin İli, Artuklu İlçesi Teker Mahallesi, 100. Serinka Sokak'ta yer almaktadır.		
İşlevi	Dükkan Sayısı	Mülkiyet Durumu
Ticari	8	Şahıs/Vakıf
Plan Tipi: Dükkan birimlerinin planı, dikdörtgen plan şeması şeklindedir. Dükkanlar doğu batı doğrultusundaki bir ana eksen etrafında gelişim göstermiştir. Bu yönüyle tek eksen etrafında gelişen Osmanlı Çarşı plan tipi ile benzerlik göstermektedir.		
Yapım Sistemi ve Malzemesi : Betonarme yapım sistemi görülmektedir. Temel yapı malzemesi betondur. Cephe kaplama malzemesi kesme taştır. Kapı pencere doğramaları ahşap malzemeden oluşmaktadır.		
Cephe Özellikleri: Cephedeki dükkan girişleri bakımından değerlendirildiğinde betonarme lento girişlidir. Cephe hareketliliği bakımından (cephede bulunan süsleme, bezeme) ise dükkan cephelerinde süsleme görülmemektedir. Çarşının dükkan cepheleri sade bir tasarıma sahiptir. Bina gabarisi bakımından farklı kat adetleri görülmektedir. Dolayısıyla çarşı özgün cephe yapısını kaybetmiştir.		
Sokak Özellikleri: 108. Serinka sokağın en dar yeri 1.58 metre en geniş yeri 2.14 m'dir. Sokağın kaplama malzemesi bazalt taştır. Sokağın üstü açık olması sebebiyle 'Üstü Açık Çarşı' özelliği göstermektedir.		

Çizelge bilgileri, sahada yapılan tespit çalışmaları, Mardin KAİP'teki veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Yemeniciler Çarşısı

Mardin Artuklu İlçesi Şar Mahallesi'nde 129.Ayışığı Sokak'ta bulunmaktadır (Şekil 4.47). Çarşının yapım tarihine, yaptırana ilişkin herhangi bir kitabe belge bulunmamaktadır. Geçmişte çarşıda kumaş ve bulgur satışı yapılmıştır (İ. Kartaş, kişisel görüşme, 1 Şubat 2023). Çarşı günümüzde aktif olup konfeksiyoncu, tesisatçı, hediyelik eşya dükkanı gibi farklı sektörler tarafından kullanılmaktadır. Çarşının güney kanadından Kayseriye Bedesteni'ne giriş bulunmaktadır. Çarşının batı ucunda İplikçiler Çarşısı, doğu ucunda Şapkacılar Çarşısı bulunmaktadır. Ayrıca çarşının yer aldığı 129.Ayışığı Sokağın batı ucunda kabaltı (abbara) bulunmaktadır. Batı ucundaki İplikçiler Çarşısı ile bağlantı kabaltı (abbara) ile sağlanmaktadır (Şekil 4.47).

Şekil 4. 47. Yemeniciler Çarşısı Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)

Yemeniciler Çarşısının Mimari Özellikleri

Çarşı doğu batı doğrultusunda gelişim göstermiş olup batı ucunda güneye doğru kırılma ve bu doğrultuda çarşının bir başka kolunun geliştiği görülmektedir. Bu bağlamda çarşı sokak şeması bakımından 'Y' formunu andırmaktadır (Şekil 4.48). Çarşı sokağın karşılıklı kollarında birbirine bitişik dizilmiş dükkan dizilerinden oluşmuştur (Şekil 4.49). Ayrıca topoğrafyanın etkisiyle doğudan batıya doğru eğimli yapıdadır. Baharatçılar Sokağına açılan kolunda ise kuzeyden güneye doğru eğimin etkisiyle teraslamalar görülmektedir. Çarşı genel olarak tek katlı dükkanlardan oluşmaktadır. Bazı dükkanların üstüne kat ilaveleri yapılmış olup 45 adet tek katlı, 9 adet iki katlı, 12 adet üç katlı yapılaşma görülmektedir. Çarşı yığma yapım sisteminde inşa edilmiştir.

91

Şekil 4. 49. Yemeniciler Çarşısı Doğu Ucu (2022), Yemeniciler Çarşısı Batı Ucu (2022), Yemeniciler Çarşısı Abbara (2022)

Şekil 4. 50. Yarım Daire Kemerli Giriş, Çapraz Tonoğlu (2022)

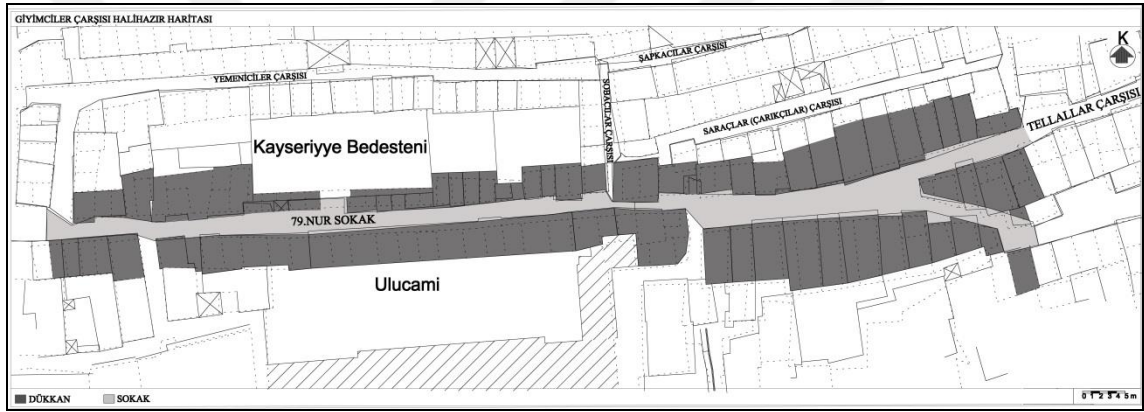
Çizelge 4. 9. Yemeniciler Çarşısı Mevcut Durum Çizelgesi

Çarşı No: 8	Yemeniciler Çarşısı	
Artuklu İlçesi Şar Mahallesi'nde 129. Ayışığı Sokak'ta yer almaktadır.		
		
İşlevi	Dükkan Sayısı	Mülkiyet Durumu
Ticari	66	Şahıs/Vakıf
Plan Tipi: Dükkan birimlerinin planı, dikdörtgen plan şeması şeklindedir. Dükkanlar doğu batı doğrultusundaki bir ana eksen etrafında, ana eksene eklemlenen yan eksen etrafında gelişim göstermiştir. Bu yönüyle iki eksen etrafında gelişen Osmanlı Çarşı plan tipi ile benzerlik göstermektedir.		
Yapım Sistemi ve Malzemesi : Yığma yapım sistemi görülmektedir. Temel yapı malzemesi kesme taştır. Kapı pencere doğramaları ahşap malzemeden oluşmaktadır.		
Cephe Özellikleri: Cephedeki dükkan girişleri bakımından değerlendirildiğinde sivri basık, yarım daire kemerli veya betonarme lento girişlidir. Cephe hareketliliği bakımından (cephede bulunan süsleme, bezeme) ise dükkan cephelerinde süsleme görülmemektedir. Çarşının dükkan cepheleri sade bir tasarıma sahiptir. Bina gabarisi bakımından farklı kat adetleri görülmektedir. Dolayısıyla çarşı özgün cephe yapısını kaybetmiştir.		
Sokak Özellikleri: 129. Ayışığı sokağın en dar yeri 2.36 metre en geniş yeri 3.35 m'dir. Sokağın kaplama malzemesi bazalt taştır. Sokağın üstü açık olması sebebiyle 'Üstü Açık Çarşı' özelliği göstermektedir.		

Çizelge bilgileri, sahada yapılan tespit çalışmaları, Mardin KAİP'teki veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Giyimciler Çarşısı

Çarşı Mardin İli, Artuklu İlçesi Ulucami Mahallesi 79. Nur Sokak'ta bulunmaktadır. Çarşının batı ucu Baharatçılar Çarşısı'na, doğu ucu Tellallar Çarşısı'na açılmaktadır (Şekil 4.51). Kuzeyinde Ayakkabıcılar-Eski Demirciler Çarşısı ile Kayseriye Bedesteni, güneyinde Ulucami yer almaktadır. Çarşının yapım tarihine, yaptırana dair herhangi bir belge bulunmamaktadır (Şekil 4.52). Geçmişte çarşıda usta-kalfa-çırak ilişkisi çerçevesinde terzilerin hummalı bir şekilde giysi dikip sattığı, ayrıca yurt dışından getirilen kumaşların satıldığı çarşı olmuştur (E.Ayanoğlu, kişisel görüşme, 1 Şubat 2023). Günümüzde hala aktif olup çarşıda giyim ve dokuma sektörüne hizmet ettiği tespit edilmiştir (Şekil 4.53). Çarşı terzi, konfeksiyon, dokuma vb. iş kollarını barındırmaktadır.

Şekil 4. 51. Giyimciler Çarşısı Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)

Şekil 4. 52. Giyimciler Çarşısı Fotoğrafı (1932) (Mardin Kudeb Arşivi)

Şekil 4. 53. Giyimciler Çarşısı Fotoğrafları (2022)

Çarşının Mimari Özellikleri

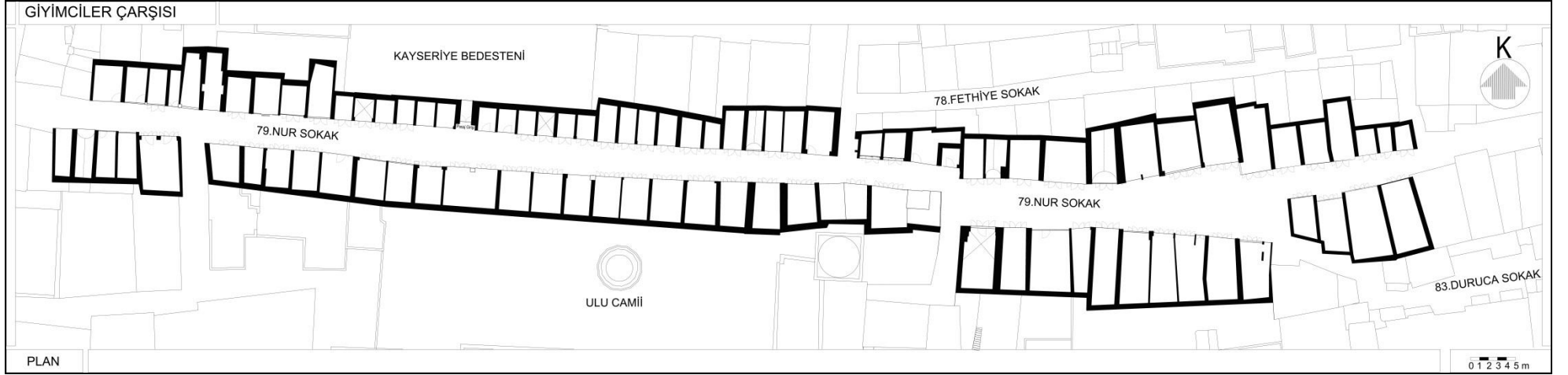
79.Nur Sokak'ta bulunan çarşı topoğrafyanın etkisiyle doğu-batı doğrultusunda tek eksen etrafında gelişim göstermiş olup doğu ucu Revaklı Çarşı'ya ve Bakırcılar Çarşısı'na bağlanmaktadır. Buna bağlı olarak çarşının doğu ucunda yol ayrımı olduğu görülmektedir ve çarşının sokak kurgusu 'Y' formunu andırmaktadır (Şekil 4.55). Diğer çarşılarda olduğu gibi topoğrafyanın etkisiyle sokağın eğimli bir yapısı bulunmaktadır. Batıdan doğuya doğru sokaktaki eğim hissedilmektedir. Sokağın üstünün açık olması durumuna göre çarşı tipi bağlamında 'Üstü Açık Çarşı' niteliğindedir. Ancak iklim koşullarından, yağmurdan korunmak için sokak çelik konstrüksiyonlu muşamba ve tente ile örtülmüştür. Çarşı genel olarak dar bir sokak kurgusuna sahiptir. Sokak genişlikleri çarşı boyunca değişiklik göstermektedir. Sokak malzemesi bazalt taştır. Sokaklarda yağmur suyunu tahliye etmek amacıyla yağmur olukları ve rögar kapaklarının olduğu tespit edilmiştir.

Çarşayı meydana getiren dükkanlar karşılıklı ve yan yana sokağın kuzey ve güney kollarında dizilmişlerdir. 79.Nur Sokağı meydana getiren dükkanlarda 75 adet tek katlı, 25 adet iki katlı, 2 adet üç katlı yapılaşma görülmektedir. Ayrıca dükkanlar dikdörtgen plan şemasına sahiptir. Bunun yanı sıra çarşıda özgün halini korumuş yığma yapım sistemli dükkanlar, yapılan müdahaleler sonucu tamamen betonarmeye dönüşmüş dükkanlar da bulunmaktadır. Yığma yapım sistemindeki dükkanlar ağırlıklı olarak kuzey kolunda bulunmaktadır. Güney kolundaki dükkanlar betonarme ya da

betonarme eklentili yığma yapım sistemindedir. Çarşının dükkan girişleri yapım sistemine bağlı olarak betonarme lento girişli ya da kemerlidir (Şekil 4.54). Bu bakımdan değerlendirildiğinde çarşı özgün dokusunu büyük oranda kaybetmiştir. Yığma yapım sistemli dükkanlarda kesme taş duvar temel yapı malzemesi, dolgu malzemesi moloz taş, betonarmeye dönüştürülmüş dükkanlarda beton yapı malzemesi olarak kullanılmıştır. Kapı malzemesi ahşap ve çelikten oluşmaktadır.

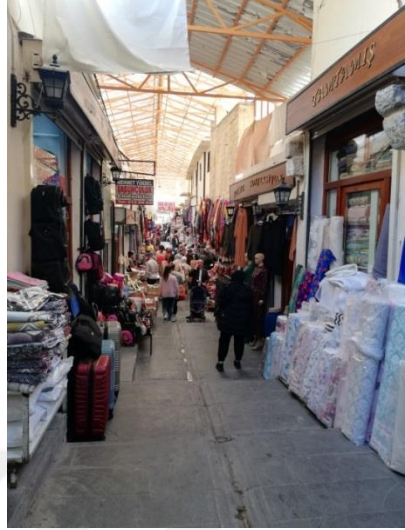

Şekil 4. 54. Betonarme Lento Girişli (Soldaki), Asma Tavan (Ortadaki), Yarım Daire Kemerli Giriş (Sağdaki) (2022)

Şekil 4. 55. Giyimciler Çarşısı Şematik Planı (Duyan,2018) (Mardin Kudeb'ten alınan projeler üzerine işlenerek)

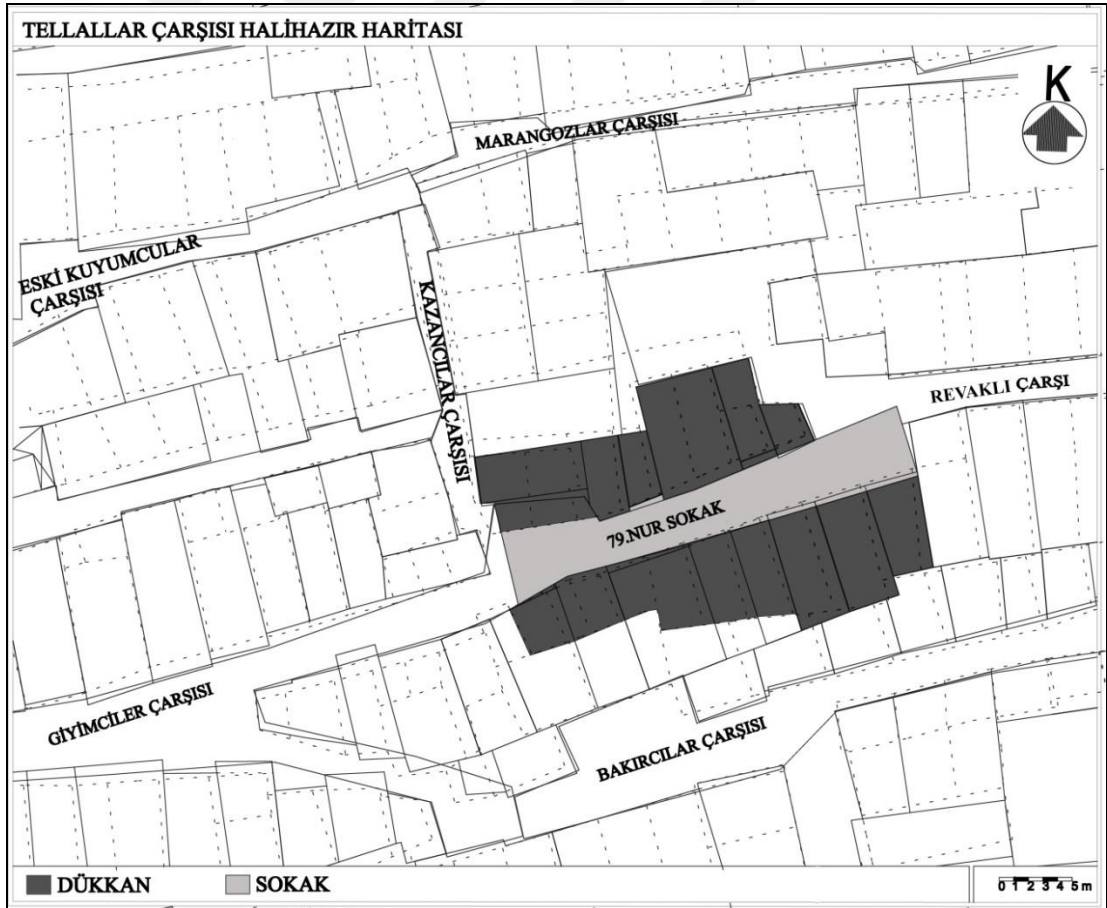
Çizelge 4. 10. Giyimciler Çarşısı Mevcut Durumu

Çarşı No: 9		Giyimciler Çarşısı	
Artuklu İlçesi Ulucami Mahallesi 79. Nur Sokak'ta yer almaktadır.			
İşlevi		Dükkan Sayısı	Mülkiyet Durumu
Ticari		102	Şahıs/Vakıf
Plan Tipi: Dükkan birimlerinin planı, dikdörtgen plan şeması şeklindedir. Dükkanlar doğu batı doğrultusundaki bir ana eksen etrafında, ana eksene eklemlenen yan eksen etrafında gelişim göstermiştir. Bu yönüyle iki eksen etrafında gelişen Osmanlı Çarşı plan tipi ile benzerlik göstermektedir.			
Yapım Sistemi ve Malzemesi : Yığma yapım sistemi görülmektedir. Temel yapı malzemesi kesme taştır. Kapı pencere doğramaları ahşap malzemeden oluşmaktadır.			
Cephe Özellikleri: Cephedeki dükkan girişleri bakımından değerlendirildiğinde sivri basık, yarım daire kemerli veya betonarme lento girişlidir. Cephe hareketliliği bakımından (cephede bulunan süsleme, bezeme) ise dükkan cephelerinde süsleme görülmemektedir. Çarşının dükkan cepheleri sade bir tasarıma sahiptir. Bina gabarisi bakımından farklı kat adetleri görülmektedir. Dolayısıyla çarşı özgün cephe yapısını kaybetmiştir.			
Sokak Özellikleri: 129. Ayışığı sokağın en dar yeri 2.36 metre en geniş yeri 3.35 m'dir. Sokağın kaplama malzemesi bazalt taştır. Sokağın üstü açık olması sebebiyle 'Üstü Açık Çarşı' özelliği göstermektedir.			

Çizelge bilgileri, sahada yapılan tespit çalışmaları, Mardin KAİP'teki veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Tellallar Çarşısı (Revaklı Çarşı)

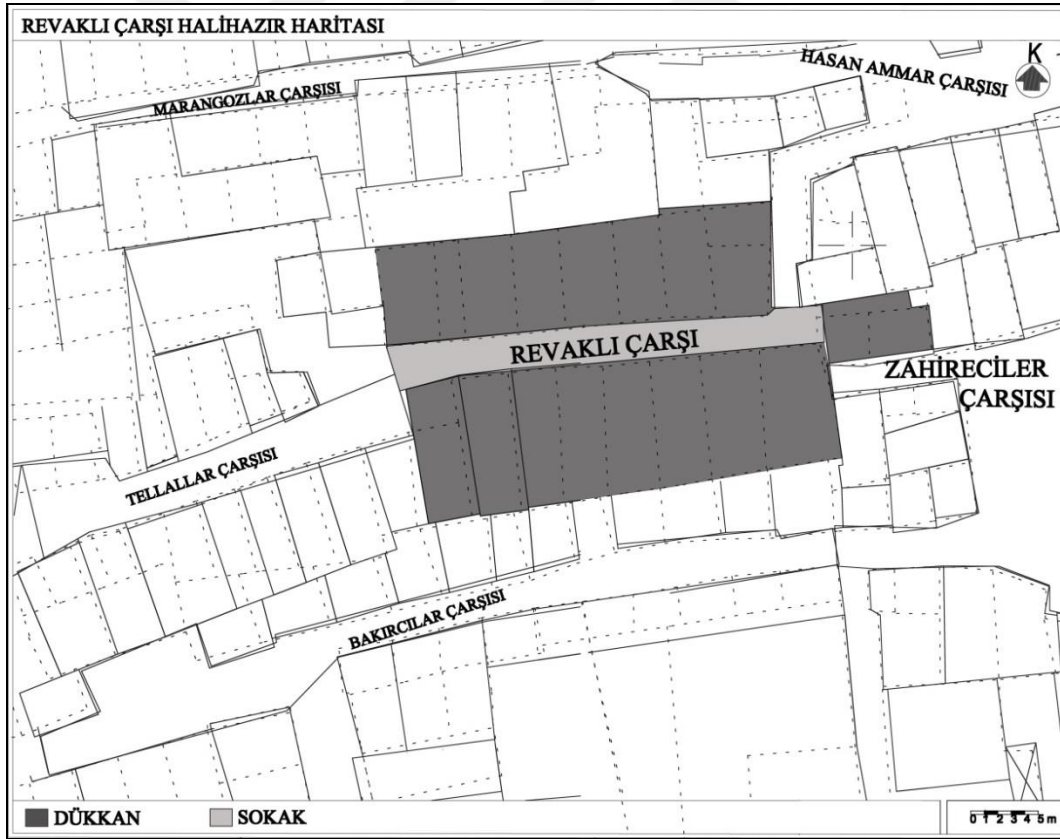
Çarşı Mardin Koruma Amaçlı İmar Planında Tellallar, Revaklı ya da Sipahiler Çarşısı olarak geçmektedir. Çarşı bölgesini tanımlamak için her üç isimde birbirinin yerine kullanılmaktadır. Çarşı iki farklı akstan oluşmaktadır. Düz peş peşe sıralı dükkanların oluşturduğu aks Tellallar Çarşısı, önünde revakların olduğu dükkanların olduğu aksa ise, Revaklı Çarşı denilmektedir. Her iki akstaki dükkanlar Teker Mahallesi 79.Sokak'ta yer almaktadır. Çarşının henüz tescili yapılmamıştır. Her ne kadar aksların her biri farklı bir isimle adlandırılrsa da halk arasında çarşı bir bütün olarak değerlendirilmektedir. Çarşının güneyinde Bakırcılar Çarşısı, kuzeyinde Saraçlar (Çarıkçılar Çarşısı) bulunmaktadır. Ayrıca çarşının doğu ucu Zahireciler Çarşısı'na batı ucu Giyimciler Çarşısı'na açılmaktadır (Şekil 4.56). Tellallar çarşısı ile Revaklı Çarşı birbirinin devamı niteliğindedir (Şekil 4.57). Çarşının Revaklı bölümü 2002 yılında Merdinar Projesi kapsamında Mardin Valiliği tarafından restore edilmiştir.

Şekil 4. 56. Tellallar Çarşısı Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)

Çarşının ne zaman yapıldığına, yaptırana dair herhangi bir belgeye rastlanmamıştır. Çarşının Ulu Cami'ye yakın bir mevkiide yer alması bölgede Artuklu Döneminden itibaren bir çarşının varlığından ve buna bağlı bir yerleşmenin olduğu söylenebilir (Yeşilbaş, 2018). Çarşının Revaklı bölümünün ise Akkoyunlu Kasım Padişah Dönemi'nde 1487-1502 yılları arasında yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Çarşının batısında yer alan, üzerindeki Latin harfli levhaya göre 17.yy da yapıldığı geçmektedir (Altun, 1971).

Çarşının adı 'Tellal' kelimesinden gelmektedir. 'Tellal' yerine 'Dellal' kelimesi de kullanılabilmektedir. Çarşıda ürünleri satmak için tellal adlı biri sürekli yüksek sesle bağırmaktadır. Bu sebeple çarşı Tellallar Çarşısı olarak adlandırılmıştır. Çarşıya Sokil Dilelin (Tellallar Çarşısı) de denilmektedir. Çarşıda yurtdışından getirilen halı, bakır büyük eşyalar, mobilya ve diğer büyük ev mefruşatı açık arttırma ile satılmaktadır (M. S. Parlakoğlu, kişisel görüşme,4 Nisan 2022) (Şekil 4.58), (Şekil 4.59).

Şekil 4. 57. Revaklı Çarşının Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)

Şekil 4. 58. Revaklı Çarşı (1920)- (Mehmet Selim Parlakoğlu Arşivi)

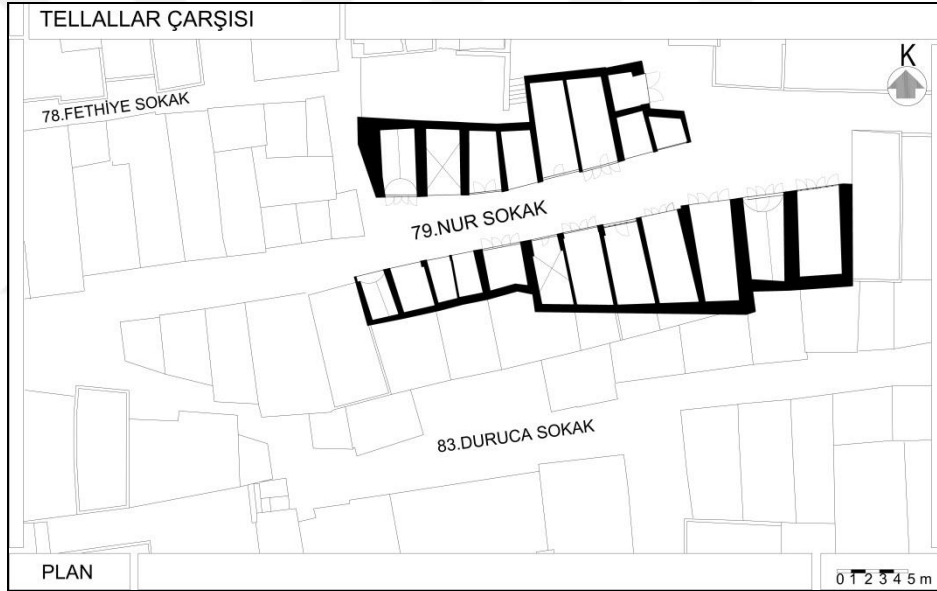

Şekil 4. 59. Tellallar Çarşısı Eski Fotoğrafı (1920) (Mehmet Selim Parlakoğlu Arşivi),
Günümüz Fotoğrafı (2022)

Tellallar Çarşısının Mimari Özellikleri

79.Sokak'ta yer alan çarşının revaklı olmayan kısmı kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanmaktadır. Çarşının dükkanları kuzey ve güney kollarında karşılıklı birbirine bakmakta olup, birbirine eklenmek suretiyle oluşturulmuştur (Şekil 4.60). Çarşının Tellallar bölümü genellikle tek katlı dükkanlardan oluşmaktadır. Çarşı yığma

yapım sistemindedir. Yığma yapım sistemindeki dükkanlarda sıva, betonarme lento gibi eklentiler görülmektedir. Yığma yapım sistemli dükkanlarda dükkan girişleri kemerlidir. Bazı dükkanlar tamamen betonarmeye dönüştürülmüştür. Bu dükkanların girişi betonarme lento şeklindedir. Dükkanların kapı ve pencere doğramaları ahşap malzemeden yapılmıştır. Dış cephede moloz taş duvar, düzgün kesme taş kullanılmıştır. Çarşıda dükkanların cephelerinde yöresel malzeme olan ınkara ile sıva yapıldığı gözlenmiştir. İç kısımlarda dükkanlarda kalker taşı kullanıldığı, bazı dükkanlarda çimento sıva, badana yapıldığı tespit edilmiştir. Çarşı tipi bağlamında ise 'Üstü Açık Çarşı' niteliğinde olup, iklim koşullarından korunmak amacıyla çarşıda tente ile üst örtü yapıldığı gözlenmiştir (Şekil 4.61). Sokak malzemesi bazalt taştır. Sokaklarda yağmur suyunu tahliye etmek amacıyla yağmur olukları ve rögar kapaklarının olduğu tespit edilmiştir.

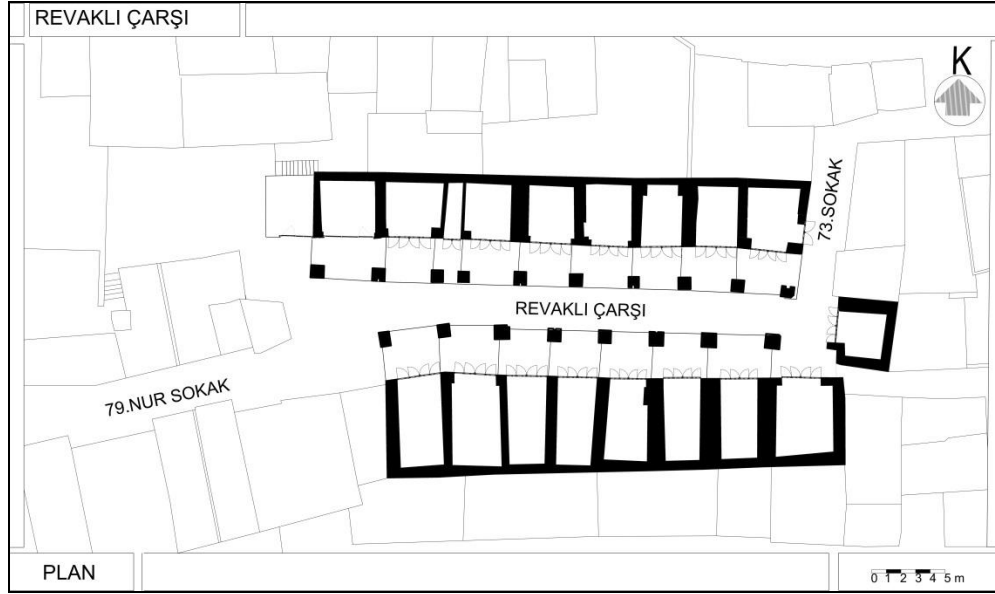

Şekil 4. 60. Tellallar Çarşısı Şematik Planı (Duyan,2018) (Mardin Kudeb'ten alınan projeler üzerine işlenerek)

Şekil 4. 61. Tellallar Çarşısı Fotoğrafları (2022)

Çarşının Revaklı bölümü ise, diğer çarşılarla oranla özgün dokusunu büyük oranda korumuştur. Çarşının ortasından bir yol geçmektedir (Şekil 4.62).Yolun kuzeyinde ve güneyinde çapraz tonozlu revaklar, revakların arkasında da dükkanlar bulunmaktadır (Şekil 4.63).Dükkanlar beşik ya da çapraz tonozludur. Çarşı revaklarının kemerleri sivri kemerli olup kalın payelere oturmaktadır. Çarşının güney kolundaki revakların bitiminde Zahiriciler Çarşısı ile bağlantıyı sağlayan merdiven bulunmaktadır. Çarşının doğu ucunun bitiminde kuzeye doğru bir revakla Hasan Ammar Çarşısı'na bağlanmaktadır (Şekil 4.63).Revaklı çarşıdaki dükkanların bir kısmı işlevsizdir. İşlevi olan dükkanlar hediyelik eşya satışı, sanat atölyesi şeklinde hizmete açılmıştır. Bunun yanı sıra çarşı yığma yapım sisteminde olup kesme taştan inşa edilmiştir. Çarşının diğer yapı bileşenleri olan duvarları, örtüsü ve döşemesinde de aynı yapı malzemesi kullanılmıştır. Çarşının sokak malzemesi de kesme taştır. Bu bakımdan çarşı dükkanlarında kullanılan malzeme ile sokak malzemesinin uyumlu olduğunu söylemek mümkündür. Kapı pencere doğramaları ahşap malzemeden oluşmaktadır. Ancak bazı dükkanlarda sac malzemeden yapılmış kapı bulunmaktadır. Çarşı tipi bağlamında üstü açık çarşı grubuna girmektedir.

Şekil 4. 62. Revaklı Çarşı Şematik Planı (Duyan,2018) (Mardin Kudeb'ten alınan projeler üzerine işlenerek)

Şekil 4. 63. (a) Revaklı Çarşı Ortadaki Yol, (b) Revaklı Kısımın Üst Örtüsü, (c) Hasan Ammar Çarşısı Bağlantı Noktası, (d), (e) İç mekan Üst Örtü Beşik Tonoz / Çapraz Tonoz(2022)

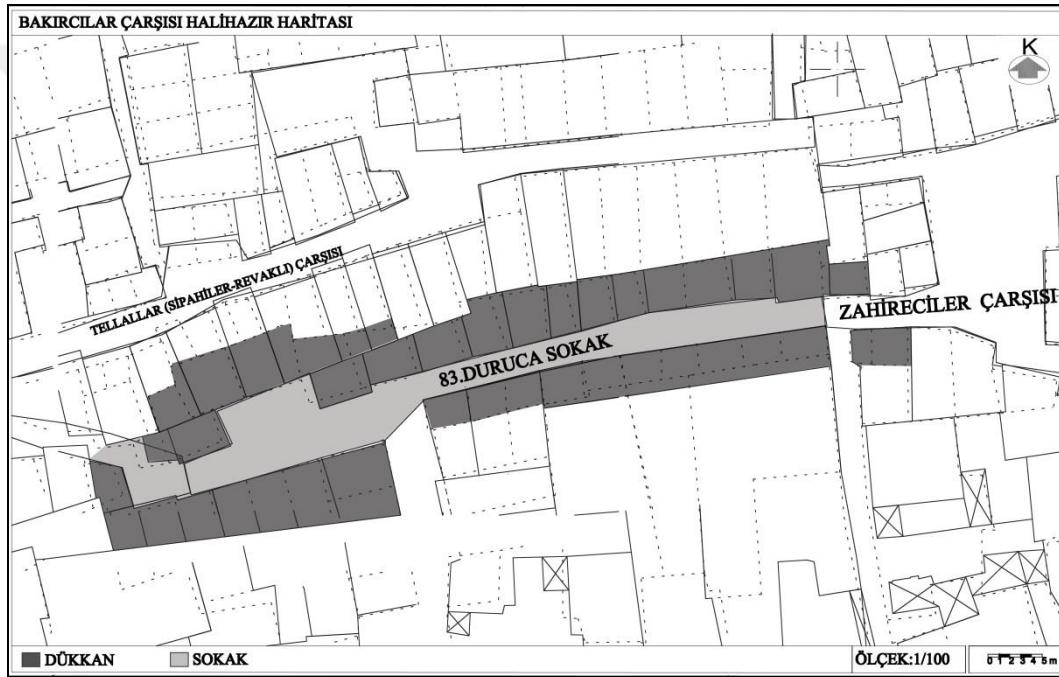
Çizelge 4. 11. Tellallar Çarşısı (Revaklı Çarşı) Mevcut Durumu

Çarşı No: 10	Tellallar Çarşısı (Revaklı Çarşı)		
Artuklu İlçesi Teker Mahallesi 79.Sokak'ta yer almaktadır			
İşlevi	Dükkan Sayısı	Mülkiyet Durumu	
Ticari	50	Şahıs/Vakıf	
Plan Tipi: Dükkan birimlerinin planı, dikdörtgen plan şeması şeklindedir. Dükkanlar doğu batı doğrultusundaki bir ana eksen etrafında gelişim göstermiştir. Bu yönüyle tek eksen etrafında gelişen Osmanlı Çarşı plan tipi ile benzerlik göstermektedir.			
Yapım Sistemi ve Malzemesi : Yığma yapım sistemi ve betonarme yapım sistemi görülmektedir. Temel yapı malzemesi kesme taştır. Betonarme yapım sistemli dükkanlarda yapı malzemesi betondur. Kapı pencere doğramaları ahşap malzemeden oluşmaktadır.			
Cephe Özellikleri: Cephedeki dükkan girişleri bakımından değerlendirildiğinde sivri basık, yarım daire kemerli veya betonarme lento girişlidir. Cephe hareketliliği bakımından (cephede bulunan süsleme, bezeme) ise dükkan cephelerinde süsleme görülmemektedir. Çarşının dükkan cepheleri sade bir tasarıma sahiptir. Bina gabarisi bakımından genellikle tek katlı cephe düzeni görülmektedir. Dolayısıyla çarşının özgün cephe yapısını kısmen koruduğunu söylemek mümkündür.			
Sokak Özellikleri: 79. Sokağın en dar yeri 3.94 metre en geniş yeri 4.15 m'dir. Sokağın kaplama malzemesi bazalt taştır. Sokağın üstü açık olması sebebiyle 'Üstü Açık Çarşı' özelliği göstermektedir.			

Çizelge bilgileri, sahada yapılan tespit çalışmaları, Mardin KAİP'teki veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Bakırcılar Çarşısı

Mardin İli, Artuklu İlçesi, Teker mahallesi, 83. Duruca Sokak'ta yer almaktadır. Doğusunda Zahiireciler Çarşısına, batısında ise Tellallar Çarşısına bağlanmaktadır. Çarşının kuzeyinde Tellallar-Revaklı Çarşı bulunmaktadır. Tellallar Çarşısı ile Bakırcılar Çarşısı arasındaki bağlantı kot farkından dolayı merdivenle sağlanmaktadır. Çarşının güneyinde ise geleneksel konut dokusu bulunmaktadır (Şekil 4.64). Çarşıdaki dükkanlarda usta-kalfa-çırak ilişkisine dayalı olarak bakırdan çeşitli mutfak eşyası üretimi yapılmıştır (S. Ekalpoğlu, kişisel görüşme, 2 Kasım 2022) (Şekil 4.65), (Şekil 4.66). Günümüzde çarşıdaki dükkanlar çoğunlukla işlevsizdir. Birkaç dükkanda bakırcılık mesleğini sürdürmeye çalışan ustalar bulunmaktadır.

Şekil 4. 64. Bakırcılar Çarşısı'nın Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)

Şekil 4. 65. Bakırcı Esnafı-1950'li Yıllar (Mehmet Selim Parlakoğlu Arşivi)

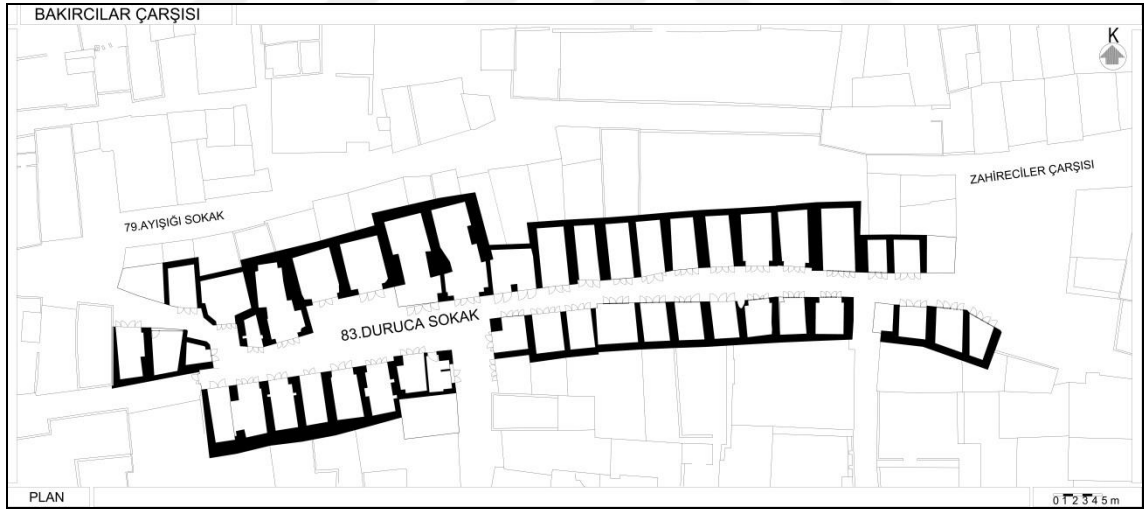

Şekil 4. 66. Mardin Bakırcılar Çarşısı– 1900'li yıllar (Mehmet Selim Parlakoğlu Arşivi)

Bakırcılar Çarşısının Mimari Özellikleri

83.Duruca Sokak'ta yer alan çarşı topoğrafyanın etkisiyle doğu-batı doğrultusunda gelişim göstermiştir (Şekil 4.67). Ancak çarşının kuzey kolundaki dükkanlar aynı hizada devam etmemektedir. Kuzey kolunda birinci dükkandan sonra, iki dükkan geriye doğru çekilerek cep hissi oluşturmuştur. Dördüncü dükkandan sonraki

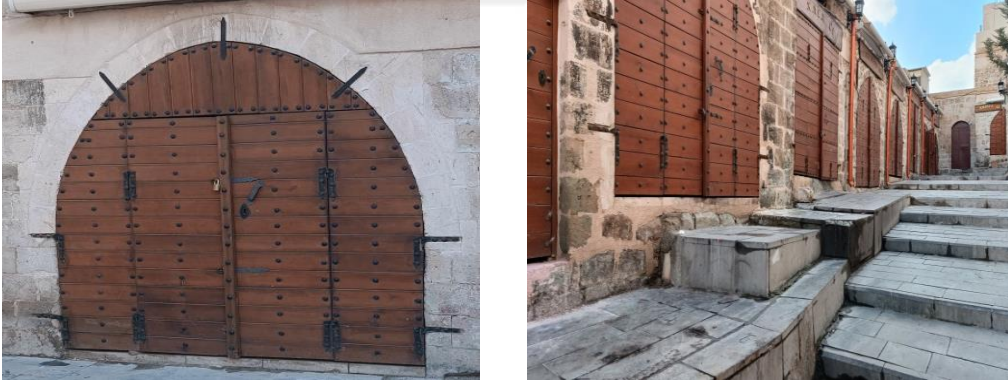
dükkanlar birbirine eklenmek suretiyle sıralanmıştır. Güney kolundaki dükkanlardan batıdan ilk yedi dükkan peş peşe sıralanmıştır. Bu dükkanlardan sonra geleneksel konut dokusuna bağlanmış bir sokak, sokaktan sonra öne doğru geçerek geri kalan dükkanlar dizilmiştir. Diğer çarşılarda olduğu gibi çarşı topoğrafyanın etkisiyle eğimli yapıdadır (Şekil 4.68). Buna bağlı olarak çarşıda teraslamalar bulunmaktadır (Şekil 4.68). Çarşı tipi bağlamında 'Üstü Açık Çarşı' niteliğindedir. Sokak kaplama malzemesi bazalt taştır. Bunun yanı sıra çarşıdaki dükkanlarda 32 adet tek katlı, 10 adet iki katlı yapılaşma görülmektedir. Çarşı yığma yapım sisteminde inşa edilmiş olup özgün dokusunu korumuş çarşı dükkanlarının girişleri sivri kemerli ya da yarım daire kemerlidir (Şekil 4.69). İç kısımlarda örtü sistemi beşik ya da çapraz tonoz şeklindedir. Müdahale gören dükkanlarda ise betonarme lento görülmektedir. Temel yapı malzemesi ise kalker taşıdır. Dış duvarlarda moloz taş ya da kesme taş kullanılmıştır. Yapının duvarları, örtüsü, döşemesi gibi elemanların ana yapım malzemesi de aynı taştır. İç kısımlarda yine kalker taşı kullanılmıştır. Dükkanların kapı ve pencere doğramaları ahşap malzemeden yapılmıştır.

Şekil 4. 67. Bakırcılar Çarşısı Şematik Planı (Mardin Kudeb'ten alınan projeler üzerine işlenerek)

Şekil 4. 68. Bakırcılar Çarşısı Batı Ucundan Bakış (Soldaki), Bakırcılar Çarşısı Doğu Ucundan Bakış (Soldaki) (2022)

Şekil 4. 69. Bakırcılar Çarşısı Yarım Daire Kemer (Soldaki) Bakırcılar Çarşısı Teraslama Örneği(Sağdaki)(2022)

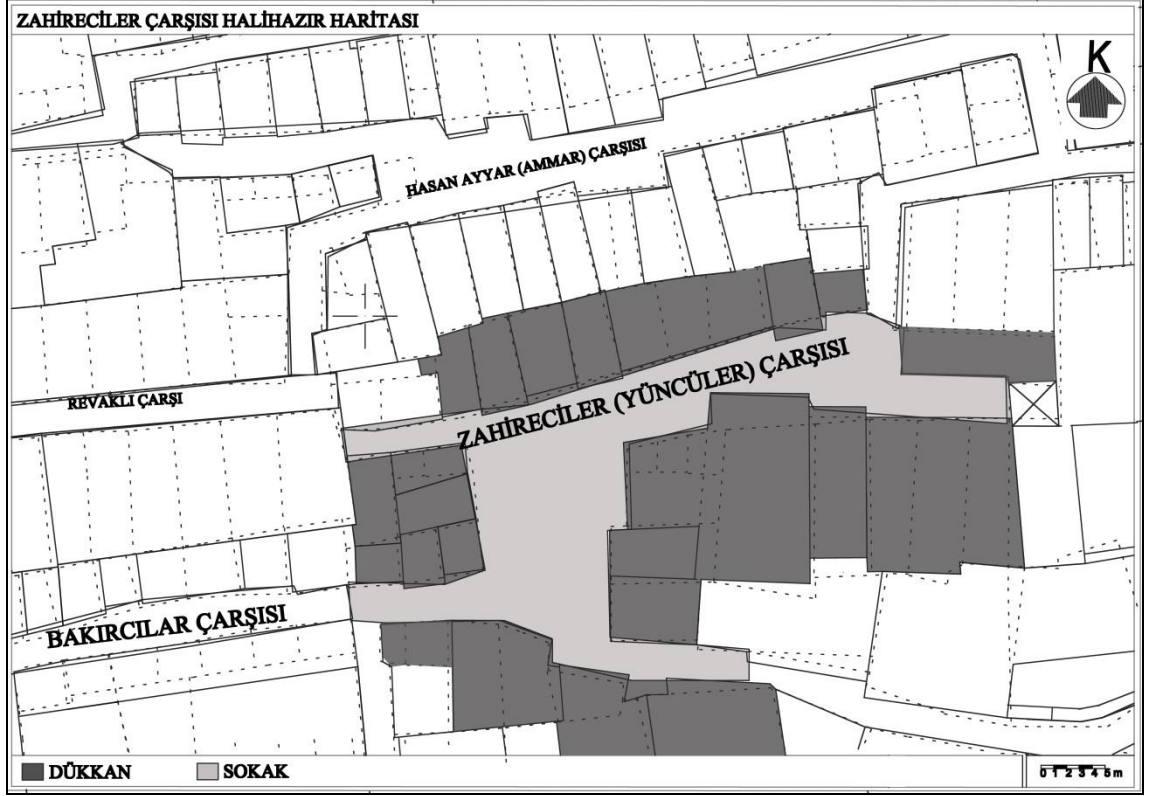
Çizelge 4. 12. Bakırcılar Çarşısı Mevcut Durumu

Çarşı No: 11	Bakırcılar Çarşısı	
Artuklu İlçesi, Teker mahallesi, 83. Duruca Sokak'ta yer almaktadır.		
İşlevi	Dükkan Sayısı	Mülkiyet Durumu
Ticari	42	Şahıs/Vakıf
Plan Tipi: Dükkan birimlerinin planı, dikdörtgen plan şeması şeklindedir. Dükkanlar doğu batı doğrultusunda kuzey-güney yönünde kırılmaları olan bir eksen etrafında gelişim göstermiştir. Bu yönüyle tek eksen etrafında gelişen Osmanlı Çarşı plan tipi ile benzerlik göstermektedir.		
Yapım Sistemi ve Malzemesi : Yığma yapım sistemi görülmektedir. Temel yapı malzemesi kalker taşıdır. Kapı pencere doğramaları ahşap malzemeden oluşmaktadır.		
Cephe Özellikleri: Cephedeki dükkan girişleri bakımından değerlendirildiğinde sivri basık, yarım daire kemerli veya betonarme lento girişlidir. Cephe hareketliliği bakımından (cephede bulunan süsleme, bezeme) ise dükkan cephelerinde süsleme görülmemektedir. Çarşının dükkan cepheleri sade bir tasarıma sahiptir. Bina gabarisi bakımından genellikle tek katlı cephe düzeni görülmektedir. Dolayısıyla çarşının özgün cephe yapısını kısmen koruduğunu söylemek mümkündür.		
Sokak Özellikleri: 79. Sokağın en dar yeri 2.78 metre en geniş yeri 5.14 m'dir. Sokağın kaplama malzemesi bazalt taşıdır. Sokağın üstü açık olması sebebiyle 'Üstü Açık Çarşı' özelliği göstermektedir.		

Çizelge bilgileri, sahada yapılan tespit çalışmaları, Mardin KAİP'teki veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Zahireciler Çarşısı

Zahireciler Çarşısı, Teker Mahallesi Hasan Ammar Çarşısının güney batısında, Bakırcılar Çarşısının doğusunda yer almaktadır. Suka Allafa (Yüncüler, Uncular) Çarşısı gibi farklı isimlerle anılmaktadır (Şekil 3.70).

Şekil 4. 70. Zahireciler Çarşısı'nın Konumu (Halihazır haritanın üzerine işlenerek)

Çarşının yapım tarihine, kim tarafından yaptırıldığına dair herhangi bir belge bulunmamaktadır (Şekil 3.71). Ancak mimari özelliklerine göre X. yy'da yapılmış olma ihtimali düşünülmektedir. Geçmişte çarşının buğdayların öğütülüp un haline getirildiği ve satışının yapıldığı, dolayısıyla sokıl-zed (tahıl çarşısı) ya da hububat çarşısı olarak da adlandırıldığı, birkaç dükkanda da un üretimi dışında yün satıldığı bilgisi edinilmiştir (E. Ayanoğlu, kişisel görüşme, 1 Şubat 2022) dolayısıyla halk arasında 'Yüncüler Çarşısı' olarak da geçmektedir.

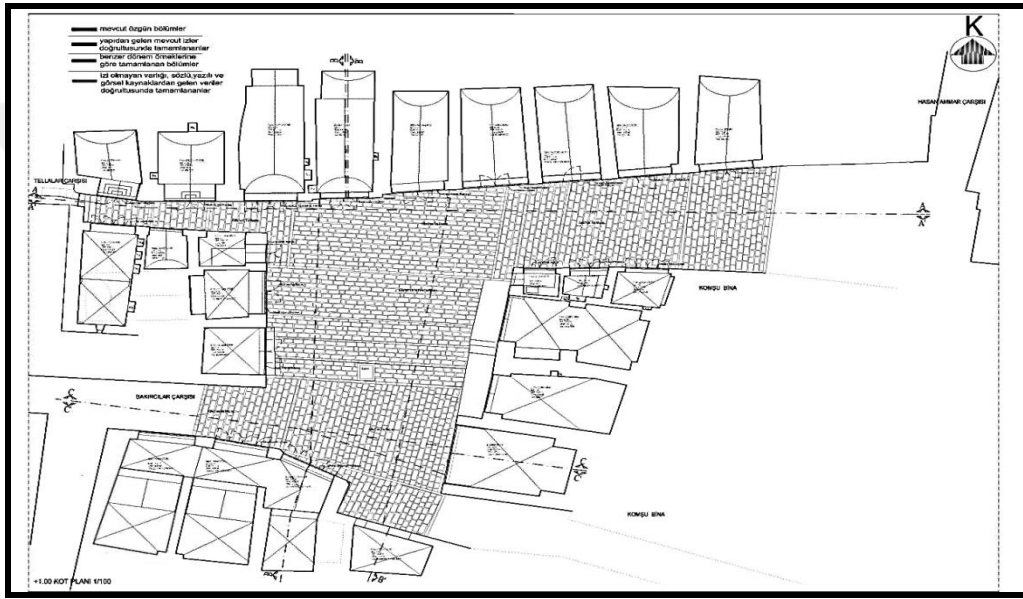
Şekil 4. 71. Zahireciler Çarşısı (1990) (Soldaki), Kuzey Cephesinden Görünüm (Sağdaki) (2022)

Zahireciler Çarşısının Mimari Özellikleri

Çarşı, diğer çarşılardan farklı olarak çarşı dükkanları sokak boyunca dizilmemiştir (Şekil 3.72). Çarşı dükkanlarının meydan etrafında konumlandığı gözlenmiştir (Şekil 3.73). Çarşının doğusunda bulunan Revaklı Çarşıdan kot farkı sebebiyle birkaç merdivenle çarşıya ulaşım sağlanmaktadır. Çarşının topoğrafyanın etkisiyle kuzeyden güneye doğru eğimli bir yapısı bulunmaktadır. Çarşının eğimi yer yer teraslamalarla aşılmaktadır. Çarşı tipi bağlamında 'Üstü Açık Çarşı' özelliklerini göstermektedir. Sokak malzemesi bazalt taştır. Sokaklarda yağmur suyunu tahliye etmek amacıyla yağmur olukları ve rögar kapaklarının olduğu tespit edilmiştir. Çarşı tek katlı dükkanlardan oluşmaktadır. Çarşı yığma yapım sistemde inşa edilmiş olup temel yapı malzemesi kalker taşıdır. Kapı, pencere doğramalarında ahşap malzeme kullanılmıştır. Dükkanların üst örtü sistemi beşik ya da çapraz tonozludur. Özgün yapısını korumuş dükkan girişleri sivri veya yarım daire kemerlidir (Şekil 3.74). Müdahale görmüş dükkanlarda ise betonarme lento şeklindedir. Dükkanlarda dikdörtgen plan tipi görülmektedir (Şekil 3.73). Ayrıca çarşının şekillenmesinde etkili olan meydanın tam ortasında kot farkından yararlanılarak özellikli bir alan oluşturulmuştur. Çarşı günümüzde işlevsiz olup çarşıda bir kalaycı dükkanı ve bir kafe bulunmaktadır.

Şekil 4. 72. Zahireciler Çarşısı (2022)

Şekil 4. 73. Zahireciler Çarşısı Planı (Duyan,2017) (Halihazır harita üzerine işlenerek)

Şekil 4. 74. (Soldaki)Yarım Daire Kemerli, (Sağdaki) Sivri Basık Kemerli Dükkan Girişi, (Ortadaki) Beşik Tonoz (2022)

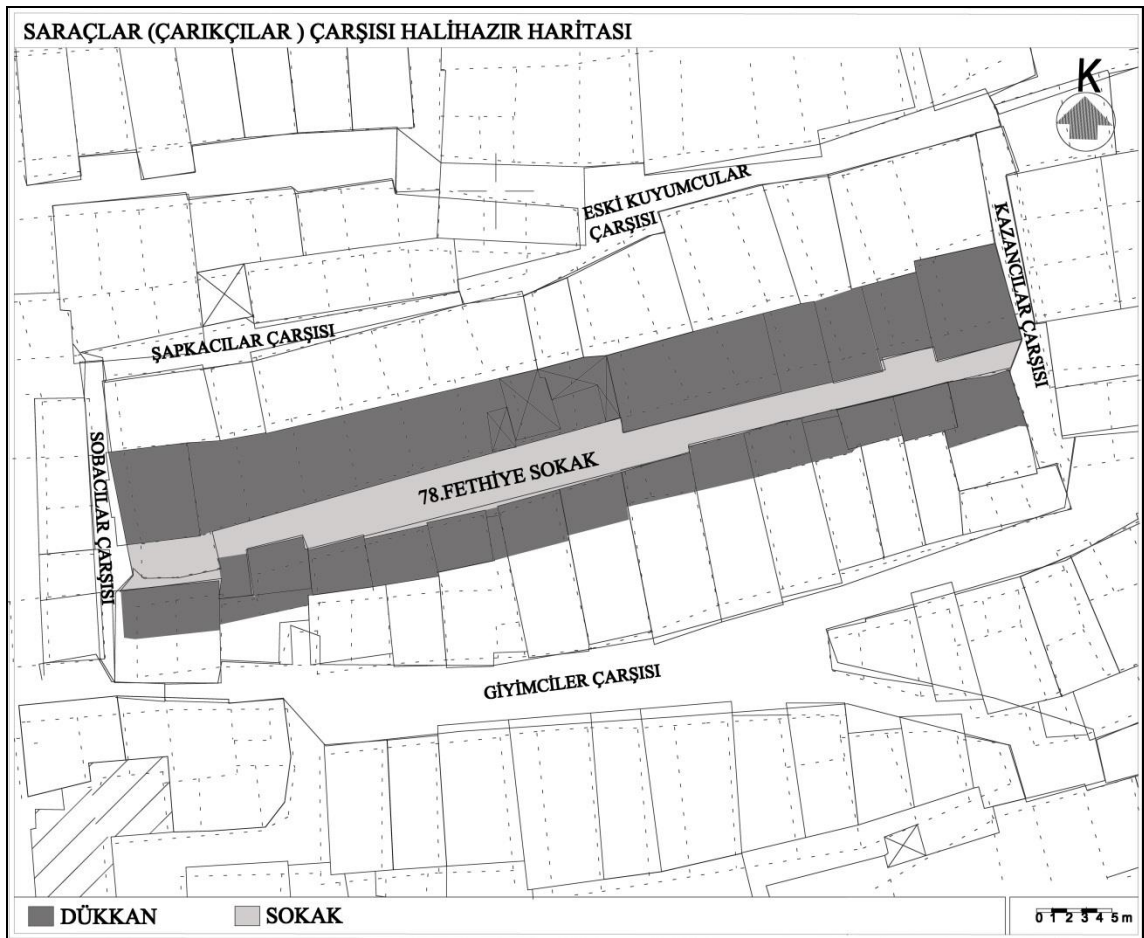
Çizelge 4. 13. Zahiireciler Çarşısı Mevcut Durumu

Çarşı No: 12	Zahiireciler Çarşısı	
Artuklu İlçesi Teker Mahallesiinde yer almaktadır.		
İşlevi	Dükkan Sayısı	Mülkiyet Durumu
Ticari	24	Şahıs/Vakıf
Plan Tipi: Dükkan birimlerinin planı, dikdörtgen plan şeması şeklindedir. Dükkanlar meydan etrafında konumlanmıştır. Bu yönüyle tek eksen etrafında gelişen Osmanlı Çarşı plan tipinden farklı özelliktedir.		
Yapım Sistemi ve Malzemesi : Yığma yapım sistemi görülmektedir. Temel yapı malzemesi kalker taşıdır. Kapı pencere doğramaları ahşap malzemeden oluşmaktadır.		
Cephe Özellikleri: Cephedeki dükkan girişleri bakımından değerlendirildiğinde sivri basık, yarım daire kemerli veya betonarme lento girişlidir. Cephe hareketliliği bakımından (cephede bulunan süsleme, bezeme) ise dükkan cephelerinde süsleme görülmemektedir. Çarşının dükkan cepheleri sade bir tasarıma sahiptir. Bina gabarisi bakımından genellikle tek katlı cephe düzeni görülmektedir. Dolayısıyla çarşının özgün cephe yapısını kısmen koruduğunu söylemek mümkündür.		
Sokak Özellikleri: Çarşı meydan etrafında konumlanmıştır. Zemin kaplama malzemesi bazalt taşıdır. Meydanın üstü açık olması sebebiyle ‘Üstü Açık Çarşı’ özelliği göstermektedir.		

Çizelge bilgileri, sahada yapılan tespit çalışmaları, Mardin KAİP'teki veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Saraçlar (Çarıkçılar) Çarşısı

Artuklu İlçesi, Teker mahallesi, 78. Fethiye Sokakta yer almaktadır. Çarşının bir ucu sobacılar çarşısına çıkar diğer bir ucu ise kazancılar çarşısına açılmaktadır. Çarşının kuzeyinde Eski Kuyumcular Çarşısı ile Şapkacılar Çarşısı, kuzeyinde ise Tellallar Çarşısı yer almaktadır (Şekil 4.75).Çarşının ne zaman yapıldığına, yaptırana dair herhangi bir belge bulunmamaktadır. Çarşıda geçmişte köyden getirilen ürünlerin takas yoluyla alışverişinin yapıldığı, ayrıca çarşıda bir zamanlar ağalar için çarık ve kürklerin yapıldığı tespit edilmiştir (Savaş, 2018) (Şekil 4.76).Günümüzde çarşı dükkânlarının ikisi haricinde hepsinin kapalı olduğu tespit edilmiştir (Şekil 4.77).

Şekil 4. 75. Saraçlar Çarşısı'nın Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)

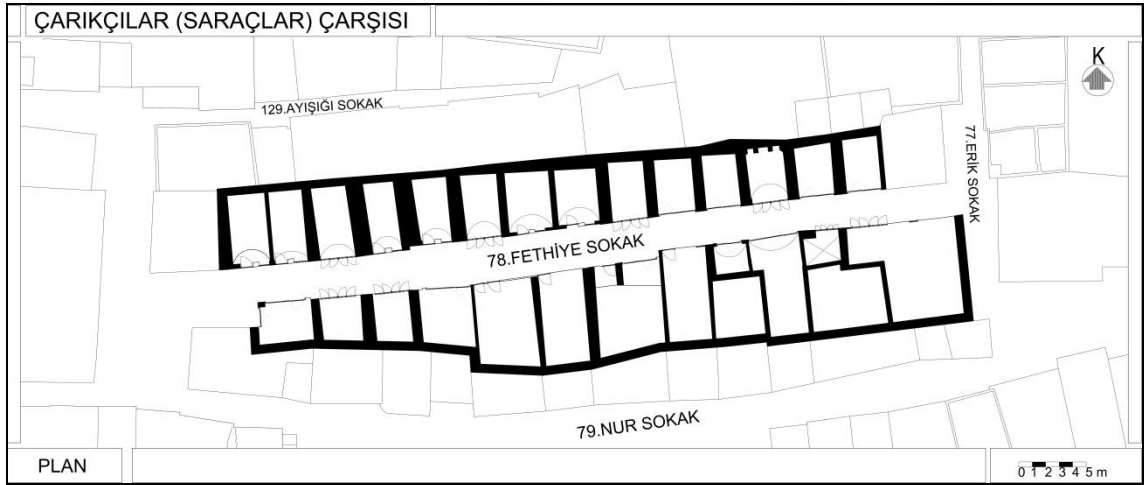
Şekil 4. 76. Çarıkçı Abdulhamid Usta-1950’li yıllar (Mehmet Selim Parlakoğlu arşivi)

Şekil 4. 77. Çarıkçılar (Saraçlar) Çarşısı (2022)

Saraçlar Çarşısının Mimari Özellikleri

78. Fethiye Sokak'ta yer alan çarşı kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda gelişim göstermiştir. Çarşı topoğrafyanın etkisiyle Sobacılar ve Kazancılar Çarşısı'na göre üst kotta yer alıp aradaki kot farkı merdivenle aşılmaktadır. 78.Fethiye Sokağı meydana getiren çarşı dükkanları yan yana ve karşılıklı bir şekilde dizilmişlerdir (Şekil 4.78).Çarşı sokağında 13 adet tek katlı, 4 adet iki katlı, 1 adet 4 katlı, 3 adet 5 katlı yapılaşma görülmektedir. Çarşının batı ucunda yıkılan birinci dükkan, doğu ucunda dördüncü dükkan yerine yeni yapının yapıldığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra çarşı yığma yapım sisteminde olup, çarşıda bazı dükkanların betonarmeye dönüştürüldüğü gözlenmiştir. Çarşının dükkan girişleri sivri ve yarım daire kemerlidir. Dükkanların plan şeması genelde dikdörtgen planlı olup üst örtüsü çapraz veya beşik tonozludur. Temel yapı malzemesi kalker taşıdır. Dükkanların kapı, pencere kanat ve doğramaları ahşap malzemeden yapılmıştır. Çarşı tipi bağlamında 'Üstü Açık Çarşı' niteliğinde olup, iklim koşullarından korunmak amacıyla çarşıda faal olan iki dükkanın bulunduğu noktada tente ile üst örtü yapıldığı gözlenmiştir. Sokak malzemesi bazalt taşıdır. Sokaklarda yağmur suyunu tahliye etmek amacıyla yağmur olukları ve rögar kapaklarının olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 4. 78. Saraçlar (Çarıkçılar) Çarşısı Plan Şeması (Duyan,2018)(Mardin Kudeb'ten alınan projeler üzerine işlenerek)

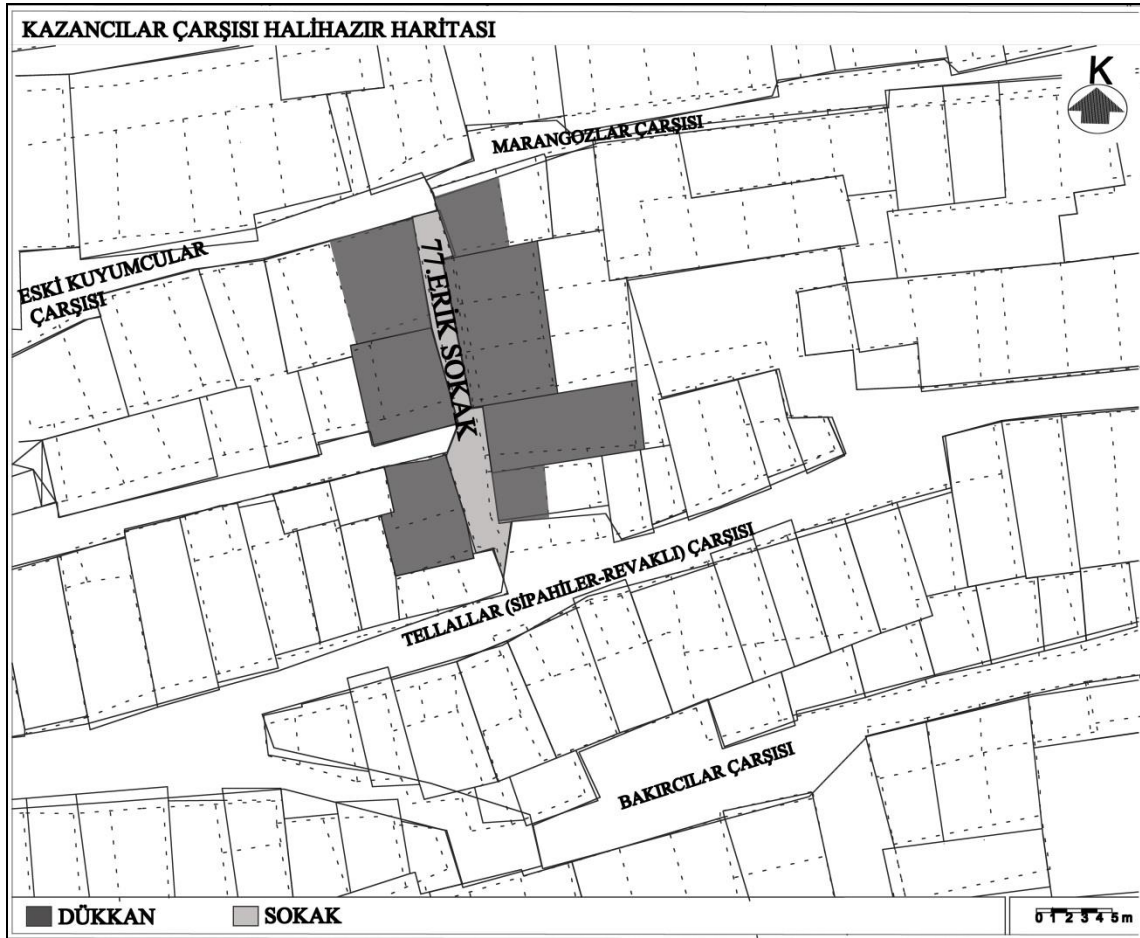
Çizelge 4. 14. Saraçlar (Çarıkçılar) Çarşısı Mevcut Durumu

Çarşı No: 13	Saraçlar (Çarıkçılar) Çarşısı	
Artuklu İlçesi, Teker mahallesi, 78. Fethiye Sokakta yer almaktadır.		
İşlevi	Dükkan Sayısı	Mülkiyet Durumu
Ticari	24	Şahıs/Vakıf
Plan Tipi: Dükkan birimlerinin planı, dikdörtgen plan şeması şeklindedir. Dükkanlar tek bir eksen etrafında konumlanmıştır. Bu yönüyle tek eksen etrafında gelişen Osmanlı Çarşı plan tipi ile benzerlik göstermektedir.		
Yapım Sistemi ve Malzemesi : Yığma yapım sistemi görülmektedir. Temel yapı malzemesi kalker taşıdır. Kapı pencere doğramaları ahşap malzemeden oluşmaktadır.		
Cephe Özellikleri: Cephedeki dükkan girişleri bakımından değerlendirildiğinde sivri basık, yarım daire kemerlidir. Cephe hareketliliği bakımından (cephede bulunan süsleme, bezeme) ise dükkan cephelerinde süsleme görülmemektedir. Çarşının dükkan cepheleri sade bir tasarıma sahiptir. Bina gabarisi bakımından genellikle tek katlı cephe düzeni görülmektedir. Dolayısıyla çarşının özgün cephe yapısını kısmen koruduğunu söylemek mümkündür.		
Sokak Özellikleri: 78.Fethiye Sokak'ta yer alan çarşının en dar yeri 1.68, en geniş yeri 3.30 m'dir. Zemin kaplama malzemesi bazalt taşıdır. Sokağın üstü açık olması sebebiyle 'Üstü Açık Çarşı' özelliği göstermektedir.		

Çizelge bilgileri, sahada yapılan tespit çalışmaları, Mardin KAİP'teki veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Kazancılar Çarşısı

Mardin ili,Artuklu İlçesi,Teker Mahallesi, 77. Erik Sokak'ta bulunmaktadır. Çarşının güney ucu Tellalar Çarşısına kuzey ucu ise Marangozlar ile eski kuyumcular çarşısının kesiştiği noktaya açılmaktadır (Şekil 4.79). Çarşının yapım tarihine, yaptırana dair herhangi bir belge bulunmamaktadır. Çarşının çoğu işlevsiz durumda olup aktif olan iki dükkân terzi tarafından işletilmektedir.

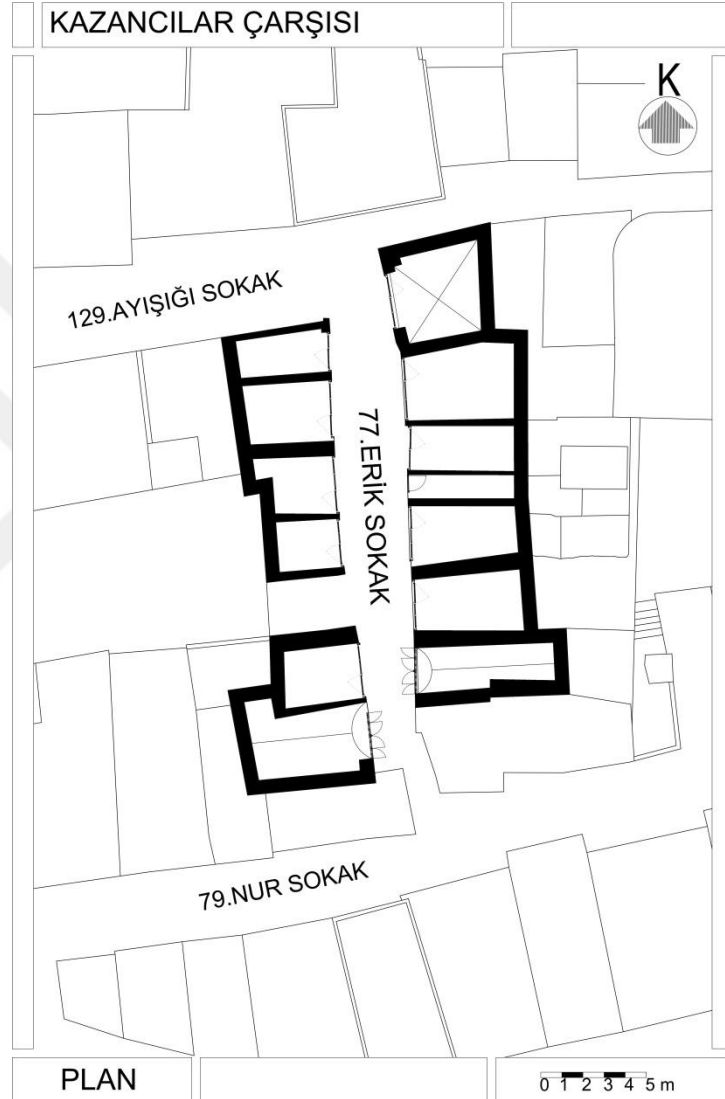

Şekil 4. 79. Kazancılar Çarşısı'nın Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)

Kazancılar Çarşısının Mimari Özellikleri

77. Erik Sokak'ta yer alan Kazancılar çarşısı kuzey-güney doğrultusunda gelişim göstermiştir (Şekil 4.80).Çarşı topoğrafya şartlarından dolayı kuzeyden güneye doğru eğimli bir yapıdadır. Çarşıda yer yer teraslamalar görülmektedir. Çarşıda 5 adet tek katlı, 5 adet iki katlı, 2 adet beş katlı yapılaşma görülmektedir. Çarşı özgün dokusunu büyük oranda kaybetmiştir. Dükkanların çoğu betonarmeye dönüştürülmüştür. Yığma yapım sistemindeki dükkanlarda da çok fazla müdahale olduğu tespit edilmiştir. Dükkanların girişleri betonarme lento şeklindedir. Dışardan gezilebilen teras çatı,

içerden düz tavan şeklindedir. Tamamen yığma yapım sisteminde olan iki dükkan bulunmaktadır. Bu dükkanların girişi sivri kemerli, içerden çapraz tonoz şeklindedir. Temel yapı malzemesi kalker taşıdır. Betonarme dükkanlar da dış kaplama malzemesi olarak taş kullanılmıştır. Dükkanların kapı, pencere kanat ve doğramaları ahşap malzemeden yapılmıştır. Çarşı tipi bağlamında 'Üstü Açık Çarşı' niteliğindedir. Sokak kaplama malzemesi bazalt taştır (Şekil 4.81).

Şekil 4. 80. Kazancılar Çarşısı Plan Şeması (Duyan,2018) (Mardin Kudeb'ten alınan projeler üzerine işlenerek)

Şekil 4. 81. Kazancılar Çarşısı Kuzeyden Bakış (Soldaki), Kazancılar Çarşısı Güney Ucu (Sağdaki) (2022)

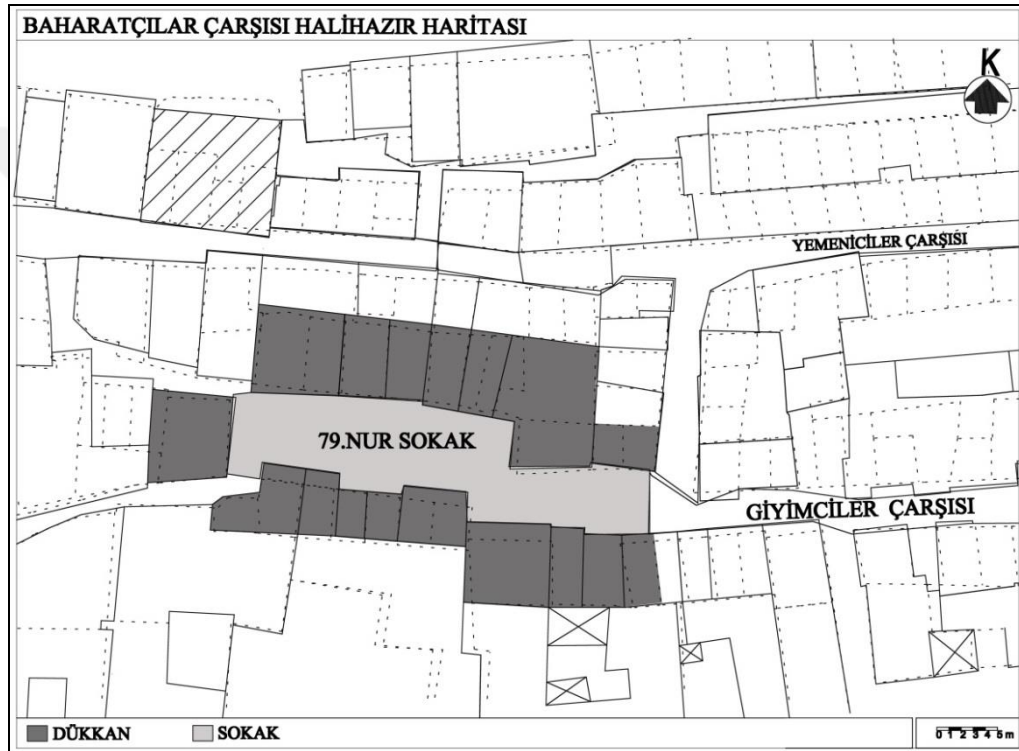
Çizelge 4. 15. Kazancılar Çarşısı Mevcut Durumu

Çarşı No: 14	Kazancılar Çarşısı		
Artuklu İlçesi,Teker Mahallesi, 77. Erik Sokak'ta yer almaktadır.			
İşlevi	Dükkan Sayısı	Mülkiyet Durumu	
Ticari	12	Şahıs/Vakıf	
Plan Tipi: Dükkan birimlerinin planı, dikdörtgen plan şeması şeklindedir. Dükkanlar tek bir eksen etrafında konumlanmıştır. Bu yönüyle tek eksen etrafında gelişen Osmanlı Çarşı plan tipi ile benzerlik göstermektedir.			
Yapım Sistemi ve Malzemesi : Yığma yapım sistemi ile betonarme yapım sistemi görülmektedir. Temel yapı malzemesi kalker taşıdır. Kapı pencere doğramaları ahşap malzemeden oluşmaktadır.			
Cephe Özellikleri: Cephedeki dükkan girişleri bakımından değerlendirildiğinde sivri basık, yarım daire kemerlidir. Cephe hareketliliği bakımından (cephede bulunan süsleme, bezeme) ise dükkan cephelerinde süsleme görülmemektedir. Çarşının dükkan cepheleri sade bir tasarıma sahiptir. Bina gabarisi bakımından farklı kat adetleri görülmektedir. Dolayısıyla çarşı özgün cephe yapısını kaybetmiştir.			
Sokak Özellikleri: 78.Fethiye Sokak'ta yer alan çarşının en dar yeri 2.72, en geniş yeri 3.29 m'dir. Zemin kaplama malzemesi bazalt taşıdır. Sokağın üstü açık olması sebebiyle 'Üstü Açık Çarşı' özelliği göstermektedir.			

Çizelge bilgileri, sahada yapılan tespit çalışmaları, Mardin KAİP'teki veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Baharatçılar Çarşısı

Mardin Artuklu İlçesi Kuzey cephe Şar mahallesi Güney cephe Ulucami mahallesinde 79.Sokak'ta bulunmaktadır (Şekil 3.82).Çarşının kuzeyinde Kaçakçılar Çarşısı, doğusunda Giyimciler Çarşısı bulunmaktadır. Çarşının yapım tarihine, yaptırana yönelik herhangi bir belge bulunmamaktadır. Çarşı geçmişte baharatların yapıldığı ve satıldığı bir çarşı olmuştur. Çarşı günümüzde hala aktiftir. Dışardan getirtilen ve kentte yapılan baharatların satıldığı dükkanlarda günümüzde ise daha çok giyim malzemelerinin satıldığı görülmektedir.

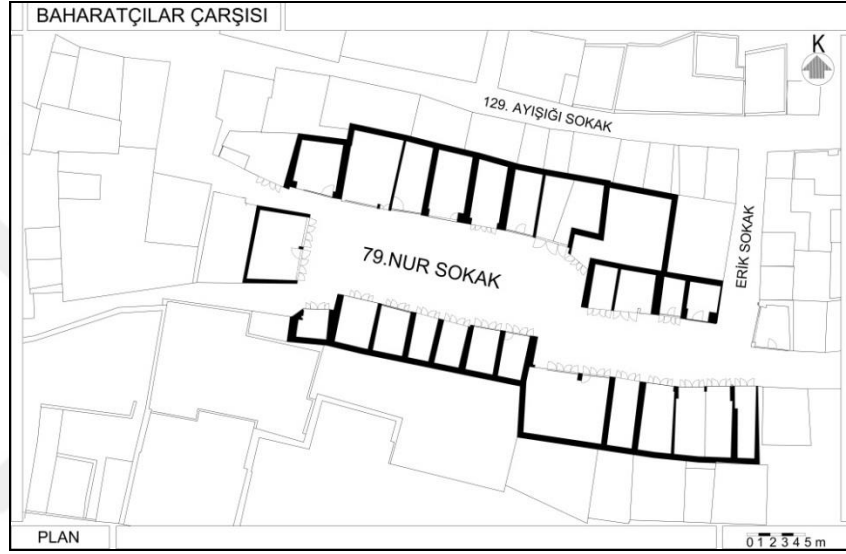

Şekil 4. 82. Baharatçılar Çarşısının Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)

Baharatçılar Çarşısının Mimari Özellikleri

79.Sokak'ta yer alan çarşı doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır. Çarşayı oluşturan dükkanlar sokağın kuzey ve güney kolunda karşılıklı ve yan yana dizilmişlerdir. Batı cephesinde bir dükkan bulunmaktadır. Diğer çarşılarda olduğu gibi topoğrafyanın etkisiyle çarşının kuzeyden güneye, batıdan doğuya doğru eğimli bir yapısı bulunmaktadır. Çarşının doğu ucunda dar olan sokak batıya doğru genişlemektedir. Çarşı diğer sokaklara oranla daha geniş bir sokak dokusuna sahiptir. Bu durum çarşıda sokaktan ziyade meydan algısı oluşturmaktadır (Şekil 4.83). Çarşıda 6 adet tek katlı, 19 adet iki katlı, 1 adet üç katlı yapılaşma görülmektedir. Çarşı özgün

dokusunu büyük oranda kaybetmiştir. Çarşıdaki dükkanların çoğu betonarmeye dönüşmüştür. Yığma yapım sisteminde iki dükkan bulunmaktadır. Bu dükkanlarda da çok fazla sıva, düz tavan gibi betonarme eklenti ve müdahaleler bulunmaktadır. Dükkanların çoğunun girişleri betonarme lento şeklindedir. Dükkanların kapı, pencere doğramaları ahşap, sac ve pvc malzemeden yapılmıştır. Çarşı tipi bağlamında 'Üstü Açık Çarşı' niteliğindedir. Ancak iklim koşullarından korunmak amacıyla çarşının üstü çelik konstrüksiyonlu sac malzeme ile kapatılmıştır (Şekil 4.84). Sokak malzemesi bazalt taşdır.

Şekil 4. 83. Baharatçılar Çarşısı Plan Şeması (Duyan,2018) (Mardin Kudeb'ten alınan projeler üzerine işlenerek)

Şekil 4. 84. Baharatçılar Çarşısı Doğu Ucu (Soldaki), Baharatçılar Çarşısı Batı Ucu (Soldaki) (2022)

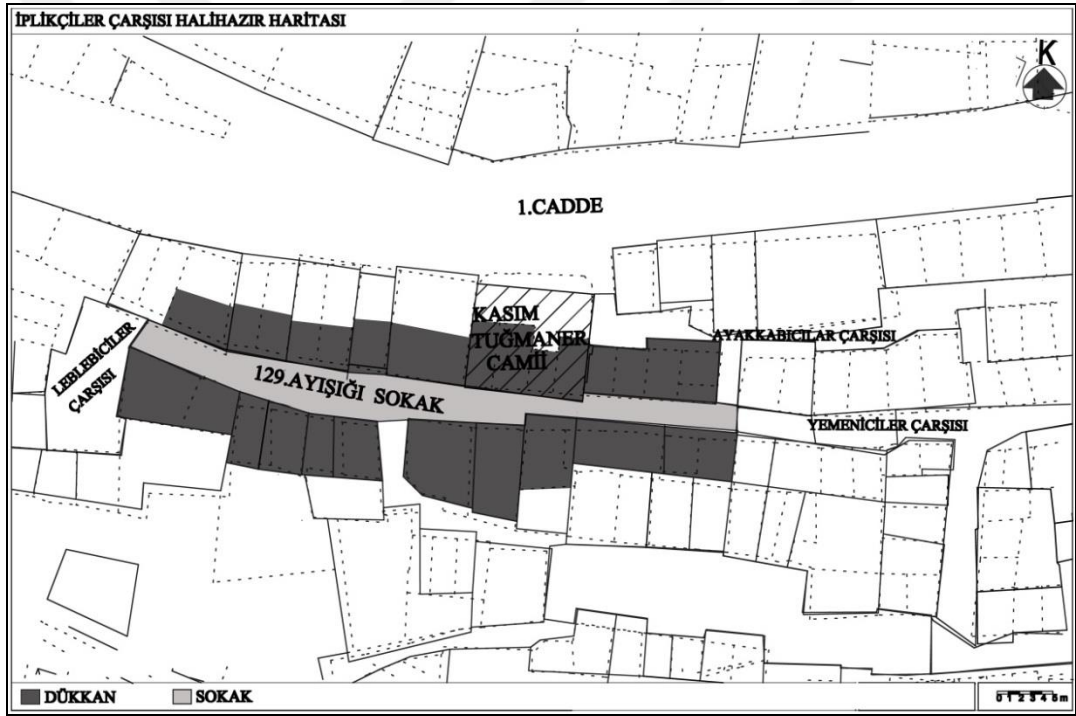
Çizelge 4. 16. Baharatçılar Çarşısı Mevcut Durumu

Çarşı No: 15	Baharatçılar Çarşısı	
Artuklu İlçesi Kuzey cephe Şar mahallesi Güney cephe Ulucami mahallesinde 79.Sokak'ta yer almaktadır.		
İşlevi	Dükkan Sayısı	Mülkiyet Durumu
Ticari	26	Şahıs/Vakıf
Plan Tipi: Dükkan birimlerinin planı, dikdörtgen plan şeması şeklindedir. Dükkanlar tek bir eksen etrafında konumlanmıştır. Bu yönüyle tek eksen etrafında gelişen Osmanlı Çarşı plan tipi ile benzerlik göstermektedir.		
Yapım Sistemi ve Malzemesi : Yığma yapım sistemi ile betonarme yapım sistemi görülmektedir. Temel yapı malzemesi kalker taşı ile betondur. Kapı pencere doğramaları ahşap, sac, pvc malzemeden oluşmaktadır.		
Cephe Özellikleri: Cephedeki dükkan girişleri bakımından değerlendirildiğinde sivri basık, yarım daire kemerlidir. Cephe hareketliliği bakımından (cephede bulunan süsleme, bezeme) ise dükkan cephelerinde süsleme görülmemektedir. Çarşının dükkan cepheleri sade bir tasarıma sahiptir. Bina gabarisi bakımından farklı kat adetleri görülmektedir. Dolayısıyla çarşı özgün cephe yapısını kaybetmiştir.		
Sokak Özellikleri: 79.Sokak'ta yer alan çarşının en dar yeri 3.26, en geniş yeri 8.76 m'dir. Zemin kaplama malzemesi bazalt taştır. Sokağın üstü açık olması sebebiyle 'Üstü Açık Çarşı' özelliği göstermektedir.		

Çizelge bilgileri, sahada yapılan tespit çalışmaları, Mardin KAİP'teki veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

İplikçiler Çarşısı

Mardin Artuklu İlçesi Kuzey cephe Şar mahallesi Güney cephe Ulucami mahallesinde 129. Ayışığı Sokak'ta bulunmaktadır. Çarşının batısında Leblebiciler Çarşısı, doğusunda Yemeniciler Çarşısı bulunmaktadır. Çarşının kuzey kolundaki dükkanların arasında Kasım Tuğmaner Camii bulunmaktadır (Şekil 4.85). Kasım Tuğmaner Camii'nin altında da dükkanlar bulunmaktadır. Çarşının yapım tarihine, yaptırana dair herhangi bir belge bulunmamaktadır. Çarşıda geçmişte keçi kılından ip üretimi yapıldığı için çarşı bu şekilde adlandırılmıştır. Ardından yurt dışından getirilen kaçak malların satışı yapıldığından Kaçakçılar Çarşısı adını da almıştır (Y. Erden, kişisel görüşme, 2 Kasım 2022). Çarşı günümüzde aktif olup çarşıda baharatçı, konfeksiyoncu, ayakkabıcı, terzi gibi farklı sektörlere hizmet etmektedir.

Şekil 4. 85. İplikçiler Çarşısı'nın Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)

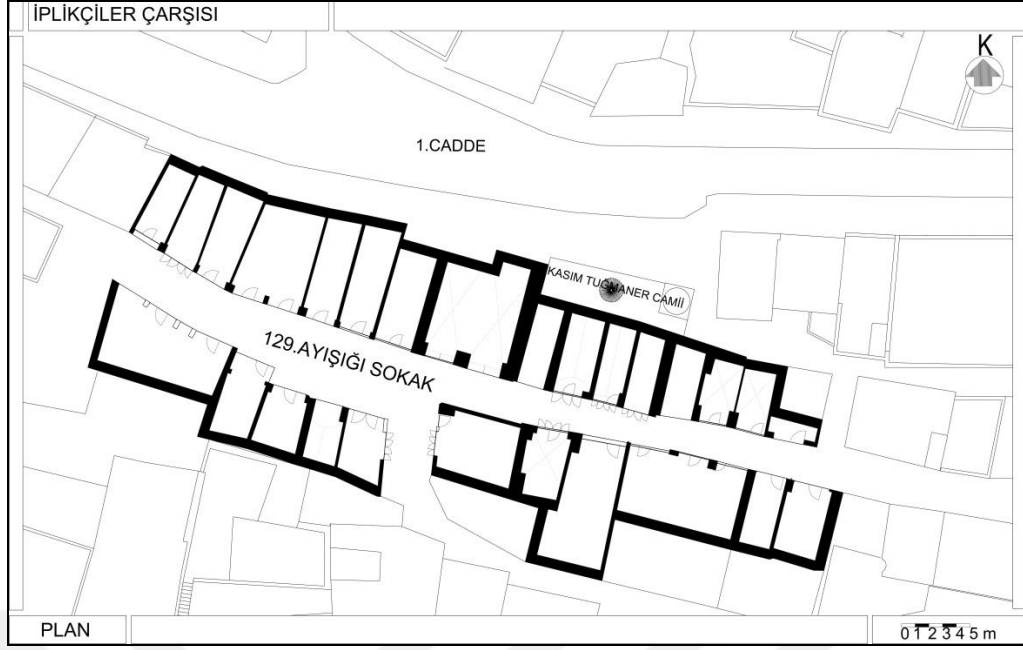
İplikçiler Çarşısının Mimari Özellikleri

129. Ayışığı sokakta yer alan çarşı doğu-batı doğrultusunda gelişim göstermiştir. Topoğrafyanın koşullarından dolayı çarşının batıdan doğuya doğru, eğimli yapısı bulunmaktadır. Kot farkından dolayı çarşının batı ucunun Leblebiciler Çarşısı ve doğu ucunun Yemeniciler Çarşısı ile bağlantısı merdivenle sağlanmaktadır. Çarşının Yemeniciler Çarşısı'na bağlanan doğu ucunda ise kabaltı (abbara) bulunmaktadır (Şekil 4.86). Yemeniciler Çarşısı'na geçiş kabaltı ile mümkündür. Çarşı özgün halini büyük

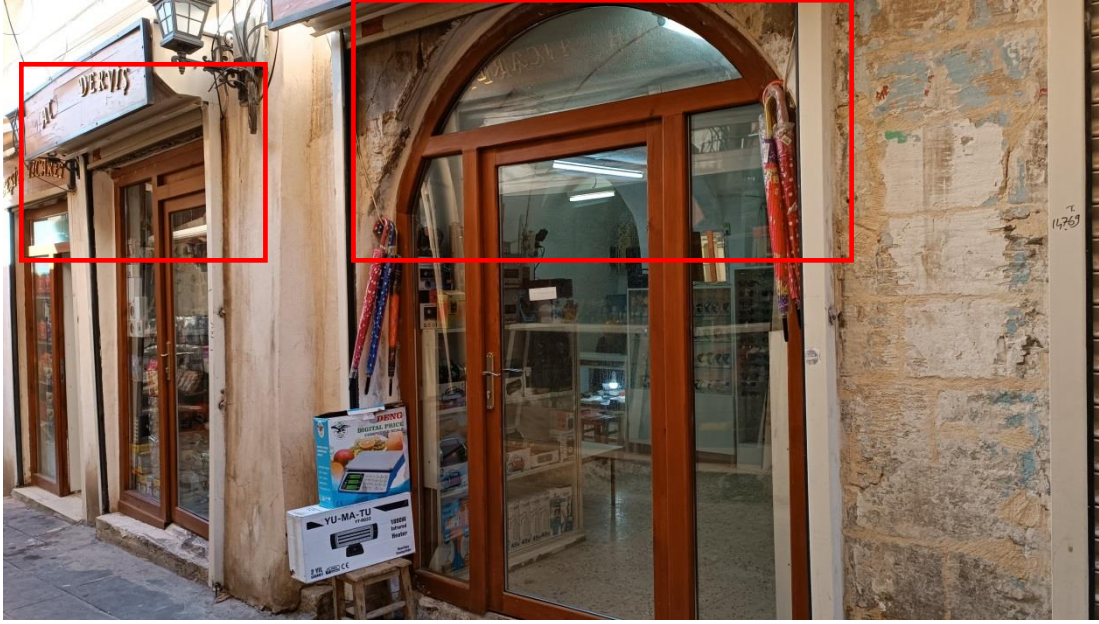
oranda kaybetmiştir. Çarşı dükkanlarında çok fazla müdahale ve betonarme ekler görülmektedir. Çarşıda tamamen betonarmeye dönüşmüş dükkanlar da bulunmaktadır. Çarşıda genel olarak 7 adet tek katlı, 11 adet iki katlı, 1 adet 3 katlı, 5 adet beş katlı yapılaşma görülmektedir. Dükkanların plan şeması dikdörtgen plan şeklindedir (Şekil 4.87). Betonarme yapım sistemli dükkanların girişleri betonarme lento, üst örtüsü ise asma tavan şeklindedir. Çarşıda yığma yapım sisteminde olan dükkanların girişleri ise yarım daire şeklinde olup, içerden çapraz ya da beşik tonozludur (Şekil 4.88). Temel yapı malzemesi yöreye ait kalker taşıdır. Dükkanların kapı, pencere doğramaları ahşap, alüminyum malzemeden yapılmıştır. Çarşı tipi bağlamında 'Üstü Açık Çarşı' niteliğindedir. Ancak bölgenin iklim koşullarından korunmak amacıyla çelik konstrüksiyonlu sac malzemeyle kapatılmıştır. Sokak malzemesi bazalt taşıdır. Sokaklarda yağmur suyunu tahliye etmek amacıyla yağmur olukları ve rögar kapaklarının olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 4. 86. (Soldaki) İplikçiler Çarşısı Batı ucundan bakış (2022), (Ortadaki) Doğu ucundan bakış (2022), (Sağdaki) Abbaraya giden yol (2022)

Şekil 4. 87. İplikçiler Çarşısı Şematik Planı (Mardin,2018) (Mardin Kudeb'ten alınan projelere işlenerek)

Şekil 4. 88. İplikçiler Çarşısı Lento Girişli, Kemer Girişli Dükkan (2022)

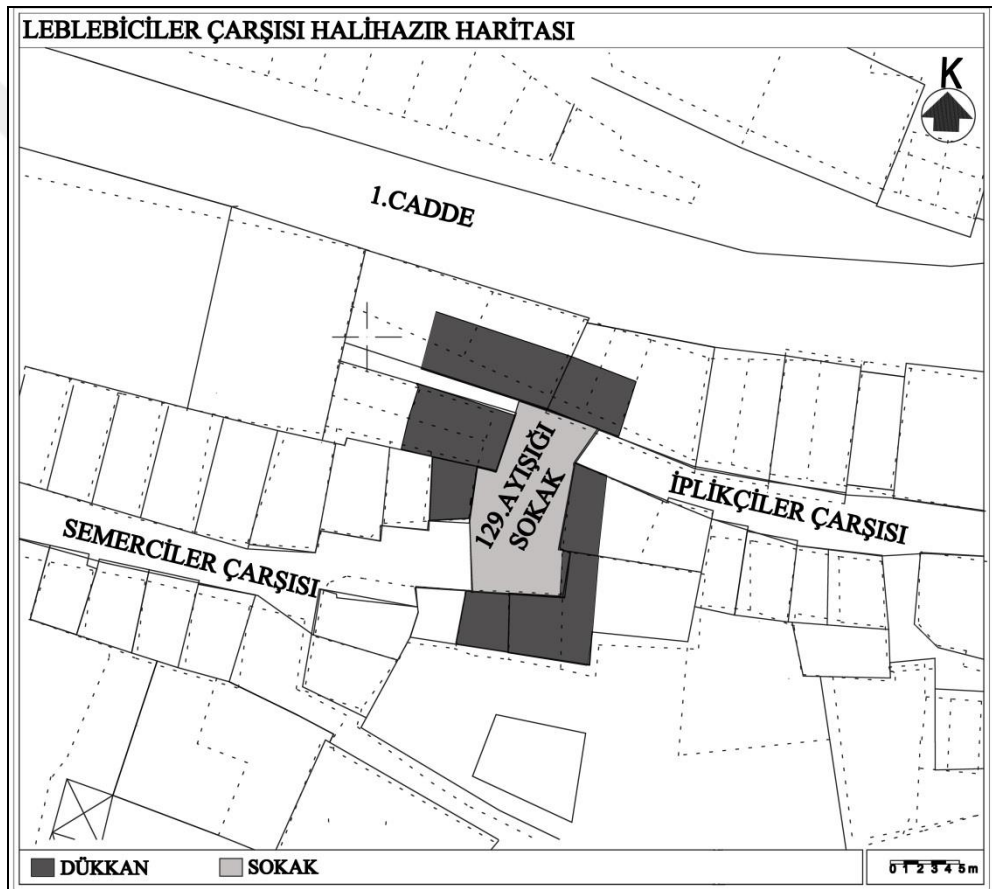
Çizelge 4. 17. İplikçiler Çarşısı Mevcut Durumu

Çarşı No: 16	İplikçiler Çarşısı	
Artuklu İlçesi Kuzey cephe Şar mahallesi Güney cephe Ulucami mahallesinde 129. Ayışığı Sokak'ta yer almaktadır.		
İşlevi	Dükkan Sayısı	Mülkiyet Durumu
Ticari	26	Şahıs/Vakıf
Plan Tipi: Dükkan birimlerinin planı, dikdörtgen plan şeması şeklindedir. Dükkanlar tek bir eksen etrafında konumlanmıştır. Bu yönüyle tek eksen etrafında gelişen Osmanlı Çarşı plan tipi ile benzerlik göstermektedir.		
Yapım Sistemi ve Malzemesi : Yığma yapım sistemi ile betonarme yapım sistemi görülmektedir. Temel yapı malzemesi kalker taşı ile betondur. Kapı pencere doğramaları ahşap, alüminyum, pvc malzemeden oluşmaktadır.		
Cephe Özellikleri: Cephedeki dükkan girişleri bakımından değerlendirildiğinde kemerli ya da betonarme lento şeklindedir. Cephe hareketliliği bakımından (cephede bulunan süsleme, bezeme vs.) ise dükkan cephelerinde süsleme görülmemektedir. Çarşının dükkan cepheleri sade bir tasarıma sahiptir. Bina gabarisi bakımından farklı kat adetleri görülmektedir. Dolayısıyla çarşı özgün cephe yapısını kaybetmiştir.		
Sokak Özellikleri: 129. Ayışığı Sokak'ta yer alan çarşının en dar yeri 2.13, en geniş yeri 3.62 m'dir. Zemin kaplama malzemesi bazalt taşıdır. Sokağın üstü açık olması sebebiyle 'Üstü Açık Çarşı' özelliği göstermektedir.		

Çizelge bilgileri, sahada yapılan tespit çalışmaları, Mardin KAİP'teki veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Leblebiciler Çarşısı

Çarşının güney cephesi Şar Mahallesi, Güney Cephesi Ulucamii Mahallesi 129.Ayışığı Sokak'ta bulunmaktadır. Çarşının doğu ucunda Kaçakçılar Çarşısı, batı ucunda Semerciler Çarşısı bulunmaktadır (Şekil 4.89). Çarşının yapım tarihine yaptırana dair herhangi bir belge bulunmamaktadır. Geçmişte çarşıda bir dönem yoğun bir şekilde leblebi üretimi yapıldığı için Leblebiciler Çarşısı olarak adlandırıldığı ifade edilmiştir (Y.Erden, kişisel görüşme, 2 Kasım 2022). Günümüzde leblebi satan sadece iki dükkan bulunmaktadır. Diğer dükkanlar aktif olup daha çok bakkaliye olarak işletilmektedir.

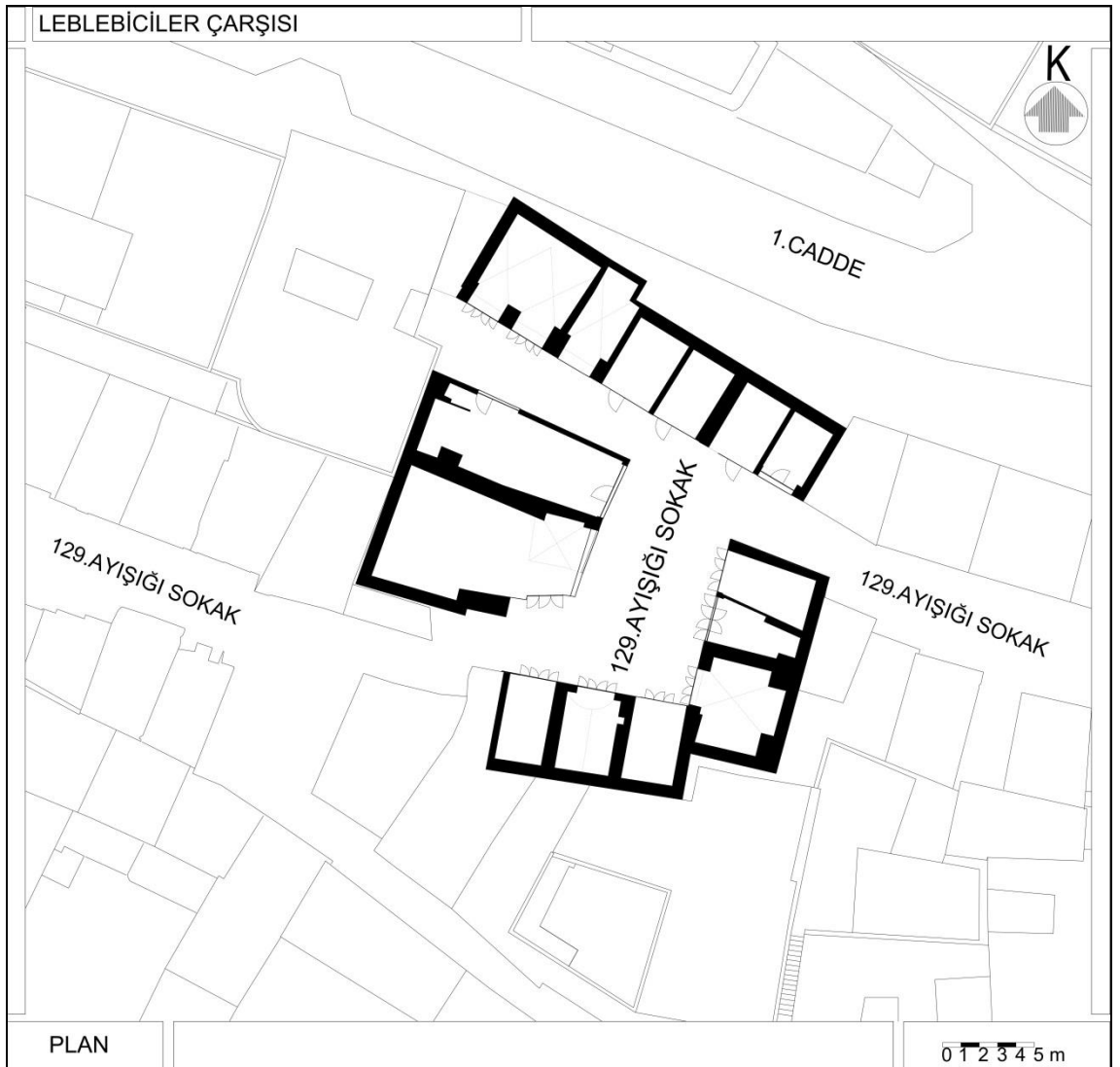

Şekil 4. 89. Leblebiciler Çarşısı Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)

Leblebiciler Çarşısının Mimari Özellikleri

129. Ayışığı Sokak'ta yer alan çarşı kuzey-güney doğrultusunda gelişim göstermiştir. Diğer çarşılarda olduğu gibi topoğrafya durumundan dolayı çarşıda yer yer teraslamalar görülmektedir (Şekil 4.91). Çarşı diğer çarşılardan farklı olarak sokaktan ziyade meydan algısı oluşturmaktadır. Çarşıda 5 adet tek katlı, 1 adet iki katlı, 5 adet üç katlı, 2 adet beş katlı yapılaşmalar görülmektedir. Bu bakımdan çarşının özgün halini

büyük oranda kaybettiği söylenebilir. Çarşıdaki dükkanların çoğu betonarmeye dönüşmüştür. Plan şeması bakımından dikdörtgen plan tipindedir (Şekil 4.90). Dükkan girişleri betonarme lento şeklindedir. Yığma yapım sistemindeki dükkanlarda sivri basık kemerli ya da yarım daire kemerlidir. Çarşıda yığma yapım sisteminde olan iki dükkan bulunmaktadır. Bu dükkanların girişleri yarım daire şeklinde olup içerden çapraz tonozludur (Şekil 4.92). Temel yapı malzemesi kalker taşıdır. Betonarme yapım sistemli dükkanlarda yapı malzemesi betondur. Dükkanların kapı, pencere doğrama ve kanatları ahşap malzemeden yapılmıştır. Çarşı tipi bağlamında 'Üstü Açık Çarşı' niteliğindedir. Sokak malzemesi bazalt taşıdır (Şekil 4.91).

Şekil 4. 90. Leblebiciler Çarşısı Şematik Planı (Duyan, 2018) (Mardin Kudeb'ten alınan projelere işlenerek)

Şekil 4. 91. Leblebiciler Çarşısı Kuzey Cephesi (2022)Leblebiciler Çarşısı Güney Cephesi (2022)

Şekil 4. 92. Leblebiciler Çarşısı Çapraz Tono (2022), Leblebiciler Çarşısı Yarım Daire Kemerli (2022)

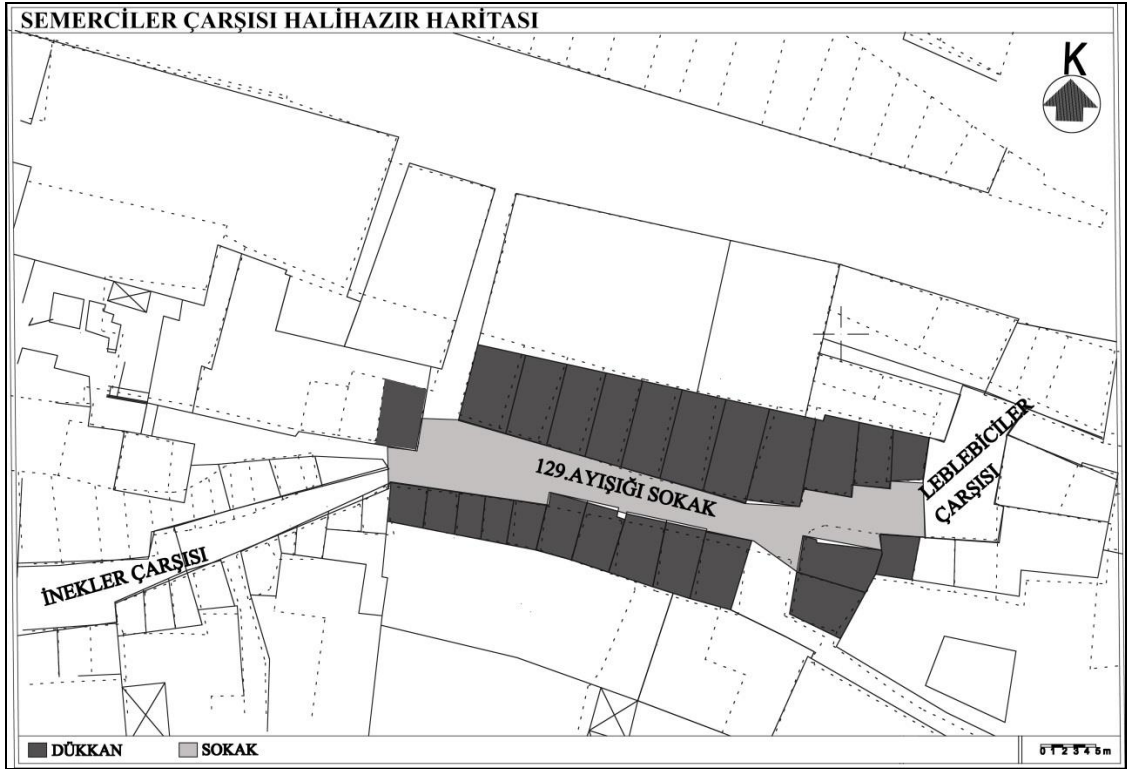
Çizelge 4. 18. Leblebiciler Çarşısı Mevcut Durumu

Çarşı No: 17	Leblebiciler Çarşısı	
güney cephesi Şar Mahallesi, Güney Cephesi Ulucamii Mahallesi 129.Ayışığı Sokak'ta yer almaktadır.		
İşlevi	Dükkan Sayısı	Mülkiyet Durumu
Ticari	15	Şahıs/Vakıf
Plan Tipi: Dükkan birimlerinin planı, dikdörtgen plan şeması şeklindedir. Dükkanlar tek bir eksen etrafında konumlanmıştır. Bu yönüyle tek eksen etrafında gelişen Osmanlı Çarşı plan tipi ile benzerlik göstermektedir.		
Yapım Sistemi ve Malzemesi : Yığma yapım sistemi ile betonarme yapım sistemi görülmektedir. Temel yapı malzemesi kalker taşı ile betondur. Kapı pencere doğramaları ahşap malzemeden oluşmaktadır.		
Cephe Özellikleri: Cephedeki dükkan girişleri bakımından değerlendirildiğinde kemerli ya da betonarme lento şeklindedir. Cephe hareketliliği bakımından (cephede bulunan süsleme, bezeme vs.) ise dükkan cephelerinde süsleme görülmemektedir. Çarşının dükkan cepheleri sade bir tasarıma sahiptir. Bina gabarisi bakımından farklı kat adetleri görülmektedir. Dolayısıyla çarşı özgün cephe yapısını kaybetmiştir.		
Sokak Özellikleri: 129. Ayışığı Sokak'ta yer alan çarşının en dar yeri 2.53, en geniş yeri 7.48 m'dir. Zemin kaplama malzemesi bazalt taşıdır. Sokağın üstü açık olması sebebiyle 'Üstü Açık Çarşı' özelliği göstermektedir.		

Çizelge bilgileri, sahada yapılan tespit çalışmaları, Mardin KAİP'teki veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Semerciler Çarşısı

Çarşı kuzey cephe Şar mahallesi güney cephe Ulucami mahallesinde 129. Ayışığı Sokak'ta bulunmaktadır. Semerciler Çarşısı'nın batı ucu İnekler Çarşısı'na, doğu ucu Leblebiciler Çarşısı'na çıkmaktadır (Şekil 4.93), (Şekil 4.94). Çarşının ne zaman yapıldığına, yaptırıldığına dair herhangi bir belge bulunmamaktadır. Geçmişte çarşıda yoğun bir şekilde semer üretimi yapıldığı için Semerciler Çarşısı adını almıştır (M. S. Parlakoğlu, kişisel görüşme, 21 Mart 2021).Günümüzde semer üretimi yapan iki dükkan bulunmaktadır.

Şekil 4. 93. Semerciler Çarşısı Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)

Şekil 4. 94. Semerciler Çarşısı Batı ucundan (Soldaki), Doğu ucundan bakış (Sağdaki) (2022)

Semerciler Çarşısının Mimari Özellikleri

129. Ayışığı Sokak'ta yer alan Semerciler Çarşısı doğu-batı doğrultusunda gelişim göstermiştir. Ancak batıdan üçüncü dükkandan kuzeye doğru geri çekilme, doğudan da ikinci dükkandan itibaren güneye doğru çarşı aksında geri çekilme olduğu tespit edilmiştir (Şekil 4.95). Çarşayı oluşturan dükkanlar karşılıklı ve yan yana bu aksı tip ederek dizilmişlerdir (Şekil 4.96). Diğer çarşılarda olduğu gibi çarşının eğimli yapısı bulunmaktadır. Çarşıda topoğrafyanın etkisiyle teraslamalar olduğu gözlenmiştir. Çarşıda 40 adet tek katlı 3 adet iki katlı yapılaşma görülmektedir. Çarşı genel olarak yığma yapım sistemindedir. Temel yapı malzemesi kalker taşı olup, dış duvarlarda moloz taş kullanıldığı da tespit edilmiştir. Ancak çarşıda yapılan müdahaleler sonucu çarşı özgün dokusunu büyük oranda kaybetmiştir. Müdahaleler sonucu çok fazla betonarme eklenti görülmekte olup bazı dükkanlar tamamen betonarmeye dönüştürülmüştür. Dükkanların kapı, pencere doğramaları ahşap, pvc, sac malzemeden yapılmıştır. Özgün yapısını korumuş dükkan girişleri sivri, yarım daire kemerli, betonarme eklentili ya da betonarmeye dönüşmüş dükkan girişleri ise betonarme lento girişlidir. Dükkanların üst örtüsü içerden beşik, çapraz tonozlu ya da düz tavanıdır (Şekil 4.97). Çarşı tipi bağlamında 'Üstü Açık Çarşı' niteliğindedir. Ancak iklim koşullarından korunmak amacıyla çarşının üstü çelik konstrüksiyonlu sac malzeme ile kapatılmıştır (Şekil 4.96). Sokak malzemesi ise bazalt taştır.

Şekil 4. 95. Semerciler Çarşısı Şematik Planı (Duyan,2018) (Mardin Kudeb'ten alınan projelere işlenerek)

Şekil 4. 96. Semerciler Çarşısı Batı ucundan (Soldaki), Doğu ucundan bakış (Sağdaki) (2022)

Şekil 4. 97. (a) Yarım Daire Girişli, (b) Beşik Tonz, (c) Sivri Basık Kemer Girişli, (d) Betonarme Lento Girişli, (e) Çapraz Tonz Üst Örtü (2022)

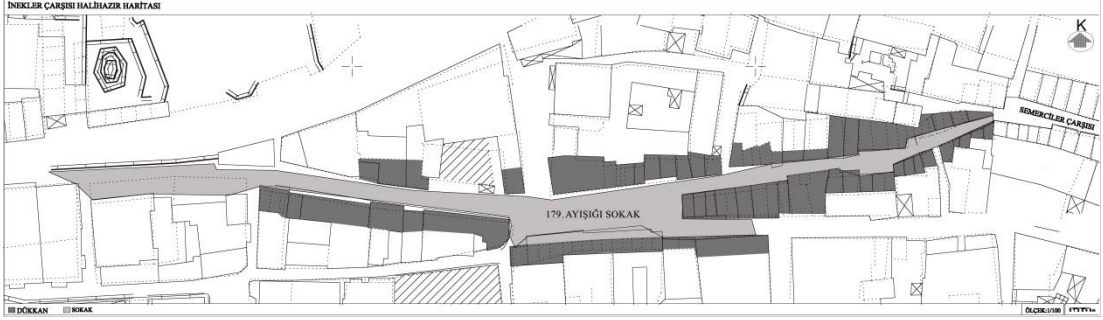
Çizelge 4. 19. Semerciler Çarşısı Mevcut Durumu

Çarşı No: 18	Semerciler Çarşısı	
Kuzey cephe Şar mahallesi güney cephe Ulucami mahallesinde 129. Ayışığı Sokak'ta yer almaktadır.		
İşlevi	Dükkan Sayısı	Mülkiyet Durumu
Ticari	44	Şahıs/Vakıf
Plan Tipi: Dükkan birimlerinin planı, dikdörtgen plan şeması şeklindedir. Dükkanlar iki eksen etrafında konumlanmıştır. Bu yönüyle iki eksen etrafında gelişen Osmanlı Çarşı plan tipi ile benzerlik göstermektedir.		
Yapım Sistemi ve Malzemesi : Yığma yapım sistemi ile betonarme yapım sistemi görülmektedir. Temel yapı malzemesi kalker taşı ile betondur. Kapı pencere doğramaları ahşap, pvc, sac malzemeden oluşmaktadır.		
Cephe Özellikleri: Cephedeki dükkan girişleri bakımından değerlendirildiğinde kemerli ya da betonarme lento şeklindedir. Cephe hareketliliği bakımından (cephede bulunan süsleme, bezeme vs.) ise dükkan cephelerinde süsleme görülmemektedir. Çarşının dükkan cepheleri sade bir tasarıma sahiptir. Bina gabarisi bakımından genelde tek katlı yapılaşma görülmektedir. Dolayısıyla çarşı özgün cephe yapısını kısmen korumuştur.		
Sokak Özellikleri: 129. Ayışığı Sokak'ta yer alan çarşının en dar yeri 2.64, en geniş yeri 4.95 m'dir. Zemin kaplama malzemesi bazalt taşıdır. Sokağın üstü açık olması sebebiyle 'Üstü Açık Çarşı' özelliği göstermektedir.		

Çizelge bilgileri, sahada yapılan tespit çalışmaları, Mardin KAİP'teki veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

İnekler Çarşısı

İnekler Çarşısı, Çarşı kuzey cephe Şar mahallesi güney cephe Ulucami mahallesinde 129. Ayışığı Sokakta bulunmaktadır (Şekil 4.98). Çarşı tarihte Arapça’da Suk-El Bakara, Türkçe’de İnekler Çarşısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çarşı işlevini sürekli devam ettirmiştir. İlk işlevinin meyve-sebze hali olduğu bilinmektedir. Süreç içerisinde hayvan alım satımının yapıldığı çarşı haline gelmiştir. Bundan dolayı çarşıya inekler çarşısı da denilmiştir. Günümüzde ilk işlevini sürdürmekte olup çarşıda sebze-meyve satışı yapılmaktadır(Savaş, 2018). Sadi Bayram’ın bir makalesinde çarşıdan Ot Pazarı olarak bahsetmektedir. Mardin’de 1178 tarihinde günümüzden 844 yıl önce Ot Pazarı’nın varlığından bahsetmektedir. Sadi Bayram’ın Ot Pazarı olarak adlandırdığı çarşı günümüzde Sokul Bakar adıyla bilinen ve Sebze Hali olarak kullanılan pazardır (Bayram, 2007, s. 284-289) (Şekil 4.99).

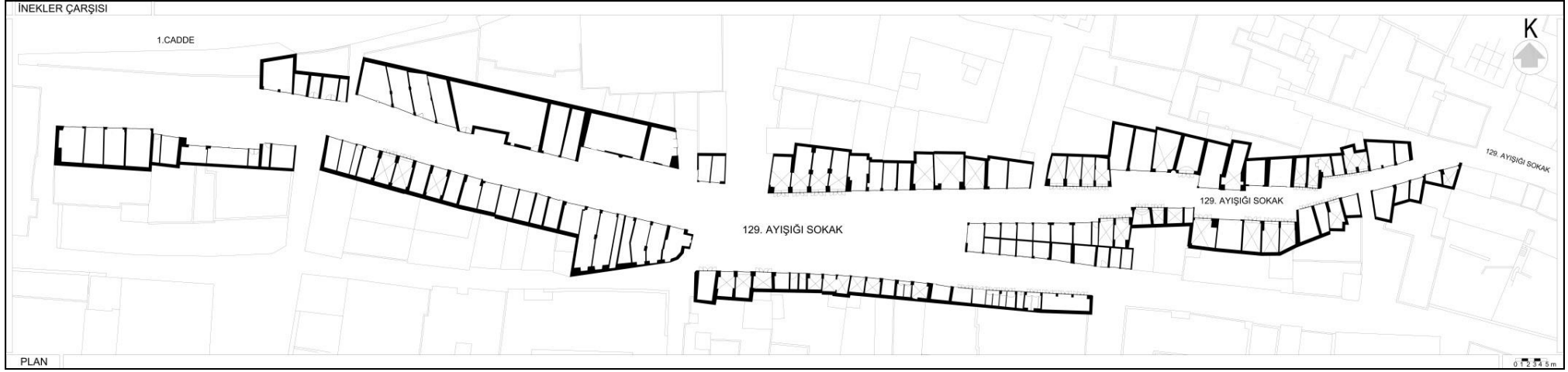
Şekil 4. 98. İnekler Çarşısı’nın Konumu (Halihazır harita üzerine işlenerek)

Şekil 4. 99. Suk el Bakara 1919 (Mardin Kudeb Arşivi)

İnekler Çarşısının Mimari Özellikleri

129.Ayışığı Sokak'ta yer alan çarşı doğu-batı doğrultusunda gelişim göstermiş olup doğuda yol ayrımı bulunmaktadır (Şekil 4.100). Yol ayrımından dolayı doğu cephesinde ana eksene bağlı iki ayrı eksen bulunmaktadır. Yol ayrımının bir ucu kuzeydoğu, bir ucu güneydoğu doğrultusunda gelişim göstermiştir. Çarşı dükkanları bu mekansal gelişim çizgisine eklemlenmiş olup dükkan dizileri yan yana ve karşılıklı bir şekilde konumlanmıştır. Yol ayrımına varmadan önceki kısım meydan özelliği taşımaktadır (Şekil 4.101). Çarşı özgün dokusunu büyük oranda kaybetmiştir. Çarşıdaki dükkanların büyük bir kısmı betonarmeye dönüşmüştür. Yığma yapım sistemindeki dükkanlarda ise sıva, badana, kemerlerin lentoya dönüştürülmesi gibi çok fazla müdahale ve betonarme eklenti yapıldığı tespit edilmiştir. Müdahalelere bağlı olarak çarşıda tek katlı, iki katlı, üç ve dört katlı yapılaşmalar görülmektedir. Çarşıda ağırlıklı olarak betonarme yapım sisteminin özellikleri kısmen de olsa yığma yapım sisteminin özellikleri görülmektedir. Yığma yapım sistemdeki dükkanlar genelde sivri kemerli, dikdörtgen plan şemasına sahip, içerden çapraz ve beşik tonozludur. Dışardan üst örtüsü düz dam özelliği göstermektedir (Şekil 4.102). Kapı pencere doğramaları ahşap, pvc, demir, sac malzemeden oluşmaktadır (Şekil 4.103). Çarşının üzeri iklim koşullarından korunmak amacıyla bazı yerlerde barakalarla kapatılmıştır. Çarşı tipi bağlamında 'Üstü Açık Çarşı' niteliğindedir. Ancak iklim koşullarından korunmak amacıyla çarşının bir kısmı üstü çelik konstrüksiyonlu sac malzeme ile kapatılmıştır. Sokak malzemesi bazalt taştır.

Şekil 4. 100. İnekler Çarşısı Şematik Planı (Duyan,2018), (Mardin Kudeb'ten alınan projelere işlenerek)

Şekil 4. 101.İnekler Çarşısı Doğu Ucu (Soldaki), Yol ayrımı, Batı Ucu (Sağdaki) (2022)

Şekil 4. 102. Yarım Daire Kemerli Giriş (Soldaki), Çapraz Tonoz (Ortadaki), Betonarme Lento Giriş (Sağdaki) (2022)

Şekil 4. 103. Alüminyum (Sağdaki), Pvc (Ortadaki), Demir Kapı Örneği (Soldaki)

Çizelge 4. 20. İnekler Çarşısı Mevcut Durumu

Çarşı No: 19	İnekler Çarşısı	
Kuzey cephe Şar mahallesi güney cephe Ulucami mahallesinde 129. Ayışığı Sokak'ta yer almaktadır.		
İşlevi	Dükkan Sayısı	Mülkiyet Durumu
Ticari	126	Şahıs/Vakıf
Plan Tipi: Dükkan birimlerinin planı, dikdörtgen plan şeması şeklindedir. Dükkanlar bir ana eksen iki yan eksen etrafında konumlanmıştır. Bu yönüyle birden fazla eksen etrafında gelişen Osmanlı Çarşı plan tipi ile benzerlik göstermektedir.		
Yapım Sistemi ve Malzemesi : Yığma yapım sistemi ile betonarme yapım sistemi görülmektedir. Temel yapı malzemesi kalker taşı ile betondur. Kapı pencere doğramaları ahşap, pvc, sac malzemeden oluşmaktadır.		
Cephe Özellikleri: Cephedeki dükkan girişleri bakımından değerlendirildiğinde kemerli ya da betonarme lento şeklindedir. Cephe hareketliliği bakımından (cephede bulunan süsleme, bezeme vs.) ise dükkan cephelerinde süsleme görülmemektedir. Çarşının dükkan cepheleri sade bir tasarıma sahiptir. Bina gabarisi bakımından genelde tek katlı yapılaşma görülmektedir. Dolayısıyla çarşı özgün cephe yapısını kaybetmiştir.		
Sokak Özellikleri: 129. Ayışığı Sokak'ta yer alan çarşının en dar yeri 4.46, en geniş yeri 5.79 m'dir. Zemin kaplama malzemesi bazalt taşıdır. Sokağın üstü açık olması sebebiyle 'Üstü Açık Çarşı' özelliği göstermektedir.		

Çizelge bilgileri, sahada yapılan tespit çalışmaları, Mardin KAİP'teki veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Mardin arşı Bölgesindeki El Sanatları

Tarihi bir gemişı olan Mardin birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu durum Mardin'in somut ve somut olmayan kültürel miras değeri bakımından zengin olmasında etkili olmuştur. Kentte kültürel miras değeri tarihi kent doku içerisinde yoğunlaşmıştır. Hem geleneksel kent dokusunda hem de tarihi ticaret bölgesinde çok sayıda kültürel mirasa tanık olmak mümkündür.

Mardin'de yüzyıllardır farklı dini inançlar ile gelenek ve göreneklerin sürdürölüyor olması geleneksel el sanatları yelpazesinin de geniş olmasını sağlamıştır. Keza arşı bölgesinde de somut olmayan kültürel miras değeri olarak geleneksel el sanatları önemli yer kaplar. Geçmişten günümüze çarşıda varlığını sürdüren el sanatları bakırcılık, sobacılık, takunyacılık, semercilik, marangozluk, demircilik şeklinde sıralanabilir.

Bakırcılık: Bakır madeninin dövölüp şekillendirilmesiyle ortaya ürün koymaya dayanan el sanatıdır. Mardin'de geçmişte çoğunlukla Süryaniler tarafından yapılan el sanatı olmuştur. Zamanla farklı etnik kökenli bakırcı ustaları ortaya çıkmıştır. Geçmişte sofa takımları, tencere-kazan yapımı, mutfak eşyaları yemek takımları, ibrik gibi bir evin ihtiyacı olan her ürünün üretimi yapılmıştır. Günümüzde ise değeri yaşam alışkanlıkları, cam, pvc, porselen gibi üretimlerin ortaya çıkması sebebiyle meslek önemini kaybetmiş olup daha çok dekoratif amaçlı bardak, tepsi, levha, ibrik, fincan takımı gibi üretim yapılmaktadır. Geçmişte bir dükkanda usta-kalça-çırak sistemiyle en az 6 kişinin çalıştığı, siparişlere yetişmekte güçlük çekildiği, arşı boyunca bakır dövme sesinin yankılandığı, çıkan sestten insanın kendi sesini bile duyamadığı bilgisi elde edilmiştir (S. Ekalpoğlu, kişisel görüşme, 01 şubat 2023) (şekil 4.104).

Şekil 4. 104. Bakırcı Selahaddin Usta (2022)

Sobacılık: Sobacılıkla evlerde ve işyerlerinde ısınmak amacıyla soba üretimi yapılmaktadır. Mardin’de geçmişte çarşı bölgesinde çok fazla soba üretimi ve satışı yapılmıştır. Mardin’de soba üretiminde ‘kara sac’ adı verilen temel malzeme kullanılmıştır. Bu malzemenin dövülüp şekillendirilmesiyle üretimi yapılmıştır. Geçmişte çarşıda yaklaşık olarak 15 sobacının olduğu, bir dükkanda usta-kalfa-çırak sistemiyle 5-6 kişinin çalıştığı, sobaya çok fazla talebin olduğu, taleplere yetişmekte güçlük yaşandığı bilgisi elde edilmiştir. Seri imalatın ortaya çıkması, ısınmada kullanılan yeni teknoloji ve sistemler mesleğin önemini kaybetmesine sebep olmuştur (M.Usta, Kişisel Görüşme,01 Şubat 2023) (Şekil 4.105).

Şekil 4. 105. Sobacı Mahmut Usta (2022)

Takunyacılık: Takunya, temel hammaddesi ahşap malzemeden yapılan ayakkabıdır. Sade bir tasarıma sahip olan takunyanın tabanı tek parça ahşap malzemeden yapılmaktadır. Ahşap malzemeden yapılan tabana bağlanan deri tasmaı bulunmaktadır. Geçmişte Mardin yöresinde evlerde ıslak mekanlarda özellikle camilerde kullanılmak üzere üretimi yapılmıştır. Günümüzde ise meslek önemini kaybetmiş olup üretimi durma noktasına gelmiştir. Çarşıda takunyacılık mesleğini yapan tek bir usta kalmış olup sadece özel talep üzerine camiilerde ya da kendi evinde kullanmak üzere üretim yaptığı bilgisi edinilmiştir (Ş.Usta, Kişisel Görüşme, 1 Şubat 2023) (Şekil 4.106).

Şekil 4. 106. Takunyacı Şeyhmus Usta (2022)

Semercilik: Semer, at, eşek gibi binek hayvanların sırtına yüklenen malzemenin hayvana zarar vermemesi hayvanlara giydirilen bir gereçtir. Halk arasında ‘Semer’ olarak bilinen nesnenin aslında ‘palan’ olduğu öğrenilmiştir. Üretiminde keçe, el dokuması kilim, kamış ve keçi kılından ip kullanılmaktadır. Geçmişte Mardin yöresinde çok fazla üretimi yapılmıştır. Çarşıda en az 20-25 semercinin dükkanda 5 6 kişilik ekipler halinde usta-kalfa-çırak sistemiyle çalıştığı öğrenilmiştir. Günümüzde çarşıda sadece 2 tane semerci bulunmaktadır. Değişen yaşam alışkanlıklarına rağmen semere farklı illerden talep olduğunu, 2 dükkanın talepleri karşılayamadığı bilgisi edinilmiştir (H. İldoğan, Kişisel Görüşme, 1 Şubat 2023) (Şekil 4.107).

Şekil 4. 107. Semerci Hasip Usta (2022)

Demircilik: Demircilik mesleği temel maddesi demirin ısıtıldıktan sonra, basit el aletleri kullanılarak kol gücüyle şekillendirilmesine dayanır. Mardin’de demircilik mesleği ile ilgilenenler; demir-doğrama işleri, kapı-pencere imalatı, çeşitli amaçla kullanılan korkuluklar, çivi yapımı, tencere-kazan yapımı, mutfak eşyası üretimi, çanak, kaşık-kepçe üretimi gibi imalatları yapmışlardır. Geçmişte çarşıda en az 30 demirci dükkanının bulunduğu, dükkanda 8-10 kişilik ekiplerle usta-kalfa-çırak sisteminde çalıştığı dile getirilmiştir. Günümüzde çarşıda sadece 1 demirci dükkanı bulunmakta olup özel talep üzerine imalat yapmaktadır (İ. Kartaş, kişisel görüşme, 1 Şubat 2023) (Şekil 4.108).

Şekil 4. 108. Demircilik Mesleği (2022)

Marangozluk: Ahşabın işlenmesiyle yapılan bir el zanaatıdır. Çarşı bölgesinde geçmişte en az 40 marangozun varlığından bahsedilmektedir. Dükkanlarda kapı-pencere imalatı, mobilya, ahşap korkuluklar, ahşap sedir, beşik gibi ürünlerin üretimi yapılmıştır. Günümüzde ise meslek yok olmaya yüz tutmuş olup çarşıda sadece 2 tane marangoz bulunmaktadır. Bu dükkanlarda talep doğrultusunda dolap, beşik, sedir imalatı yapılmaktadır (S.Aşar, kişisel görüşme,1 Şubat 2023) (Şekil 4.109).

Şekil 4. 109. Marangozluk (2022)

4.2.Çalışma Alanının Çevresel ve Mimari Özellikleri

Çalışma alanının mevcut durumunu belgelemek ve değerlendirme aşamasında yol gösterici nitelikte olan çeşitli analizler üzerinde anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu analizle fiziksel çevre analizleri olup Çevresel Değer Analizi, Ulaşım Analizi, Doluluk-Boşluk Analizi, Tarihi Değer Analizi, Yapım Dönemi Analizi, Kat Adedi Analizi, İşlevsel Durum Analizi, Kullanım Durumu Analizi, Yapım Tekniği ve Malzeme Analizi, Strüktürel Durum Analizi, Korunmuşluk Durum Analizi ve Tipolojik Özelliklerin analizi şeklinde sıralanabilir.

4.2.1. Çevresel değer analizi

Çevresel değer analizi ile çalışma alanındaki aydınlatma elemanları, üst örtü malzemeleri, bilgi iletişim panoları ve görsel algıya dayalı unsurlar (yapılardaki ürünlerin sergi düzeni gibi) analiz edilmektedir. Bunun yanı sıra çeşme, şadırvan, park, meydan, kent dokusundaki karakteristik öğeler gibi kent donatıları da çevresel değer kapsamında değerlendirilmektedir. Kent mobilyaları kentin karakteristik özelliğini yansıtan önemli fiziksel öğelerdir. Kentin mekansal karakterini ortaya koyduğu gibi kentin görsel imajını da etkilemektedir (Feyizoğlu,2008,s.3). Mardin Çarşı bölgesinde kullanılan kent mobilyaları üstü örtü, çeşme, aydınlatma elemanları ve teknik donatı, Bilgi ve İşaret Panoları, kentsel donatı bağlamında ise meydan ögesi şeklinde incelenmiştir.

Üst Örtü Malzemeleri: Çarşı bölgesinde yapılan gözlemler sonucunda iklim koşullarından korunmak amacıyla bazı çarşı sokaklarında üst örtü yapıldığı tespit edilmiştir. Mardin Çarşı Bölgesi'nde bulunan üst örtü malzemeleri sac ve tentelerden oluşmaktadır. İnekler Çarşısı, Semerciler Çarşısı, Baharatçılar Çarşısı'nda üst örtü sac malzemeden oluşmaktadır. Hasan Ammar (Ayyar) Çarşısı, Giyimciler Çarşısı ve Tellallar Çarşısı'nda tente kullanılmıştır. Diğer çarşı sokaklarında üst örtü bulunmamaktadır (Şekil 4.110).

Üst örtü malzemesi olarak kullanılan sac malzemesi, tente yapılan çarşılarda da farklı tentelerin kullanılması görsel anlamda bir bütünlüğün oluşmasını engellemektedir.

İnekler Çarşısı (2022)

Semerciler Çarşısı (2022)

Baharatçılar Çarşısı (2022)

Tellallar Çarşısı
(2022)

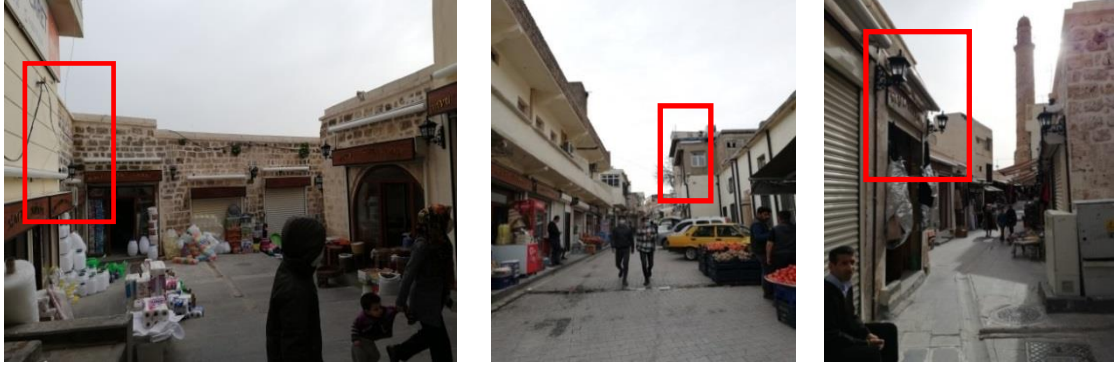
Giyimciler Çarşısı
(2022)

Hasan Ammar Çarşısı
(2022)

Şekil 4. 110. Çarşı Bölgesindeki Üst Örtü Elemanları ile ilgili fotoğraflar

Aydınlatma Elemanları ve Teknik Donatılar: Çarşı Bölgesinde yapılan incelemeler neticesinde çarşıda farklı aydınlatma armatürlerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Aydınlatma elemanları çoğunlukla cephe yüzeyine monte edilmiş olup aydınlatma elemanları bazı sokaklarda görsel bütünlük oluşturmaktadır. Bazı sokaklarda yapılan ilave aydınlatmalar görsel bütünlüğü bozmaktadır (Şekil 4.111). Elektrik panolarının sokakta kurgulanması ve cephe yüzeyine monte edilen çeşitli işlevleri (elektrik kablosu, internet kablosu, klima vs.) öğeler olan çarşı cephelerinin algılanmasına, görüntü kirliliğine sebep olmaktadır.

Şekil 4. 111. Çarşı Bölgesindeki Aydınlatma Elemanları İle İlgili Fotoğraflar

Çeşmeler: Çarşı bölgesinde bir adet çeşme tespit edilmiştir. Çeşmenin ne zamana ait olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Çeşme sade bir tasarıma sahip olup kesme taştan yapılmıştır. Çeşmenin cephe yüzeyinde motifler bulunmaktadır. Çeşme doğudan İnekler Çarşısı'nın bittiği, batıdan Semerciler Çarşısı'nın başladığı noktada bulunmaktadır (Şekil 4.112).

Şekil 4. 112. Çarşı Bölgesindeki Çeşme (2022)

Çöp Atık-Geri Dönüşüm Kutuları

Çarşı bölgesinde çöp kutularına ve geri dönüşüm kutularına rastlanmamıştır. Çarşının topoğrafik koşullarından dolayı çarşıya araç-giriş çıkışı bulunmamaktadır. Çarşının çöpleri bölgedeki atlarla yapılmaktadır. Bunun yanı sıra yer yer esnaf dükkanının önünde küçük bir kova bulundurarak kendi imkanları doğrultusunda çözüm bulmaya çalışmıştır. Ancak yine de bölgede yapılan gözlemler sonucunda sokakların yeteri kadar

temiz ve sokaklarda geri dönüşüm kutularının da olmadığı tespit edilmiştir. Bölgenin daha temiz hale getirilmesi ve bölgede geri dönüşüm kutularının yaygınlaştırılması gerekmektedir (Şekil 4.113).

Semerciler Çarşısı (2022)

Sobacılar Çarşısı (2022)

Şekil 4. 113. Çarşı Bölgesindeki Çöp Atık Elemanları

Teşhir Ürünleri: Dükkanda bulunan malların tanıtımına veya satışına yönelik teşhir ürünlerinin gelişigüzel bir şekilde sokaklarda sergilenmesi, dükkan cephesine asılması çarşının cephelerinin algılanmasını zorlaştırmakla beraber görüntü kirliliğine sebep olmaktadır (Şekil 4.114).

Tellallar Çarşısı (2022)

Revaklı Çarşısı (2022)

Leblebiciler Çarşısı (2022)

Şekil 4. 114. Çarşı Bölgesindeki Teşhir Ürünleri İle İlgili Fotoğraflar

Bilgi İletişim ve İşaret Panoları: Çarşı bölgesinde bilgi tabelaları bazı çarşı sokaklarında cepheye yapıştırılmıştır bazı çarşı sokaklarında ise genellikle ferforje ile monte edilmiş ahşap malzemenin üzerine bilgilerin yazılması suretiyle oluşturulmuştur. Bilgi panolarında çarşı aksı boyunca dil birliği ve görsel bütünlük bulunmamaktadır.

Bunun yanı sıra çarşı sokakların tanıtımına yönelik bölgede bilgi işaret levhasının olmadığı tespit edilmiştir (Şekil 4.115).

Şekil 4. 115. Çarşı Bölgesindeki Bilgi İletişim ve İşaret Panoları

4.2.2.Ulaşım analizi

Çalışma kapsamında bölgenin yakınındaki ana yollar, bölgenin ana yollarla bağlantısı yolların durumu analiz edilmiştir. Çalışma alanına kentin ana arteri niteliğindeki 1.cadde'den ulaşım sağlanmaktadır. Çalışma alanı araç trafiğine kapalı olup İnekler Çarşısının çatal ayrımına kadar olan kısım (yaklaşık 110 m'lik mesafe) araç giriş çıkışının olduğu tespit edilmiştir. Çarşının geri kalan kısmı topoğrafik durumdan dolayı araç trafiğine kapalıdır. Çarşıya yoğunlukla yaya olarak ulaşım sağlanmaktadır. Dükkanlara yük giriş çıkışı bölgedeki atlarla sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra topoğrafyanın etkisiyle sokaklarda teraslamalar görülmektedir (Şekil 4.116), (Şekil 4.117).Teraslamaların yoğun olarak görüldüğü güzergah 129.Ayıışığı Sokak'ta yer alan Semerciler Çarşısı'ndan başlayıp 129.Ayıışığı Sokağın devamı niteliğinde olan Yemeniciler Çarşısı'na kadar devam etmektedir. Teraslamaların görüldüğü diğer sokaklar 75. Sokak'ta yer alan Ayakkabıcılar-Demirciler Çarşısı'nın Eski Kuyumcular Çarşısı'na bağlandığı noktada,75. Akın Sokak'ta yer alan Hasan Ammar Çarşısı, 83.Duruca Sokak'ta yer alan Bakırcılar Çarşısı, 129.Ayıışığı Sokak'ta yer alan Yemeniciler Çarşısı'nın 100.Serinka Sokak'ta yer alan Sobacılar Çarşısı'na bağlandığı alanda, 81.Lassi Sokak'ta Kasaplar Çarşısı'nda görülmektedir. Çarşı topoğrafya ile uyumlu sokak dokusunu büyük oranda korumuştur. Ayrıca çarşı bölgesinde Revaklı Çarşı'nın kuzeybatısında meydan görünümünde çıkmaz sokak bulunmaktadır. Çarşının genelinde dar sokak dokusu olduğu tespit edilmiştir. Ayakkabıcılar-Demirciler Çarşısı'nda sokak genişliğinin 1.65 m'ye kadar düştüğü tespit edilmiştir (Şekil 4.118).

Çarşının sokaklarında ağırlıklı olarak bazalt taşı kaplama malzemesi olarak kullanılmıştır. İnekler Çarşısı'nda kilitli parke taşının da kullanıldığı tespit edilmiştir. Sadece Revaklı Çarşı'da geleneksel kaplama malzemesi taşın kullanıldığı gözlenmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde çarşı sokaklarının kaplama malzemesinin çarşının dokusuyla uyumlu malzemenin kullanım oranının az olduğu tespit edilmiştir (Şekil 4.116), (Şekil 4.117), (Şekil 4.119).

Şekil 4. 116. Kilitli Parke Taşlı Yol İnekler Çarşısı (sağdaki) (2022), Bazalt taş Kaplamalı Yol Tellallar Çarşısı (Soldaki)(2022)

Şekil 4. 117. Merdivenli Yol Leblebiciler Çarşısı (2022), Kesme Taşlı Yol (2022)

Şekil 4. 118. Yük taşımada kullanılan atlar (2022), Çıkamaz sokak Revaklı Çarşı (2022)

HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI MİMARLIK ANABİLİM DALI	MARDİN ÇARŞILARININ SÜRDÜRÜLEBİLİR KORUMA BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ TEZ DANIŞMANI:DOÇ.DR.TÜLAY KARADAYI YENİCE	ULAŞIM ANALİZİ PAFTA NO:1 ÖLÇEK:1/2000 HAZIRLAYAN:SELMA DEMİR	 KİLİTLİ PARKE TAŞLI YOL BAZALT TAŞ KAPLAMALI YOL KESME TAŞ KAPLAMALI YOL MERDİVENLİ SOKAK ÇIKMAZ SOKAK YAYA YOLU ÇİFT YÖNLÜ ARAÇ/YAYA YOLU TEK YÖNLÜ YOL	K
--	---	---	---	--------------

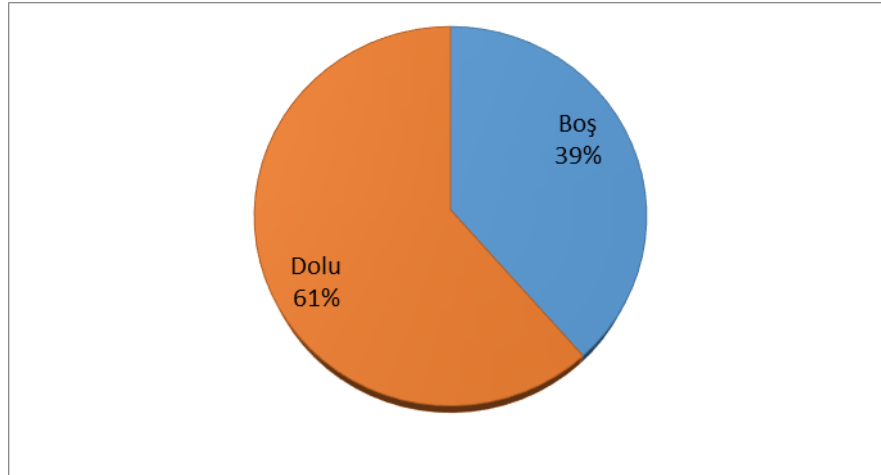
NOT:BU PAFTA MARDİN BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİNDEN TEMİN EDİLEN HALİHAZIR HARİTADAN YARARLANILARAK HAZIRLANMIŞTIR.

Şekil 4. 119. Ulaşım Analizi Paftası

4.2.3.Dolu-Boş analizi

Dolu-boş analizi; bina-arazi bağlamında yapılan arazi kullanım oranı ile bina yapı oranının mukayese edilmesine dayanan analiz türüdür. Bu analiz türü ile bina-parcel oranına bakılarak beraber yapılaşma yoğunluğunu tespit edilmesi açısından önemlidir (Çiftçi, 2019). Dolu-boş analizi ile ticari dokunun yoğunluğu, çalışma alanındaki boşlukların oranı, boşlukları oluşturan alanların sokak veya meydan olma durumu, yıkılan yapıların olması sonucu boşlukların oluşup oluşmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çarşı bölgesi yaklaşık olarak 23.080 m²'lik alan kaplamaktadır. Bu alanın yaklaşık 8.896 m²'lik kısmını sokaklar oluşturmaktadır. Geri kalan 14.184 m²'lik alanda yapılaşma görülmektedir. Çalışma alanı bitişik nizamda, yan yana sıkışık bir görünümde olup bölgede sirkülasyon alanı dışında boşluk bulunmamaktadır. Çalışma alanında adalarda organik ve birbirini takip eden yapı grupları bulunmaktadır. Dolu-boş oranına bakıldığında alanın %39'unun boş ,%61'inin dolu alanlardan oluştuğu tespit edilmiştir (Şekil 4.120). Bu sonuçlardan yola çıkarak alanın yoğun bir kullanım alanına sahip olduğu, boşluk oranının az olduğu, boşluğu oluşturan alanların sokak olduğu, yıkılan yapıların rekonstrüksiyonunun yapıldığı, sadece Zahirçiler Çarşısı'nın meydan özelliği taşıdığı tespit edilmiştir (Şekil 4.121), (Şekil 4.122),(Şekil 4.123).

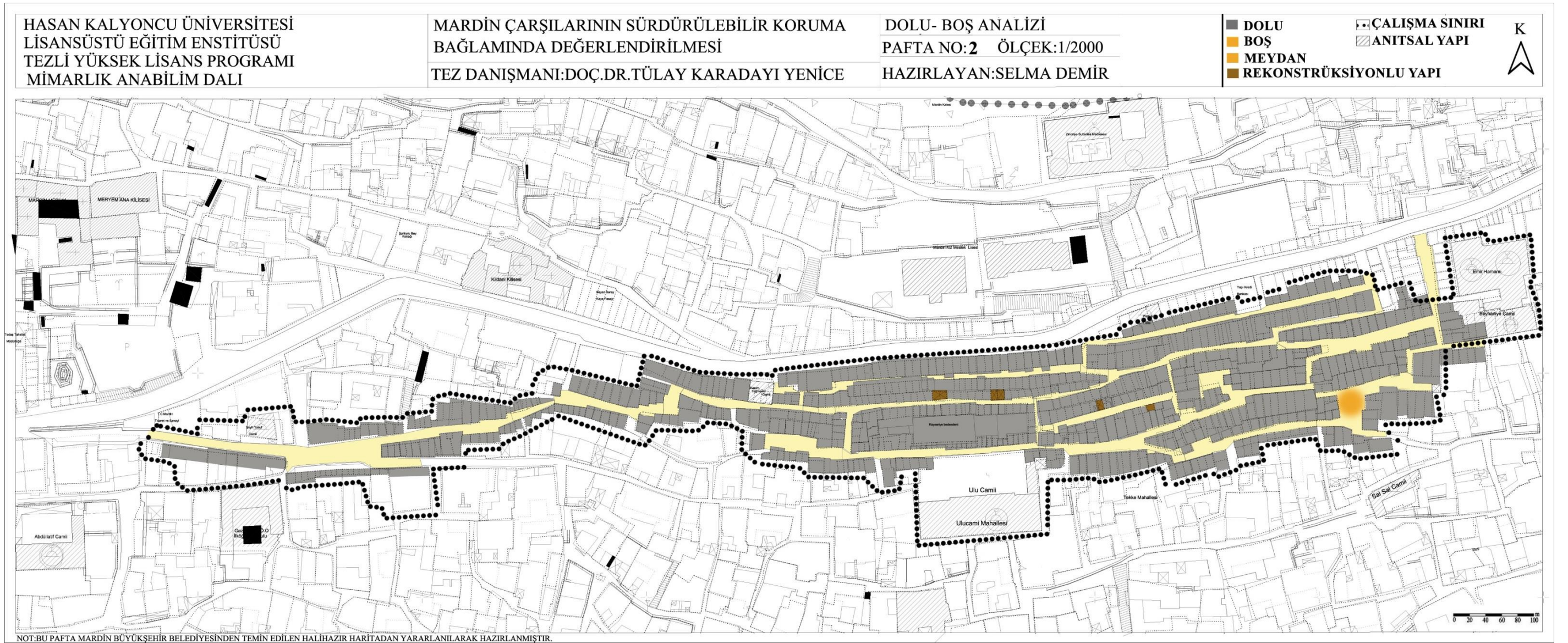
Şekil 4. 120. Dolu-Boş Analizi Grafiği

Şekil 4. 121. Rekonstrüksiyonla İnşa Edilmiş Binalar (2022)

Şekil 4. 122. Zahiriciler Çarşısı Meydan Özelliği (2022)

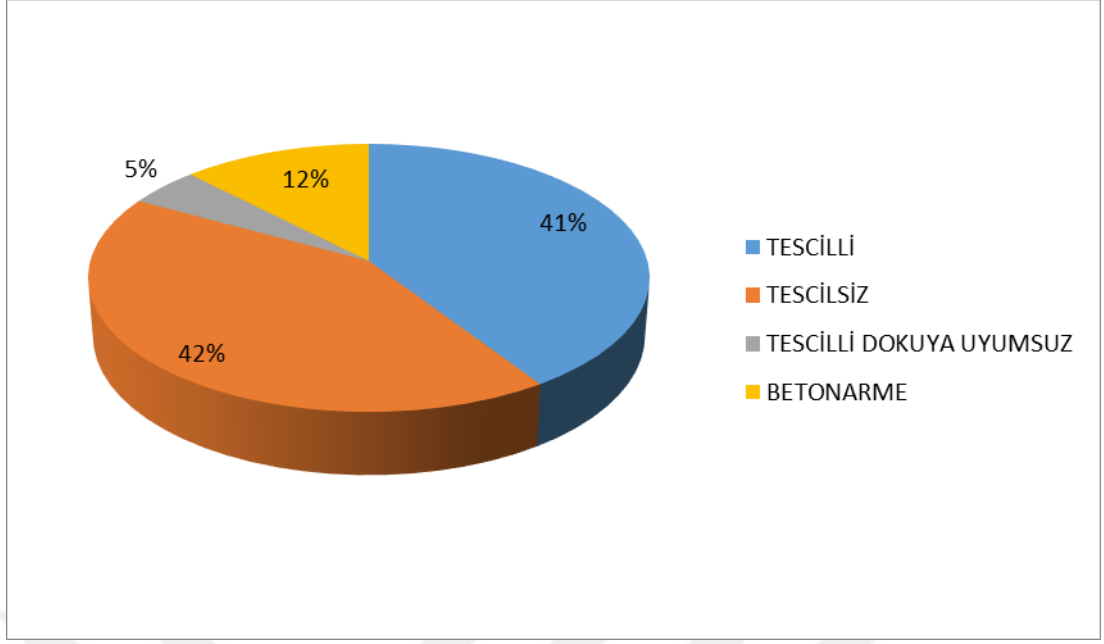

Şekil 4. 123. Dolu-Boş Analizi Paftası

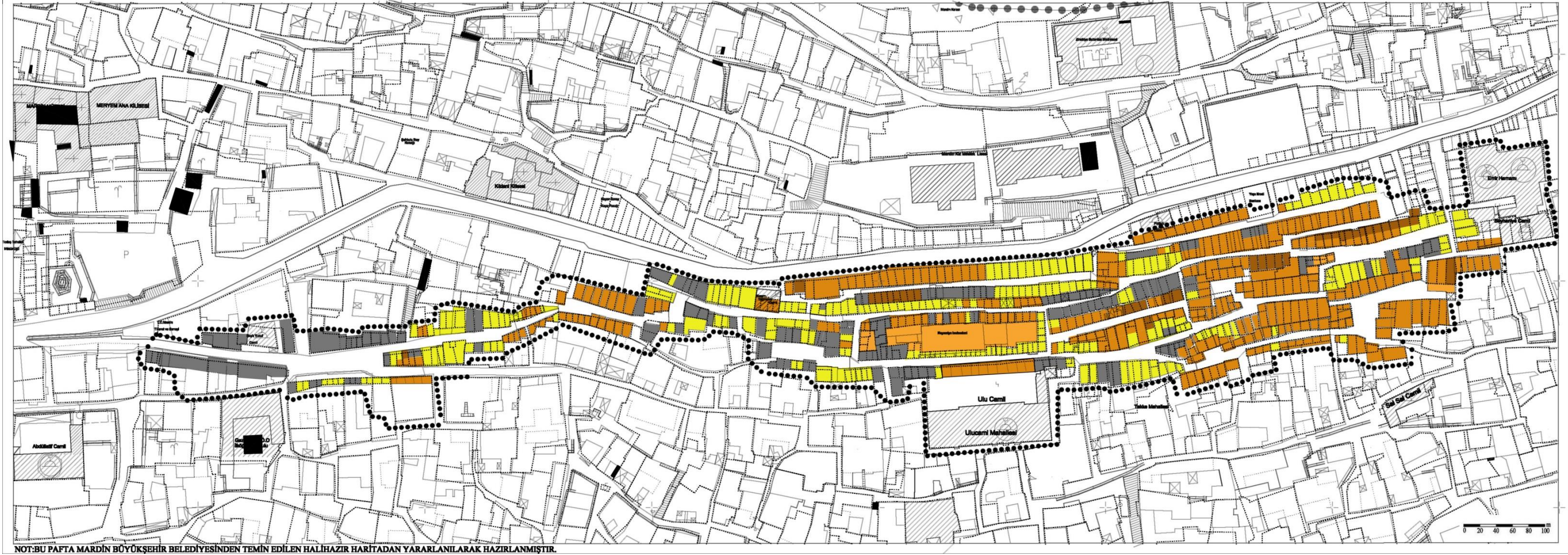
4.2.4.Tarihi değer analizi

Tarihi dokudaki yapıların tescilleme çalışmalarının yapılp yapılmadığını, tarihi alanların özgün niteliklerinin uyumsuz yapılar nedeniyle tarihi alanların kimliğini kaybetme riski doğurmaktadır. Tarihi değer analizi tarihi alanlarda tescil durumu, dokuya uyumsuz yapı grupları, yeni yapıların varlığını tespit etmek amacıyla yapılan analiz türüdür (elik & Türk, 2021, s.681). Bu analiz tarihi alanların korunma durumunu tespit etmek amacıyla yapılır. Bu bakımdan tarihi ticaret bölgesini oluşturan ticari birimlerin korunma durumu, koruma altına alınmış yapıların dokuyla uyumu ve tescilli yapıların oranını tespit etmek amacıyla analiz çalışması yapılmıştır.

Çalışma alanındaki arşıların tarihi değeri ‘tescilli, tescilsiz ve tescilli dokuya uyumsuz yapılar’ şeklinde sınıflandırılmıştır. arşı alanında toplam 735 adet dükkân bulunmaktadır. Bu dükkânların 314 adedi tescilli, 326 adedi tescilsiz yapıdır. Tescilli yapıların 36 tanesi büyük oranda betonarmeye dönüşmüştür. Dolayısıyla bu yapı grubu tescilli dokuya uyumsuz yapı şeklinde değerlendirilmiştir. Ayrıca arşı alanında 95 adet tamamen betonarme yapım sistemli yapı bulunmaktadır. Tescilli yapılar arşı alanında % 47’lik orana, tescilsiz yapılar%48’lik orana, tescilli uyumsuz yapılar ise % 5’lik orana sahiptir. Betonarme yapı grubu ise arşı alanında %12’lik orana sahiptir (şekil 4.124), (şekil 4.125). Sonradan yapılan betonarme yapılar dokuyla tamamen uyumsuz yapılardır. arşı alanında ağırlıklı olarak tescilli dükkânlardan oluşan arşılar Bakırcılar arşısı, Marangozlar arşısı, Tellallar-Revaklı arşı, Kasaplar arşısı, Semerciler arşısı, Ayakkabıcılar arşısı ile Saraçlar (arıkılar) arşısı şeklinde sıralanabilir. Elde edilen verilerden yola çıkarak tescilsiz yapıların %48 gibi önemli bir orana sahip olması, tescilli yapıların % 5’lik kısmının ise yoğun bir şekilde betonarme eklentilerinin olması bölgenin korunma durumunun yeterli olmadığını göstermektedir.

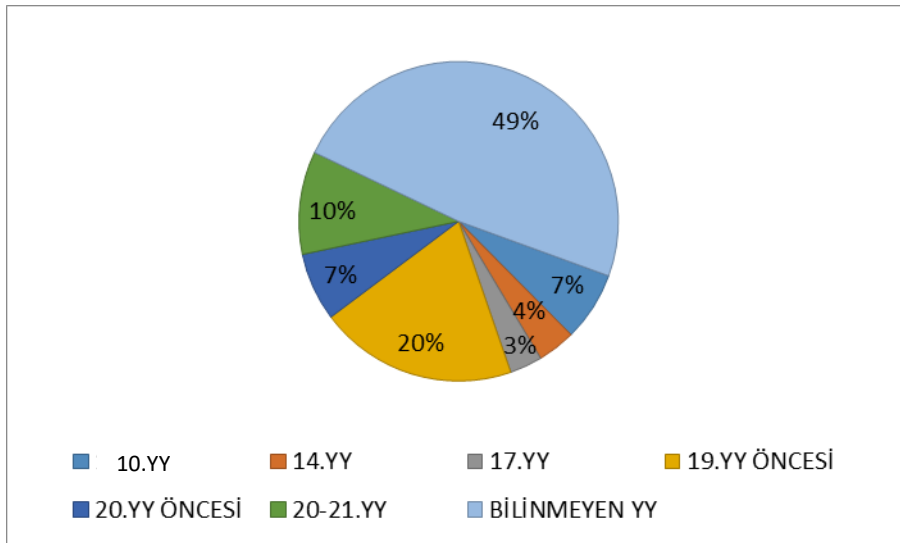
Şekil 4. 124. Tarihi Değer Analizi Grafiği

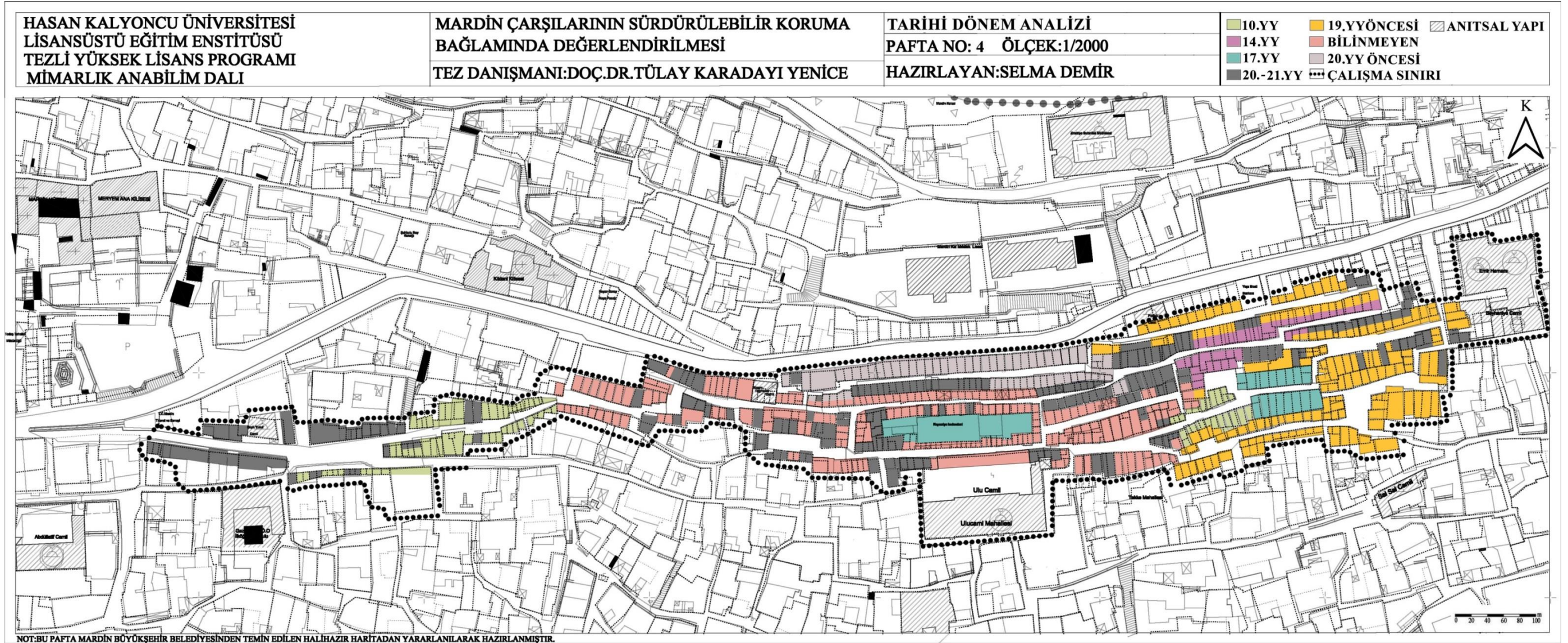
Şekil 4. 125. Tarihi Değer Analizi Paftası

4.2.5.Yapım dönemi analizi

Yapıların yapım dönemini tespit etmeye yönelik yapılan analiz türüdür. Yapım dönemi analizi ile çalışma alanını oluşturan yapı grubunun tarihi geçmişi araştırılarak yapım tarihine ilişkin tahminler yürütülerek çarşının tarihteki mekansal gelişiminin ortaya konması amaçlanmıştır. Çalışma alanındaki çarşı sokaklarının birbirinin devamı niteliğinde geliştiği düşünülmektedir. Çarşıların yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir. Şer'ye sicillerinden, arşiv ve literatür taramasından yola çıkarak tahmin yürütülmektedir. Bazı çarşı sokakları ile ilgili herhangi bir bilgi olmadığından tahmin yürütülememiştir. Çalışma alanındaki çarşılar '10.yy, 14.yy,17.yy,19.yy öncesi,20.yy öncesi,20-21.yy ve bilinmeyen' şeklinde gruplandırılmıştır. Alandaki en erken çarşı sokağının 10.yy'da inşa edildiği düşünülen İnekler Çarşısı'dır(Bulduk, Mardin Tarihi, 1999). % 4 oranla 14.yy, % 3 oranla 17.yy, % 3 oranla 17.yy, % 7 oranla 20.yy öncesi,%20 oranla 20-21.yy 'da inşa edilen yapı grupları oluşturmaktadır. 20.-21. Yy yapılarını betonarme yapım sistemli dükkan grupları oluşturmaktadır. %49'luk kısmı hakkında herhangi bir bilgi ve kitabe bulunmadığından yapım tarihi ile ilgili tahmin yürütülememektedir (Şekil 4.126), (Şekil 4.127). Sonuç olarak çarşayı oluşturan yapı grubunun önemli bir oranda 20.yy sonrasında inşa edilmiş betonarme yapı grubu oluşturmaktadır. Bu durum tarihi dokunun tahribata uğradığını göstermektedir. Tarihsel süreç içerisindeki tahribata, eskime durumuna rağmen farklı dönemlere ait izlerin görülmesi çarşının varlığını sürdürdüğünü göstermektedir.

Şekil 4. 126. Tarihi Dönem Analizi Grafiği

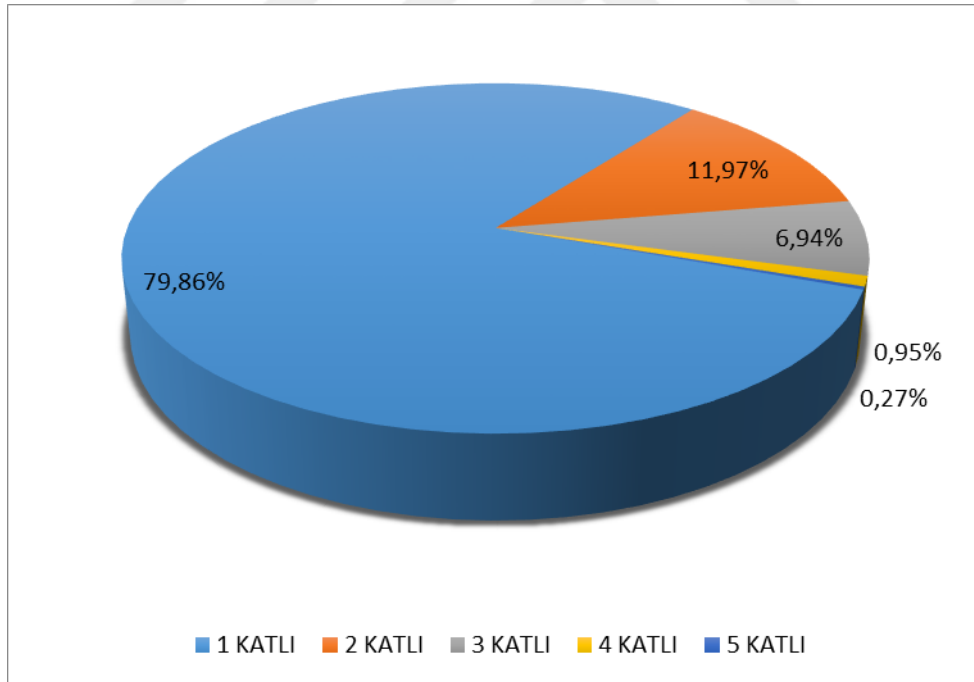

Şekil 4. 127. Tarihi Dönem Analizi Paftası

4.2.6.Kat adedi analizi

Kat adedi veya bina yüksekliği analizi kapsamında tarihi dokuda yapılaşmanın görünüm-silüet, cephe karakteristiği bakımından aykırılıklar varsa bu aykırılıkları tespit etmek amacıyla yapılan bir analiz çalışmasıdır (Çelik & Türk, 2021, s.679).

Çalışmada çarşı bölgesindeki yapı stoğu ‘zemin, zemin+1,zemin+2,zemin+3,zemin+4’ şeklinde gruplandırılmıştır. Alan çalışması belirlenen gruplar bağlamında değerlendirilmiştir. Çalışma alanındaki yapılar çoğunlukla tek katlıdır. Tek katlı yapılar yapı grubunun %79.86’sını oluşturmaktadır. Zemin+1 katlı yapılar yapı grubunun %11,97’ sini, Zemin+2 katlı yapılar yapı grubunun %6.94’ünü, Zemin+3 katlı yapılar yapı grubunun % 95’ini, zemin+4 katlı yapılar yapı grubunun %0,27’sini oluşturmaktadır (Şekil 4.128). Zemin üstündeki katlar çoğunlukla ilave katlar olduğu görülmekte olup geleneksel çarşı dokusuyla uyumsuzdur (Şekil 4.129), (Şekil 4.130).

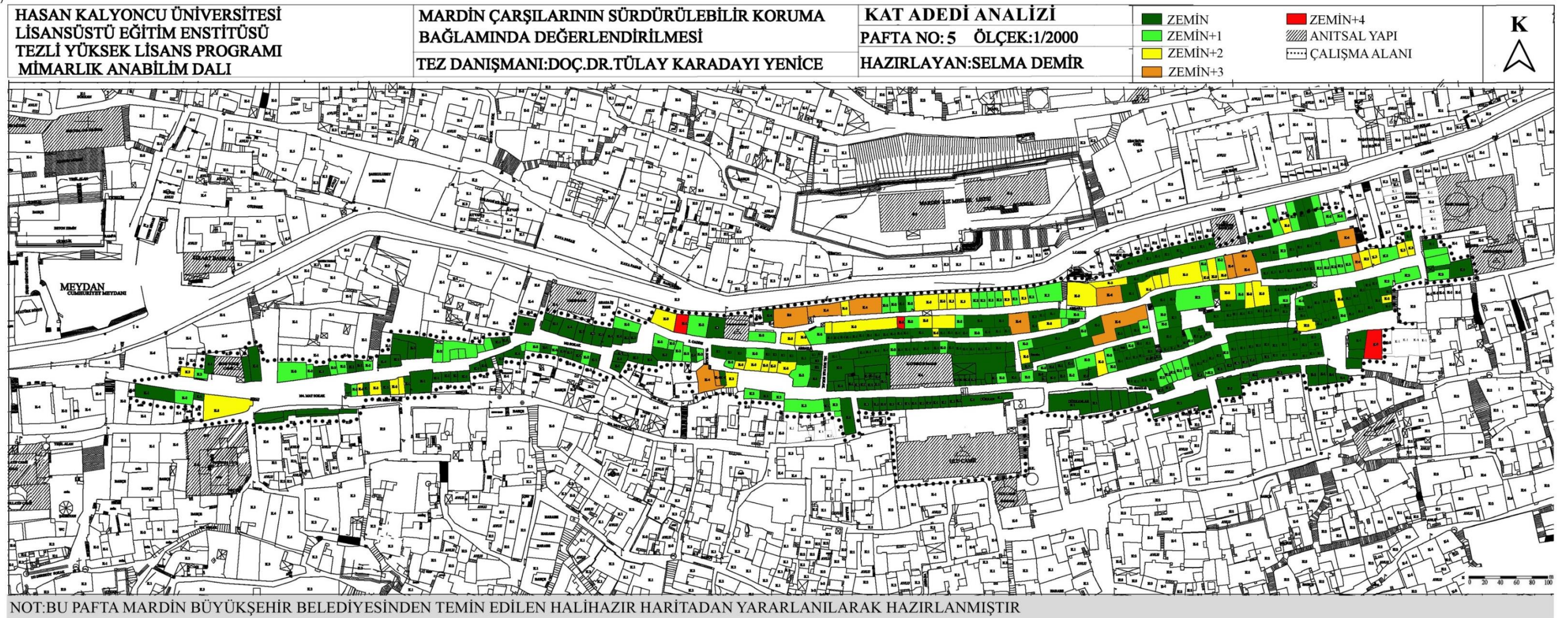
Şekil 4. 128. Kat Adedi Analizi Grafiği

Çarşı bölgesinde yapılan bina yüksekliği analizi sonuçları değerlendirildiğinde; çarşı bölgesindeki yapıların çoğunlukla tek katlı olduğu ancak sokak boyunca kat yüksekliklerinin aynı şekilde devam etmediği tespit edilmiştir. Geç dönemde çarşı dükkanlarının üst katlarına yapılan betonarme kat ilaveleri çarşı dokusuna uygun

olmadığı gibi cephe silüetini bozmuştur. Sokak boyunca kat yüksekliklerinin aynı şekilde devam etmemiş olması cephe bütünlüğü açısından değerlendirildiğinde cephede düzensiz ve karmaşık bir görünüm elde edilmesine sebep olmuştur.

Şekil 4. 129. Bakırcılar Çarşısı (soldaki), Baharatçılar Çarşısı (ortadaki), Marangozlar Çarşısı (sağdaki) yüksek katlı yapılaşma örnekleri (2022)

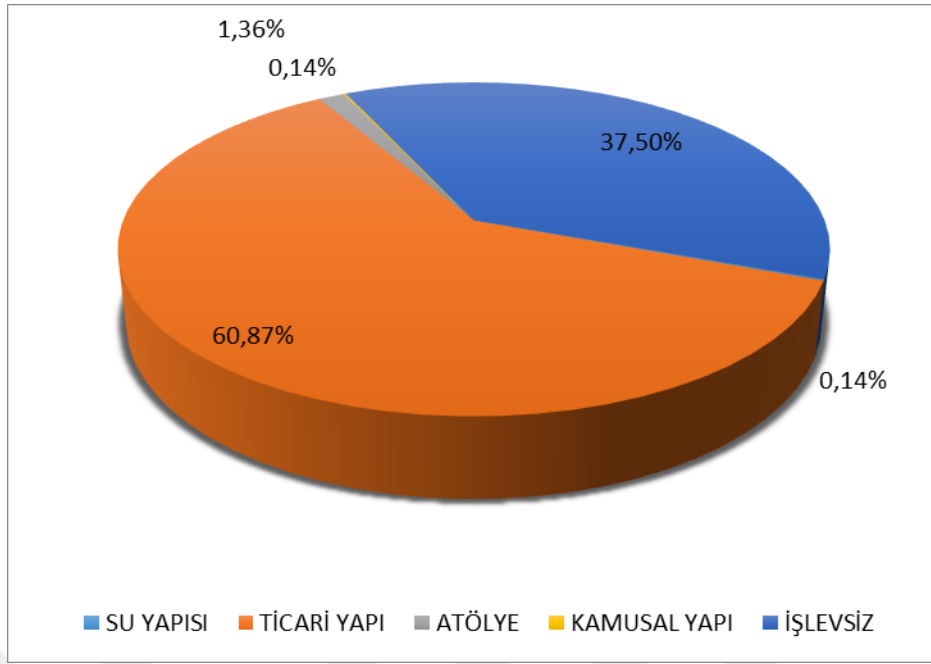

Şekil 4. 130. Kat Adedi Analizi Paftası

4.2.7.İşlevsel durum analizi

Tarihi alanlar kültürel değerlerini koruyabildikleri ve bu değerlerle günlük yaşantıya adapte olabildikleri ölçüde kimliklerini koruyabilmektedir. Bu değerlerin yok olmasını engellemenin yolu tarihi alanların işlevlendirilerek günlük yaşantıya dahil olmalarını sağlamaktır (Müezzinoğlu,2020,s.114). Bu bakımdan değerlendirildiğinde tarihi çevrelerin yaşatılması veya canlılığını koruyup korumadığını tespit etmek amacıyla tarihi alanlarda işlevsel durum analizi yapılmaktadır. Mardin Tarihi Çarşı bölgesinde işlevsel durum analizi ile çarşının fonksiyonunu yitirip yitirmediği ya da hangi fonksiyonda varlığını sürdürdüğü, çarşıdaki fonksiyon çeşitliliği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışma alanındaki yapılar işlevlerine göre ‘ticari, atölye, kamusal yapı, su yapısı, işlevsiz’ olarak gruplandırılmıştır. Alandaki yapıların işlevsel dağılımına bakıldığında, yapıların %61’inin ticari yapı olduğu, %1,36’sının (6 adet) atölye işlevli,%0,14’lük (1 adet) kısmın su yapısı, %0,14’lük (1 adet Zabıta Müdürlüğü) kısmın kamusal yapı işlevinde olduğu, %38’lik kısmın ise işlevsiz olduğu tespit edilmiştir (Şekil 4.131), (Şekil 4.132). Çarşı bölgesinde birçok çarşı ticari işlevini sürdürmektedir. Çarşılarından Bakırcılar Çarşısı, Demirciler Çarşısı, Marangozlar Çarşısı, Şapkacılar Çarşısı, Zahirçiler Çarşısı işlevini büyük oranda yitirmiştir. Çarşılarındaki birkaç dükkan dışında geri kalan dükkanlar kapalıdır. Bunun yanı sıra çarşıda geleneksel el zanaatlarını sürdüren atölye işlevinde dükkanlar da bulunmaktadır. Bu atölyeler (6 adet) Semerciler Çarşısı, Bakırcılar Çarşısı, Demirciler ile Marangozlar Çarşısı’nda bulunmaktadır. Ayrıca çarşı da Zabıta Müdürlüğü’ne hizmet eden 1 adet dükkan ve 1 adet çeşme bulunmaktadır.

Şekil 4. 131. İşlevsel Durum Analizi Grafiği

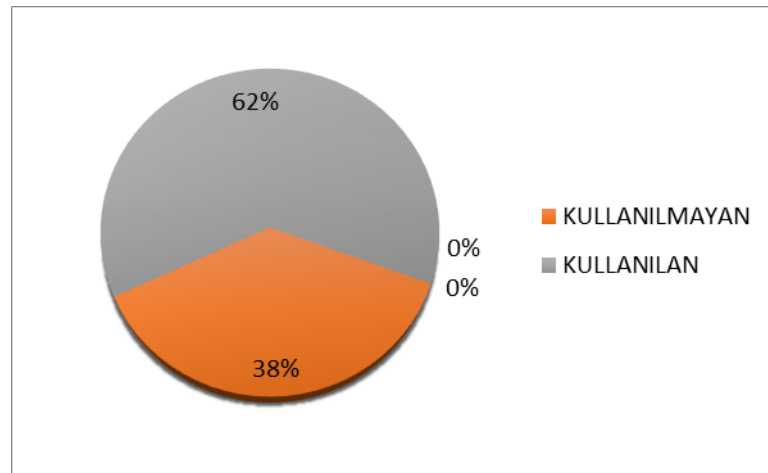
Yapılan işlevsel durum analizi sonucunda %60,87 (448 adet) oranla çarşının ticari işlevini sürdürmüş olması, çalışma alanının varlığını sürdürdüğünü, %38'lik (276) kısmın işlevini kaybetmiş olması çarşının fonksiyonunu kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını, atölye, su ve kamu işlevli yapıların %1'lik orana sahip olması çarşının farklı fonksiyonlara hizmet etmediğini, fonksiyon çeşitliliği bakımından gelişmediğini göstermektedir.

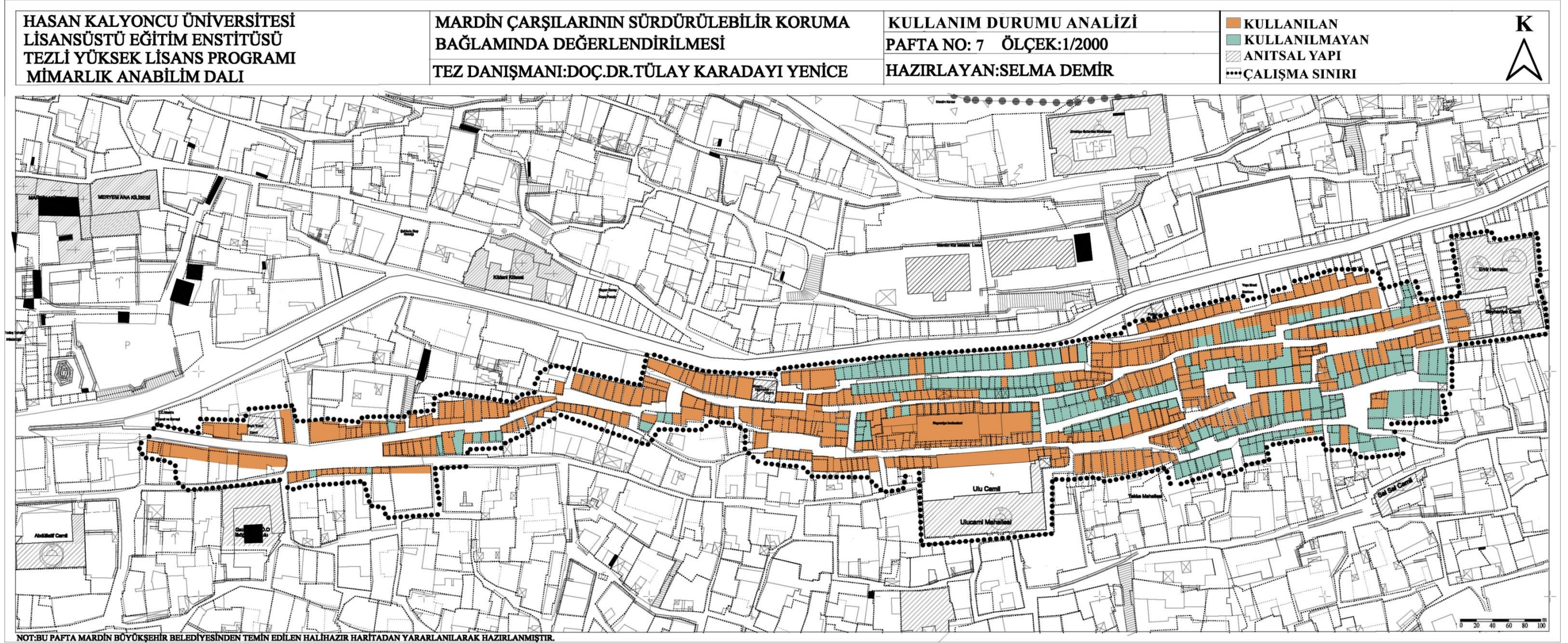
4.2.8.Kullanım durumu analizi

Bu çalışmayla tarihi dokulardaki binaların kullanım durumları oranını belirlemek amacıyla yapılan analiz türüdür. Tarihi dokuların çalışma alanı içindeki binaların kullanım oranlarını belirlemek tarihi dokunun kullanım potansiyelini, sürdürülebilirliğini değerlendirmek bakımından önemlidir (Kasapgil, 2011, s. 19). Bu analizle çarşının ne oranda kullanıldığını, hangi çarşıların daha çok veya daha az kullanıldığını, kullanım bakımından çarşıda bir denge olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılmıştır.

Çalışma alanındaki yapılar kullanım durumuna göre kullanılan ve kullanılmayan şeklinde gruplandırılmıştır. Çalışma alanındaki dükkanlar çoğunlukla kullanılmaktadır. Yapılan analiz doğrultusunda çarşıdaki dükkanların %62'lik (459 adet) kısmı kullanılmakta, %38'lik (276 adet) kısmı ise kullanılmamaktadır (Şekil 4.133), (Şekil 4.134). Çarşıdaki 19 adet sokaktan 15 sokağın dükkanlarının çoğunun kullanıldığı, 4 adet çarşı sokağının ise kullanımının daha az olduğu tespit edilmiştir. Ayakkabıcılar-Demirciler Çarşısı, Marangozlar Çarşısı, Bakırcılar Çarşısı ve Zahirçiler Çarşısı'nın az kullanıldığı tespit edilmiştir. Çalışma alanındaki diğer çarşı sokakları çoğunlukla kullanılmaktadır. Sonuç olarak çarşının genel olarak kullanılıyor olması, varlığını sürdürme potansiyeli olduğunu, çarşının bazı sokakların kullanım durumunun az olması çarşıda kullanma dengesinin sağlanmadığını göstermektedir. Ayrıca kullanılmayan bu sokakların geçmişteki üretim faaliyetini işlevini yitirmiş olmasından kaynaklandığı tespit edilmiştir. Bu bakımdan bu sokakların günümüze uyarlanmış bir işlevle işlevlendirilmesi çarşı bütününe sürdürülebilirliği bakımından önemlidir.

Şekil 4. 133. Kullanım durumu analiz grafiği

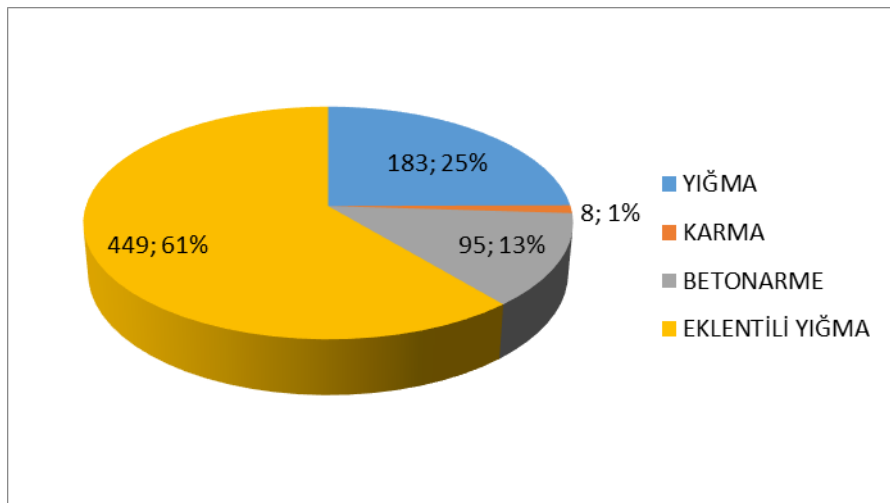

Şekil 4. 134. Kullanım Durumu Analizi Paftası

4.2.9.Yapım tekniği ve malzeme analizi

Tarihi çevrelerde veya dokularda yapım tekniği, malzeme analizi dokuyu oluşturan yapıların yapım sistemi ve malzeme bakımından özgün durumunu koruyup korumadığı, dokuya yapılan müdahaleleri tespit etmek ve bu doğrultuda çalışma alanını değerlendirmek amacıyla yapılan analiz türüdür (Kasapgil, 2011, s. 20). Çalışma alanındaki yapılar yapım tekniğine göre ‘yığma, eklentili yığma yapı, karma ve betonarme’ şeklinde gruplandırılmıştır.

Çalışma alanındaki yapılar çoğunlukla eklentili yığma yapım tekniğine sahip yapılardan oluşmaktadır. Eklentili yığma yapılar, yapım sistemi yığma olup yapılan müdahaleler sonucu betonarme eklentisi (betonarme lento, sıva gibi) olan yapılar grubunu, yığma yapım sistemindeki yapılar kalker taşı, moloz taş gibi yöresel malzeme ile inşa edilmiş yapılar grubunu, karma yapılar zemin katı yığma üst katları betonarme olan yapılar grubunu, betonarme yapılar ise tamamen betonarme yapım tekniği ile inşa edilmiş yapılar grubunu oluşturmaktadır. Çalışma alanındaki eklentili yığma yapılar alandaki yapı grubunun % 61’ini, yığma yapım sistemindeki yapılar yapı grubunun %25’ini, betonarme yapılar yapı grubunun % 13’ünü, karma yapılar ise yapı grubunun %1’ini oluşturmaktadır (Şekil 4.135), (Şekil 4.136). Özgünlüğünü korumuş tamamen yığma yapım sisteminde olan yapıların %25 orana sahip olması çarşının özgünlüğünü büyük oranda kaybettiğini göstermektedir. Sonuç olarak çarşıda betonarme yapım sistemli ve betonarme eklentili yapı grubunun önemli orana sahip olduğu, çarşıya yapılan müdahalelerin çarşının tarihi dokusuyla uyumlu olmadığını göstermektedir.

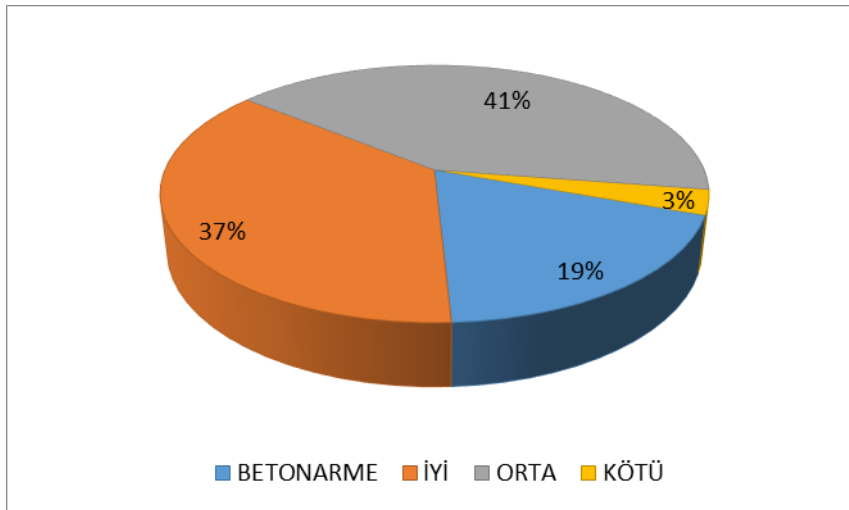
Şekil 4. 135. Yapım Tekniği Analizi Grafiği

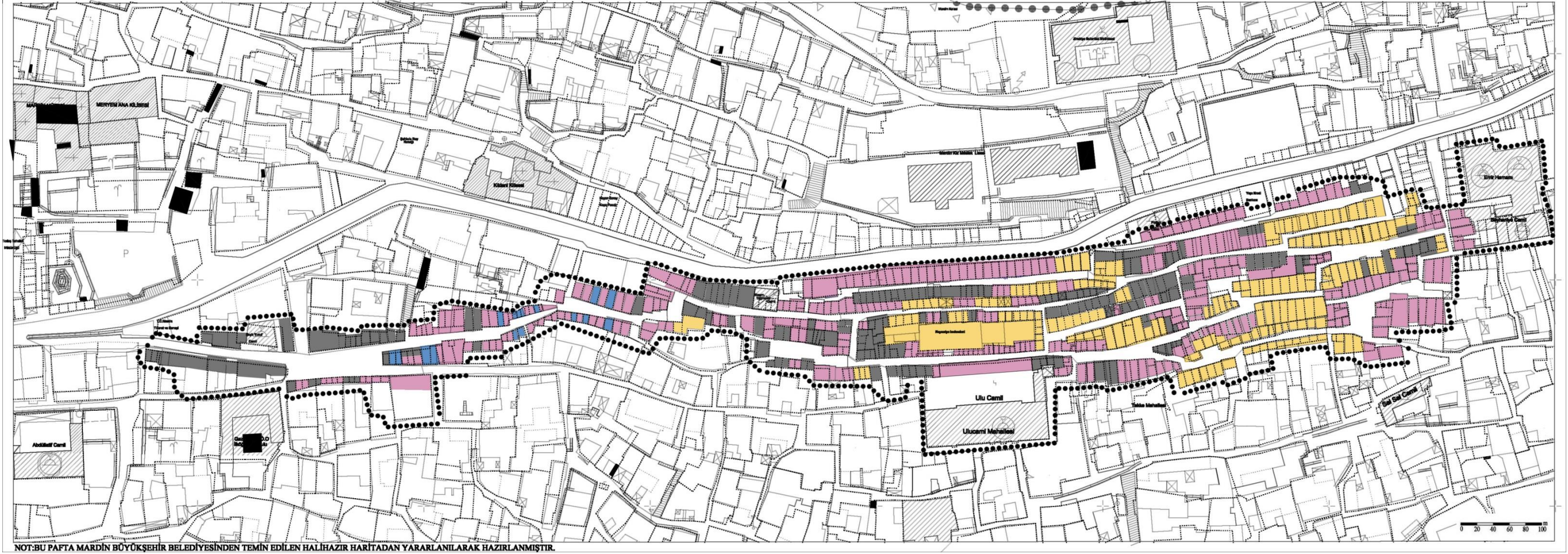
Şekil 4. 136. Yapım Tekniği Analizi Paftası

4.2.10.Strüktürel durum analizi

Strüktürel durum analizinde yapıların strüktürel açıdan sorunlarının olup olmadığını ve bu doğrultuda onarım, müdahale gerektirecek durumları tespit etmek amacıyla yapılan analiz türüdür (Kara & Ertuğrul, 2021, s.72). Ayrıca çalışma alanındaki yapıların strüktürel açıdan korunmuşluk durumunu tespit etmek amacıyla da yapılan bir analiz çalışmasıdır. Çalışma alanındaki yapılar strüktürel durumları bakımından ‘iyi’, ‘orta’, ‘kötü’ şeklinde değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra tamamen betonarmeye dönüştürülmüş yapılar grubu da bulunmaktadır. Basit onarımlarla giderilebilecek bozulmalar ve az bir oranda malzeme kaybı olan yapılar ya da onarım gerektirmeyen yapılar ‘iyi’ şeklinde, malzeme bakımından az bir oranda yıpranmış, malzeme değişikliği ve kısmi onarım gerektiren yapılar ‘orta’, strüktürel açıdan taşıyıcı elemanlarda, duvarlarda çatlaklar görülen yapılar ‘kötü’ şeklinde değerlendirilmiştir. Çarşı da onarım çalışması yapıldığından strüktürel bakımdan yapıları çoğunlukla iyi, orta kategorisinde değerlendirmek mümkündür. ‘Kötü’ şeklinde değerlendirilebilecek yapılar İnekler ve Semerciler Çarşısı’nda bulunmakla beraber çok az bir orana sahiptir. ‘İyi’ oranda değerlendirilebilecek yapılar grubu %37’lik (271 adet), ‘orta’ değerlendirilebilecek yapılar grubu %41’lik (345 adet), kötü oranda değerlendirilebilecek kısım %3’lük (24 adet), betonarme yapı grubu ise %19’luk (95 adet) orana sahiptir (Şekil 4.137) (Şekil 4.138). Analiz sonucu değerlendirildiğinde; strüktürel açıdan ‘iyi’ ve ‘orta’ denebilecek grubun toplamda %78 gibi bir orana sahip olması çarşının fiziksel varlığını önemli oranda koruduğunu göstermektedir.

Şekil 4. 137. Strüktürel Durum Analizi

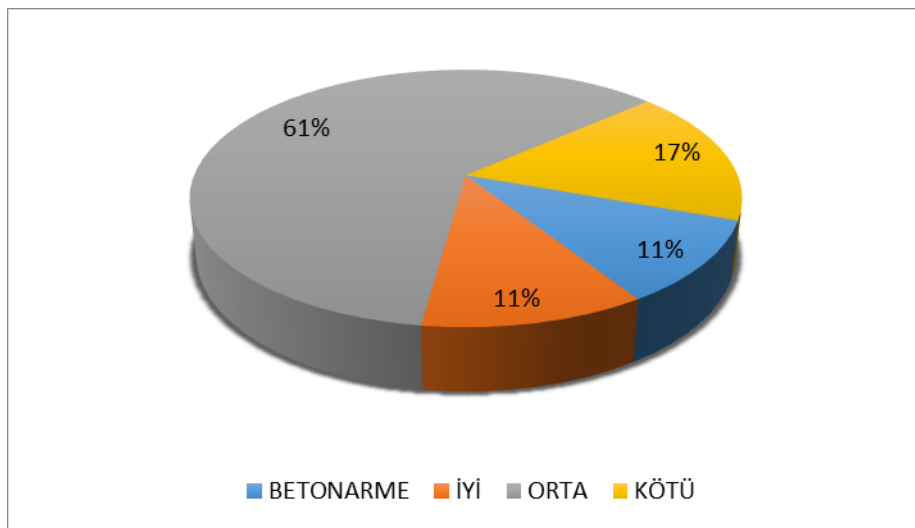

Şekil 4. 138. Strüktürel Durum Analizi Paftası

4.2.11.Korunmuşluk durumu analizi

Tarihi dokuları oluşturan yapıların mimari üsluplarına uygun şekilde onarım görmeleri yapıların geleceğe korunarak aktarılması bakımından önemlidir. Bu durum tarihi dokuların mimari, tarihsel ve kültürel özelliklerini gelecek nesillere ulaştırılmasını sağlamaktadır (Çelik & Türk, 2021,s.682). Bu bakımdan yapıların korunmuşluk durumunun analizi koruma çalışmalarının doku ile uyumlu olup olmadığını, ayrıca yapıların korunma niteliğini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır.

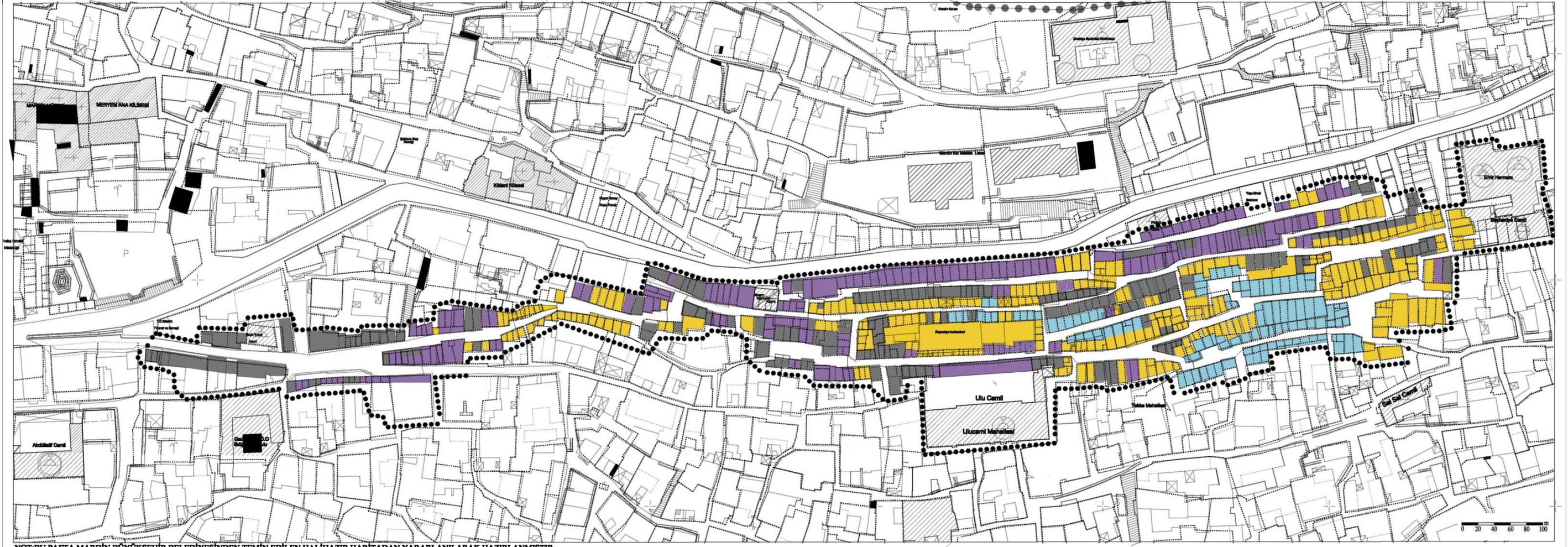
Çalışma alanındaki dükkanların korunmuşluk durumu ‘iyi, orta, kötü’ olarak değerlendirilmiştir. Tamamen betonarmeye dönüşmüş yapılar değerlendirmeye alınmamıştır. Çarşıda plan, cephe özellikleri, bina gabarileri, yapı elemanları, malzeme ve yapım tekniği bakımından özgünlüğünü büyük oranda korumuş yapılar ‘iyi, Mimari özelliklerinin bir kısmını korumuş, cephede kapı ve pencere gibi mimari elemanları, kaplama malzemeleri değişmiş olduğu, ancak bina gabarisi korunmuş, kütleli bütünlüğünü ve mimari karakterini okutabilen yapılar ‘orta’, özgün mimari yapısını büyük oranda kaybetmiş, cephedeki karakteristik özellikleri, kütleli bütünlüğünü, özgün detaylarını kaybetmiş, niteliksiz eklerle özgün halinden tamamen farklılaşmış yapılar ‘kötü’ olarak değerlendirilmiştir. Çarşıdaki ‘iyi’ olarak korunmuş yapılar %11’ lik orana, ‘orta’ şeklinde korunmuş yapılar %61’lik orana, ‘kötü’ şeklinde korunmuş yapılar %17’lik orana sahiptir (Şekil 4.139), (Şekil 4.140).Çarşı alanındaki %11 lik kısım ise tamamen betonarme yapım sistemine sahip yapılarıdır.

Şekil 4. 139. Korunmuşluk Durumu Analizi Grafiği

Çarşıdaki özgün dokusunu büyük oranda kaybetmiş çarşılar İnekler Çarşısı, Ayakkabıcılar-Demirciler Çarşısı, Marangozlar Çarşısı, Baharatçılar Çarşısı, İplikçiler Çarşısı, Giyimciler Çarşısı ile Eski Kuyumcular Çarşısı şeklinde sıralanabilir. Yapılan analiz sonucunda cephe özellikleri, yapım tekniği, malzeme ve gabari bakımından ‘iyi’ derecede korunmuş yapıların %11 gibi düşük bir orana sahip olması çarşının karakteristik özelliklerini büyük oranda kaybettiğini göstermektedir. ‘Orta’ derecede korunmuş yapıların %61 gibi orana sahip olması çarşının fiziksel anlamda korunma potansiyeli olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda koruma çalışmalarının yapılması çarşının gelecek kuşaklara aktarılması, varlığını sürdürmesi bakımından önemlidir.

NOT:BU PAFTA MARDİN BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİNDEN TEMİN EDİLEN HALİHAZIR HARİTADAN YARARLANILARAK HAZIRLANMIŞTIR.

Şekil 4. 140. Korunmuşluk Durumu Analizi Paftası

4.2.12. Tipolojik özellikler

Tipolojik özelliklerle ilgili analiz çalışması, çarşayı oluşturan yapıların karakteristik özelliklerini koruyup korumadığı, tahribata, eskime sürecine rağmen çarşının özgün değerleri barındırıp barındırmadığını tespit etmek amacıyla yapılan bir analiz türüdür.

Cephe Tipolojisi

Çalışma alanındaki geleneksel ticaret dokusunu oluşturan dükkan örnekleri cephe özellikleri bakımından incelendiğinde farklı tipolojilerin olduğu görülmektedir. Bina gabarisi bakımından özgünlüğünü korumuş cepheler ve cephe düzeninin bir parçası olan mimari detaylar bakımından özgünlüğünü korumuş cepheler şeklinde incelenmiştir. Bina gabarisi bakımından özgün halinde olduğu gibi tek katlı yapılaşmanın görüldüğü, bir de kat ilavelerinin olması sebebiyle özgün halini kaybetmiş cepheler şeklinde incelenmiştir (Çizelge 4.21). Bina gabarisi bakımından özgün halini büyük oranda korumuş cephelerin görüldüğü çarşılar, Bakırcılar Çarşısı, Zahiracılar Çarşısı, Revaklı Çarşı-Tellallar Çarşısı, Semerciler Çarşısı, Yemeniciler Çarşısı şeklinde sıralanabilir. 2 kat ve üzeri yapılaşma durumuna göre bina gabarisi bakımından özgünlüğünü büyük oranda kaybetmiş çarşılar ise, Eski Demirciler-Ayakkabıcılar Çarşısı, Marangozlar Çarşısı, Kasaplar Çarşısı, Baharatçılar Çarşısı, Giyimciler Çarşısı, Eski Kuyumcular Çarşısı, Şapkacılar Çarşısı, Semerciler Çarşısı şeklindedir. Dükkan cephelerindeki dükkan girişlerinin mimari detaylarına göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda cephelerde farklı tipolojiler oluşmaktadır. Cepheler dükkan girişlerindeki mimari detaylara göre ‘yarım daire girişli’, ‘sivri kemerli’, ‘basık kemer’ ve zaman içerisinde yapılan müdahaleler sonucu oluşan ‘betonarme lento girişli’ şeklinde dört gruba ayrılmıştır (Şekil 4.141), (Şekil 4.142), (Çizelge 4.22).

Yarım Daire şeklindeki kemer; çoğunlukla özgün halini koruyabilmiş dükkan cephelerinde görülmekle beraber, tam dairenin yarısı görünümü vermektedir.

Sivri Kemer; özgün halini koruyabilmiş dükkan cephelerinde görülmekle beraber, iki merkezli sivri profilli kemerler merkezleri aynı yatay düzlem üzerinde farklı noktalarda bulunan eğrinin kesişmesiyle oluşur. (Özkahraman, 1994, s. 11)

Basık Kemer; özgün halini koruyabilmiş dükkan cephelerinde görülmektedir. Yay merkezi, açıklık ortasında üzengi seviyesinin alt noktasında bulunan, yüksekliği

açıklığın yarısından daha küçük olan kemer formunu andırmaktadır. Kapı ve pencere boşluklarının geçilmesinde kullanılmaktadır. (Alaboz, 2008, s. 24)

Bunun yanı sıra cephelerde dükkan girişleri dükkan birimin ortasından sağlanmaktadır. Ortadan girişli dükkanlar simetrik cephe düzenindedir. Dükkan girişleri yol cephesinden sağlanmaktadır (Çizelge 4.22). Ayrıca girişlerin niş şeklinde cephe yüzeyine göre içeride kaldığı, zeminden bir iki basamakla eşik oluşturularak yükseltildiği, kot farkı sebebiyle yola göre alt kotta kaldığı cephe girişleri örnekleri de bulunmaktadır (Şekil 4.141), (Şekil 4.142).

Şekil 4. 141. Üst kotta kalan eşikli dükkan girişi

Nişli Cephe Örneği

Marangozlar Çarşısı Kuzey Cephesi (2022) Yemeniciler Çarşısı Kuzey Cephesi

Şekil 4. 142. Basık Kemer Girişli Cephe Örneği

Alt kotta kalan dükkan örneği

Marangozlar Çarşısı Kuzey Cephesi (2022) Bakırcılar Çarşısı Güney Cephesi (2022)

Şekil 4. 143. Yarım Daire Kemer Örneği

Sivri Kemer Örneği

Yemeniciler Çarşısı Kuzey Cephesi (2022)

Demirciler Çarşısı Kuzey Cephesi

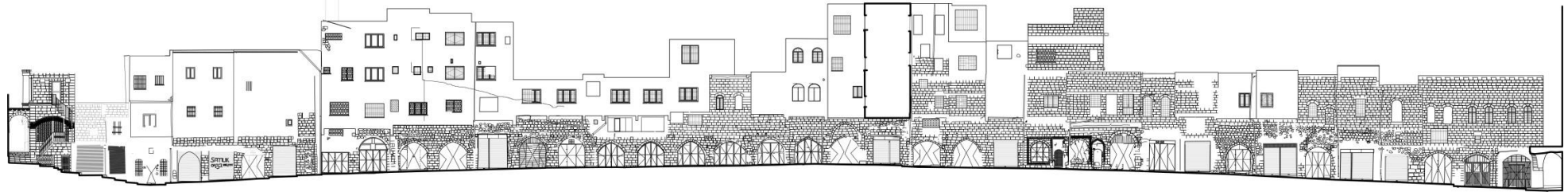
Çizelge 4. 21. Cephe tipolojisi (Bina Gabarisi Bakımından) (Çizimler Belediye arşivinden yararlanılarak hazırlanmıştır.)(Duyan, 2018)

Bakırcılar Çarşısı Güney Cephesi

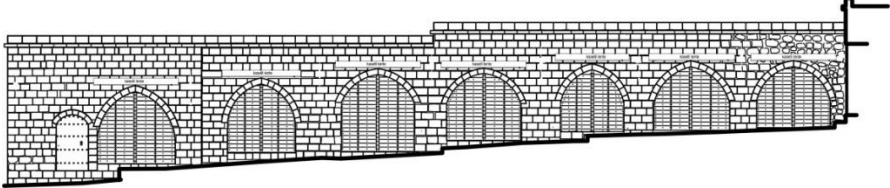
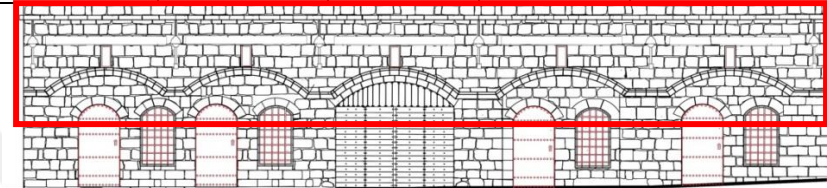
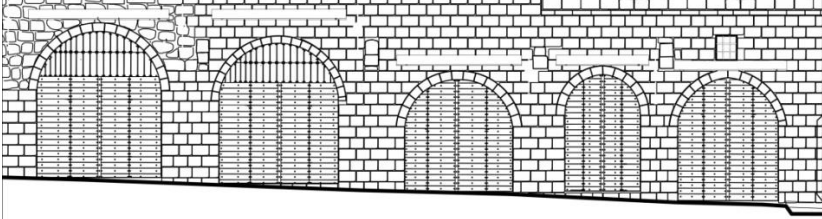
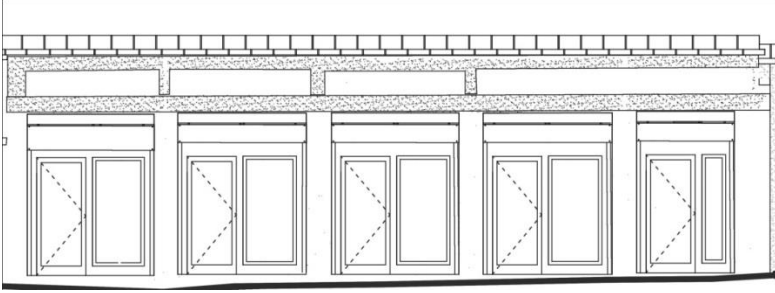

Kat Adedi Bakımından Özgünlüğünü Korumuş Cephe (Bakırcılar Çarşısı) Özgünlüğünü Kaybetmiş Cephe (Eski Demirciler-Ayakkabıcılar Çarşısı)

Eski Demirciler- Ayakkabıcılar Çarşısı Kuzey Cephesi

Çizelge 4. 22. Cephe tipolojisi (Mimari Detaylar Bakımından) (Çizimler Belediye arşivinden yararlanılarak hazırlanmıştır.), (Duyan, 2018)

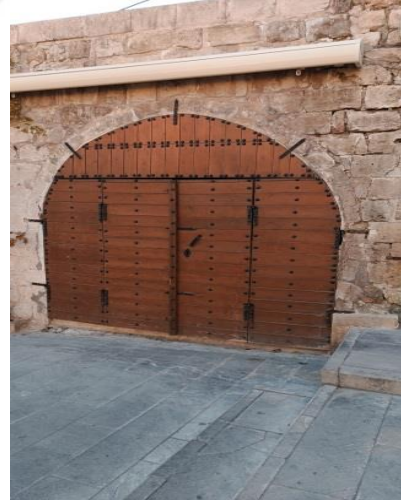
Sivri Kemer Girişli Cephe	 Bakırcılar Çarşısı-Güney Cephesinden bir kesit				
	374 Ada 23 Parsel	374 Ada 22 Parsel	374 Ada 21 Parsel	374 Ada 20 Parsel	374 Ada 19-18-17 Parsel
	 Saraçlar Çarşısı-Güney Cephesinden bir kesit (Simetrik cephe örneği)				
	376 Ada 29 Parsel	376 Ada 28 Parsel	376 Ada 27 Parsel	376 Ada 26 Parsel	376 Ada 25 Parsel
	 Marangozlar Çarşısı-Kuzey Cephesinden bir kesit (Yarım daire kemerli cephe örneği)				
	347 Ada 26 Parsel	347 Ada 27 Parsel	347 Ada 28 Parsel	347 Ada 29 Parsel	347 Ada 30 Parsel
	 Yemeniciler Çarşısı- Lento girişli cephe örneği				
	69 Ada 17 Parsel	69 Ada 18 Parsel	69 Ada 19 Parsel	69 Ada 20 Parsel	69 Ada 21 Parsel

Kapılar

Çalışma alanındaki dükkanlarda 12 adet farklı kapı tipolojisi tespit edilmiştir. Bu kapılar iki kategoride incelenmiştir (Çizelge 4.23). Yığma yağım sistemindeki dükkan kapıları, müdahaleler sonucu özgün dokusunu kaybetmiş betonarme eklentili dükkan kapıları şeklinde incelenmiştir. Yığma yağım sistemindeki dükkan kapıları genellikle ahşap olup nadir de olsa demirden yapılmış kapılar da bulunmaktadır. Ahşap kapılar çoğunlukla iki kanatlıdır ve az da olsa tek kanatlı dükkan kapılarının da olduğu tespit edilmiştir. Çift kanatlı kapıların üstü yarım daire şeklinde ahşap malzeme ile kapalı ve üstü açık şeklinde olduğu gözlenmiştir (Şekil 4.144). Çalışma alanında özgün demir kapı örnekleri de görülmüştür. Bu kapı türünün üst tarafında motif bulunmaktadır. Özgün demir kapıların çift kanatlı ve tek kanatlı örnekleri alanda nadiren görülmektedir. Bunun yanı sıra alanda yapılan müdahaleler sonucu betonarmeye dönüşmüş ya da betonarme eklentili dükkanlarda ahşap kapılar bulunmaktadır. Bu kapıların betonarme lento girişlerin olduğu dükkanlarda görülmektedir. Kapı tipolojisi bakımından tek kanatlı, çift kanatlı, üç kanatlı şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Bu türlerin de üst tarafı camlı örnekleri görülmektedir.

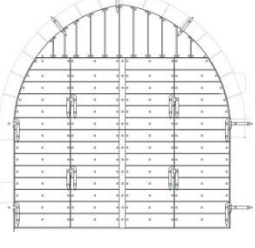
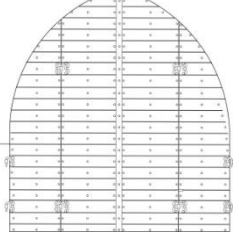
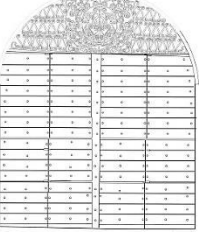
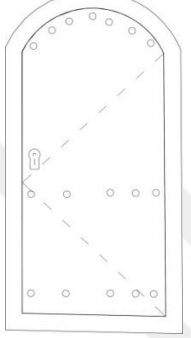
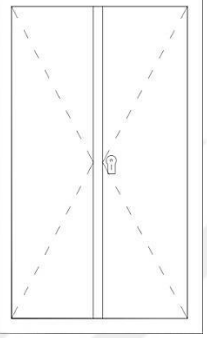
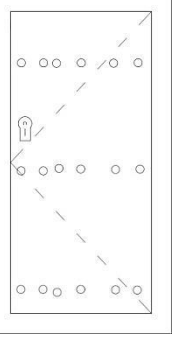
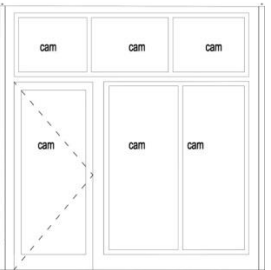
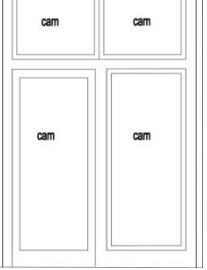
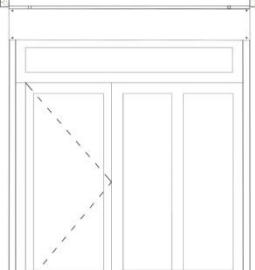

Şekil 4. 144. Üst tarafı bölmesiz ahşap
çift kanatlı kapı(2022)

Üst tarafı bölmeli ahşap
çift kanatlı kapı (2022)

Çizelge 4. 23. Kapı tipolojisi (Çizimler Belediye arşivinden yararlanılarak hazırlanmıştır.), (Duyan,2018)

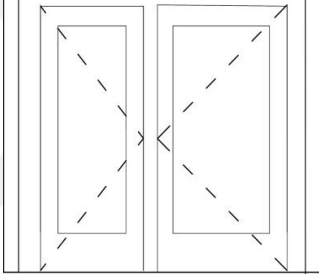
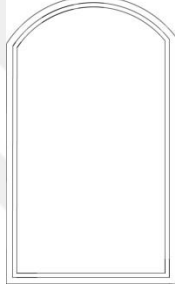
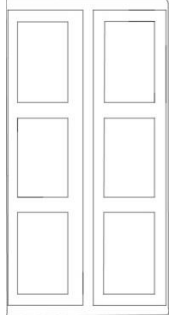
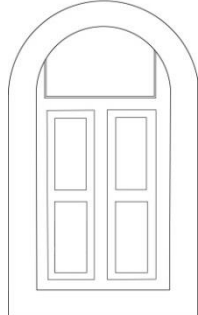
Yığma Yapım Sistemli Dükkanlarda Görülen Kapı Türleri			
	Üst tarafı bölmeli ahşap Çift kanatlı kapı	Üst tarafı bölmesiz ahşap çift kanatlı kapı	Üst tarafı bölmeli demir çift kanatlı kapı
			
Betonarme Yapım Sistemli Dükkanlardaki Kapı Türleri	Ahşap doğramalı çift kanatlı kapı	Ahşap doğramalı tek kanatlı kapı	Ahşap doğramalı üç kanatlı üstü cam bölmeli kapı
			
	Ahşap doğramalı üç kanatlı üstü cam bölmeli kapı	Ahşap doğramalı iki kanatlı üstü cam bölmeli kapı	Ahşap doğramalı üç kanatlı üstü bölmesiz kapı

Pencereler

Özgün pencereler ‘kanatlı’ ve ‘giyotin’ olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır ahşap giyotinli, tek kanatlı, çift kanatlı ve kemerli pencere örnekleri şeklindedir. Pencereler yığma yapım sistemli dükkanlarda görülmektedir. Giyotinli ahşap pencerelerde pencerelerde 1/1, 1/2, 1/3, 2/3, 3/4 ve daha farklı oranlar görülmekle birlikte çalışma alanında 1/2 oranına sahip olan pencereler dikdörtgen ya da üst tarafı kemerli şeklindedir (Çizelge 4.24), (Şekil 4.145).

Bazı pencerelerin güvenlik amaçlı geçmeli demir parmaklıkla kapatıldığı örnekler bulunmaktadır. Çalışma alanındaki birçok dükkandaki özgün ahşap pencerelerin yeni ahşap pencerelerle değiştirilerek özgünlüğünü kaybettiği görülmektedir.

Çizelge 4. 24. Pencere tipolojisi (Çizimler Belediye arşivinden yararlanılarak hazırlanmıştır.), (Duyan, 2018)

Kanatlı	 Çift kanatlı ahşap pencere Marangozlar Çarşısı 377 ada 4 parsel	 Tek kanatlı kemerli ahşap pencere Saraçlar Çarşısı 376 ada 23 Parsel
Giyotinli	 Çift Kanatlı Giyotinli ahşap pencere Eski Demirciler Çarşısı 69 Ada 4 Parsel	 Çift kanatlı kemerli ve giyotinli ahşap pencere

Şekil 4. 145. (Soldaki) Giyotinli Pencere Örneği (2022), (Sağdaki) Giyotinli Pencere Örneği (2022)

Tonozlar

Çarşıda özgün üst örtü sistemini korumuş dükkanlarda tonoz görülmektedir. Tonozlar yığma yapım sisteminde görülen üst örtü sistemidir. Çalışma alanındaki tonoz türleri iki kategoride incelenmiştir. Özgünlüğü korumuş dükkanlarda beşik tonoz ve çapraz tonoz şeklinde iki çeşit tonoz görülmektedir (Şekil 4.146). Çarşıda özgün dokusunu büyük oranda yitirmiş betonarme yapım sisteminin özellikleri görülen Eski Kuyumcular Çarşısı dışında geri kalan her sokakta tonoz örneğine rastlamak mümkündür. Bu bakımdan çarşıda yapıların karakteristik özelliği olan tonoz sisteminin varlığını sürdürdüğü tespit edilmiştir.

Beşik Tonoz; yarım daire kemerlerin yan yana ve birbirine bitişik olarak sıralanması suretiyle meydana gelmektedir. Çapraz Tonoz ise; iki beşik tonozun dik açıyla kesişmesi üzerine oluşmaktadır (Dirlik, 2017).

Şekil 4. 146. Revaklı Çarşı Beşik Tonoz Örneği(2022)

İnekler Çarşısı Çapraz Tonoz Örneği (2022)

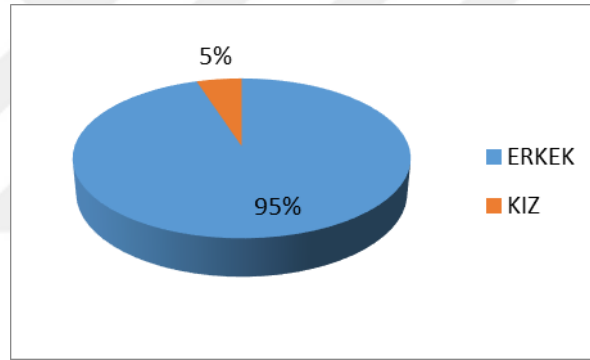
4.3.Çalışma Alanının Sosyolojik Özellikleri

Çalışma alanında 60 esnaf ile anket çalışması yapılarak alanın sosyo-ekonomik yapısı ve kullanıcının koruma bilinci tespit edilmeye çalışılmıştır. Anket çalışması ile demografik bilgiler, yapı-çalışan bilgileri, yapı-çevre bilgileri, koruma-yenileme bilgilerini içeren sorular yöneltilmiştir (EK-1).

4.3.1. Demografik bilgiler

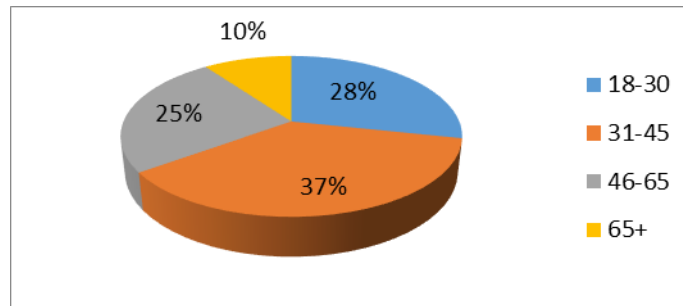
Çalışma alanının sosyal ve ekonomik yapısını belirlemek amacıyla esnafın cinsiyet, yaş, eğitim durumu, aylık geliri tespit edilmiştir.

Çalışma alanının demografik durumunu tespit etmek amacıyla ankette yer alan cinsiyet sorusu sorulduğunda, esnafın cinsiyet dağılımının % 95'i erkek (57 kişi),%5'i kız (3 kişi) şeklindedir (Şekil 4.147). Buna göre erkek ağırlıklı esnaf grubunun olduğu tespit edilmiştir.

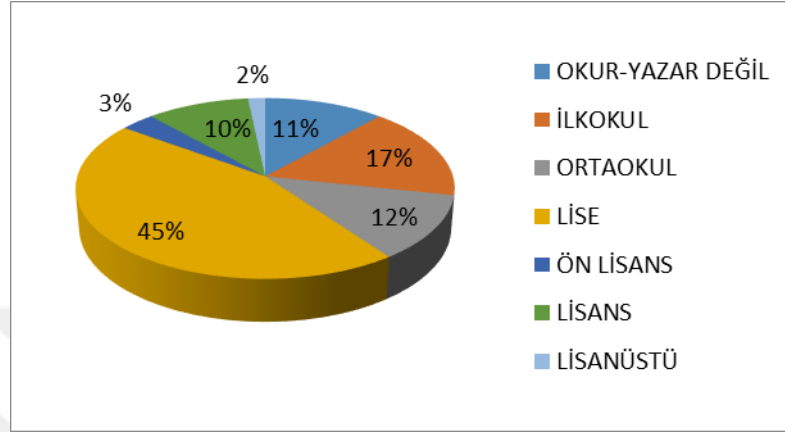
Şekil 4. 147. Cinsiyet Dağılımı Grafiği

Esnafın yaş dağılımları,%28 oranla 18-30 yaş,%37 oranla 31-45 yaş, %25 oranla 46-65 yaş,%10 oranla 65+ yaş grubunun olduğu tespit edilmiştir (Şekil 4.148). Bu durumda çarşı esnafının ağırlıklı olarak orta yaş grubunda olduğu tespit edilmiştir.

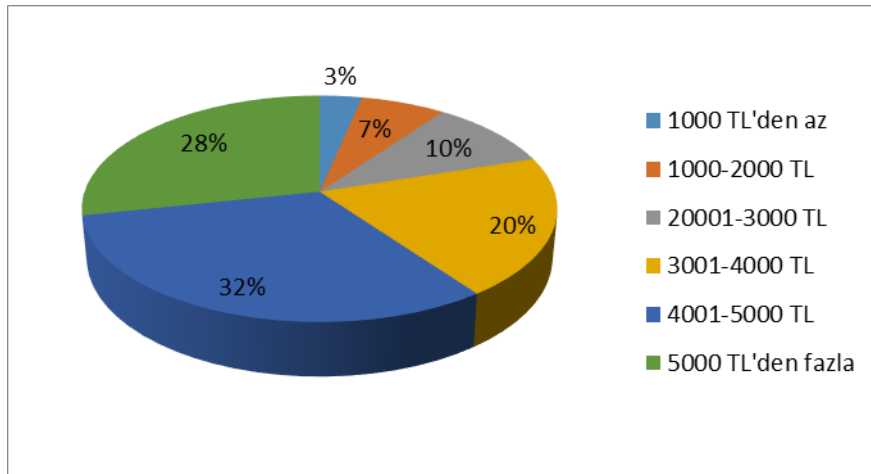
Şekil 4. 148. Cinsiyet Dağılımı Grafiği

Esnafların eğitim durumunu tespit etmek amacıyla ‘Eğitim Durumunuz Nedir ?’ sorusu yöneltildiğinde %45 oranla lise, %17 oranla ilkokul,%12 oranla ortaokul, %10 oranla lisans,%3 oranla okur-yazar değil, %2 oranla lisansüstü düzeyinde olduğu tespit edilmiştir (Şekil 4.149). Bu bağlamda çarşı esnafının çoğunlukla okur-yazar olduğu ancak eğitim seviyesinin genel olarak yüksek olmadığı tespit edilmiştir.

Şekil 4. 149. Eğitim Durumu Grafiği

Çarşı esnafının aylık gelir durumunu tespit etmek amacıyla, ‘Gelir Durumunuz Nedir?’ sorusu yöneltildiğinde %32 oranla 4001-5000 TL, %28 oranla 5000 TL’den fazla, %20 oranla 3001-4000 TL,%10 oranla 2001-3000 TL, %7 oranla 1000-2000 TL, %3 oranla 1000 TL’den az olduğu tespit edilmiştir (Şekil 4.150).

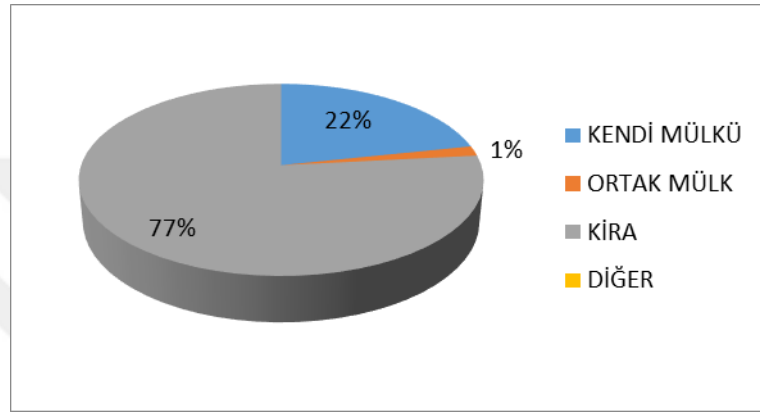

Şekil 4. 150. Aylık Gelir Durumu Grafiği

4.3.2.Yapı-Çalışan bilgileri

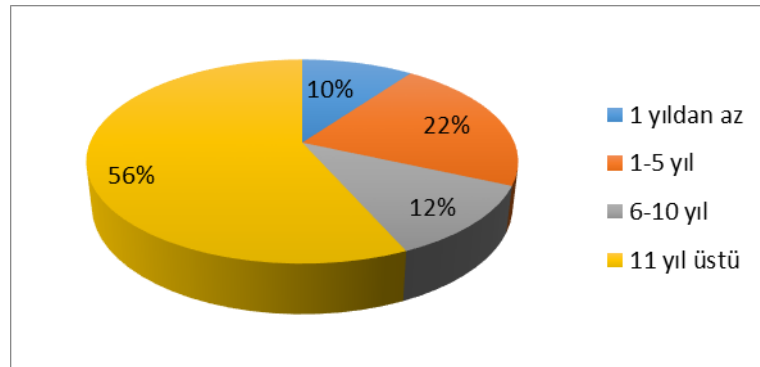
İkinci aşamada çarşı alanında yapı-çalışan bilgilerine yönelik esnafa sorular yöneltilmiştir.

Çarşı esnafına dükkanın mülkiyet durumunu tespit etmek amacıyla ‘Dükkanınızın Mülkiyet Durumu Nedir ?’ sorusu yöneltildiğinde %77 oranla kira, %22 oranla kendi mülkü,%1 oranla ortak mülk olduğu tespit edilmiştir (Şekil 4.151). Bu durumda esnafın büyük oranda kiracı olduğu tespit edilmiştir.

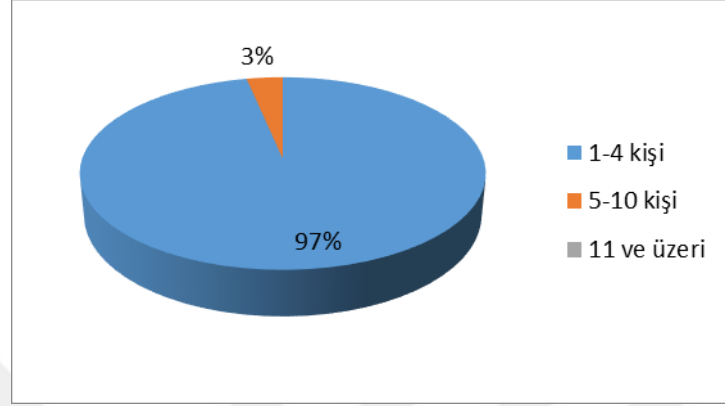
Şekil 4. 151. Mülkiyet Durumu Grafiği

Kullanıcıların aidiyet duygusunu tespit etmek amacıyla kullanıcılara ‘kaç yıldır dükkanda çalışıyorsunuz ?’ sorusu yöneltildiğinde, %56 oranla 11 yıl üstü,%22 oranla 1-5 yıl, %12 oranla 6-10 yıl,%10 oranla 1 yıldan az olduğu tespit edilmiştir (Şekil 4.152). Bu durumda çarşı kullanıcısının büyük oranda uzun yıllar orda çalıştığı ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucunda çarşı esnafının bulunduğu alana yönelik aidiyet duygusunun geliştiğini göstermektedir.

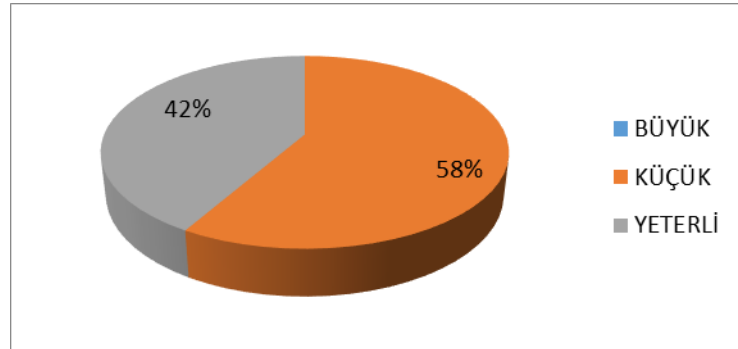
Şekil 4. 152. Kullanım Yılı Grafiği

Kullanıcılara çarşının ticari-çalışan durumunu tespit etmek amacıyla ‘Dükkada kaç kişi çalışıyorsunuz ?’ sorusu sorulduğunda %97 oranla 1-4 kişi, %3 oranla 5-10 kişi olduğu tespit edilmiştir (Şekil 4.153). Çarşıda %97 oranla 1-4 kişi çalışıyor olması, çarşının ticari potansiyelinin olduğunu göstermektedir.

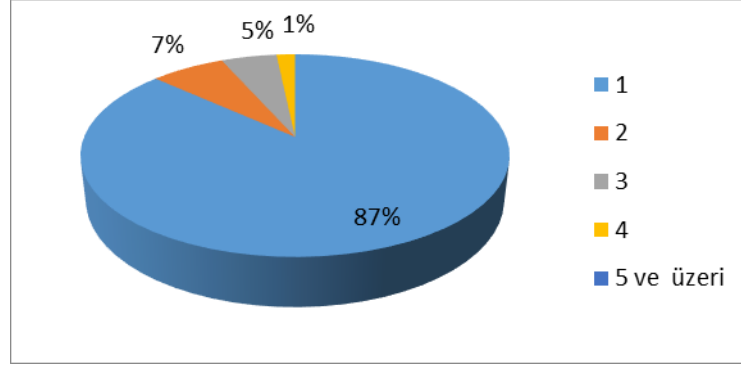
Şekil 4. 153. Çalışan Durumu Grafiği

Kullanıcılara dükkan hakkındaki görüşünü tespit etmek amacıyla ‘Yapının büyüklüğü hakkında ne düşünüyorsunuz?’ sorusu sorulduğunda, kullanıcıların %58 (35 kişi) oranla küçük, %42 (25 kişi) oranla yeterli bulduğu tespit edilmiştir (Şekil 4.154). Kullanıcının dükkanını %58 oranla küçük bulması dükkanların mekansal açıdan yeterli olmadığını göstermektedir.

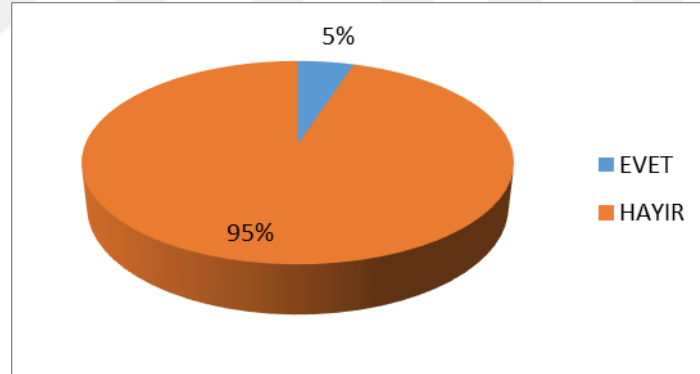
Şekil 4. 154. Dükkan Büyüklüğü Durumu Grafiği

Kullanıcılara dükkanların mekansal durumunu tespit etmek amacıyla 60 esnafla yapılan anket sonucunda ‘Dükkanınız kaç bölümden oluşmaktadır ?’ sorusu yöneltildiğinde %87 (52 kişi) oranla 1, %7 (4 kişi) oranla 2, %5 oranla 3 (3 kişi), %1 (1 kişi) oranla 4 olduğu tespit edilmiştir (Şekil 4.155).

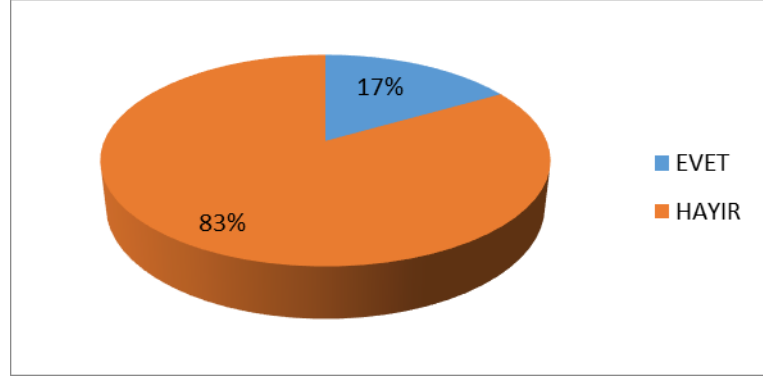
Şekil 4. 155. Dükkan Bölüm Sayısı Durumu Grafiği

60 esnaftan oluşan kullanıcı grubuna yapılan anketle dükkanda herhangi bir müdahale olup olmadığını tespit etmek amacıyla ‘Yapı ilk yapıldığından beri eklenen veya çıkarılan mekanlar var mı ?’ sorusu yöneltildiğinde %95 (57 kişi) oranla hayır,%5 (3 kişi) oranla evet yanıtı verdiği tespit edilmiştir (Şekil 4.156). Değişikliklerin ne olduğu sorusu sorulduğunda;2 dükkan yan dükkan ile birleşme,1 dükkanda üst katla birleşmesi şeklinde olduğu tespit edilmiştir. %95 oranla dükkanlara müdahalenin olmaması çarşının fiziki yapısını koruduğunu göstermektedir.

Şekil 4. 156. Dükkan Müdahale Durumu Grafiği

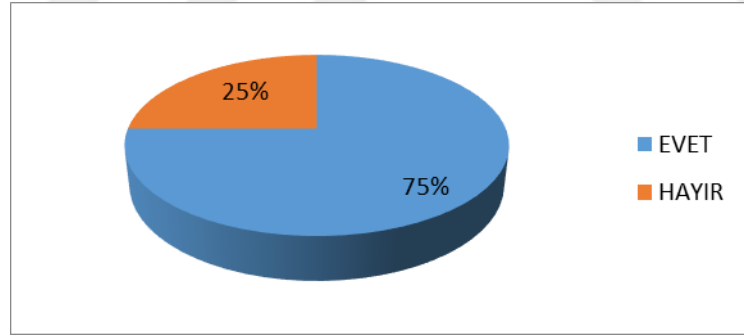
60 esnaftan oluşan kullanıcı grubuna yapılan anketle dükkanla kurduğu bağı tespit etmek amacıyla ‘Dükkandan taşınma düşünceniz var mı?’ sorusu yöneltildiğinde %83 (50 kişi) oranla taşınmak istemediğini, %17 (10 kişi) oranla taşınmak istediğini belirtmiştir (Şekil 4.157).Taşınmak isteyenlerin mekanın küçük geldiği, komşu ile geçinememe, yaşlılık, işsizlik, yeteri kadar kazanç sağlamama gibi sebepleri olduğu tespit edilmiştir. Büyük oranda taşınmak istememesi kullanıcının mekana karşı aidiyet duygusunun geliştiğini göstermektedir.

Şekil 4. 157. Dükkan Kullanıcı Görüşü Grafiği

4.3.3.Yapı-Çevre bilgileri

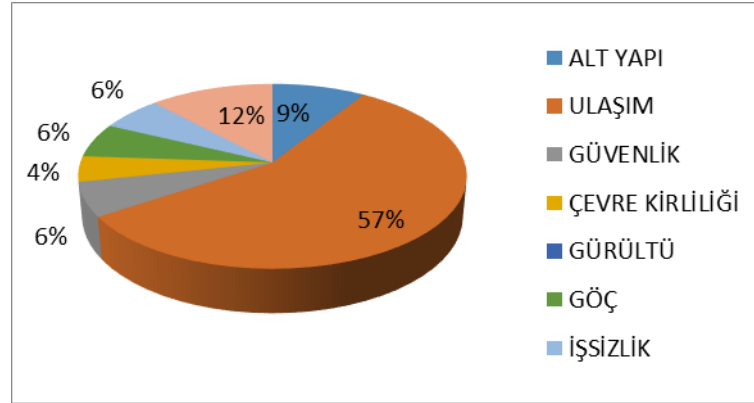
60 esnaftan oluşan kullanıcı grubuna ‘ Çarşı bölgesinden memnun musunuz ?’ sorusu yöneltildiğinde, %75 (45 kişi) oranla memnun oldukları,%25 (15 kişi) oranla memnun olmadıkları tespit edilmiştir (Şekil 4.158). Memnun olmayanların iş potansiyelinin az olması, kadın olarak iş yeri çalıştırmanın zor olması, esnafların birbirini çekememesi gibi durumlardan dolayı memnun olmadığı tespit edilmiştir. Esnafın büyük oranda dükkanından memnun olması mekana olan bağlılığını göstermektedir.

Şekil 4. 158. Dükkan Kullanıcı Görüşü Grafiği

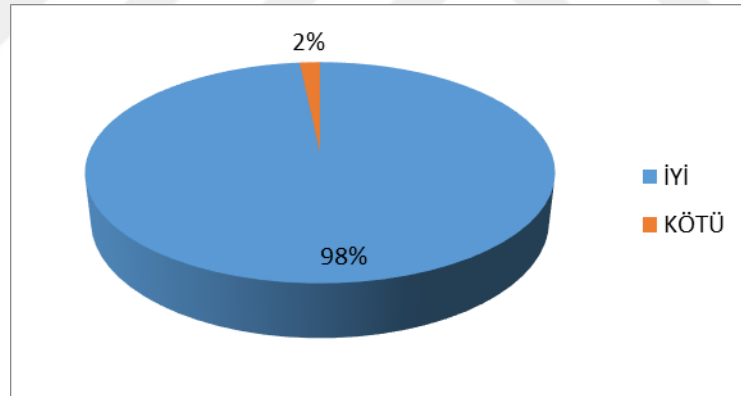
60 esnaftan oluşan kullanıcı grubuna çarşının kullanıcı bakış açısıyla sorunlarını tespit etmek amacıyla ‘Size göre çarşının temel sorunları nelerdir ? ‘ sorusu yöneltildiğinde% 57 (38 kişi) oranla ulaşım, %12 (8 kişi) oranla diğer (istihdam olanaklarının az olması), %9 (6 kişi) oranla alt yapı, % 6 (4 kişi)oranla güvenlik, %6 (4 kişi) oranla işsizlik, % 6 (4 kişi) oranla göç, % 4 (3 kişi) oranla çevre kirliliği olduğu tespit edilmiştir (Şekil 4.159). Çarşı esnafı sokakların dar ve eğimli olması dükkanlara mal giriş-çıkışını zorlaştırdığını, ulaşımın insan gücü ve bölgedeki atlarla, eşeklerle sağlandığı dolayısıyla ulaşım problemi olduğunu dile getirmiştir. Sonuç olarak esnaf açısından topoğrafya

koşullarından dolayı ulaşım önemli bir problemdir. Bu soruyla ulaşım problemi dışında çarşıda başka sorunlarında olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 4. 159. Kullanıcının Dükkan Görüşü Grafiği

60 esnaftan oluşan kullanıcı grubuna ‘Çarşı esnafıyla aranız nasıl ?’ sorusu yöneltildiğinde %98 (59 kişi) oranla iyi,%2 (1) oranla kötü olduğu tespit edilmiştir (Şekil 4.160). Bu bakımdan çarşıdaki esnaf arasında dayanışma- birlik duygularının, komşuluk ilişkilerinin geliştiğini göstermektedir.

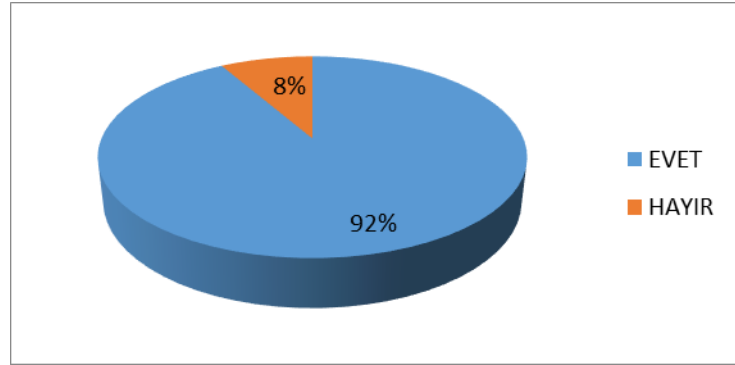
Şekil 4. 160. Çarşı Esnafı Durumu Grafiği

4.3.4. Koruma yenileme bilgileri

Bu bölümde esnafa yapıları koruma fikrine yaklaşımları ve koruma konusundaki bilinç düzeyini belirlemek amacıyla çeşitli sorular yöneltilmiştir.

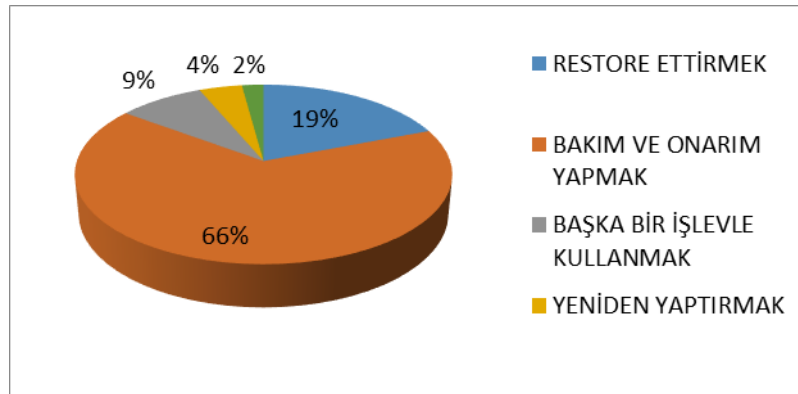
60 esnaftan oluşan kullanıcı grubuna dükkanı hakkındaki memnuniyet durumunu ölçmek amacıyla ‘dükkanından memnun olup olmadığı sorulduğunda, kullanıcıların %92 (55 kişi) oranla memnun olduğu, %8 (5 kişi) oranla memnun olmadığı tespit edilmiştir (Şekil 4.161). Memnun olmayanların işsizlik ve dükkanın küçük olması sebebiyle memnun olmadığı tespit edilmiştir. Esnafın büyük oranda memnun olması

çarşının varlığını sürdürme potansiyeli olduğunu, dükkanıyla bir bağ kurduğunu göstermektedir.

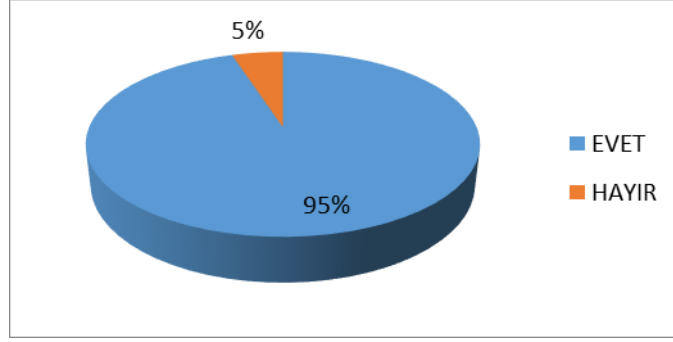
Şekil 4. 161. Kullanıcı Memnuniyet Durumu Grafiği

60 esnaftan oluşan kullanıcı grubuna koruma bilincini ölçmek amacıyla ‘Maddi imkanınız olsa dükkanınızda hangisini yapmayı tercih ederdiniz ?’ sorusu yöneltilerek dükkanlarında yapmak istedikleri değişikliklerle ilgili görüşleri sorulduğunda, %66 (31 kişi) oranla bakım ve onarım yapmak, %19 (9 kişi) oranla restore ettirmek, %9 (4 kişi) oranla başka bir işlevle kullanmak, % 4 (2 kişi) oranla yeniden yaptırmak, %2 (1 kişi) oranla kiraya verip başka bir yere taşınmak istedikleri tespit edilmiştir (Şekil 4.162). Kullanıcının koruma konusuna olumlu bir yaklaşımının olduğu tespit edilmiştir.

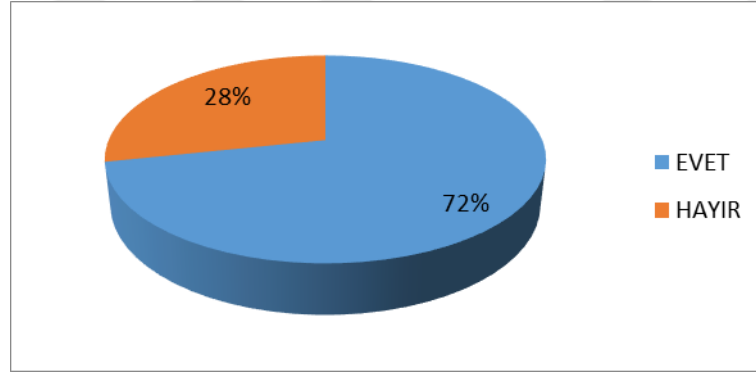
Şekil 4. 162. Kullanıcı Koruma Yaklaşımı Grafiği

60 esnaftan oluşan kullanıcı grubuna koruma bilincini ölçmek amacıyla ‘Dükkanınızı korumaya değer buluyor musunuz ?’ sorusu sorulduğunda kullanıcının dükkanını %95 (57 kişi) oranla korumaya değer bulduğu, % 5 (3 kişi) oranla korumaya değer bulmadığı tespit edilmiştir (Şekil 4.163). Kullanıcının büyük oranda dükkanını korumaya değer bulması, koruma konusunda bilinçli olduğunu, aynı zamanda dükkanına karşı aidiyet duygusunun geliştiğini göstermektedir.

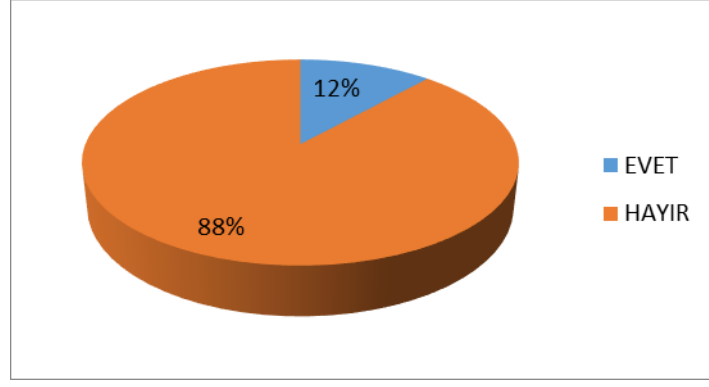
Şekil 4. 163. Kullanıcı Koruma Yaklaşımı Grafiği

60 esnaftan oluşan kullanıcı grubuna dükkanlardaki koruma çalışmaları hakkında bilgi sahibi olup olmadığını öğrenmek amacıyla ‘Dükkanınızda daha önce bakım, onarım, restorasyon, iyileştirme çalışmaları yapıldı mı?, yapıldıysa ne zaman yapıldı ? ’ sorusu sorulduğunda dükkanlarında daha önce bakım, onarım restorasyon, iyileştirme çalışmalarının yapılıp yapılmadığı sorulduğunda, %72 (43 kişi) oranla yapıldığı, %28 (17 kişi) oranla yapılmadığı yönünde görüş bildirmiştir (Şekil 4.164). Bu onarımların 15-16 yıl önce, 2-3 yıl önce, 5 yıl önce, 1 yıl önce gerçekleştiği dolayısıyla farklı zaman dilimlerinde gerçekleştiği ve kullanıcının yapılan koruma çalışmalarından haberdar olduğu tespit edilmiştir.

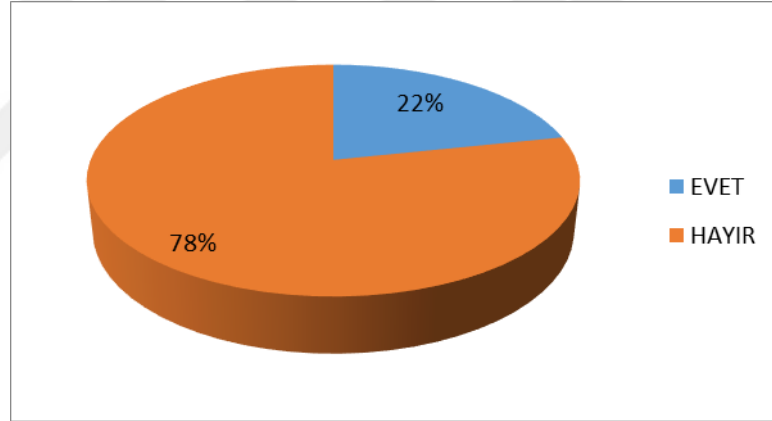
Şekil 4. 164. Dükkan Koruma Durumu Grafiği

60 esnaftan oluşan kullanıcı grubuna koruma bilincini ölçmek amacıyla ‘Dükkanınızın onarımı için devletin kredi ve fon yardımı sağladığını biliyor muydunuz ? ’ sorusu sorulduğunda %88 (53 kişi) oranla haberdar olmadığı, %12 (7 kişi) oranla haberdar olduğu tespit edilmiştir (Şekil 4.165). Bu durum kullanıcının önemli bir kısmı devletin koruma politikalarından haberdar olmadığını göstermektedir.

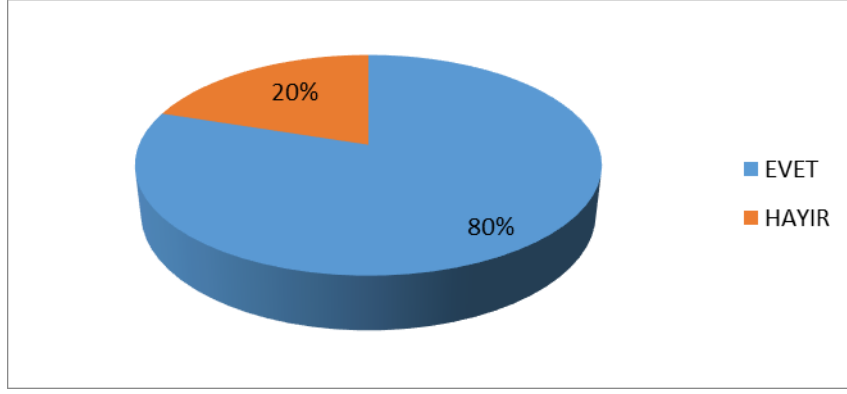
Şekil 4. 165. Dükkan Koruma Bilgisi Grafiği

60 esnaftan oluşan kullanıcı grubuna koruma bilincini ölçmek amacıyla ‘Dükkanınızın yeni bir işlevle kullanılmak üzere turizme açmak (atölye, kurs, sahaf vs.) ister misiniz ?’ sorusu sorulduğunda, %78 (47 kişi) oranla istemediği, %22 (13 kişi) oranla istediği tespit edilmiştir (Şekil 4.166). Elde edilen sonuç değerlendirildiğinde yeniden işlevlendirme konusuna vatandaşın bilinçli olmadığı tespit edilmiştir.

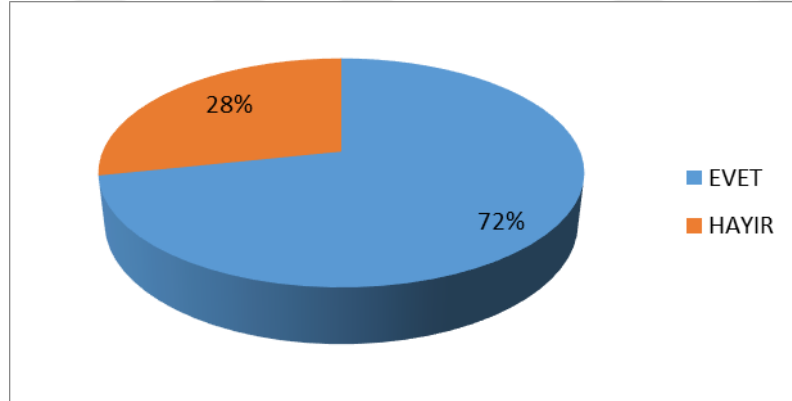
Şekil 4. 166. Dükkan Koruma Bilgisi Grafiği

60 esnaftan oluşan kullanıcı grubuna koruma bilincini ölçmek amacıyla ‘Mardin Çarşı bölgesinin kentsel sit alanı içerisinde olduğunu biliyor musunuz ?’ sorusu yöneltildiğinde %80 (48 kişi) oranla haberdar olduğu, %20 (12 kişi) oranla haberdar olmadığı tespit edilmiştir (Şekil 4.167). Kullanıcının ‘sit’ kavramından büyük oranda haberdar olması çarşının tarihi değer taşıdığı konusunda bilinçli olduğunu göstermektedir.

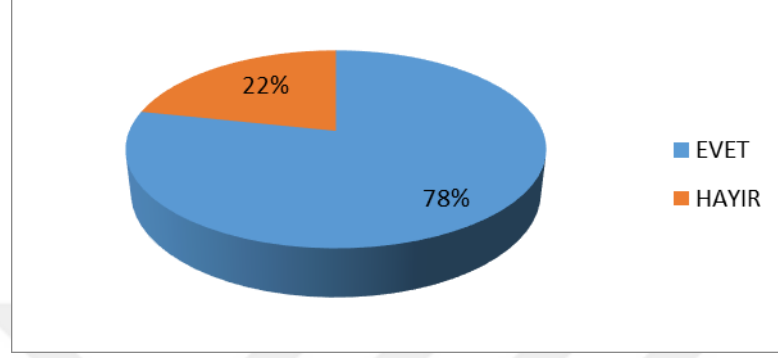
Şekil 4. 167. Sit Alanı Bilinci Grafiği

60 esnaftan oluşan kullanıcı grubuna yapılan koruma çalışmaları hakkında bilgi sahibi olup olmadığını ölçmek amacıyla ‘ Mardin Çarşı bölgesinde Tarihi Çarşıların Canlandırılması’ projesi kapsamında koruma çalışmalarının yapıldığını biliyor musunuz ? ‘ sorusu sorulduğunda %72 (43 kişi) oranla haberdar olduğu,%28 (17 kişi) oranla haberdar olmadığı tespit edilmiştir (Şekil 4.168). Kullanıcının çoğunlukla yapılan koruma girişimlerinden haberdar olduğunu, ancak % 28 gibi önemli bir kısmın haberdar olmaması çarşının ne amaçla korunduğu hakkında bilgi sahibi olmaması çarşı hakkında yeteri kadar olmadığını göstermektedir.

Şekil 4. 168. Koruma Çalışması Bilinci Grafiği

60 esnaftan oluşan kullanıcı grubuna koruma bilincini ölçmek amacıyla ‘Koruma altındaki yapınızın onarımı için izin almanız gerektiğini biliyor musunuz ?’ sorusu sorulduğunda,%78 (47 kişi) oranla haberdar olduğu,%28 (13 kişi) oranla haberdar olmadığı tespit edilmiştir (Şekil 4.169). Kullanıcının önemli oranda koruma konusunda atılması gereken temel adım hakkında bilgi sahibi olduğunu göstermektedir.

Şekil 4. 169. Koruma Çalışması Bilinci Grafiği

4.4. Çalışma Alanının Sürdürülebilir Koruma Açısından Değerlendirilmesi

4.4.1. Fiziksel değerlendirme

4.4.1.1. Güçlü yönler

Çarşı bölgesinin sahip olduğu değerler doğal, fiziksel çevre, ulaşım, sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan değerlendirilmiştir. Doğal çevre bakımından, çarşının kendine has topoğrafik durumu, topoğrafya ile uyumlu bir şekilde gelişim göstermiş olması, çarşmayı bu bakımdan değerli kılmaktadır.

Fiziksel çevrede, öncelikle çarşının X. yy'dan beri varlığını sürdürmesi çarşı bölgesini önemli kılmaktadır. Ardından çarşı bölgesinde kültürel değeri olan anıtsal yapıların varlığı ve tarihi ticaret dokusunun varlığını sürdürmesi, önemli değerlerdir. Bunun yanı sıra geçmişten günümüze ulaşmış cephe tipolojisi çeşitliliği, kent dokusunun karakteristik mimari özelliği olan abbaraların çarşı bölgesinde de görülmesi, iç mekanlarda çapraz, beşik tonoz gibi karakteristik özelliklerini dış cephede bina gabarilerini, plan ve cephesel bütünlüğünü büyük oranda korumuş dükkanların veya dükkan gruplarının varlığı, sokak sağlıklılaştırma çalışmaları yapılmış sokakların niteliğini korumuş olması, geleneksel organik, teraslı sokak karakterinin ve çıkmaz sokakların olması, geleneksel yapıım tekniği ve malzemenin günümüze kadar varlığını sürdürmüş olması çarşı bölgesi için önemli değerlerdir. Ulaşım açısından değerlendirildiğinde, çarşının kent merkezinde konumlanmış olması ,kentın ana arteri 1.Cadde'den erişiminin olması, çarşının her sokağına yürüme mesafesine ulaşımın sağlanabilmesi, çoğunlukla yaya yollarının olması dolayısıyla müşteri açısından çarşıya erişiminin kolay olması önemli değerler olarak sıralanabilir.

Sosyo-kültürel açıdan değerlendirildiğinde, Mardin kenti geçmişten günümüze kadar önemli kültürel değerlere sahip olmuştur. Mardin çarşısında da kültürel çeşitliliği görmek mümkündür. Çarşıda Ulucamii, Reyhaniye Camii, Emir Hamamı gibi kültürel değeri olan anıtsal yapıların olması, Semerciler Çarşısı'ndaki çeşme gibi kent donatılarının olması, geleneksel ticaret dokusunun varlığını sürdürmesi, çarşının yerel ticaret kimliğini koruyor olması sosyo-kültürel açıdan önemli değerlere sahip olduğunu göstermektedir.

Ekonomik açıdan değerlendirildiğinde, geleneksel dükkanlarda yerel ticaretin sürdürülmesi, yöresel el sanatlarının çarşıda varlığını sürdürüyor olması, yöreye has lezzetlerin alışverişinin yapılması, (baharatlar, civar köylerden getirilen sebze-meyve

vb.)çarşıda istihdam potansiyelinin olması, esnafın geçimini çarşıdaki ticari faaliyetlerinden karşılıyor olması çarşının ekonomik değerleri olarak sıralanabilir.

4.4.1.2. Zayıf yönler

Çalışma alanındaki sorunlar, doğal çevre, fiziksel çevre, ulaşım, sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan ele alınmıştır. Doğal çevre bağlamında değerlendirildiğinde yapılan çevresel değer analizleri ile bölgede yeteri kadar çöp kutularının ve geri dönüşüm kutularının olmadığı, ulaşım probleminden dolayı çöplerin at, eşeklerle atılması dolayısıyla çevrenin yeterince temizlenmemesi bu bakımdan çevre kirliliğinin olması tespit edilen sorunlardır. Esnaflarla yapılan anket sonucunda da %4 oranında çevre kirliliği sorunu tespit edilmiştir. Çevredeki kirliliğe rağmen temizlik konusunda esnafın bilinçli olmadığı sonucuna varılmıştır. Bir diğer sorun çarşı sokaklarının anlaşılmasını sağlayan bilgi panolarının yeterli kadar olmadığı, çarşının tanınması bağlamında önemli bir sorundur. Bunun yanı sıra ‘Size göre çarşının temel sorunları nelerdir ? ‘sorusu yöneltildiğinde % 57 oranla ulaşım, %12 oranla diğer (istihdam olanaklarının az olması), %9 oranla alt yapı,% 6 oranla güvenlik, %6 oranla işsizlik, % 6 oranla göç, % 4 oranla çevre kirliliği ‘sonucu elde edilmiştir. Esnaf ile yapılan anket sonucunda bölgede %9 oranla altyapı sorunu önemli bir orana sahip olmasa da yağmur veya kar yağması durumunda çarşı dükkanlarının su basması bölgedeki önemli sorunlardandır.

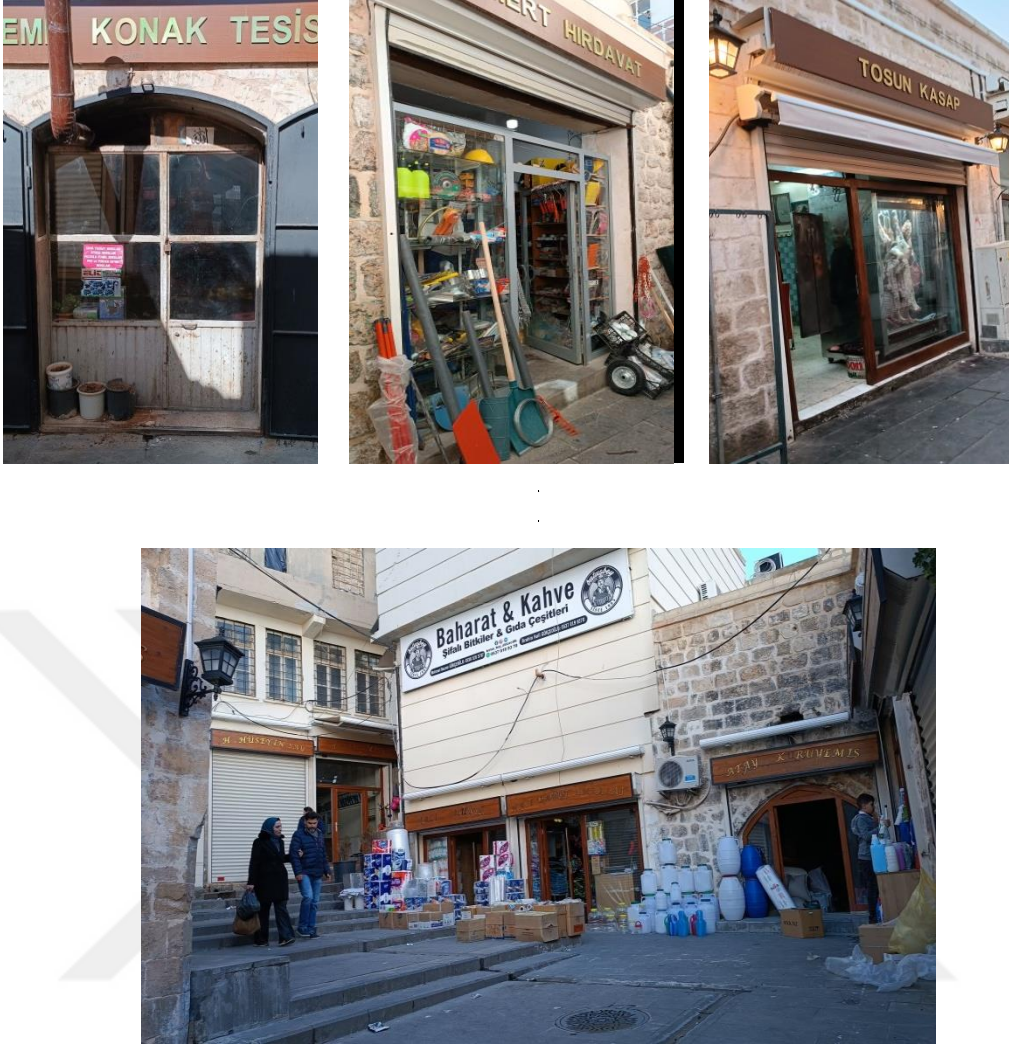
Fiziksel açıdan değerlendirildiğinde, yapılan fiziksel analiz çalışmalarıyla tarihi dokunun büyük oranda tahribata uğradığı, doku ile uyumsuz yapılaşmaların olduğu, günümüze ulaşmış yapıların niteliksiz ekler, müdahaleler sonucu özgün dokusunu kaybettiği, koruma- onarım çalışmalarının özgün dokusuyla uyumlu olmadığı tespit edilmiştir. Çevrede yapılan ulaşım analizi neticesinde, yolların çoğunlukla dokuya uyumsuz kilitli parke taşı, bazalt kaplama taş ile kaplandığı, dokuyla uyumlu geleneksel kaplama malzemesi olarak kesme taşın sadece Revaklı çarşıda kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda sokaklarda kullanılan kaplama malzemesinin dokuyla uyumsuz olmasının yanı sıra görsel, fiziksel bozulmalara da neden olmaktadır. Ayrıca tarihi dokunun özgün karakterinin bozulmasına sebep olmaktadır. Çevresel değer analizleri sonucunda, tarihi yapıların cephelerine monte edilmiş aydınlatma elemanları, dükkan cephelerindeki bilgi panoları ve reklam panoları, elektrik kabloları, klimalar, yağmur boruları, soba boruları geleneksel ticaret dokusuna zarar vermektedir. Dokunun, cephelerin bütünlüğünü olumsuz etkilemektedir. Esnaf ile yapılan anket ile ‘Yapının

büyüklüğü hakkında ne düşünüyorsunuz ?' sorusu sorulduğunda, kullanıcıların %58 oranla yapı büyüklüğünü küçük bulduğu tespit edilmiş olup dolayısıyla bölgede malların dükkan cephelerinde, sokaklarda sergilenmesi, yaya sirkülasyonunu zorlaştırdığı gibi, dükkan cephelerinin sokak kurgusunun algılanmasını zorlaştırmakta, dokunun bütünlüğüne zarar vermekte, çevrede görüntü kirliliğine sebep olmaktadır. Çalışma alanında yapılan dolu-boş analizi neticesinde zaman içerisinde Saraçlar Çarşısı (178.Fethiye Sokak) ile Yemeniciler Çarşısı (129.Ayışığı Sokak)'ndaki görsel algı ve tespiti dayalı olarak yapılan çıkarımlar neticesinde yıkılan yapıların rekonstrüksiyonunun yapıldığı ancak yeni yapıların cephe karakteri, malzeme, yapım tekniği bakımından dokuyla uyumlu olmadığı tespit edilmiştir (Şekil 4.170).

Şekil 4. 170. Rekonstrüksiyonlu Bina (soldaki, ortadaki) (2022), Betonarme dokuyla uyumsuz yapı (sağdaki) (2022)

Çalışma alanında yapılan diğer fiziksel analizler doğrultusunda dokuya uyumsuz betonarme yapıların olduğu, bazı alanlarda kat ilaveleri sebebiyle cephe bütünlüğünün korunmadığı, cephedeki kemerlerin yerini lentoların aldığı, özgün ahşap kapı pencere malzemelerinin yerine pvc, sac, alüminyum doğramalı kapı, pencerelerin yapıldığı dolayısıyla dokunun özgünlüğünü yitirmesi bölgede tespit edilen önemli sorunlardır (Şekil 4.171).

Şekil 4. 171. Pvc, Sac Doğramalı Kapı(soldaki, ortadaki), Betonarme Lento Girişli Dükkan (sağdaki), Kat İlaveli Dükkan (alttaki)

Ulaşım bakımından değerlendirildiğinde, çarşının kullanıcıları yapılan anketler sonucunda çarşıda %57 oranla ulaşım probleminin olduğu tespit edilmiştir. Topoğrafik durumdan dolayı araç-giriş çıkışının olmaması, bölgeye mal giriş-çıkışının olmaması kullanıcı açısından önemli sorun olduğu tespit edilmiştir.

Sosyo-kültürel açıdan değerlendirildiğinde, bölgenin sosyo-kültürel özelliklerini yansıtan geleneksel ticaret dokusunun özgün yapısını yitirmesi çarşının kültürel değerlerinin kaybolmasına sebep olmaktadır. Yerel halkın kültürel değerleri ile zengin çarşı bölgesinin değerlerinin koruma konusunda bilinçli olmaması, bireysel onarımların yapılması çarşının dokusunun zarar görmesine sebep olmaktadır. Çarşı bölgesinde yapılan fiziksel analizler neticesinde yerel esnaf ve onların el sanatlarının sürdürüldüğü sınırlı sayıda dükkan olduğu tespit edilmiştir. Çarşıdaki el sanatlarının ve yerel esnafın

korunması geleneksel ticaret dokusunun bütüncül bir yaklaşımla korunması bakımından önemlidir. Çarşı esnafının koruma çalışmalarının devletin kredi, teşvik fonlarından haberdar olmaması, bu konuda bilinçli olmaması tespit edilen bir diğer sorunlardandır. Ayrıca yapılan anketler sonucunda kadın esnafın azınlıkta olduğu ve çarşı bölgesinde arka planda kaldığı, kadın işletmeci olarak zorlandığı tespit edilen sorunlardandır.

Ekonomik açıdan değerlendirildiğinde, esnaf ile yapılan anketler neticesinde bölgede işsizlik probleminin olması, çarşının istihdam potansiyeli olmasına rağmen istihdam olanaklarının geliştirilmemiş olması tespit edilen sorunlardır. Bu bakımdan değerlendirildiğinde yerel ekonominin yok olması ve bölgede yerel ticaret kimliğinin yok olma sürecini hızlandırmaktadır.

4.4.1.3. Fırsatlar

Çalışma alanının potansiyelleri doğal, fiziksel çevre, ulaşım, sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan ele alınmıştır. Doğal çevrede atıklar için çöp kutuları ve geri dönüşüm noktalarının oluşturulması, alt yapı sorunlarının çözülmesi bu bağlamda su toplama kanallarının oluşturulması önemli potansiyeller arasındadır.

Fiziksel çevrede; özgün yapısını korumuş alanların yaşatılması, gelecek kuşaklara aktarılması bağlamında düzenli bakım ve onarımlarının yapılması, kullanılmayan alanların işlevlendirilerek günümüze kazandırılması çarşının sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Çarşı alanında yapılan sokak sağlıklaştırma, restorasyon çalışmaları kapsamında bazı sokaklardaki dükkanların özgün malzeme ve strüktürün kullanılması dokunun korunması bakımından önemlidir. Özgün yapısını büyük oranda korumuş dükkan örnekleri Saraçlar Çarşısı, Bakırcılar Çarşısı, Zahiriciler Çarşısı, Revaklı Çarşı, Semerciler Çarşısı şeklinde sıralanabilir.

Ulaşım bakımından değerlendirildiğinde; çarşının yürüyüş mesafesinde olması, kent içerisinde önemli bir noktada yer almasından dolayı kolay ulaşılabilir olması gibi önemli potansiyele sahiptir.

Sosyo-kültürel açıdan değerlendirildiğinde, çarşının kültür turizmi potansiyelinin değerlendirilmemesi, bölgedeki yerel esnafın devletin kredi ve teşvik fonlarından haberdar olmaması, bu konuda yerel esnafın bilinçlendirilmemesi, el sanat ustalarının sayı bakımından az olması, çırak-usta ilişkisi ile el sanatlarının yaşatılması

ve gelecek kuşaklara aktarılmasına yönelik çalışmaların olmaması, çarşının kültürel değerlerinin yok olması bağlamında önemli tehditler olarak görülmektedir.

Ekonomik açıdan değerlendirildiğinde, bölgenin turizm potansiyelinin olması, işlevsiz alanları turizme kazandıracak şekilde işlevlendirilmesi ile bölgede istihdam olanaklarının artırılması, dükkanını başka işlevlerle kullanmak isteyen esnafın desteklenmesi bölgenin ekonomik olarak canlandırılması bakımından önemlidir. Bunun yanı sıra yerel ekonominin, yerel esnafın yerel ticaretin varlığını sürdürmesinin önemli bir potansiyeldir. Ayrıca tescilli yapıların bakım onarım çalışmaları için devletin faizsiz kredi ve fon desteği sağlaması bölgenin sürdürülebilirliği bakımından önemlidir.

4.4.1.4. Tehditler

Çalışma alanındaki tehditler doğal ve fiziksel çevre, ulaşım, sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan ele alınmıştır. Doğal çevre bakımından değerlendirildiğinde bölgede atık kontrolünün olmaması, çarşıda çevre kirliliğinin artması ve çarşıda gürültü ve güvenlik probleminin olması önemli tehditler şeklinde sıralanabilir.

Fiziksel çevre bakımından değerlendirildiğinde, özgün dokunun, sokak, cephe silüetlerinin, cephedeki kemerli yapı, özgün kapı, pencere tipolojisinin karakteristik özelliklerinin kaybolması, esnaflarla yapılan anket sonucunda bazı kesimin koruma, bakım, onarım konusunda bilinçsiz olması, bilinçsizce yapılan müdahaleler ve çarşıda betonarme yapım sisteminin önemli oranda görülmesi, fiziksel dokunun korunması ve sürdürülebilirliği bakımından önemli tehditler arasında sıralanabilir. Sokak sağlıklaştırma, cephe iyileştirme, restorasyon çalışmalarından sonra çarşının%40'ının kullanılmayan, işlevsiz durumda olması dükkanların bakım, onarımını yapılmamasına ve bu alanların atıl durumda kalması fiziksel çevre bakımından tehdit olarak görülmektedir.

Ulaşım bakımından değerlendirildiğinde, çarşının topoğrafik koşullarından dolayı bölgede ulaşım probleminin olması, kullanıcının ulaşım güçlüğü yaşaması, zaman içerisinde bölgenin terk edilmesi şeklinde tehdit oluşturmaktadır. Çarşı sokaklarında özgün kaplama malzemesinin kullanılmaması özgün dokunun, görsel bütünlüğün korunması açısından tehdit olarak görülmektedir.

Sosyo-kültürel açıdan değerlendirildiğinde, çarşının kültür turizmi potansiyelinin değerlendirilmemesi, bölgedeki yerel esnafın desteklenmemesi, el sanat ustalarının sayı

bakımından az olması, el sanatları ustalarının desteklenmemesi, çırak-usta ilişkisi ile el sanatlarının yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılmasına yönelik çalışmaların olmaması, çarşının kültürel değerlerinin yok olması bağlamında önemli tehditler olarak görülmektedir.

Ekonomik açıdan değerlendirildiğinde, kullanıcılara çarşının kullanıcı bakış açısıyla sorunlarını tespit etmek amacıyla ‘Size göre çarşının temel sorunları nelerdir ? ‘sorusu yöneltildiğinde % 57 oranla ulaşım, %12 oranla diğer (istihdam olanaklarının az olması), %9 oranla alt yapı, % 6 oranla güvenlik, %6 oranla işsizlik, % 6 oranla göç, % 4 oranla çevre kirliliği şeklinde bir oran dağılımı elde edilmiştir. Bu oranlardan % 12 oranla diğer, %6 oranla işsizlik, %6 oranla göç (yüz yüze uygulanan ankette işsizliğe bağlı olarak olduğu) yaklaşık olarak %24 oranla işsizlik sorunu olduğu tespit edilmiştir. Sonuç itibariyle çarşının işsizliğe bağlı olarak çarşı esnafının bölgeyi terk etme durumu muhtemeldir. Bölgede istihdam olanaklarının kısıtlı olması, işsizliğin olması, yapılan ticari faaliyetlerin çarşı esnafını ekonomik açıdan tatmin etmemesi gibi durumlar çarşıda yerel ekonominin sürdürülmesi bağlamında önemli tehdit unsuru olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 4. 25. Çarşının Mevcut Durumunun Fiziksel Değerlendirmesi

Güçlü Yönler		Zayıf Yönler	Fırsatlar	Tehditler
Doğal Çevre	Çarşının topoğrafya ile uyumu, Topoğrafyanın etkisiyle karakteristik özelliklerinin olması	Topoğrafyanın olumsuz koşulları Alt yapı, temizlik sorunları	Doğal çevrenin korunması Geri dönüşüm noktalarının oluşturulması ile atıkların geri dönüşüm potansiyeli	Çevre kirliliği ve gürültünün olması Atık kontrolünün olmaması
Fiziksel Çevre	Anıtsal Yapılar, tarihi ticaret dokusunun varlığı Cephe kapı, pencere tipoloji çeşitliliği kemer, tonoz çeşitliliği, abbara gibi mimari karakteristik özelliklerin varlığı Geleneksel yapım tekniği ve malzemenin varlığını sürdürmesi, Çıkmaz sokak, teraslı sokak, topoğrafya ile uyumlu sokak gibi karakteristik sokak dokusunun varlığı	Doku ile uyumsuz yapılaşma Nitelsiz ekler Hatalı Onarımlar Özgün dokusunu kaybetme tehlikesi	Özgün yapısını korumuş yapıların varlığı Kullanılmayan alanların işlevlendirilerek günlük yaşama uyarlama potansiyeli	Çarşının doku bütünlüğünü kaybetmesi Özgün halinin zarar görmesi Çarşının %40' ının işlevsiz olması, bu alanların bakımsız kalma ihtimali
Ulaşım	Yaya erişilebilirliği Yaya yollarının yoğunluğu Yürüme mesafesinde olması Önemli arterlere yakın olması	Topoğrafyadan dolayı ulaşım güçlüğü yaşanması	Çarşının yürüyüş mesafesinde ve kolay erişilebilir olması	Ulaşımın kullanıcıyı ticari ve fiziki anlamda zorlaması
Sosyo-Kültürel	Kültürel değeri olan anıtsal yapıların olması Yerel ticaret kimliğinin sürdürülmesi Yöreye özgü el sanatlarının olması Yöreye özgü tatların olması	Yerel esnafın, ticaretin yok olmaya yüz tutması Kullanıcının bilinçli olmaması	Kültür Turizm Potansiyeli Yerel Ustaların varlığı Kültürel değerlere sahip olması Kültürel bilgi-belge niteliği	Kadın istihdam olanaklarının olmaması Koruma bilincinin az olması Göç hareketi
Ekonomik	İstihdam olanakları Yerel ekonominin varlığını sürdürmesi Yöreye özgü el sanatları ve yöresel lezzetlerin ekonomik katkısının olması	Yerel ekonominin daralması İşsizlik İstihdam Olanaklarının az olması	Turizm potansiyelinin istihdam olanakları Yerel Ekonominin zamana rağmen varlığını sürdürmesi	Yerel ekonominin esnafın geçimini sağlayamaması Maddi sıkıntılar yaşanması

4.4.2. Sosyal değerlendirme

Çalışma alanında esnaflarla yapılan anket sonuçları doğrultusunda alanın sosyal yapısı ve koruma konusundaki bilinç düzeyi hakkında değerlendirme yapılmıştır. Çarşının demografik durumunu tespit etmek amacıyla ankette yer alan cinsiyet sorusu sorulduğunda, arşı esnafını %95 oranla erkek esnafın ve esnafa yaş ile ilgili soru sorulduğunda%37 oranla 31-45 yaş, %25 oranla 46-65 yaş dolayısıyla orta yaş grubunun (31-65) oğunlukta olduğu tespit edilmiştir.

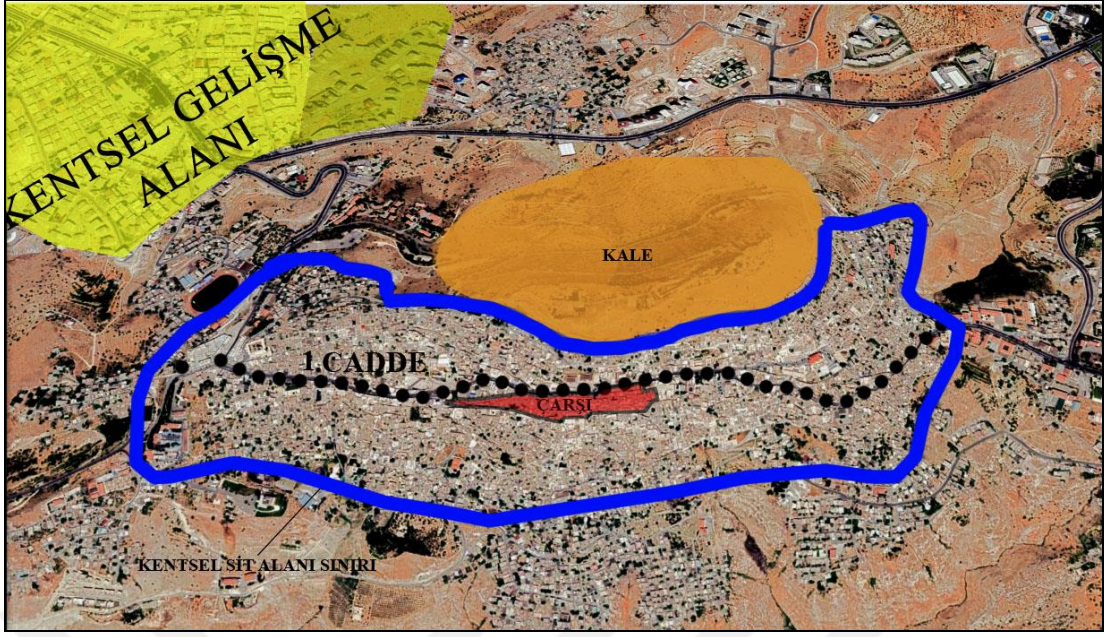
Esnaflarla yapılan anket ile kullanıcılara ‘Kaç yıldır dükkada çalışıyorsunuz ?’ sorusu yöneltildiğinde, %56 oranla esnafın 11 yıldan fazla dükkanında çalıştığı, esnafın %75 oranla çarşıdan memnun olduğu tespit edilmiştir. Bu durum kullanıcının tarihi çarşıya yönelik aidiyet duygusunun geliştiğini göstermektedir. Esnafa ‘arşı esnafıyla aranız nasıl ?’ sorusu sorulduğunda arşı esnafının %98 oranla birbiriyle arasının iyi olduğu dolayısıyla esnaf arasında komşuluk ilişkilerinin ve birbiriyle olan sosyal ilişkilerinin geliştiğini göstermektedir. Kullanıcılara ‘Size göre çarşının temel sorunları nelerdir ? ’ sorusu yöneltildiğinde % 57 oranla ulaşım, %12 oranla diğer (istihdam olanaklarının az olması, kadın olmanın dezavantajı şeklinde açıklama yapılmıştır), %9 oranla alt yapı, % 6 oranla güvenlik, %6 oranla işsizlik, % 6 oranla g, % 4 oranla evre kirliliği şeklinde bir sonuç elde edilmiştir. Dolayısıyla arşıda temel sorunun ulaşım olduğu, çarşıdaki önemli bir diğer sorun ise işsizlik, istihdam olanaklarının kısıtlı olduğu tespit edilmiştir. Bu durum yerel esnafın arşıyı terk etmesine, yeni iş arayışına girmesine, yerel ticaret kimliğinin zamanla kaybolmasına, yerel ekonominin srdrlememesine sebep olmaktadır. arşıda kadın esnafların, kadın işletmeci olarak alt yapı sorunlarıyla baş etmekte güçlük çekmesi (dükkanları suyun basması gibi) ve bölgede erkek egemenliğinin görülmesi sebebiyle çekimser kalması gibi zorluklarla karşılaştığı tespit edilmiştir. Bu durum çarşının kadın kullanıcılara hitap eden ortamın oluşturulmadığını göstermektedir. Bunun yanı sıra kullanıcılara ‘Dükkanınızı korumaya değer buluyor musunuz ?’ sorusu sorulduğunda%95 oranla geçimini sağlaması, ata yadigarı olması gibi sebeplerle dükkanını korumaya değer bulduğunu, kullanıcılara ‘Maddi imkanınız olsa dükkanınızda hangisini yapmayı tercih ederdiniz ?’ sorusu sorulduğunda %66 oranla bakım ve onarım yapmak, %19 oranla restore ettirmek istediğini belirtmiş bu durum arşı esnafının çarşıya olan bağlılığını ve koruma bilincinin geliştiğini ortaya koymaktadır.

Çarşı esnafına ‘ Dükkanınızda daha önce bakım, onarım, restorasyon, iyileştirme çalışmaları yapıldı mı ?, yapıldıysa ne zaman yapıldı ? ’ sorusu sorulduğunda, çoğunlukla 2-3 yıl önce yapıldığını, 5 yıl ve 15-16 yıl önce de onarımların yapıldığı dükkanların olduğu belirtilmiştir. Yapılan onarım çalışmalarının iki dükkanın birleştirilmesi veya üst katla birleştirilmesi gibi müdahalelerin olduğu belirtilmiştir. Bu durum bazı dükkanların onarımlardan geçmesi gerektiğini ayrıca kullanıcının koruma onarım konusunda bilinçli olmadığını göstermektedir. Bunun yanı sıra çarşı esnafına ‘Dükkanınızın yeni bir işlevle kullanılmak üzere turizme açmak (atölye, kurs, sahaf vs.) ister misiniz ?’ görüşleri sorulduğunda %78 oranla istemediğini, % 22 oranla istediğini belirtmiştir. Bu durum kullanıcının kültür turizmi bilincinin gelişmediğini, yerel ekonomi destekleyen ticari faaliyetlerin bölgede tercih edildiğini göstermektedir. Çarşı esnafına ‘Dükkanınızın onarımı için devletin kredi ve fon yardımı sağladığını biliyor muydunuz ? ‘ sorusu sorulduğunda %88 oranla dükkanın onarımı için devletin sağladığı kredi ve fon yardımlarından haberdar olmadığı, bu konuda kullanıcının bilinçli olmadığı tespit edilmiştir. Kullanıcılara ‘Mardin Çarşı bölgesinin kentsel sit alanı içerisinde olduğunu biliyor musunuz ?’ sorusu sorulduğunda %80 oranla çarşının kentsel sit alanı içerisinde olduğundan haberdar olduğu bu durum kullanıcıda ‘sit alanı’ kavramı bilincinin geliştiğini göstermektedir. Kullanıcılara ‘ Mardin Çarşı bölgesinde Tarihi Çarşıların Canlandırılması’ projesi kapsamında koruma çalışmalarının yapıldığını biliyor musunuz ? sorusu sorulduğunda %72 oranla Mardin çarşı bölgesinde uygulanan koruma çalışmalarından haberdar oldukları, ‘Koruma altındaki yapınızın onarımı için izin almanız gerektiğini biliyor musunuz ?’ sorusu sorulduğunda %78 oranla koruma altındaki yapıların onarımı için izin alınması gerektiği bilincinde oldukları dolayısıyla çarşı esnafının koruma çalışmaları konusunda tamamen bilinçsiz olmadığı tespit edilmiştir.

4.4.3. Yasal-Yönetmelik Değerlendirme

Mardin’de ilk imar planı çalışmaları 1952 yılında Mardin kenti Uygulama İmar Planı adı altında yapılmıştır. Tarihi kent merkezi Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu tarafından 29-30-31 Mayıs 1985 tarih ve 1425 sayılı karar ile ‘Kentsel Sit Alanı’ olarak ilan edilmiştir. Bununla birlikte 1/250.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı ve 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı ile 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planları hazırlanmıştır. Tarihi kent merkezi, tarihi ve kültürel varlıklarıyla önemli değerlere sahiptir. Tarihi kent merkezinin gelecek kuşaklara aktarılması ve sahip olduğu kültürel mirasın korunması amacıyla 1990 ve 1993 yıllarında üç farklı Koruma Amaçlı İmar Planı hazırlanmıştır. Bu planların ortak noktası tarihi kent merkezinin korunması, kullanıcının niteliklerini yansıtan ve sürdürülebilir kentsel mekanların oluşturulması amacını taşımaktadır (Gündüz, 2013, s. 86). Bu bağlamda değerlendirildiğinde 1990 yılından bu yana koruma planlarının kullanıcı ve korumacı odaklı hedeflerinin olduğunu söylemek mümkündür.

1993 yılında Koruma Amaçlı İmar planında tarihi kent merkezindeki ticaret alanlarının, kentte gelişme alanlarının olmaması sebebiyle, yapıların plan tipi ve yapıları değiştirilip kat yüksekliklerinin arttırıldığı, geleneksel ticaret dokusunun zarar gördüğü tespit edilmiştir. Geleneksel ticaret dokusunun tahribatının önüne geçmek amacıyla yeni kent merkezinde ticaret alanları oluşturulmuş ve tarihi kent merkezindeki ticari faaliyetleri bu alanlara teşvik edilmiştir. Bu sayede geleneksel ticari dokunun yoğunluğunun azaltılması hedeflenmiştir. Ayrıca tarihi ticaret merkezinde yer alan bakımsız ve tahrip olan yapıların onarımlarının yapılması ve mevcut ticari işlevinin devam ettirilmesi kararları alınmıştır (Gündüz, 2013, s. 103). Bu bağlamda değerlendirildiğinde tarihi ticaret merkezi ile ilgili yasal kararların fiziksel çevrenin ve ticari işlevlerinin korunmasını hedeflemesi olumlu bir yaklaşım olarak değerlendirilirken ticaretin yeni yerleşim alanlarına taşınması ile geleneksel ticaretin yok olma sürecini hızlandırmıştır (Şekil 4.172).

Şekil 4. 172. Mardin Sit Alanı-Yeni Yerleşim Alanı (Google earth fotoğrafı üzerine işlenerek)

1985 yılında Koruma amaçlı imar planında tarihi ticaret merkezinin yapılaşma koşulları KAKS:1.29, TAKS:0.85 olarak sınırlandırılmıştır. Bu oranlar geleneksel ticaret dokusunda ticaret birimlerinin tek katlı olmasını öngörmüştür. Bu kararlara rağmen ticaret bölgesinde kat artışları olmuştur. Ardından 1993 Koruma Amaçlı imar planı ile geleneksel ticaret merkezinin tescillenmesiyle bölge koruma altına alınmıştır. Bu planda da kat artışlarının önüne geçmek amacıyla TAKS:0.80 ve KAKS:1.40 ile sınırlandırılmıştır. Bu şartları sağlamayan ticaret yapıları tamamen yıkılarak ya da eklentilerden arındırılarak yoğunlukları düşürülmüştür. Bölgede yoğunluğu azaltmak amacıyla esnaf yeni gelişim bölgesindeki ticaret merkezlerine yönlendirilmiştir. Tarihi ticaret merkezinde yeni ticaret birimlerinin oluşturulması engellenmeye çalışılmıştır (Gündüz, 2013, s. 102).

Bu bakımdan değerlendirildiğinde tarihsel süreç içerisinde tarihi ticaret merkezini korumaya yönelik kararlar alındığı, uygulamalar yapıldığı ancak çarşının köhnemesin engel olamadığı tespit edilmiştir. Ayrıca alınan kararların yalnızca fiziki çevreyi korumaya yönelik olduğu, çarşının sosyal-kültürel ekonomik yönleriyle bütüncül bir anlayışla koruma yaklaşımlarının olmadığı tespit edilmiştir.

Çarşı ile İlgili Koruma Çalışmaları: Çarşı ile ilgili koruma kararlarının yanı sıra yapılan koruma çalışmalarına bakıldığında; çarşıya yönelik yapılan ilk koruma girişimleri 2002 yılında Mardin Kentsel Katılımcı Rehabilitasyon Projesi -Merdinar

Projesi kapsamında yapılan çalışmalardır. Proje çerçevesinde, Revaklı Çarşı'nın onarımı yapılmıştır. Mardin Projesi kapsamında çarşının restorasyonu 21 Kasım 2002 tarihinde tamamlanmıştır (Şekil 4.173).

Şekil 4. 173. Revaklı Çarşı Restorasyon Projesi Tabelası (2022)

2011 yılında Avrupa Destekli Tarihi Dönüşüm Projesi ile çarşı bölgesinde tekrar onarım çalışmaları yapıldı. 'Tarihi Dönüşüm Projesi' ile SİT alanı niteliğindeki 8 adet tarihi çarşının üst ve alt yapı çalışmaları tamamlanmıştır. Bu çalışma kapsamında Cumhuriyet, Kasaplar, Marangozlar, Hasan Ayyar, Aşağı, Demirciler, Sipahiler ve Bakırcılar çarşılarında çalışma yapılmıştır. 2019 yılında Mardin Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı KUDEB Şube Müdürlüğü öncülüğünde, Artuklu ilçesini merkez alan kentsel sit alanı içerisindeki tarihi çarşıların canlandırılması için başlatılan 'Tarihi Çarşıların Canlandırılması Projesi' kapsamında çarşı bölgesinde cephe ve sokak sağlıklılaştırma çalışmaları başlamıştır. Bu proje kapsamında çarşı bölgesinde bulunan çarşıların tamamının iyileştirilmesine yönelik koruma çalışmaları devam etmektedir.

Yapılan koruma çalışmaları değerlendirildiğinde koruma çalışmalarının planlama çalışmaları yapılmadan yalnızca fiziksel çevreyi koruma odaklı olduğu, çarşının sosyo-kültürel değerlerini, yerel ticareti, ekonomiyi esnafı destekleyen koruma politikalarının geliştirilmediği tespit edilmiştir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Mardin kenti, tarihsel süreç içerisinde zengin tarihi ve kültürel değerleri ile her zaman önemli bir merkez olmuştur. Mardin tarihi kent dokusunda yer alan ticaret merkezi kentin tarihi, kültürel değerlerinin bir ürünüdür. Ancak zaman içerisinde kentleşme, hızlı nüfus artışı, sosyo-kültürel yaşamdaki değişimler, ekonomik faaliyetlerin değişmesi gibi durumlardan ötürü çarşıda bir yok olma süreci başlamıştır. Bu durum çarşıda fiziksel, sosyo-kültürel, ekonomik yapının değişimine sebep olmuştur. Çalışma kapsamında değişimlere rağmen ayakta kalabilen çarşının sahip olduğu değerlerin yaşatılması, gelecek kuşaklara aktarılması amaçlanmıştır. Bu amaçla tarihi ticaret dokusunda yapılı çevrenin korunması ile sınırlı kalmaması gerektiği, bütüncül koruma politikalarının geliştirilmesi ile çarşının sürdürülebilirliğinin sağlanacağı düşünülmektedir. Çarşının korunmasına yönelik politikalar 1993 yılında koruma amaçlı imar planında alınan kararlar ile geliştirilmiştir. Ancak dokunun bütünündeki değişimlerden yasal düzenlemelerin tarihi ticaret dokusunun korunmasında yeterli olmadığı daha kapsamlı, bütüncül koruma yaklaşımlarının geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Sürdürülebilir koruma anlayışı doğal çevreyi koruma kaygısıyla ortaya çıkmış zamanla kapsamı genişleyerek fiziksel çevre, sosyo-kültürel, ekonomik, yasal-yönetmelik sürdürülebilirlik gibi yönleri ile çok boyutlu bir kavrama dönüşmüştür. Sürdürülebilirlik ve tarihi alanların birlikte düşünülmesi gerektiği 1981 yılında Burra Tüzüğü'nde 'bugün kabul ettiğimiz değerlerin geçmişini anlamak, günümüzü bu değerlerle zenginleştirmek ve gelecek nesillere sahip olunanları aktarmak' şeklinde açıklanmıştır (ICOMOS Australia, 2013). Bu açıdan değerlendirildiğinde tarihi dokularda koruma çalışmalarının fiziksel çevre için alınan kararların yanında, doğal çevrenin, sosyo-kültürel ekonomik yapının korunması, tarihi çevreyi oluşturan unsurların bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerekmektedir. Dolayısıyla çarşının sürdürülebilir koruma yaklaşımları ile ele alınmasına ihtiyaç duyulmuştur.

Çalışma alanı kapsamında, çarşının tarihsel gelişim süreci kent için önemi, genel özellikleri açıklandıktan sonra mevcut durumu belirlemek amacıyla çalışma alanı sınırı içerisindeki tarihi ticaret dokusunun çevresel ve mimari analizleri yapılmıştır. Bunun yanı sıra çalışma alanının sosyo-kültürel ekonomik yapısı, mevcut potansiyelleri ve sorunları ortaya konulmuştur. Yapılan analizlerle tarihi ticaret dokusunun tahribat uğradığı, özgünlüğünü kaybettiği, niteliksiz onarımlar ve müdahalelerle dokunun zarar gördüğü ortaya konmuştur. Çarşının göç, yanlış onarımlar, kullanıcı müdahaleleri ile

canlılığını yitirmesi, bakımsızlık, yeni yapılaşma anlayışı ile çarpık yapılaşmaların ortaya çıkması, tarihi dokuya uyumsuz betonarme yapıların çoğalması, koruma anlayışının rant odaklı ve sadece fiziksel çevreye yönelik olması çarşının bozulma sürecini hızlandırmıştır. Koruma bağlamında geliştirilmiş ilkelere bakıldığında ‘Eklemelere, ancak yapının ilgi çekici bölümlerine, geleneksel konumuna, kompozisyonuna, dengesine ve çevresiyle olan bağıntısına zarar gelmediği durumlarda izin verilebilir’ (Venedik Tüzüğü,13.madde). Bu doğrultuda çarşı niteliksiz eklerden arındırılmalıdır. Tarihsel süreç içerisindeki olumsuzluklara rağmen, çarşıda geleneksel yapım sistemi ve malzemesini koruyan yapıların varlığı, geleneksel sokak dokusu, yapı-parsel ilişkisi, özgün cephe tipolojisi ve mimari elemanların olması çarşının korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması bağlamında önemlidir. Fiziksel analizler dışında çalışma alanında sosyal dokuyu tespit etmek amacıyla kullanıcılara anket uygulanarak sosyal analizler yapılmıştır. Sosyal analizler neticesinde kullanıcının mekanla bağ kurduğu, çarşayı korumaya değer bulduğu, çarşıdan memnun olduğu ancak kullanıcının koruma bilincinin gelişmediği sonucuna varılmıştır. Bunun yanı sıra kullanıcının yerel ticaret kimliğini sürdürmeye çalışması, esnaf arasında komşuluk ilişkilerinin dayanışma ruhunun gelişmiş olması dolayısıyla sosyal-kültürel değerleri yaşatması, geleneksel ticaret dokusunun sürdürülebilirliği bakımından önemlidir. Çarşıda yerel ekonominin daralması neticesinde işsizliğin artması göç hareketini hızlandırmıştır. Bu sorunlara karşı herhangi bir koordinasyon- yönetim mekanizmasının olmaması, yerel ticaret kimliğinin yerel esnafın giderek azalmasına, çarşının dokusal bütünlüğünün yok olmasına sebep olmaktadır. Ayrıca çarşıda el sanatları ve ustalarının az olması, bu sanatları usta-kalfa-çırak ilişkisi ile sürdürecekt geleneksel el sanatları ustalarının yetiştirilmesi, kültürel değerlerin ve dokunun bütünüyle korunması bağlamında önemlidir. Çarşının kültür turizmi potansiyelinin değerlendirilmesi, yeni istihdam olanaklarının yaratılması, çarşının ekonomik, sosyo-kültürel sürdürülebilirliği ayrıca çarşıda koruma-kullanma dengesinin sağlanması bakımından önemlidir. Çarşıda yapılan analizler ve analizlerin değerlendirilmesi ile çalışma alanındaki en temel problemler, işsizlik, istihdam olanaklarının kısıtlı olması artan maliyetlerin onarım çalışmalarında geleneksel malzeme kullanımını zorlaştırması, geleneksel el sanatlarının sürdürülmesini zorlaştırma, tüm bunlara bağlı olarak göç hareketinin olması, kullanıcının koruma bilincinin gelişmemiş olması, koruma çalışmalarının büyük oranda dokuyla uyumsuz olması, çarşayı bütüncül koruma anlayışıyla ele alan yönetim planı eksikliği şeklindedir. Bu doğrultuda öncelikle çarşı geleneksel dokusuna aykırı yapılaşmalardan, eklerden

arındırılmalıdır. Kullanıcının gelişi-güzel bilinçsizce yaptığı onarımlara müdahale edilmeli, bu konuda denetimler arttırılmalı ve yaptırımlar uygulanmalıdır. Bakım, onarım restorasyon çalışmaları için teknik destek ve maddi teşvikler konusunda kullanıcılar desteklenmelidir. Bunun yanı sıra çevresel ölçekte ise çarşayı oluşturan sokakların silüetini bozan, görüntü kirliliğine sebep olan, cephenin algılanmasını engelleyen; elektrik kabloları, klima, yağmur oluğu gibi öğelerin kaldırılması veya görsel algıyı bozmayacak ve yapının dokusuna zarar vermeyecek şekilde yeniden düzenlenmelidir. Sokak kaplama malzemeleri geleneksel dokuya uygun, görsel bütünlüğü bozmayacak şekilde tasarlanmalıdır. Çarşının tanıtımına katkı sağlayacak bilgi pano ve tabelaları zenginleştirilmelidir. Çarşının hijyen koşulları arttırılmalıdır.

Sosyo-Kültürel, ekonomik açıdan değerlendirildiğinde, çarşı bölgesinde göç hareketine bağlı olarak el sanatları, geleneksel ticaret alışkanlıkları yok olmaktadır. El zanaatlarını sürdürmeye çalışan zanaat ustaları desteklenmeli, kendilerine bilgi ve becerilerini aktaracak yeni ustalar yetiştirme olanağı sunulmalıdır. Yerel yönetimler tarafından geleneksel el sanatlarının yaşatılması ve sürdürülebilmesi için bir takım etkinlikler, eğitimler düzenlenmelidir. Bunun yanı sıra kullanıcılar çarşı bölgesini koruma konusunda istekli olsa da kullanıcıların koruma bilinci yeterince gelişmemiştir. Kullanıcıların koruma bilincini geliştirmeye yönelik eğitimler düzenlenmeli ve koruma çalışmalarında aktif rol alması sağlanmalıdır. Ayrıca çarşı bölgesinde kadınların çarşı bölgesinde aktif rol olması sağlanmalı, farklı yaş gruplarını bölgeye çekecek aktiviteler, gösteriler, etkinlikler düzenlenmelidir. Bu durum çarşının kültürel çeşitliliğinin arttırılması, kültür turizmi potansiyelinin desteklenmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanması bakımından önemlidir. Çarşıdaki bir diğer önemli problem işsizlik bağlamında, bölgenin turizme yönelik potansiyelleri değerlendirilerek yeni istihdam olanakları ortaya çıkarılarak bölgenin ekonomisine katkıda bulunması sağlanmalıdır. Buna yönelik girişimlerin sürdürülebilirliğinin sağlanması için yerel yönetimler tarafından kullanıcılara maddi destek sağlanarak yapıların turizme yönelik kullanımı konusunda teşvik edilmelidir. Yine yerel esnafın, yerel ekonominin sürdürülebilirliği için kullanıcılara maddi destek sağlanmalıdır.

Yasal-yönetmelik açıdan özgün dokusunu kısmen koruyarak günümüze kadar varlığını devam ettirmiş çarşının sürdürülebilirliğinin sağlanması için bölgeye yönelik alan yönetim planı ve koruma kararları oluşturulmalıdır. Çarşının somut ve somut olmayan kültürel değerleriyle, bütüncül olarak koruma anlayışı geliştirilmelidir. Bu bağlamda yerel yönetimler ve diğer kuruluşlarla birlikte kullanıcının etkin katılımının sağlandığı koruma politikaları oluşturulmalıdır.

Sonuç olarak Mardin Çarşı bölgesi fiziksel, sosyo-ekonomik çevre analizleriyle tanımlanmıştır. Yapılan analiz çalışmaları doğrultusunda değerlendirme çalışması yapılmıştır. Bölgenin sürdürülebilir koruma bağlamında varlığını devam ettirme, gelecek kuşaklara aktarılma potansiyelinin olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda fiziksel çevreyi korumanın yanında sosyo-ekonomik- kültürel değerlerini kapsayan koruma politikalarının geliştirilmesi bölgenin sürdürülebilirliği bakımından önemlidir.

KAYNAKÇA

- Ahunbay, Z. (1996). *Tarihi çevre koruma ve restorasyon* (5.baskı). YEM Yayınevi.
- Akozan, F. (2011). İstanbul'un Kapalı Çarşısı. *Tarih Dergisi*, 0 (32), 759-770.
- Aksoy, M. İ. (2009). *Günümüz alışveriş kavramında ve olgunun alışveriş merkezi tasarım ilkeleri üzerindeki belirleyici etkilerinin incelenmesi: İstanbul kenti modeli* [Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 238962)
- Alaboz, M. (2008). *Mimar Sinan köprülerinin güncel durum değerlendirmesi ve Kapuağası Köprüsü restorasyon projesi* [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 252356)
- Alioğlu, F. (2000). *Mardin şehir dokusu ve evler* (1.baskı). Tarih Vakfı Yayınları.
- Altun, A. (1971). *Mardin'de türk devri mimarisi*. Gün Matbaası.
- Arslan, H. (2019). *Artuklular döneminde Mardin* [Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 569101)
- Atalan, Ö., & Arel, H. Ş. (2016). 15. ve 16. Yüzyıllara Ait Osmanlı Han Yapılarının Mekânsal Analizi. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Turkish Studies*, 11(2), 217-228. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9488>
- Ataman, A. (2000). *Bir göz yapıdan külliye / osmanlı külliyelerinde kamusal mekan mantığı*. Mimarlar Tasarım Yayınları.
- Aydın, S., Emiroğlu, K., Özel, O., & Ünsal, S. (2001). *Mardin: aşiret-cemaat-devlet*. Tarih Vakfı Yayınları.
- Aykal, F. D., Kejanlı, D. T., & Erbaş, M. (2018). *Mardin Kent Dokusunda Mimari İkonların Kent Bütünündeki Algısının Değerlendirilmesi*. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar*

Dergisi / The Journal of International Social Research, 11(60), 518-528.

<http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2018.2801>

- Bayram, S. (2007). *Makalelerle Mardin*. “Arşivlerde Kayıtlı Mardin’de Yapılmış En Eski Vakıflar: İmam Zeynel Abidin’in 1158 M. Tarihli ve Artukoğulları’ndan Kutbuddini İlgazi İbni Melik Necmeddin İbni Emir Timurtaş 1178 M. Tarihli Vakfiyeleri”, *Makalelerle Mardin I, Tarih-Coğrafya*, 1, 289-306. [http://www.sadibayram.com/?page=makaleler &mid=167&id=3](http://www.sadibayram.com/?page=makaleler&mid=167&id=3)
- Belgin Dikmen, Ç., & Toruk, F. (2017). Sosyo-Kültürel Sürdürülebilirlik Kapsamında Gerede (Krateia) Hanlar Bölgesi’nin Değerlendirilmesi. *TÜBAV Bilim Dergisi*, 10(2), 11-26.
- Beyhan, Ş. G. (2004). *Kültürel süreklilik ve çağdaş gereksinimler bağlamında sürdürülebilir turizm ve kimlik kavramsal modeli: Pamukkale örneği* [Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. <http://hdl.handle.net/11527/10332>.
- Bulduk, A. F. (1999). *Mardin Tarihi*. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi.
- Büyüköztürk, E. (2020). *Kentsel sit alanlarında sürdürülebilir koruma-geliştirme için bir model önerisi: Adana Tepebağ-Kayalıbağ mevki* [Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 418869).
- Çağlayan, M. (2017). Osmanlıdan günümüze Mardin’in ekonomik yapısı ve çarşılarının dönüşümü. Z. Yüksek Bilgili (Ed.), *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Kongresi* içinde (936-942). Sakarya:İndense Eğitim ve Dış Kaynak Hizmetleri Ltd. Şti.
- Çağlayan, M. (2018). Ortaçağ’dan günümüze bir anıt: Mardin Ulu Camii. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, 1(21), 29-40.
- Çağlayan, M. (2020). Dedemin hamamı (Mardin emir hamamı). *Tasarım Kültürü Dergisi*, 0(340),102-104.

- Çelik, E., & Türk, A. (2021). Kentsel koruma politikaları kapsamında Isparta tarihi kent merkezi kimliğinin sürdürülebilirliği. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (27), 676-685.
<https://doi.org/10.31590/ejosat.906611>
- Cezar, M. (1977). *Anadolu öncesi türklerde şehir ve mimarlık*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cezar, M. (1985). *Tipik yapılarıyla osmanlı şehirciliğinde çarşı ve klasik dönem imar sistemi*. Mimar Sinan Üniversitesi.
- Dabanlı, P. (2022). *Tarihi dokuların sürdürülebilir kentsel koruma yaklaşımı bağlamında irdelenmesi: Bolvadin Örneği* [Yüksek Lisans Tezi, Konya Teknik Üniversitesi].Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 725906)
- Dalıcı, E., & Yeşilmen, N. (2017). Mardin Çarşıları E. Yeşilbaş (Ed.), *Mardin Çarşıları ve El Sanatları* (1.Baskı) içinde (11-57). Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.
- Dede, R. (2010). *Bursa tarihi kapalı çarşı'da kentsel dış mekan organizasyonu açısından analitik bir inceleme* [Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 259664).
- Dinç, F. (2007). *235 nolu şerhiye sicil defterine göre Mardin* [Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi].Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 214795).
- Dresner, S. (2008). *The principles of sustainability*.(Second ed.) Earthscan.
<https://doi.org/10.4324/9781849773249>
- Erdal, Z. (2017). Mardin Ulu Cami üzerine yeni görüşler. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 433-446.
- Erdem, R. (1997). *Tarihsel çevrenin korunması için ekonomik destek yönetimi* [Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi]. <http://acikerisimarsiv.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/handle/123456789/2984>.

- Feyizoğlu, S. (2008). *Kent mobilyalarının kentsel mekanlarda yeri ve oluşum süreçlerinin irdelenerek sınıflandırılması* [Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi].Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 234080)
- Gül, M. (2008). Artuklu ekonomisi ve kaynakları. İ. Özcoşar (Ed.), *I. Uluslararası Artuklu Sempozyumu Bildirileri içinde* (s.432-452). Mardin: Mardin Valiliği Kültür Yayını
- Günay, Z. (2010). *Neoliberal kentleşme dinamikleri çerçevesinde tarihi çevrenin sürdürülebilirliği: sürdürülebilir kentsel koruma modeli* [Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi].Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 315380)
- Güner, R. (2013). *Sürdürülebilirlik bağlamında Şile kent dokusu analizi* [Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi].Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 328510)
- Gündüz, V. D. (2013). *Koruma amaçlı imar planlarında uygulama sorunları: Mardin eski kent merkezi örneği* [Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi].Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 341307).
- Gürz, Ş. (2014). *Alışveriş merkezlerinin tarihi ve kapalıçarşı'nın incelenerek modern alışveriş merkezleriyle karşılaştırılması* [Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi].Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 357282).
- Hamitoğulları, B. (1977). Mardin'in iktisaden geri kalmışlığı sorunu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 32(1), (247-268). https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001320
- ICOMOS. (1993). *Guidelines on education and training in the conservation of monuments, ensembles and sites*. <http://www.icomos.org.tr>
- İnan, K. (1996). Bedestenlerin türk ticari mimarisindeki yeri ve Trabzon bedesteni.OTAM *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 7(7), (119-133). https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000152

- Kaptanoğlu, İ. Z. (2014). *İstanbul-Sarıyer'de tarihi dokunun sürdürülebilir koruma ölçütleri açısından irdelenmesi ve öneri geliştirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 390443).
- Kara, S., & Ertuğrul, A. (2021). Geleneksel dokunun kentsel mekân düzeninde incelenmesi: Germir örneği. *Bab Journal Of FSMVU Faculty Of Architecture And Design*, 2(1), 57-87.
- Karataş, L. (2018). *Mardin kenti ibadet yapılarında malzeme kullanımı ve sorunları üzerine bir araştırma* [Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi].Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 506322).
- Kasapgil, M. O. (2011). *Sarıyer yenimahalle ve merkez mahallesi'nde kentsel sit alanı koruma projesi* [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi].Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 310715)
- Kaya, N. N. (2021). *İstanbul Kandilli semtinin tarihi dokusunun sürdürülebilir koruma bağlamında irdelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi].Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 678688)
- Kaypak, Ş. (2012). Çevre hukukunun ulusal ve uluslararası boyutları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (10), 205-242. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.256>
- Kıvrak, N. (2010). 'Eski kent mekanlarının canlandırılması' bağlamında İstanbul Eminönü Hanlar bölgesi'nde mimari tasarım ilkelerinin irdelenmesi [Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi].Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No:295735)
- Kurtar, C., & Somuncu, M. (2013). Kentsel kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliği: Ankara Hamamönü örneği. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 1(2), (35-47).
- Küçükkömürcü, B. (2005). *Geleneksel türk osmanlı çarşı yapıları ve günümüzdeki alışveriş merkezleri üzerine bir inceleme* [Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi].Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 185975).

- Levent, T. B. (1999). *Sürdürülebilir bölgesel kalkınma: Marmara havzası için bir yöntem denemesi* [Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. <http://hdl.handle.net/11527/10532>.
- Müezzinoğlu, M. K. (2020). Taşınmaz bir kültür varlığının yeniden işlevlendirilmesine yönelik sistematik analiz. *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, 6(1), 113-123. <https://doi.org/10.34137/jilses.572504>
- Özden, P. P. (2002). *Yasal ve yönetsel çerçevesi ile şehir yenileme planlaması ve uygulaması: Türkiye örneği* [Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi].Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 127718).
- Özdeş, G. (1953). *Türk çarşıları*. İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi.
- Özkahraman, M. (1994). *Anadolu selçuklu mimarisinde kemerlerin analitik incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. <http://dspace.yildiz.edu.tr/xmlui/handle/1/10797>
- Paydaş, K. (2024). Akkoyunlular döneminde ticaret. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 23(36), 213-223. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000164
- Rodwell, D. (2007). *Conservation and Sustainability in Historic Cities* (Vol. 1). Wiley. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/book/10.1002/9780470759547>
- Şahin, H. A. (2020). Eski mezopotamya ticaret yolları. *Journal of Universal History Studies*, 3, (84-98). <https://doi.org/10.38000/juhis.789051>
- Şahinalp, M. S., & Günal, V. (2012). Osmanlı şehircilik kültüründe çarşı sisteminin lokasyon ve çarşı içi kademelenme yönünden mekânsal analizi. *Milli Folklor Dergisi*, 12(93), 149-168.
- Şahinalp, M. S., & Günal, V. (2016). Osmanlı dönemi anadolu şehirleri çarşı sisteminin fonksiyonel analizi. *International Periodical for the Languages, Literature and History*

- of Turkish or Turkic, *Turkish Studies*, 11(8), 335-360. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9627>
- Savaş, B. (2018). *Mardin çarşılarının cephe iyileştirme ve sokak sağlıklılaştırma raporu*. Mardin Büyükşehir Belediyesi.
- Şen, H., Kaya, A., & Alpaslan, B. (2018). Sürdürülebilirlik üzerine tarihsel ve güncel bir perspektif. *Ekonomik Yaklaşım Derneği, Gazi Üniversitesi İ.B.B.F. İktisat Bölümü*, 29(107), 1-47.
- Şenel, A. (2010). *Sürdürülebilir bina yapım ilkelerinin ve yeni yaklaşımların incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 283626)
- Sözen, M. & Tanyeli, U. (1986). *Sanat kavram ve terimleri sözlüğü*. Remzi Kitabevi.
- Tekdal, D. (2009). *208 numaralı Mardin şer'iyeye sicili* [Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 253098)
- Tıraş, H. H. (2012). Sürdürülebilir kalkınma ve çevre: teorik bir inceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 57-73.
- Tokol, T. (1996). *Alışveriş merkezleri, çevre ve mekan ilişkisi* [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 53540)
- Topçu, K. (2011). *Alışveriş alanlarının mekansal kalite açısından değerlendirilmesi: karşılaştırmalı bir analiz* [Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 53540)
- United Nations. (1972). *Report of the united nations conference on the human environment*. stockholm. <https://digitallibrary.un.org/record/523249>
- United Nations. (2003). *The Habitat agenda goals and principles, commitments and the global plan of action*. <https://webdosya.csb.gov.tr/db/habitat/editordosya/file/dokumanlar>

/The-Habitat-Agenda-Goals-and-Principles-Commitments-and-the-Global-Plan-of-Action-2003.pdf

- Verdil, F. T. (2006). *Alışveriş mekanlarının oluşumu / kurgusu üzerine bir değerlendirme* [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 53540)
- Yeşilbaş, E. (2017). Mardin tellallar ve bakırcılar çarşıları. E. Taş. (Ed.), *XX. Uluslararası Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları Ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu* içinde (312-322). Sakarya Üniversitesi Kültür ve Kongre Merkezi: Sakarya Üniversitesi Matbaası.
- Yeşilbaş, E. (2018). Mardin çarşılarının tarihî ve mimarî özelliklerine dair tespitler. *Sanat Tarihi Dergisi*, 27(1), 97-117. <https://doi.org/10.29135/std.381989>
- Yeter, E. (2002). Türkiye'de tarihi kentlerin korunmasında valiliklerin önemi. *Türkiye'de Tarihi Kent Dokularının Korunması ve Geleceğe Taşınması Sempozyumu* içinde (s. 77-90). T.C. Kültür Bakanlığı, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü: Nurol Matbaacılık ve Ambalaj San, A.Ş.
- Yıldız, İ. (2008). *Mardin'deki su mimarisi* [Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi] Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 234731).

EKLER

SOSYAL ANKET FORMU (Ticari)

HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ, LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

MİMARLIK ANABİLİM DALI, RESTORASYON PROGRAMI KULLANICI ANKETİ

Sayın Katılımcı,

Bu anket, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı'nda devam eden “MARDİN ÇARŞILARININ SÜRDÜRÜLEBİLİR KORUMA YAKLAŞIMLARI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ” başlıklı yüksek lisans tezi kapsamında hazırlanmıştır. Anket çalışması ile çalışma alanının sosyo-demografik özellikleri, yapı-çalışan bilgileri, yapı-çevre ilişkisinin tespiti ile kullanıcının koruma bilincinin test edilmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışmaya katılmak tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Çalışmanın amacına ulaşması için sizden beklenen, bütün soruları eksiksiz, kimsenin baskısı veya telkini altında olmadan, size en uygun gelen cevapları içtenlikle verecek şekilde cevaplamanızdır. Bu formu okuyup doldurmanız onayladığınız ve araştırmaya katılmayı kabul ettiğiniz anlamına gelecektir. Katılımcıların bilgileri etik kurallara uygun olarak gizli tutulacaktır.

Katıldığınız için teşekkür ederiz.

Yüksek Lisans Öğr. Selma Demir

Anket No:

Tarih:....../.../202..

DEMOGRAFİK BİLGİLER

1.Cinsiyetiniz?

()Erkek ()Kadın

2. Yaşınız?

☐18-30 ☐31-45 ☐46-65 ☐65+

3.Eğitim durumunuz?

☐ Okur-yazar değil ☐İlkokul ☐Ortaokul ☐Lise ☐Ön Lisans ☐Lisans ☐
Lisansüstü

4.Aylık gelir durumunuz?

☐1000 TL'den az ☐ 1000-2000 TL ☐ 2001-3000 TL ☐ 3001-4000 TL
☐ 4001-5000 TL ☐ 5000 TL'den fazla

YAPI-CALISAN BİLGİLERİ

5.Dükkanınızın mülkiyet durumu nedir?

☐ Kendi mülkü ☐ Ortak mülk (miras) ☐Kira ☐Diğer

6. Kaç yıldır bu dükkânda çalışıyorsunuz?

☐1 yıldan az ☐1-5 yıl ☐6-10 yıl ☐11 yıl ve üzeri

7. Dükkânda kaç kişi çalışıyorsunuz?

☐1-4 ☐5-10 ☐11 ve üzeri

8. Yapının büyüklüğü hakkında ne düşünüyorsunuz?

☐Büyük ☐Küçük ☐Yeterli

9. Dükkanınız kaç bölümden oluşmaktadır?

☐1 ☐2 ☐3 ☐4 ☐5 ve üzeri

10. Yapı ilk yapıldığından beri eklenen ya da çıkarılan mekanlar var mı?

☐Evet ☐Hayır

(Varsa)bu mekanlar nelerdir?

11. Bu dükkândan taşınma düşünceniz var mı?

☐Evet ☐Hayır

Neden?.....

YAPI-CEVRE BİLGİLERİ

12. Çarşı bölgesinden memnun musunuz?

☐Evet ☐Hayır

Neden?.....

13. Size göre çarşı bölgesinin temel sorunları nelerdir?

☐Altyapı ☐Ulaşım ☐Güvenlik ☐Çevre kirliliği ☐Gürültü ☐Göç

☐İşsizlik ☐Diğer:.....

14. Çarşı esnafıyla aranız nasıl?

.....

KORUMA-YENİLEME BİLGİLERİ

15. Dükkanınızdan memnun musunuz?

☐Evet ☐Hayır

Neden?.....

16. Maddi imkânınız olsa dükkanınızda hangisini yapmayı tercih edersiniz?

☐Restore ettirmek

☐ Bakım ve onarım yaparak kullanmak ☐Başka bir işlevle kullanmak

☐Yeniden yaptırmak

☐ Kiraya verip başka bir yere taşınmak ☐Satmak

17. Dükkanınızı korumaya değer buluyor musunuz?

☐Evet ☐Hayır

Neden?.....

18.Dükkanınızda daha önce bakım, onarım, restorasyon, iyileştirme çalışmaları yapıldı mı?

☐Evet ☐Hayır

Evet ise ne zaman?.....

19. Dükkanınızın onarımı için devletin kredi ve fon yardımı sağladığını biliyor muydunuz?

☐Evet ☐Hayır

20. Dükkanınızı yeni bir işlevle kullanılmak üzere turizme açmak (atölye, kurs, sahaf vb.) ister misiniz?

☐Evet ☐Hayır

21. Mardin Çarşı bölgesinin “kentsel sit alanı” içerisinde olduğunu biliyor musunuz?

☐Evet ☐Hayır

22. Mardin Çarşı bölgesinde “Tarihi Çarşıların Canlandırılması ” projesi kapsamında koruma çalışmalarının yapıldığını biliyor musunuz?

☐Evet ☐Hayır

23. Koruma altındaki yapınızın onarımı için izin almanız gerektiğini biliyor musunuz ?

☐Evet ☐Hayır